

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

ΣΕΠ-ΟΚΤ. 2008

Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών

Επιθεώρηση

Ελληνική Θεσσαλονίκη
Η Μητρόπολη της Μακεδονίας

Ελληνο-ιταλικός Πόλεμος
1940-1941

Ένας Ορεινός Αγώνας

Οι Άγιοι Τόποι

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
7^ο ΕΓ/5

ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ 1940-1941 ΕΝΑΣ ΟΡΕΙΝΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΟΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ο Ελληνο-ιταλικός Πόλεμος 1940-1941 εντάσσεται στα πλαίσια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και αποτελεί μια πολεμική σύρραξη στον ευρύτερο στρατηγικό σχεδιασμό του Μουσολίνι στον χώρο της Μεσογείου. Τόσο όμως η Αγγλία, όσο και η Γερμανία, υποχρεώθηκαν να εμπλακούν σ' αυτόν τον πόλεμο, με αποτέλεσμα η σύρραξη να πάρει ευρύτερη διάσταση και να επηρεάσει την κατάσταση στη Μεσόγειο και κυρίως τη γερμανική εκστρατεία στη Σοβιετική Ένωση το 1941.

Στην Ευρώπη ο Χίτλερ, μετά από γρήγορες και θεαματικές νίκες, μεταξύ Σεπτεμβρίου 1939 και Ιουνίου 1940, είχε κατακτήσει την

...Το οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο της περιοχής, το 1940, ήταν φτωχό και, επιπλέον, μεταξύ της Δυτικής Μακεδονίας και της Ηπείρου δεν υπήρχε οδική αρτηρία, γιατί παρεμβάλλεται ο ορεινός όγκος της Πίνδου. Έτσι, το όλο Θέατρο Επιχειρήσεων δημιουργούσε δυσκολίες όχι μόνο στη στρατηγική συγκέντρωση του Στρατού, αλλά και στον ανεφοδιασμό και τις διακομιδές....

ΚΕΙΜΕΝΟ: Αγγελική Δήμα - Δημητρίου, Ιστοριογράφος της ΔΙΣ/ΓΕΣ

Πολωνία, τη Δανία, τη Νορβηγία, την Ολλανδία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και τη Γαλλία. Μόνος ισχυρός αντίπαλός του ήταν η Μεγάλη Βρετανία, που μόλις είχε κερδίσει τη «Μάχη της Αγγλίας» και αγωνιζόταν να αποτρέψει τον κίνδυνο εισβολής στα νησιά της.

Παράλληλα, τον Απρίλιο του 1939, ο σύμμαχος του Χίτλερ, Μουσολίνι, κατέλαβε χωρίς σοβαρή αντίσταση την Αλβανία, ενώ στις 10 Ιουνίου 1940 εισήλθε στον πόλεμο και πρόσβαλε τη Γαλλία που κατέρρεε από τα νώτα. Λίγους μήνες αργότερα, τον Οκτώβριο του 1940, οι ιταλικές δυνάμεις στην Αφρική υποχρέωσαν τους Βρετανούς να συμπτυχθούν στη Μάρσα Ματρούχ της Αιγύπτου. Το ίδιο χρονικό διάστημα οι συγκοινωνίες στη Μεσόγειο, εξαιτίας της συνθηκολόγησης της Γαλλίας και της ιταλικής δράσης, είχαν καταστεί δυσχερείς και επικίνδυνες.

Η Σοβιετική Ένωση, μετά το Σύμφωνο της 23^{ης} Αυγούστου 1939 με τη Γερμανία (Σύμφωνο Ρίμπεντροπ - Μολότωφ), είχε κατακτήσει τις Βαλτικές χώρες, εδάφη της ανατολικής Πολωνίας και τις περιοχές Βεσσαραβία και Βουκοβίνα της Ρουμανίας, χωρίς να αναμιχθεί ακόμη στη σύρραξη.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες, παρά την ευμενή στάση τους προς την Αγγλία, παρέμεναν ακόμη ουδέτερες, έχοντας το βλέμμα στραμμένο περισσότερο προς τον Ειρηνικό

και λιγότερο προς την Ευρώπη, εξαιτίας της μεγάλης απειλής γι' αυτές από την Ιαπωνία, του τρίτου εταίρου του Άξονα.

Στα Βαλκάνια, η Γιουγκοσλαβία μετά την υπογραφή μυστικού συμφώνου φιλίας με τη Βουλγαρία, τον Ιανουάριο του 1937, εμφανιζόταν άλλοτε φιλοβρετανική και άλλοτε φιλοαξονική, ενώ η Βουλγαρία ασκούσε εφεκτική και καιροσκοπική πολιτική. Η Ρουμανία από το Σεπτέμβριο του 1940 είχε προσχωρήσει στον Άξονα και τα γερμανικά στρατεύματα είχαν εισέλθει στο έδαφός της. Η Τουρκία ήταν ουδέτερη και η στάση της, σε περίπτωση παραβίασης των ελληνικών συνόρων, ήταν απροσδιόριστη.

Ο Μουσολίνι, απόλυτος δικτάτορας στην Ιταλία από το 1922, φιλοδοξούσε να κυριαρχήσει στη Μεσόγειο. Γι' αυτό, μετά την αιφνιδιαστική κατάληψη της Αλβανίας, άρχισε να προκαλεί συνεχώς την Ελλάδα με συχνές παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου και αεροπορικές επιθέσεις εναντίον ελληνικών πλοίων, αβάσιμες κατηγορίες για παραχή διευκολύνσεων σε βάσεις στις ναυτικές και αεροπορικές δυνάμεις των Βρετανών και μικροεπεισόδια στα σύνορα με τη Βόρεια Ήπειρο. Αποκορύφωμα ήταν ο τορπιλισμός του ελληνικού πολεμικού πλοίου «Ελλη» στο λιμάνι της νήσου Τήνου του Αιγαίου Πελάγους, στις 15 Αυγούστου 1940.

Όλα αυτά αποσκοπούσαν στο να προκαλέσουν τη βίαιη αντίδραση της Ελλά-

δας, γεγονός που θα παρείχε στην Ιταλία την αφορμή να επιτεθεί εναντίον της. Η Ελληνική Κυβέρνηση, διατηρώντας την ψυχραιμία της και μη επιθυμώντας να εμπλακεί η χώρα σε πόλεμο απέφευγε γενικά κάθε πρόκληση. Έτσι, έφτασε ακόμη να μην αποκαλύψει την εθνικότητα του υποβρυχίου που τορπίλισε το « Έλλη», παρά μόνο στις 30 Οκτωβρίου 1940, όταν είχε πλέον κηρυχθεί ο πόλεμος.

Ο ΧΩΡΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ, ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ

Η ευρύτερη περιοχή, όπου έλαβαν χώρα οι Επιχειρήσεις του Ελληνο-ιταλικού Πολέμου, ορίζεται από τη γραμμή Αυλώνας - Πόγραδετς προς τα βορειοδυτικά και την Ελληνο-αλβανική μεθόριο προς τα νοτιοανατολικά (βλέπε σχεδιάγραμμα 1). Η περιοχή αυτή αποτελείται από πολλές παράλληλες οροσειρές που ακολουθούν τη γενική κατεύθυνση από τα βορειοδυτικά προς τα νοτιοανατολικά. Οι περισσότερες απ' αυτές είναι δύσβατες και ακάλυπτες, ενώ μερικές κορυφές τους υπερβαίνουν τα 2.000 μέτρα. Μεταξύ αυτών των οροσειρών σχηματίζονται οι στενές κοιλάδες των ποταμών Αώου, Σαρανταπόρου, Καλαμά, Δρίνου και Δεβόλη.

Το οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο της περιοχής αυτής το 1940 ήταν φτωχό και επιπλέον μεταξύ της Δυτικής Μακεδονίας και της Ηπείρου δεν υπήρχε οδική αρτηρία, γιατί παρεμβάλλεται ο ορεινός όγκος της Πίνδου. Έτσι, το όλο Θέατρο Επιχειρήσεων δημιουργούσε δυσκολίες όχι μόνο στη στρατηγική συγκέντρωση του Στρατού, αλλά και στον ανεφοδιασμό και τις διακομιδές.

Το γεγονός αυτό επέβαλλε το διαχωρισμό του Θεάτρου Επιχειρήσεων και από τους δύο αντιπάλους σε δύο τμήματα, της Ηπείρου και της Δυτικής Μακεδονίας, τα οποία συνδέονταν μεταξύ τους με τον ορεινό τομέα της Πίνδου.

Το ιταλικό σχέδιο επιχειρήσεων προέ-

βλεπε την ταχεία κατάληψη της Ηπείρου μέχρι την Πρέβεζα και τα νησιά του Ιονίου Πελάγους, με ταυτόχρονη ενέργεια από τα βορειοδυτικά, δια μέσου του ορεινού όγκου της Πίνδου. Στη συνέχεια, την ταχεία προέλαση δύο ισχυρών φαλάγγων προς την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη για την κατάληψη ολόκληρης της χώρας.

Για το σκοπό αυτό οι Ιταλοί διέθεταν:

- ➔ Το XXV Σώμα Στρατού (42.000 άνδρες) με δύο μεραρχίες Πεζικού («Φερράρα» και «Σιένα»), μία τεθωρακισμένη («Κενταύρων») και μία Ιππικού προσανατολισμένες προς την Ήπειρο.

- ➔ Το XXVI Σώμα Στρατού (44.000 άνδρες) με τρεις μεραρχίες Πεζικού («Πάρμα», «Πιεμόντε», «Βενέσια»), προσανατολισμένες προς τη Δυτική Μακεδονία και

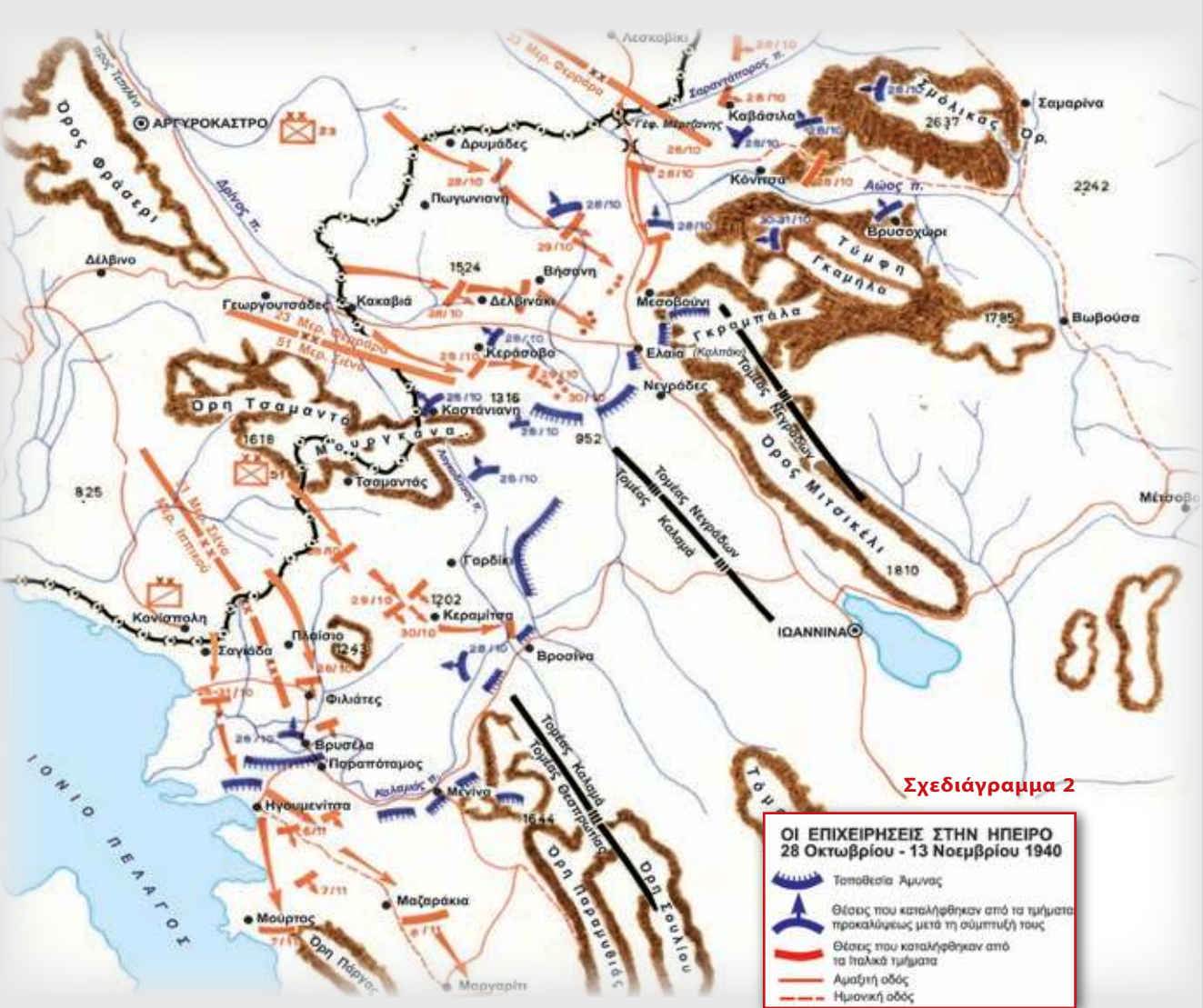
- ➔ Την 3^η Μεραρχία Αλπινιστών «Τζούλια» (10.800 άνδρες) που βρισκόταν μεταξύ των δύο παραπάνω Σωμάτων Στρατού, απέναντι στον τομέα της Πίνδου, ανάμεσα στις οροσειρές Σμόλικα και Γράμμου.

Το ελληνικό σχέδιο επιχειρήσεων, που καταρτίστηκε μετά την κατάληψη της Αλβανίας από τους Ιταλούς και ίσχυε στις 28 Οκτωβρίου 1940, ήταν βασικά αμυντικό και αντιμετώπιζε κατά περίπτωση, είτε ταυτόχρονη βουλγαρική και ιταλική επίθεση ή μόνο ιταλική επίθεση κατά της Ελλάδας. Επιθετική ενέργεια θα αναλαμβάνονταν σε δεύτερο στάδιο και εφόσον θα είχαν δημιουργηθεί οι κατάλληλες προϋποθέσεις για το σκοπό αυτό.

Ειδικότερα προς τα ελληνοαλβανικά σύνορα είχαν διατεθεί:

- ➔ Στην Ήπειρο η VIII Μεραρχία Πεζικού (15 τάγματα Πεζικού).

- ➔ Στη Δυτική Μακεδονία το Τμήμα Στρατιάς Δυτικής Μακεδονίας με την IX Μεραρχία και την IV Ταξιαρχία Πεζικού σε πρώτο κλιμάκιο και την I Μεραρχία και την

Ν Ταξιαρχία Πεζικού σε δεύτερο κλιμάκιο.

➔ Στον Τομέα της Πίνδου το Απόσπασμα Πίνδου δυνάμεις περίπου ενός συντάγματος Πεζικού (51^ο Σύνταγμα Πεζικού και 1½ ορεινή πυροβολαρχία).

Συνολικά οι ελληνικές δυνάμεις ανέρχονταν σε 35.000 άνδρες.

Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ Η ΑΠΟΚΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΣΗΣ 28 ΟΚΤ - 13 ΝΟΕ 1940

Η αφιχνιαστική εισβολή των ιταλικών δυνάμεων στο ελληνικό έδαφος άρχισε από τις 0530 της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940, με κύρια προσπάθεια στην Ήπειρο και στην ορεινή

περιοχή της Πίνδου, από το Ιόνιο μέχρι τον όρος Γράμμος (Βλέπε Σχεδιάγραμμα 2).

Στο μέτωπο της Ηπείρου η VIII Μεραρχία πέτυχε να αναχαιτίσει τον αντίπαλο στην προωθημένη αμυντική τοποθεσία Ελαίας (Καλπάκι) - Καλαμά. Η μόνη επιτυχία των Ιταλών ήταν να διεισδύσουν σχετικά βαθιά στον παραλιακό τομέα χωρίς όμως κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα, ένεκα της απειλής αποκοπής τους σε περίπτωση συνεχίσεως της προελάσεως.

Στον τομέα της Πίνδου επίσης, οι ελληνικές δυνάμεις, εξαιτίας της συντριπτικής υπεροχής των Ιταλών, εξαναγκάστηκαν να συμπυκνωθούν σε σχετικά μεγάλο

βάθος. Με την εσπευσμένη όμως συγκέντρωση των διαθέσιμων δυνάμεων και την αυθόρμητη συμπαράσταση και βοήθεια των κατοίκων της Πίνδου, οι ελληνικές δυνάμεις κατόρθωσαν να περισφίξουν και να εξαλείψουν στη συνέχεια τον ιταλικό θύλακο.

Παράλληλα στη Βορειοδυτική Μακεδονία οι ελληνικές δυνάμεις, από τις πρώτες ημέρες της ιταλικής επιθέσεως, ανέλαβαν την πρωτοβουλία των επιχειρήσεων και πέτυχαν να καταλάβουν σημαντικά εδαφικά σημεία πέρα από τα σύνορα.

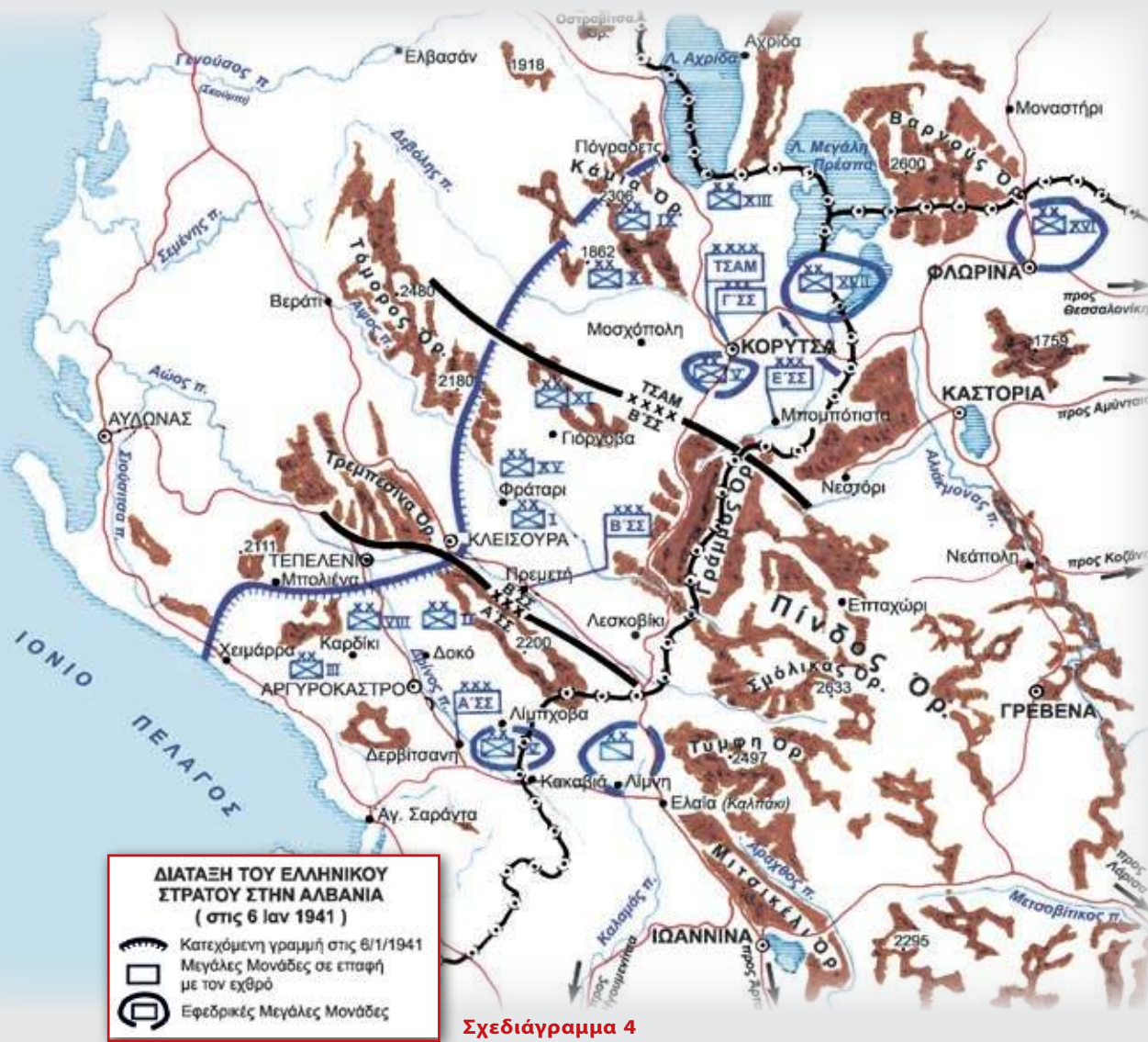
Η ΑΝΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΕΡΓΕΙΩΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ 14 ΝΟΕ 1940 - 6 ΙΑΝ 1941

Κατά τη δεύτερη περίοδο του Πολέμου, από τις 14 Νοεμβρίου 1940 μέχρι τις 6 Ιανουαρίου 1941, ο Ελληνικός Στρατός ανέλαβε γενική αντεπίθεση για την πλήρη αποκατάσταση και σε βάθος εξασφάλιση της ακεραιότητας του εθνικού εδάφους με εντυπωσιακά αποτελέσματα (βλέπε Σχεδιάγραμμα 3).

Έτσι, στο Νότιο τομέα, οι ελληνικές δυνάμεις δημιούργησαν ευνοϊκές προ-

Σχεδιάγραμμα 3

Σχεδιάγραμμα 4

υποθέσεις για την πλήρη διάνοιξη της κοιλάδας του Σιούσιτσα ποταμού και τη συνέχιση της προελάσεως προς τον Αυλώνα που ήταν και το μεγαλύτερο λιμάνι ανεφοδιασμού των ιταλικών δυνάμεων.

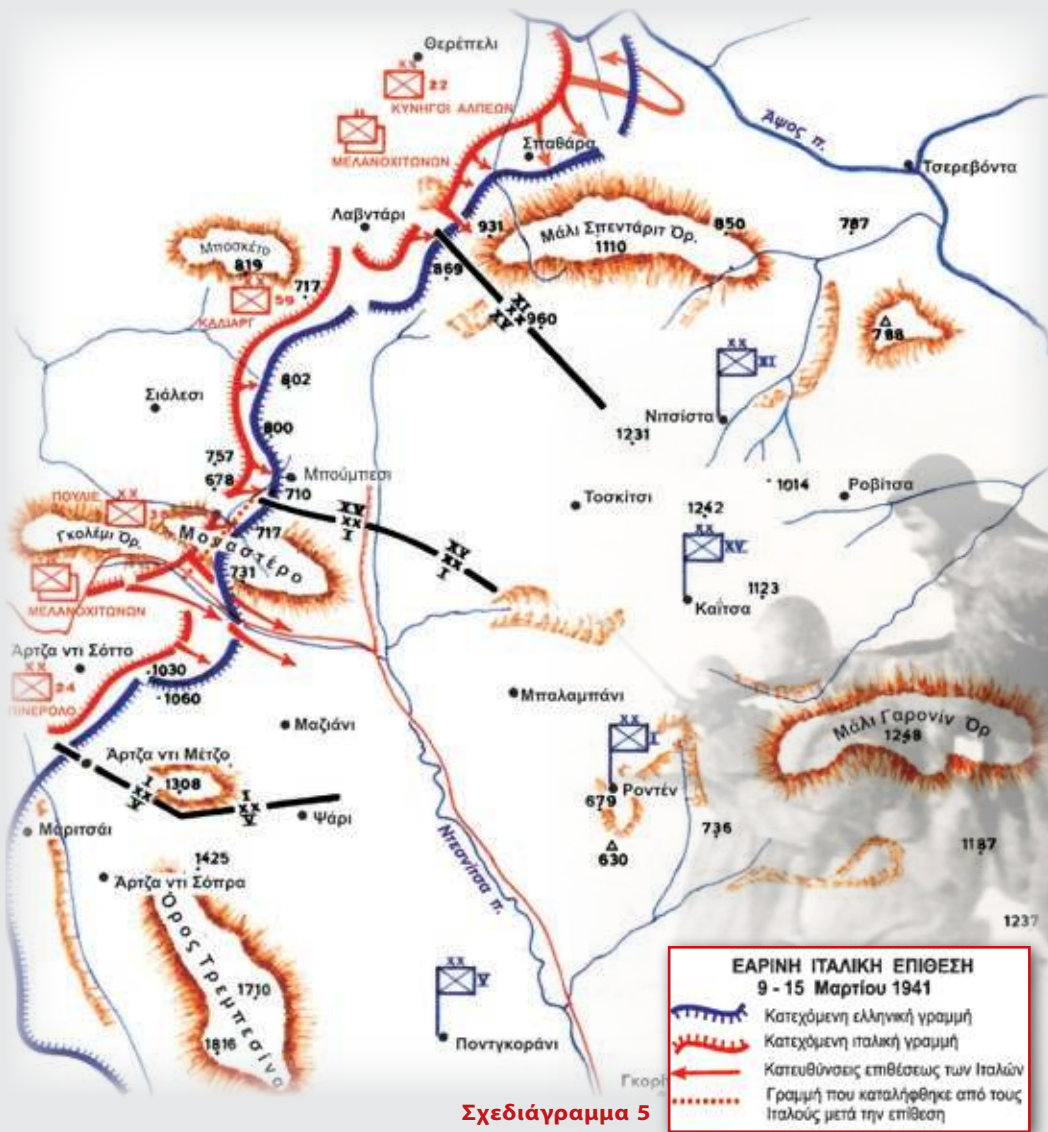
Στον Κεντρικό τομέα, παρά την ισχυρή αντίσταση των Ιταλών, πέτυχαν να φτάσουν μέχρι τέλος Δεκεμβρίου στην Κλεισόυρα και να έχουν ετοιμότητα να καταλάβουν τον ομώνυμο οδικό κόμβο.

Στο Βόρειο τομέα, κατέλαβαν το ζωτικό κόμβο της Κορυτσάς, τον οποίο

εξασφάλισαν, μετά από σκληρό αγώνα από τα δυτικά και βορειοδυτικά.

Κατά την περίοδο αυτή η Ελληνική Διοίκηση ενέπλεξε επτά νέες μεραρχίες Πεζικού (II, III, IV, X, XIII και XVII), ενώ οι Ιταλοί ενισχύθηκαν με οκτώ μεραρχίες Πεζικού (2^η Αλπινιστών «Τριντεντίνα», 4^η Αλπινιστών «Κουενέσε», 11^η «Μπρένερο», 33^η «Άκουι», 37^η «Μοντένα», 48^η «Τάρο», 50^η Αλπινιστών «Πουστερία», 53^η «Αρέτζο» καθώς και μεγάλο αριθμό διαφόρων άλλων μονάδων δυνάμεως συντάγματος ή τάγματος.

Σχεδιάγραμμα 5

ΟΙ ΧΕΙΜΕΡΙΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΕΑΡΙΝΗ ΕΠΙΘΕΣΗ ΤΩΝ ΙΤΑΛΩΝ 7 ΙΑΝ - 26 ΜΑΡ 1941

Στο χρονικό διάστημα από 7 Ιανουαρίου -26 Μαρτίου 1941 έγιναν στον Κεντρικό τομέα του μετώπου οι σκληρότεροι και πιο αιματηροί αγώνες μεταξύ των αντίπαλων δυνάμεων σε όλη τη διάρκεια του πολέμου (βλέπε Σχεδιάγραμμα 4).

Οι ελληνικές δυνάμεις κατέλαβαν, ύστερα από σκληρές μάχες, το σημαντικό συγκοινωνιακό κόμβο της Κλεισούρας, τον οποίο και εξασφάλισαν με αγώνες που

συνεχίστηκαν παρά τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, τις δυσχέρειες ανεφοδιασμού των μονάδων και τα κρούσματα παγοπληξίας που υπερέβαιναν τις απώλειες μάχης.

Οι Ιταλοί, αποδίδοντας ιδιαίτερη σημασία στο ζωτικό αυτό χώρο, επιχείρησαν να ανακαταλάβουν την Κλεισούρα χωρίς όμως επιτυχία.

Το σημαντικότερο γεγονός στην Τρίτη αυτή περίοδο του Ελληνο-ιταλικού Πολέμου υπήρξε η μεγάλη «Εαρινή» επίθεση του Ιταλικού Στρατού. Η ιταλική επίθεση άρχισε το πρωί της 9^{ης} Μαρτίου και συνεχι-

στηκε με αμείωτη σφοδρότητα μέχρι τις 14 Μαρτίου χωρίς όμως να σημειώσει καμιά επιτυχία, χάρη στο ακατάβλητο θάρρος και την αυτοθυσία των Ελλήνων μαχητών, οι οποίοι δεν παραχώρησαν ούτε σπιθαμή ελληνικού εδάφους στους επιτιθέμενους Ιταλούς (βλέπε Σχεδιάγραμμα 5).

Πριν αναχωρήσει ο Μουσολίνι από τα Τίρανα για τη Ρώμη, είπε στο Στρατηγό Πρίκολο: «Σας εκάλεσα διότι απεφάσισα να επιστρέψω εντός της αύριον εις την Ρώμην. Αηδίασα απ' αυτό το περιβάλλον. Δεν επροχωρήσαμεν ούτε βήμα. Μέχρι τούδε με έχουν εξαπατήσει. Περιφρονώ βαθύτατα όλους αυτούς τους ανθρώπους (Σ.Σ. εννοεί τους στρατιωτικούς αρχηγούς του). Απόψε υπέβαλα λεπτομερή έκθεσιν επί της καταστάσεως, εις τον Βασιλέα».

Η γερμανική επίθεση κατά της Ελλάδας στις 6 Απριλίου 1941 λύτρωσε τελικά τις ιταλικές δυνάμεις από την ήττα που υπέστησαν στα ηπειρωτικά βουνά, σ' ένα τραχύ εδαφοκλιματολογικό περιβάλλον.

Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΟ ΜΕΤΩΠΟ

Ο Ελληνο-ιταλικός Πόλεμος ήταν κατ'εξοχήν πόλεμος ορεινού αγώνα. Ο Ελληνικός Στρατός αντιμετώπισε με περιορισμένα μέσα άμυνας σε ορεινό και δύσβατο έδαφος Στρατό μεγάλης ευρωπαϊκής δυνάμεως, εφοδιασμένο με σύγχρονα μέσα και ιδιαίτερα με άρματα μάχης και ισχυρή αεροπορία.

Παρ' όλα αυτά οι επιθετικές επιχειρήσεις που ανέλαβαν οι ελληνικές δυνάμεις από τις 14 Νοεμβρίου 1940 στέφθηκαν με επιτυχία. Δεν έγινε όμως δυνατή η πραγματοποίηση ευρείας εκμεταλλεύσεως των επιτυχιών αυτών, αν και παρουσιάστηκαν ευκαιρίες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε σημαντικά αποτελέσματα,

γιατί ο Ελληνικός Στρατός στερούνταν τεθωρακισμένων και ταχυκίνητων μέσων ενώ η Ιταλική Αεροπορία σχεδόν κυριαρχούσε στον αέρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κατάληψη της Κορυτσάς, όπως αναφέρεται στην Έκθεση Πεπραγμένων του Διοικητή του Γ' Σώματος Στρατού:

«Η Κορυτσά κατελήφθη στις 1800 της 22^{ης} Νοεμβρίου, ημέρα Παρασκευή (ένατη ημέρα της επιθέσεως).

Αναμφισβήτητα η Κορυτσά ήταν δυνατό να καταληφθεί από τις 19 Νοεμβρίου οποιαδήποτε ημέρα μέχρι τις 22 Νοεμβρίου.

Κατελήφθη όμως το βράδυ της 22^{ης} Νοεμβρίου για να μην είναι αμφίβολη η διατήρησή της. Διατρέχουμε, εξαιτίας της ελλείψεως αντιαρματικών μέσων, τον κίνδυνο να υποστούμε επιθετική επιστροφή του εχθρού με αρματικά μέσα και να εγκαταλείψουμε προς στιγμήν την πόλη, οπότε η απήχηση θα ήταν χειρίστη για την ψυχούσθη του Έλληνα μαχητή. Εξαιτίας αυτού καταλαμβάνουμε τα σημεία που θα μπορούσαμε να κρατήσουμε ασφαλώς και τα οποία μας παρείχαν βάσεις για την παραπέρα προχώρησή μας».

Η αδυναμία αυτή ανάγκαζε τις ελληνικές δυνάμεις να αποφεύγουν τις πεδινές ζώνες και να κινούνται ελίσσόμενες κυρίως δια μέσου ορεινών διαβάσεων, όπως κατά τις επιχειρήσεις για την κατάληψη των ορεινών όγκων Μοράβα - Ιβάν, όπου η κύρια προσπάθεια του Γ' Σώματος Στρατού εκδηλώθηκε σε έδαφος πολύ δύσβατο και ορεινό. Έτσι, οι ελληνικές δυνάμεις απέφευγαν την επέκταση της επιθέσεως κατά μήκος του πεδινού διαδρόμου της άνω κοιλάδας του Δεβόλη ποταμού επειδή, λόγω της παντελούς έλλειψης τεθωρακισμένων μέσων και της ανεπάρκειας αντιαρματικών, υπήρχε άμεσος κίνδυνος πλευροκόπησης των ελ-

Γυναίκες της Βορείου Ηπείρου εργαζόμενες για τη διάβαση του στρατού μας

ληνικών δυνάμεων στον πεδινό διάδρομο από τα εχθρικά άρματα μάχης. Επιπλέον, ο Δεβόλης ποταμός που περιβάλλει το όρος Μοράβα, παρουσίαζε σοβαρό εμπόδιο στην κίνηση των στρατευμάτων γιατί οι απότομες όχθες και το βάθος του τον καθιστούσαν βατό σε ελάχιστα σημεία, τα οποία μάλιστα ήταν ισχυρά προστατευμένα.

Αποτέλεσμα της κίνησης μέσω ορεινών διαβάσεων ήταν η επιμήκυνση των φαλάγγων, η επαύξηση της κόπωσης των ανδρών και των κτηνών και η δημιουργία δυσχερειών στους ανεφοδιασμούς και τις διακομιδές.

Για την αντιμετώπιση των πράγματι βασιανιστικών αυτών προβλημάτων των μαχόμενων τμημάτων χρειάστηκε πολλές φορές να χρησιμοποιηθούν και ομάδες από χωρικούς, γυναίκες και παιδιά ακόμη της Πίνδου, της Ηπείρου και οι Έλληνες της Βόρειας Ηπείρου που προσέρχονταν αυθόρμητα και μετέφεραν στους ώμους τους τα φορτία, κινούμενοι σε δύσβατα εδάφη κάτω από

πολύ δυσμενείς καιρικές συνθήκες. Στην Έκθεση του III Γραφείου του Επιτελείου του Β' Σώματος Στρατού σημειώνεται:

«Ήταν συγκινητικό να βλέπει κανείς γυναίκες, μικρά παιδιά, γέροντες και γριές να μεταφέρουν, πορευόμενοι όλη την ημέρα, πάνω σε μικρά υποζύγια, όνους και ημίονους και στους ώμους τους τρόφιμα για τον μαχόμενο Στρατό με πρόσωπα χαρωπά και με φανατικό ενθουσιασμό».

Έτσι, οι κάτοικοι των περιοχών αυτών παρουσίαζαν στους Έλληνες στρατιώτες που ήδη μάχονταν με σθένος και απάραμιλλο ψυχικό μεγαλείο ένα λαμπρό παράδειγμα πατριωτισμού, αυτοθυσίας και μαχητικότητας.

Αντίθετα, στις πεδινές ζώνες ο αντίπαλος, χάρη στα μηχανοκίνητα μέσα που διέθετε, κατόρθωνε να αποσύρεται γρήγορα και να εγκαθίσταται οπουδήποτε αλλού με σχετική άνεση, ενώ στις ορεινές περιοχές επιβράδυνε την ελληνική προώθηση με λίγες σχετικά δυνάμεις. Επιπλέον, οι νεοε-

Ανεφοδιασμός μέσα από χιονισμένες διαβάσεις

μπλεκόμενες στον αγώνα ιταλικές μονάδες, μεταφέρονταν γρήγορα στο μέτωπο με αυτοκίνητα, ενώ οι αντίστοιχες ελληνικές, στερούμενες τέτοιων μεταφορικών μέσων, έφταναν στο μέτωπο ύστερα από μακρινές νυχτερινές πορείες (250-400 χιλιόμετρα), με αποτέλεσμα να μην μπορούν να λάβουν αμέσως μέρος στον αγώνα.

Στο ημερολόγιο Επιχειρήσεων της II Μεραρχίας από 28 Οκτωβρίου 1940 μέχρι 22 Ιανουαρίου 1941 διαβάζουμε:

«Τόσο οι άνδρες, όσο και τα κτήνη που έφτασαν οδικώς από την περιοχή της Καλαμπάκας και του Βόλου, συνεχώς πορευόμενοι, είχαν υπέρμετρα καταπονηθεί. Τέτοια ήταν μάλιστα η καταπόνηση των κτηνών, ώστε τα περισσότερα από αυτά ήταν ανίκανα να βαστάζουν τους φόρτους τους, επειδή είχαν υποστεί τη δυσμενή επίδραση των καιρικών συνθηκών, της κακής διατροφής και της

άθλιας καταστάσεως του οδικού δικτύου. Οι άνδρες όμως, παρά τις συνεχείς βροχές και την εν γένει κακοκαιρία, διατηρούν αμείωτο το ηθικό τους και καταβάλλουν υπέρμετρες προσπάθειες, για να φέρουν σε αίσιο πέρας τον αγώνα που έχει αναληφθεί».

Στον τομέα της Υγειονομικής Υπηρεσίας, εξαιτίας του αγώνα σε ιδιαίτερα ορεινό έδαφος, αρχικά παρουσιάστηκαν πολλές δυσχέρειες και προβλήματα. Από την Έκθεση του Διευθυντή της Υγειονομικής Υπηρεσίας του Τμήματος Στρατιάς Ηπείρου (ΤΣΗ), από τις 18 Δεκεμβρίου 1940 μέχρι τη διάλυσή του, διαβάζουμε:

«... Η φύσις του εδάφους και η τακτική του πολέμου ιδίως με τας αεροπορικές επιδρομάς, ως και αι εκτάσεις των τομέων εκάστης μεραρχίας εκώλυον την ταχείαν και έγκαιρον ιατρικήν περίθαλψιν των τραυματιών και ασθενών ...». Στη συνέχεια

όμως, για την εξυπηρέτηση των αναγκών του Στρατού ενισχύθηκαν τα στρατιωτικά νοσοκομεία, δημιουργήθηκαν νέα, αναπτύχθηκαν νοσηλευτικοί σχηματισμοί εκστρατείας, ορεινά χειρουργεία, μετακινήθηκαν ανεφοδιαστικά όργανα και συστάθηκαν ειδικά σώματα διακομιδής. Οι διακομιδές πραγματο-

Γυναίκες της Πίνδου στον Αγώνα 1940-1941

ποιούνταν κατ' ανάγκη τη νύχτα για την αποφυγή των αεροπορικών επιδρομών, με αποτέλεσμα τις γνωστές δυσμενείς επιπτώσεις για τους διακομιζόμενους και το προσωπικό. Τέλος, η υγειονομική υποστήριξη των μαχομένων υπήρξε αρκετά ικανοποιητική και με τη βοήθεια του Υπουργείου Εθνικής Πρόνοιας, την εθελοντική προσφορά υπηρεσιών των Αδελφών Νοσοκόμων, του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, διαφόρων οργανώσεων και συλλόγων και τέλος πολλών επώνυμων και ανώνυμων Ελληνίδων.

Ένα άλλο σοβαρότατο πρόβλημα που δημιουργήθηκε και στους δύο αντιμαχόμενους εξαιτίας του ορεινού εδάφους, του ύψους του χιονιού και του πολικού ψύχους που επικρατούσε, ήταν τα κρυοπαγήματα που τις περισσότερες φορές προκαλούσαν μεγαλύτερες απώλειες

απ' αυτές των σκληρών μαχών (25.000 Έλληνες - 22.000 Ιταλοί παγόπληκτοι). Στην Έκθεση της Διευθύνσεως Υγειονομικής Υπηρεσίας του Γενικού Στρατηγείου αναφέρεται συγκεκριμένα:

«... Καθ' όλον το εξάμηνον διάστημα διεκομίσθησαν εβδομήντα πέντε χιλιάδες (75.000) σχεδόν τραυματίαι, παγόπληκτοι και ασθενείς ήτοι αναλυτικώς τριάκοντα χιλιάδες (30.000) περίπου τραυματίαι, είκοσι πέντε χιλιάδες (25.000) παγόπληκτοι και είκοσι χιλιάδες (20.000) ασθενείς...». Εξάλλου στην Έκθεση Πολεμικών Πεπραγμένων της XVII Μεραρχίας Πεζικού (28 Οκτ - 28 Δεκ 1940), που δρούσε στο όρος Κάμια αναφέρεται:

«8 Δεκεμβρίου

Ο καιρός εξακολουθεί ψυχρός με χιόνια και ομίχλη. Οι αξιωματικοί και οι οπλίτες υποφέρουν με καρτερικότητα άξιοι ιδιαίτερου θαυμασμού το δριμύ αυτό ψύχος, του οποίου συνέπεια είναι ο πολλαπλασιασμός των κρυοπαγημάτων αξιωματικών και οπλιτών και οι συνεχείς απώλειες των κτηνών, ειδών οπλισμού και παντοειδούς υλικού».

Από ελληνικής πλευράς, παρά τον αρχικό αιφνιδιασμό, το πρόβλημα αντιμετώπιστηκε με επιτυχία με τη χρήση λιπαντικών ουσιών και ειδικών μάλλινων επιδέσμων και καλτσών, που κατά χιλιάδες οι Ελληνίδες κάθε ηλικίας έπλεκαν και έστελναν στο μέτωπο.

Οι επιτυχίες του Ελληνικού Στρατού κατά τον Ελληνο-ιταλικό Πόλεμο δεν ήταν τυχαίες. Ήταν αποτέλεσμα της άρτιας προπαρασκευής και του υψηλού ηθικού μαχητών και λαού. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι

Ιππικόν Διερχόμενον τον ποταμό Καλαμά 30-10-1940

ελλείψεις που παρουσιάστηκαν αρχικά σε όλμους, αντιαεροπορικό και κυρίως αντιαρματικό πυροβολικό οφείλονταν ιδίως στην αδυναμία εξεύρεσης πηγών προμήθειας από το εξωτερικό, εξαιτίας της εμπλοκής των προμηθευτριών χωρών στον Πόλεμο. Άρματα είχαν παραγγελθεί συνολικά δεκατέσσερα, 6-7 τόνων, τα οποία όμως δεν είχαν παραληφθεί μέχρι την κήρυξη του πολέμου. Το μεγάλο πρόβλημα των πυρομαχικών αντιμετωπίστηκε ικανοποιητικά, χωρίς να δημιουργηθούν δυσεπίλυτα προβλήματα μέχρι το τέλος του πολέμου.

Χάρη στα έγκαιρα μέτρα που εφαρμόστηκαν για την αύξηση της ελληνικής βιομηχανικής παραγωγής στη δυνατή έκταση, στην επιβολή περιορισμών, στην κατανάλωση και κυρίως στην αξιοποίηση παλιών αποθεμάτων πυρομαχικών και λαφύρων, όπως για παράδειγμα, από το 1939 μελετήθηκε και τελικά επιτεύχθηκε η ανασκευή εκρηκτικών οβίδων εσωτερικού πυροσωλήνα για τη χρη-

σιμοποίησή τους στα ορειβατικά πυροβόλα 75/19 χιλιοστών και τα πεδινά 75 χιλιοστών, καμιά σοβαρή έλλειψη δεν παρατηρήθηκε κατά τον εξάμηνο αγώνα.

Παράλληλα, οι Έλληνες μαχητές που σε ποσοστό 60% περίπου κατάγονταν από ορεινές περιοχές, ήταν σκληραγωγημένοι, λιτοδίαιτοι και εξοικειωμένοι πλήρως με τις σκληρές συνθήκες διαβίωσης σε ορεινό έδαφος. Εκπαιδευμένοι άρτια από στρατιωτική άποψη, υπερίσχυσαν των Ιταλών αντιπάλων τους, επειδή αγωνίζονταν, υπερασπιζόμενοι την πατρίδα τους, σε οικείο ελληνικό έδαφος, έχοντας τη συμπαράσταση ολόκληρου του Έθνους. Ιδιαίτερα όμως η επικράτησή τους οφειλόταν στο απόθεμα ηθικών δυνάμεων, στοιχείο που αποτελεί σημαντικό παράγοντα μαχητικής ισχύος, το οποίο οδήγησε στην εύκολη προσαρμογή και την υψηλή απόδοση σε ορεινό εδαφοκλιματολογικό περιβάλλον.

Στην Έκθεση Πολεμικών Πεπραγμένων της XVII Μεραρχίας Πεζικού διαβάζουμε:

«Το βράδυ της 22^{ης} Νοεμβρίου αναγγέλθηκε η κατάληψη της Κορυτσάς από τα Ελληνικά Στρατεύματα. Το γεγονός αυτό κοινοποιήθηκε στις μονάδες της Μεραρχίας και προκάλεσε εξαιρετικό ενθουσιασμό στους αξιωματικούς και τους οπλίτες της, και κραταίωσε το άριστο ηθικό τους παρά την κόπωσή τους από τις συνεχείς νυχτερινές πορείες και τις δυσμενέστερες καιρικές συνθήκες. Οι πάντες κατέχονταν από τη μανία να συμμετάσχουν το ταχύτερο στις επιχειρήσεις και να εμπλακούν με λύσσα αλλά και αποφασιστικότητα με τον εχθρό».

Ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος έχει όλα τα χαρακτηριστικά του ορεινού αγώνα, τα οποία επηρέασαν τη σχεδίαση και διεξαγωγή, και από τους δύο αντιπάλους, τόσο των αμυντικών όσο και των επιθετικών επιχειρήσεων.

Ειδικότερα επισημαίνονται τα εξής:

➔ Το έντονο ορεινό έδαφος της Ηπείρου επηρέασε αρνητικά την ανάπτυξη μηχανοκίνητων μέσων, τη διοίκηση και τον έλεγχο, τις μεταφορές, τους ανεφοδιασμούς και τέλος τις διακομιδές.

➔ Στο έδαφος αυτό γενικά η άμυνα ευνοήθηκε και η διεξαγωγή της έγινε με πολλά οικονομικά μέσα, ενώ η επίθεση οπωσδήποτε δυσχεράνθηκε και δεν είχε σχεδόν ποτέ ταχεία εξέλιξη, αλλά απαιτούσε διαδοχικές προσπάθειες. Παράλληλα, τα εγχέμαχα όπλα ήταν περισσότερο αποτελεσματικά, από τα τηλέμαχα μέσα.

➔ Η δράση της Αεροπορίας είχε περιορισμένα αποτελέσματα, ενώ η υποστήριξη μάχης βασίστηκε σχεδόν εξολοκλήρου στο ορειβατικό πυροβολικό και τους όλμους.

➔ Ο τακτικός αιφνιδιασμός ήταν εύκολος και μπορούσε να επιτευχθεί τόσο στην

επίθεση, όσο και στην άμυνα με έγκαιρες και καλά οργανωμένες αντεπιθέσεις.

➔ Τέλος, ο παράγοντας «μαχητικής ισχύος», που δέσποζε, ήταν το ηθικό, οι ψυχικές αρετές και η εκπαίδευση του μαχητή, όπου αναμφισβήτητα η υπεροχή των Ελλήνων ήταν ασύγκριτα μεγαλύτερη.

Πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι μια πρόωγη πτώση της Ελλάδας τότε, θα ισχυροποιούσε το ιταλικό φασιστικό καθεστώς και θα το οδηγούσε προς νέες κατακτήσεις με τελικό αντικειμενικό σκοπό την απόλυτη κυριαρχία σε ολόκληρη τη Μεσόγειο.

Η νίκη των Ελλήνων κατέρριψε το μύθο του αήττητου του Άξονα και υποχρέωσε το Χίτλερ, να επέμβει στη Βαλκανική και να επιτεθεί εναντίον της Ελλάδας με αποτέλεσμα να καθυστερήσει η έναρξη της επίθεσης εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης κατά 5-6 εβδομάδες και ο ρωσικός χειμώνας να οδηγήσει τον πόλεμο στο σοβιετικό μέτωπο σε χρονίζουσα κατάσταση.

Η πλέον σαφής δήλωση - ντοκουμέντο είναι αυτή που έκανε ο ίδιος ο Χίτλερ σε λόγο του στην Καγκελαρία την Άνοιξη του 1945: «*Το πραγματικό ερώτημα δεν ήταν επομένως: Γιατί η 22 Ιουνίου 1941, αλλά μάλλον: Γιατί όχι ακόμη νωρίτερα;*». «*Εάν δεν μας είχαν δημιουργήσει δυσκολίες οι Ιταλοί με την ηλίθια εκστρατεία στην Ελλάδα, θα είχα επιτεθεί στην Ρωσία μερικές εβδομάδες ενωρίτερα*».

Τέλος, σε μια εποχή που στην κατακτημένη από τον Άξονα Ευρώπη επικρατούσε πνεύμα ηττοπάθειας και φόβου, η ελληνική νίκη ενδυνάμωσε τη θέληση για αντίσταση όλων των Εθνών και αναμφισβήτητα συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση της τελικής συμμαχικής νίκης κατά του Άξονα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

📖 Ιστορικό Αρχείο ΔΙΣ/ΓΕΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Η Μητρόπολη της Μακεδονίας

ΚΕΙΜΕΝΟ-
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:
Ευάγγελος Ε.
Τζάχος, Διδάκτωρ
Μηχανικός ΕΜΠ

Η Θεσσαλονίκη κατέχει τα σκήπτρα ανάμεσα στις πόλεις της Βορείου Ελλάδος. Αδιαφιλονίκητη πρωτεύουσα του βορειοελλαδικού Ελληνισμού, η νύμφη του Βορρά διαθέτει την αίγλη της βυζαντινής περιόδου, σε αντίθεση με την άλλοτε Βασιλεύουσα, η οποία μετά τις λεηλασίες και τις καταστροφές, από πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, έχει υποβαθμιστεί στο επίπεδο της πολυάνθρωπης ανατολίτικης μεγαλούπολης.

Η Θεσσαλονίκη είναι η μόνη παραθαλάσσια πόλη της σύγχρονης Ελλάδος, η οποία από την ίδρυσή της έως σήμερα, δεν έχασε ποτέ την εμπορική της σπουδαιότητα, επειδή βρίσκεται στην ευνοϊκότερη γεωγραφική θέση της Μακεδονίας και στο καταλληλότερο σημείο. Έχει δε τη δυνατότητα να συνδέει την ενδοχώρα με τη θάλασσα και να συμβάλει έτσι στην ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων ανάμεσα στην περιφέρεια και το κέντρο. Εξάλλου κανένα άλλο σημείο των ακτών της Μακεδονίας δεν διαθέτει τα πλεονεκτήματα που έχει ο εσώτατος αυτός μυχός του Θερμαϊκού κόλπου. Στη θέση αυτή, το βάθος της θάλασσας είναι αρκετό για να προσφέρει ένα ευνοϊκό αραξοβόλι.

Η πόλη ιδρύθηκε στις αρχές της ελληνιστικής περιόδου. Την περίοδο εκείνη, ο Ελληνικός πολιτισμός, μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, είχε διαδοθεί σε ολόκληρο τον γνωστό κόσμο. Η εξάπλωση και η διείσδυση του ελληνισμού στις μακρινές χώρες της Ασίας, τις χώρες του ονείρου και του παραμυθιού, συγκλόνισε το παρόν και επηρέασε την εξέλιξη του αρχαίου κόσμου, ενώ ο ρυθμός της ζωής μεταβλήθηκε και η ανάπτυξη της επιστήμης επιταχύνθηκε. Οι Έλληνες έγιναν φορείς του δικού τους πολιτισμού, αλλά δέχθηκαν και οι ίδιοι πολλές επιδράσεις από το περιβάλλον με το οποίο ήλθαν σε επαφή. Εκείνη την περίοδο, σημειώθηκε μια έντονη ανταλλαγή υλικών και ηθικών αγαθών, εμπορευμάτων και ιδεών. Επίσης, ξένες λατρείες και άλλες θρησκευτικές δοξασίες άρχισαν να εισρέουν στην ελληνική χερσόνησο, να εισχωρούν και να βρίσκουν απήχηση στις ψυχές των Ελλήνων. Μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η ανάγκη εξερεύνησης νέων χωρών, η δίψα για γνώση νέων λαών και πολιτισμών και το άνοιγμα νέων αγορών, απαίτησε την ίδρυση πόλεων, οι οποίες θα ανταποκρίνονταν στα νέα δεδομένα. Έτσι, ιδρύθηκε η Αντιόχεια και η Αλεξάνδρεια, οι οποίες συνέδεαν την Ινδία και την Μεσοποταμία με την Ελλάδα. Συγχρόνως δε, δημιουργήθηκε και η ανάγκη της στενής επαφής της Μακεδονίας με τις απομακρυσμένες κτήσεις της, στις οποίες είχαν εγκατασταθεί Έλληνες. Η ανάγκη αυτή έγινε πιο επιτακτική, όταν το μακεδονικό κράτος μετά τις προς Βορρά κατακτήσεις του βασιλιά Φιλίππου Β΄ και του Μεγάλου Αλεξάνδρου είχε στη διάθεση του πλούσια ενδοχώρα, η οποία απαιτούσε μια φυσική διέξοδο προς τη θάλασσα. Επομένως, έπρεπε να βρεθεί το κατάλληλο σημείο, το οποίο θα διευκόλυνε τις εισαγωγές και εξαγωγές των αγαθών από και προς την ενδοχώρα του μακεδονικού βασιλείου. Καμία όμως από τις υφιστάμενες πόλεις της Μακεδονίας δεν θα μπορούσε να αντεπεξέλθει στις υποχρεώσεις αυτές¹.

¹ Αδαμαντίου Α.: Η Βυζαντινή Θεσσαλονίκη, Αθήναις, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη α.χ.

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Από τους επιγόνους του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο Κάσσανδρος, γιος του Αντίπατρου, ίδρυσε την Κασσάνδρεια στη θέση της αρχαίας Ποτίδαιας στη Χαλκιδική. Η πόλη αυτή είχε μεν επίκαιρη θέση ως προς τις θαλάσσιες επικοινωνίες, όμως δεν θα μπορούσε να εξυπηρετήσει το εμπόριο της μακεδονικής ενδοχώρας, επειδή ο ορεινός όγκος της Χαλκιδικής την απομόνωνε από το Βορρά. Έτσι, ο Κάσσανδρος αναζήτησε ένα νέο λιμάνι, το οποίο έπρεπε να έχει τα εξής πλεονεκτήματα: επίκαιρη θέση, ασφάλεια και ευκολία για την κάθοδο των κατοίκων του εσωτερικού προς αυτό. Έστρεψε λοιπόν την προσοχή του προς το μυχό του Θερμαϊκού κόλπου, ο οποίος διέθετε πολλούς φυσικούς όρμους, και τελικά αποφάσισε να ιδρύσει μια νέα πόλη στη σημερινή θέση της Θεσσαλονίκης².

Στην περιοχή αυτήν υπήρχαν ήδη πολιίσματα, τα οποία είχαν πάντοτε μία στοιχειώδη εμπορική κίνηση, που είχε γίνει ζωηρότερη μετά την κατάκτηση της Ολύμπου από τον Φίλιππο το 348 π.Χ. Η θέση της νέας πόλης του Κάσσανδρου ταυτίζεται πιθανότατα με αυτήν της αρχαίας Θέρμης, της οποίας το όνομα δεν φαίνεται να σχετίζεται με τις ιαματικές πηγές που βρίσκονται κοντά στο χωριό Σέδες. Την άποψη ότι η Θέρμη βρισκόταν στο μυχό του Θερμαϊκού κόλπου ενισχύουν τα νέα ανασκαφικά δεδομένα που αποκαλύφθηκαν στην περιοχή της σύγχρονης Θεσσαλονίκης και ανάγονται σε περίοδο προγενέστερη του συνοικισμού της. Ο Κάσσανδρος ονόμασε τη νέα πόλη Θεσσαλονίκη, δίδοντάς της το όνομα της συζύγου του Θεσσαλονίκης, κόρης του Φιλίππου Β΄ και της Ολυμπιάδος. Ο Κάσσανδρος είχε έλθει σε γάμο με την αδελφή του Μ. Αλεξάνδρου Θεσσαλονίκη, μετά τη δολοφονία της Ολυμπιάδος, μητέρας του Μ. Αλεξάνδρου, για να μειώσει τον αντίκτυπο της αποτρόπαιης πράξης του.

Σχετικά με την ίδρυση της Θεσσαλονίκης από τον Κάσσανδρο, ο Στράβων αναφέρει τα εξής: «επωνόμασε την πόλιν από της εαυτού γυναικός Θεσσαλονίκης, Φιλίππου δε του Αμύντου θυγατρός, καθελών τα εν τη Κρουσίδι πολιίσματα και τα εν τω Θερμαίω κόλπω περί έξι και είκοσι και συνοικίσας εις εν...Των δε συνοικισθεισών ην Απολλωνία και Χαλάστρα και Θέρμα και Γαρησκόκ και Αίνεια και Κισσόφ»³.

Προτομή του Φιλίππου Β΄, βασιλιά των Μακεδόνων (Γλυπτοθήκη Ny Carlsberg, Κοπεγχάγη).

² Τσιμπίδου-Αυλωνίτη Μ.: Θεσσαλονίκη, στον τόμο Μακεδόνες οι Έλληνες του Βορρά, Αθήναι 1994, σελ. 45-47.

³ Στράβων, Γεωγραφικών Ζ΄.

Ο Κάσσανδρος, μετά την ίδρυση της Θεσσαλονίκης, κατεδάφισε 26 παράλια και μεσόγεια πολίσματα στο μυχό του Θερμαϊκού κόλπου και ανάγκασε τους κατοίκους τους να μετοικήσουν στη νέα πόλη. Ωστόσο, οι σύγχρονοι ιστορικοί αμφιβάλλουν για την ακρίβεια της πληροφορίας αυτής και την αποδίδουν σε λάθος εκτίμηση του Στράβωνος, ο οποίος κατά την επίσκεψή του στην Θεσσαλονίκη τρεις αιώνες μετά την ίδρυσή της, είδε πράγματι πολλά από τα πολίσματα ερειπωμένα και νόμισε ότι αυτά κατεδαφίστηκαν το 316 π.Χ. με εντολή του Κασσάνδρου. Επίσης, δεν είχε ακριβή ιδέα για τον τρόπο με τον οποίο συνοικίστηκε η πόλη των κλασικών χρόνων. Δηλαδή, ότι καταλύθηκαν τα βουλευτήρια και οι αρχές των άλλων πολισμάτων και ότι αναδείχθηκε βουλευτήριο και πρυτανείο στη νέα πόλη, όπου μεταφέρθηκαν και οι υπόλοιπες αρχές. Τα παλιά πολίσματα δεν καταστράφηκαν ούτε και έγινε ομαδικός και βίαιος συνοικισμός των κατοίκων των πολισμάτων που υπήρχαν γύρω από τον μυχό του Θερμαϊκού κόλπου, αφού γνωρίζουμε ότι πολίσματα, όπως η Χαλάστρα και η Αινεία δεν ερημώθηκαν, αλλά συνέχισαν να ακμάζουν έως τον 2^ο αιώνα π.Χ. Στην πραγματικότητα, φαίνεται ότι συνέβη αυτό που παρατηρείται και στις ημέρες μας με την ίδρυση νέων πόλεων. Οι πόλεις που συνοικίστηκαν έως την παρακμή και την ερήμωσή τους διατήρησαν μέρος του πληθυσμού τους και κάποια πολιτική οντότητα.

Η σπουδαία γεωγραφική θέση της Θεσσαλονίκης και η μεγάλη εξέλιξη και ανάπτυξή της προσείλκυσαν και απορρόφησαν κατοίκους των γύρω πολισμάτων,

τα οποία στη συνέχεια ερημώθηκαν. Ωστόσο, πρωτεύουσα του μακεδονικού κράτους παρέμεινε η Πέλλα, και ούτε καν συζητήθηκε η μετάθεση της πρωτεύουσας στην Θεσσαλονίκη. Για ένα μικρό μόνο διάστημα, επί Κασσάνδρου, πρωτεύουσα έγινε η Κασσάνδρεια. Η Θεσσαλονίκη παρέμεινε επίγειο της Πέλλας και αποτέλεσε τη βάση του εμπορικού και πολεμικού στόλου των Μακεδόνων. Το δε λιμάνι της άνετα μπορούσε να δεχθεί τους μεγάλους μακεδονικούς στόλους.

Η εμπορική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης ήταν εντυπωσιακή. Πλοία από όλα τα λιμάνια του Αιγαίου, από τις ακτές της Συρίας, της Φοινίκης, της νότιας Μικράς Ασίας, της Αιγύπτου και από άλλα μέρη έφταναν στο λιμάνι της για να ξεφορτώσουν τα εμπορεύματά τους. Τα πληρώματα των πλοίων, Έλληνες και ξένοι, έγιναν φορείς των νέων πολιτισμών και των θρησκευτικών δοξασιών⁴. Έτσι, στην Θεσσαλονίκη έφθασε νωρίς η λατρεία του Σέραπι και της Ίσιδος. Λατρευτικός χώρος των θεών αυτών ανακαλύφθηκε το 1917, στη διαγώνιο Βαρδαρίου- Διοικητηρίου. Κοντά στο ναό αυτό βρέθηκαν αναθηματικά μνημεία και άλλα κτίσματα. Φαίνεται ότι οι Αιγυπτιακοί θεοί λατρεύονταν στην Θεσσαλονίκη πολύ πιο πριν από τη ρωμαϊκή περίοδο. Αναφορικά με την λατρεία τους έχουν αποκαλυφθεί μερικές επιγραφές, από τις οποίες η μια σχετίζεται με την «Αρεταλογία» της Ίσιδος. Στην Θεσσαλονίκη, εκτός από τις ξένες λατρείες, εισέδυσαν νωρίς και διάφορες εθνότητες της Ανατολής, έχοντας εντυπωσιαστεί από το εμπόριο της. Ανάμεσα σε αυτούς συγκαταλέγονται και οι Εβραίοι. Είναι όμως άγνωστο, το πότε ήλθαν και

⁴ Βακαλόπουλος Α.: Ιστορία της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 19-21.

ποιος ήταν ο τόπος προέλευσής τους. Ίσως να έφθασαν εκεί λίγο μετά την ίδρυση της πόλεως. Εξάλλου, οι Εβραίοι μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου κατοικούσαν ήδη στις μεγάλες πόλεις της Μεσογείου. Δεν είναι βεβαίως δυνατόν οι Εβραίοι, που ήταν γεννημένοι έμποροι, να μην είχαν ακούσει για την Θεσσαλονίκη η οποία ήκμαζε εμπορικά⁵.

Τόσο ταχεία υπήρξε η εξέλιξη της πόλης, ώστε ήδη το δεύτερο αιώνα π.Χ. είναι μία περιτειχισμένη πόλη, η οποία στέφεται με μία ευρύχωρη και φημισμένη ακρόπολη. Ακόμη και σήμερα, σε μερικά σημεία του τείχους, διακρίνονται ορθογώνιες επιμελώς πελεκημένες πώρινες πέτρες. Πιθανότατα μερικές από αυτές μεταφέρθηκαν από άλλα μέρη και χρησιμοποιήθηκαν για δεύτερη φορά.

Στους ελληνιστικούς χρόνους η Θεσσαλονίκη, όπως και οι άλλες σύγχρονες με αυτήν ελληνιστικές πόλεις, έχει διπλή διοίκηση. Αποτελεί μία αυτόνομη πόλη του μακεδονικού κράτους, έχει δηλαδή δημοκρατική διοίκηση με βουλή, εκκλησία του δήμου και δικούς της πολιτικούς άρχοντες, αλλά και ο Μακεδόνας βασιλιάς αντιπροσωπεύεται σε αυτή με δικούς του άρχοντες, τους Βασιλικούς, τον «Επιστάτη» δηλαδή τον στρατιωτικό διοικητή, τον Υπεριστάτη και τους Αρμοστές. Ο βασιλιάς επεμβαίνει στα εσωτερικά θέματα της πόλης εκδίδοντας τις «επιστολές» ή τα «βασιλικά διαγράμματα», που έχουν θέση δίπλα στους νόμους των πόλεων και επομένως αποτελούν τη δεύτερη πηγή δικαίου. Έτσι, στα ελληνιστικά κράτη δεν υπήρχε πλέον η έννοια της πόλης-κράτους της κλασσικής περιόδου. Η πόλη τώ-

ρα έχει τυπική αυτονομία, διότι οι σκοποί της προσανατολίζονται προς αυτού του μεγάλου κράτους, που περιλαμβάνει πολλές πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά.

Το όνομα της Θεσσαλονίκης μνημονεύεται συχνά στην εποχή του Φιλίππου Ε' (221-178 π.Χ.) και του γιου του Περσέα (197-168 π.Χ.), ιδιαίτερα δε, όταν οι Ρωμαίοι, υποβλέποντας τη δύναμη του μακεδονικού κράτους, άρχισαν να φέρνουν εμπόδια στην εξάπλωσή του και να αναμιγνύονται στα εσωτερικά του. Οι σφοδροί και μακροχρόνιοι πόλεμοι του Περσέα και των Ρωμαίων καταλήγουν στην αποφασιστική μάχη της Πύδνας (22 Ιουνίου 168 π.Χ.) και την ήττα του Μακεδόνα βασιλιά⁶.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Όταν οι σημαντικότερες πόλεις της Μακεδονίας, η Βέροια, η Πέλλα και η Θεσσαλονίκη παραδόθηκαν στον Αιμίλιο Παύλο, η ρωμαϊκή κυριαρχία επιβλήθηκε στη Μακεδονία. Η Μακεδονία διαιρέθηκε από τους Ρωμαίους σε τέσσερα αυτόνομα τμήματα: της Αμφιπόλεως, της Θεσσαλονίκης, της Πέλλας και της Πελαγονίας. Τα τμήματα αυτά αποξενώθηκαν το ένα από το άλλο και κάθε σχέση μεταξύ τους απαγορεύτηκε. Η κάθε μερίδα είχε δημοκρατική ομοσπονδιακή διοίκηση με επικεφαλής το συμβούλιο των συνέδρων. Στη Θεσσαλονίκη, οι Ρωμαίοι έδειξαν κάποια εύνοια και της επέτρεψαν να διοικείται με τους πατροπαράδοτους νόμους και να έχει τους δικούς της άρχοντες, πρόνομια που διατηρήθηκαν έως το 1430. Ωστόσο, ο ρωμαϊκός ζυγός ήταν δυσβάστακτος και οι Μακεδόνες ξεσηκώθηκαν

⁵ Βακαλόπουλος Α. σελ. 22-23.

⁶ Σακελλαρίου Μ.: Μακεδονία, Αθήναι 1982, σελ. 131-159.

Η Πέλλα παρέμεινε πρωτεύουσα του Μακεδονικού Κράτους και μετά την ίδρυση της Θεσσαλονίκης (Διαφάνεια Ε. Τζάχου 2004).

εναντίον των Ρωμαίων με αρχηγό τον Ανδρίσκο από το Αδραμύτιο, ο οποίος ισχυριζόμενος ότι είναι γιος του Περσέα, κατόρθωσε να προσελκύσει και να συγκεντρώσει αρκετές δυνάμεις που απελευθέρωσαν τη Μακεδονία. Ωστόσο, μετά από αυτές τις επιτυχίες, η τύχη εγκατέλειψε τον Ανδρίσκο και ο Ρωμαίος στρατηγός Κόιντος Καικίλιος Μέτελλος στάλθηκε εναντίον του και τον νίκησε. Τότε, οι Ρωμαίοι ανακήρυξαν τη Μακεδονία ρωμαϊκή επαρχία (Provincia Macedonia) με αρκετά εκτεταμένη διοικητική δικαιοδοσία. Αυτή εκτεινόταν από την Αδριατική έως τον Νέστο και από τις οροσειρές νότια των Σκοπίων έως τον Μαλιακό κόλπο, την Οίτη και την Πίνδο. Πρωτεύουσα της

Επιτύμβια στήλη από το νεκροταφείο περιοχής Αγοράς της Πέλλας, με ανάγλυφη την μορφή του Ξάνθου, όπως μαρτυρεί η χαραγμένη επιγραφή: Ξάνθος Δημητρίου και Αμαδίκας υιός. Μουσείο Πέλλας 5^{ος} π.Χ.

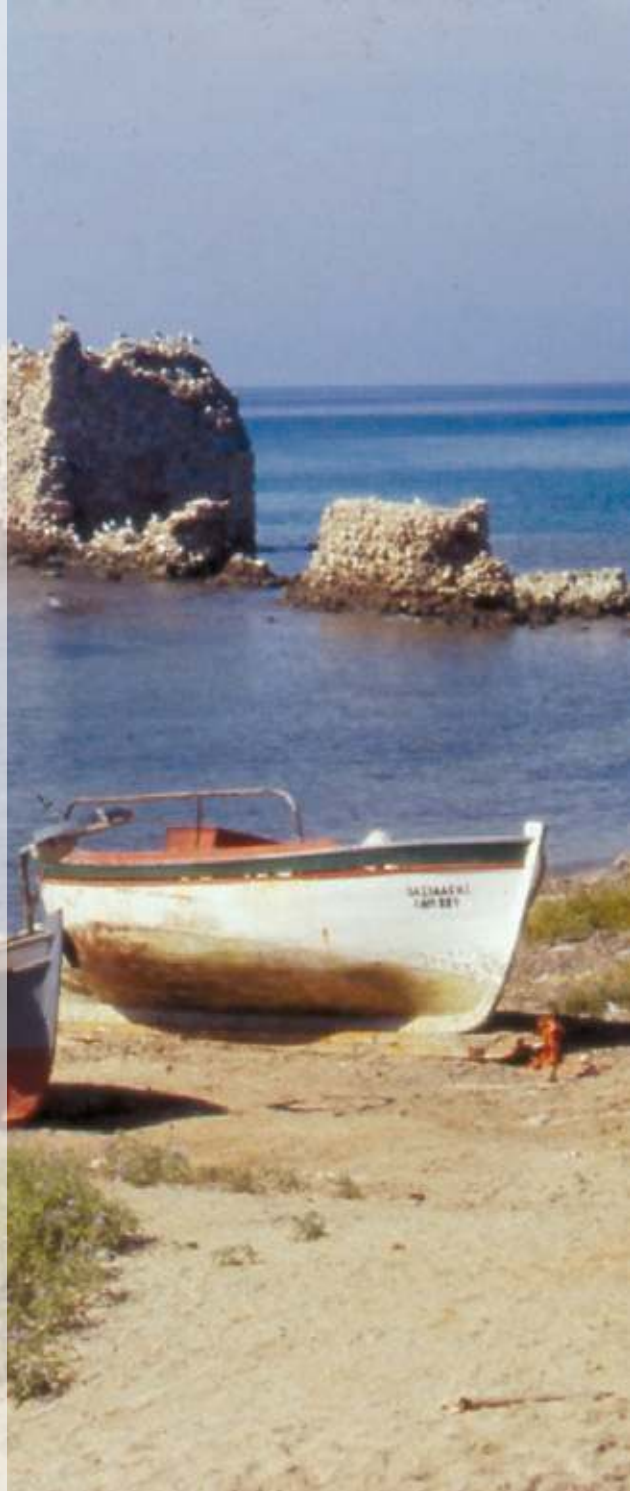
αίωνα δεν επιτρέπει αμφιβολίες για την ελληνικότητα της Μακεδονίας κατά την αρχαιότητα. Σημειώνεται ότι ακόμη και κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, οι επιγραφές ήταν στα ελληνικά.

νέας επαρχίας και έδρα του πραιτόρα ήταν η Θεσσαλονίκη, η οποία χάρη στα προνόμιά της, ονομάστηκε ελεύθερη πόλη. Η Θεσσαλονίκη διατήρησε την πολιτική της οργάνωση, επιπλέον και είχε το δικαίωμα να κόβει νομίσματα ενώ δεν στάθμευε στην πόλη ρωμαϊκή φρουρά. Ο πραιτόρας της επέβλεπε και τη νότια Ελλάδα. Η μετατόπιση του κέντρου βάρους της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη οφειλόταν κατά κύριο λόγο στην καταστροφή της Κορίνθου από τους Ρωμαίους.

Η Μακεδονία είναι η πρώτη ρωμαϊκή επαρχία σε ελληνικό έδαφος και το σημαντικότερο προγεφύρωμα των ρωμαϊκών λεγεώνων για την κατάκτηση των υπολοίπων χωρών της Βαλκανικής Χερσονήσου. Η καίρια θέση της Θεσσαλονίκης από στρατηγική άποψη αλλά και ο πλούτος μαζί με την ιστορική της παράδοση προσέδιδαν σε αυτή μεγάλη αίγλη, ώστε οι Ρωμαίοι ευγενείς που ήταν υποψήφιοι διοικητικών αξιωμάτων να την προτιμούν. Μάλιστα, έως τα χρόνια του Αυγούστου υπάγονταν διοικητικά στη Θεσσαλονίκη και οι φημισμένες πόλεις της νότιας Ελλάδος.

Παρά τις παραχωρήσεις της Ρώμης προς τους κατακτημένους, η διακυβέρνηση της Μακεδονίας δεν διέφερε από την αντίστοιχη των άλλων ρωμαϊκών επαρχιών. Οι εκάστοτε διοικητές, παραμένοντας στην πλούσια Μακεδονία, φρόντιζαν κατά τη διάρκεια της πρόσκαιρης παραμονής τους σε αυτή να πλουτίσουν όσο το δυνατόν περισσότερο, όπως έκαναν αργότερα και οι πασάδες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι έντιμοι διοικητές υπήρξαν πολύ σπάνιες εξαιρέσεις. Εκτός από τις καταχρήσεις των διοικητών, μεγάλη πληγή αποτέλεσε και η υποχρεωτική στράτευση των νέων Μακεδόνων, οι

Η Κασσάνδρεια, που ιδρύθηκε από τον Κάσσανδρο στην θέση της αρχαίας Ποτίδαιας, δεν μπορούσε να εξυπηρετήσει το εμπόριο της Μακεδονίας (Διαφάνεια Ε. Τζάχου 2004).

οποίοι ήταν αναγκασμένοι να αφήνουν τις ειρηνικές τους ασχολίες και επιπλέον να πληρώνουν τα έξοδα της στράτευσής τους. Μακεδόνες, οι οποίοι υπηρετούσαν στον ρωμαϊκό στρατό, αναφέρονται ιδίως από την περίοδο των εμφυλίων πολέμων. Ο Μάρκος Ιούνιος Βρούτος (43-42 π.Χ.) επιστράτευσε και εκγύμνασε συστηματικά τους Μακεδόνες, συγκροτώντας με αυτούς δύο ολόκληρες λεγεώνες. Η Μακεδονία έως τότε ζούσε σε μια πολεμική ατμόσφαιρα και ήταν υποχρεωμένη να υφίσταται τον αντίκτυπο των επιδρομών των διαφόρων βαρβαρικών λαών που ζούσαν στην περιοχή ανάμεσα στον Ίστρο και το Αιγαίο. Οι Ρωμαίοι μετά το 77 π.Χ., εγκαταλείποντας την αμυντική τους τακτική, πέρασαν στην επίθεση κατά των βαρβαρικών γειτονικών λαών, τους οποίους τελικά υπέταξαν ανάμεσα στα χρόνια 77-28 π.Χ. Μετά τις επιτυχίες τους, οι Ρωμαίοι μεταστάθμευσαν βορειότερα, στις νέες παραμεθόριες επαρχίες της Δαλματίας και της Μοισίας. Έτσι, η Μακεδονία πέρασε στα μετόπισθεν και έγινε επαρχία παροπλισμένη (provincia inermis), που προστατευόταν από τις παραπάνω μνημονευόμενες φρουρές, ενώ από το 45 π.Χ. και ύστερα προστατευόταν από τις φρουρές της Θράκης⁷.

Μετά το 146 π.Χ. αρχίζει μια νέα περίοδος ακμής για την Θεσσαλονίκη, η οποία έχει καταστεί πλέον η πολυπληθέστερη πόλη της Μακεδονίας, η μητρόπολή της όπως τη χαρακτηρίζει ο Στράβων. Η επέκταση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας προς ανατολάς συμβάλλει στην ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης, αφού αυτή γίνεται ο σπουδαιότερος στρατιωτικός και εμπορικός σταθμός του μεγάλου αυτοκρατορικού

δρόμου της Ανατολής, της Εγνατίας οδού. Η Εγνατία οδός κατασκευάζεται μεταξύ των ετών 146-120 π.Χ. από τον ανθύπατο Γνάιο Εγνάτιο, ο οποίος της έδωσε το όνομά του. Η Εγνατία, που άρχιζε από την Απολλωνία ή και από το Δυρράχιο της Αδριατικής και κατέληγε στον Έβρο κοντά στα Κύψαλα, ήταν προέκταση της οδού Ρώμης -Κάτω Ιταλίας. Από την Εγνατία περνούσαν κάποτε οι ρωμαϊκές λεγεώνες, ανώτεροι υπάλληλοι της αυτοκρατορίας με τις ακολουθίες τους, έμποροι με τα πολύτιμα αγαθά τους, και άλλοι ταξιδιώτες που πήγαιναν στην Ανατολή ή επέστρεφαν στην Δύση.

Με την επέκταση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας προς το Βορρά, μεγαλώνει και η ενδοχώρα της Θεσσαλονίκης και καταλαμβάνει μεγαλύτερη έκταση, με το λιμάνι της να αποτελεί το τέρμα του δρόμου που συνδέει το Βορρά με το Νότο. Έτσι, η Θεσσαλονίκη γίνεται το καταλληλότερο σημείο για το γρήγορο πέρασμα από τις παραδουνάβιες χώρες προς την Ανατολή και δεν αποτελεί μόνο το επίκεντρο των συγκοινωνιών Ανατολής -Δύσης αλλά και Βορρά- Νότου. Για το λόγο αυτό η Θεσσαλονίκη συχνά ήταν κέντρο πολεμικών επιχειρήσεων αλλά και εμπορικών συναλλαγών.

Η εγκατάσταση των Ιταλών εμπόρων και των αποίκων στο Δίο, στην Κασσάνδρεια, στην Πέλλα και στους Φίλιππους, ίσως να μετέβαλε το οικονομικό και δημογραφικό υπόβαθρο της χώρας, όμως δεν επέφερε τον εκλατινισμό των κατοίκων. Η πνευματική κίνηση της μεγαλούπολης είχε περιεχόμενο καθαρά ελληνικό. Παρά την επιρροή της ρωμαϊκής κυριαρχίας, η γλώσσα που ομιλείτο ήταν η ελληνική,

⁷ Σακελλαρίου Μ.: Μακεδονία, σελ. 192-199.

Η αρχαία αγορά της Θεσσαλονίκης. Στην εικόνα διακρίνεται τμήμα της νότιας στοάς. Στη εικόνα δίπλα το αρχαίο Ωδείο της Θεσσαλονίκης. (Διαφάνειες Ε. Τζάχου 2004).

όπως εξάλλου και σε ολόκληρη τη Μακεδονία. Από όλο το πλήθος των επιγραφών που έχουν βρεθεί στην Θεσσαλονίκη ελάχιστες είναι λατινικές. Ακόμη και οι Εβραίοι είχαν ως μητρική γλώσσα την ελληνική⁸.

Οι αρχές του Χριστιανισμού στη Μακεδονία ανάγονται στον απόστολο Παύλο. Στους Φιλίππους, ένα Σάββατο του τέλους του έτους 49 μ.Χ. ο Παύλος κήρυξε για πρώτη φορά το Ευαγγέλιο σε ευρωπαϊκό έδαφος. Ο Παύλος δίδαξε επίσης τρία διαδοχικά Σάββατα στη Θεσσαλονίκη καθώς και στη Βέροια, προσηλυτίζοντας πολλούς Έλληνες και Ιουδαίους. Από την Αθήνα ή την Κόρινθο απεύθυνε δύο επιστολές προς τους Θεσσαλονικείς.

Σε αυτό το κέντρο της ελληνικής πνευματικής και καλλιτεχνικής παράδοσης ήλθε

ο Λουκιανός και έγινε δεκτός με ενθουσιασμό. Στα έργα του αναφέρεται ότι οι Θεσσαλονικείς παρακολουθούσαν με μεγάλο ενδιαφέρον τους λόγους των ρητόρων και περιέβαλαν με αγάπη τους σοφούς δασκάλους. Όμως, η είσοδος στα σχολεία των μεγάλων πόλεων ήταν προνόμιο των παιδιών ευπόρων οικογενειών. Επίσης, η μέση και ανώτερη εκπαίδευση ήταν αποκλειστικό προνόμιο των νέων των πόλεων. Ως κατ'εξοχήν κέντρο πολιτιστικό με διεθνή φήμη εμφανίζεται η Θεσσαλονίκη, όπου έρχονταν να εγκατασταθούν ή να απευθυνθούν σε ένα καλλιεργημένο ακροατήριο ποιητές, φιλόσοφοι και ρήτορες. Βέβαια, η πόλη είχε και δικούς της ποιητές. Ο Αντίπατρος ήταν ένας από τους διασημότερους επιγραμματοποιούς. Τη νίκη σε αγώνα «προσοδίου» στα Μουσαία των Θεσπιών απέσπασε

⁸ Σακελλαρίου Μ.: Μακεδονία, σελ. 203-221.

Μία από τις επιτύμβιες στήλες από την επίχωση της «Μεγάλης Τούμπας» στη Βεργίνα με τα ονόματα των νεκρών: Ξενοκράτης Πιερίωνος και Δρύκαλος Πιερίωνος. Τα ονόματα Δρύκαλος (αυτός που είναι από ξύλο δρυός) και Πιερίων είναι χαρακτηριστικά μακεδονικά ονόματα. Η στήλη χρονολογείται στα μέσα 4^{ου} ή αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ. (Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο). Η ελληνική γραφή αλλά και τα ονόματα μαρτυρούν ότι οι νεκροί Μακεδόνες ήταν Έλληνες, υπήκοοι του βασιλιά της Μακεδονίας. Σημειώνεται ότι η μακεδονική δεν γράφτηκε ποτέ και δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι μιλιόταν στους μετὰ Χριστό αιώνες.

περί τα τέλη του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. ο Δαμαίος, του οποίου γνωρίζουμε ένα ποίημα από μία επιγραφή της Θεσσαλονίκης, αφιερωμένο στους θεούς της Αιγύπτου. Διάσημος Μακεδόνας ήταν ο Ανδρόνικος Κυρρηστής, κατασκευαστής του ωρολογίου που κοσμεί την Ρωμαϊκή Αγορά των Αθηνών.

Οι γυμνικοί και μουσικοί αγώνες αποτελούσαν στη Μακεδονία το ελκυστικότερο τμήμα των δημοσίων εορτών. Στα τέλη του 2^{ου} αιώνα μ.Χ., οι νέοι της Θεσσαλονίκης τελούσαν στο γυμνάσιο αγώνες αφιερωμένους στο θεό Φούλβο. Αργότερα, στη Θεσσαλονίκη καθιερώθηκαν τα Πύθια, τα οποία ετελούντο κάθε πέντε χρόνια. Ανάμεσα στις θεότητες που λατρεύονταν στη Μακεδονία, ο Ολύμπιος Ζευς κατέχει την πρωτεύουσα θέση. Όμως, στα νομίσματα της Θεσσαλονίκης απεικονίζεται ο Απόλλων Κιθαρωδός μόνος, ή με τον Κάβειρο, ο οποίος ήταν ο πολιούχος θεός που έσωσε την πόλη από τους Γότθους το 268 μ.Χ. Το γεγονός αυτό δαιωνίζεται σε νόμισμα του Κλαυδίου Β' και συνοδεύεται με την επιγραφή Deo Cabiro.

Σήμερα στην Θεσσαλονίκη, στη

γωνία του τουρκικού χαμάμ, που βρίσκεται επί της Εγνατίας στα ΝΑ της αρχαίας αγοράς, σώζονται τα ερείπια μιας ρωμαϊκής εξέδρας. Αντίστοιχή της πρέπει να υπήρχε και στην ΝΔ γωνία πλησίον της Παναγίας των Χαλκέων. Ανάμεσα δε στις δύο εξέδρες βρισκόταν η πρόσοψη της αρχαίας αγοράς, η οποία εκτεινόταν έως τη σύγχρονη οδό Ολύμπου. Τα σωζόμενα κτιριακά λείψανα της αγοράς βρίσκονται ανάμεσα στην οδό Ολύμπου και στην οδό Φιλίππου, ανήκουν δε στο βόρειο άνηδρο της αρχαίας αγοράς. Το νότιο άνηδρο, γνωστό στην βυζαντινή περίοδο ως Μεγαλόφορος, καλύπτεται σήμερα από πρασιές και δενδροστοιχίες. Στο βόρειο άνηδρο, το συγκρότημα αποτελείται από μια πλακοστρωμένη πλατεία. Στις τρεις πλευρές υπήρχαν στοές με διπλή σειρά κίωνων σε άμεση επικοινωνία με την περιμετρική ζώνη δημοσίων χώρων.

Η νότια στοά εδραζόταν επάνω σε μια διπλή θολωτή υποδομή, η οποία

κατά το ένα τμήμα της ήταν ημιυπόγεια, αξιοποιώντας έτσι την φυσική κλίση του εδάφους. Νοτιότερα, και σε όλο το μήκος της κρυπτής στοάς, αναπτυσσόταν μια σειρά καταστημάτων με πρόσοψη προς την αρχαία οδό, η οποία συμπίπτει με τη βόρεια πλευρά της σημερινής οδού Φιλίππου. Στο βάθος της ανατολικής στοάς βρίσκεται το Ωδείο, το οποίο έχει ορχήστρα στρωμένη με μάρμαρο. Το κοίλο του στηρίζεται σε καμαροσκεπείς στοές. Έχει σκηνή και προσκήνιο, το οποίο κοσμούσαν αγάλματα Μουσών⁹.

Μετά την απαγόρευση των Ολυμπιακών Αγώνων το 394 μ.Χ. και των αγώνων ανάμεσα σε μονομάχους το 405 μ.Χ., στο Ωδείο γίνονται μετασκευές και συνεχίζονται οι θηριομαχίες και τα κυνήγια. Η μετάβαση από το άνω στο κάτω Άνδηρο (από το βόρειο στο νότιο) πραγματοποιείται με λίθινη κλίμακα. Η πρόσοψη του όλου συγκροτήματος προς την Εγνατία ήταν μεγαλόπρεπη, αφού η δίτονη στοά έφερε στον όροφο πεσσούς με ανάγλυφες μορφές, Μαινάδας, του Διονύσου, της Αριάδνης, του Γανυμήδη, της Λήδας, της Νίκης, της Αύρας και ενός από τους Διόσκουρους. Η πρόσοψη αυτή βρισκόταν στην αυλή ενός εβραϊκού σπιτιού, το οποίο τοποθετείται πιθανότατα σε μια βόρεια πάροδο της Εγνατίας οδού, όπου βρισκόταν το εβραϊκό γκέτο. Στο σπίτι αυτό κατοικούσε ο χαχάμης, όπως οι Εβραίοι ονόμαζαν τον ραβίνο. Τους Εβραίους, οι οποίοι είχαν υποστεί διωγμούς στην Ισπανία από την Ιερά Εξέταση, εγκατέστησε στην πόλη της Θεσσαλονίκης ο σουλτάνος Μπαγιαζίτ Β΄ (1480-1512). Οι απόγονοι τους είναι εκείνοι που ονόμασαν τα αγάλματα της

δίτονης στοάς Las Incantadas, δηλαδή οι «μαγεμένες». Τα αρχιτεκτονικά μέλη και τα αγάλματα των Incantadas μεταφέρθηκαν από τον Γάλλο Ε. Μίλλερ στο Παρίσι μετά το 1860 και βρίσκονται σήμερα στο Μουσείο του Λούβρου¹⁰.

ΤΟ ΡΥΜΟΤΟΜΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ

Μετά τη νίκη του Οκταβιανού κατά του Βρούτου το 42 π.Χ. η πόλη επιτέλους ζει κάτω από την προστασία της *Rax Romana*, στα μετόπισθεν των πολεμικών επιχειρήσεων. Έτσι, η Θεσσαλονίκη μαζί με την υπόλοιπη Μακεδονία θα μπορέσει να αναπτυχθεί. Το ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης, που είχε χαραχτεί την ελληνιστική περίοδο, επεκτάθηκε και ανεγέρθηκαν δε μεγαλόπρεπα και επιβλητικά κτιριακά συγκροτήματα.

Η κυριότερη αρτηρία της πόλεως ήταν η Εγνατία οδός, η *Via Regia*, ο *Decumanus maximus*, που άρχιζε από τη Χρυσή Πύλη ή Πύλη του Βαρδαρίου, και τελείωνε στην Πύλη του Κασσάνδρου. Αυτή η πύλη οδηγούσε τους ταξιδιώτες προς τη Χαλκιδική και ειδικότερα προς την πλησιέστερη χερσόνησο της Κασσάνδρας. Νότια της Εγνατίας και παράλληλα προς αυτήν και κατά μήκος του παραθαλάσσιου τείχους, υπήρχε ακόμη μια λεωφόρος που άρχιζε από το τετράγωνο τεχνητό λιμάνι του Μεγάλου Κωνσταντίνου και κατέληγε στην Πύλη της Ρώμης, κοντά στο Λευκό Πύργο. Μια κάθετη οδός, αντίστοιχη περίπου με την Ίωνος Δραγούμη, ξεκινούσε από το χώρο των βυζαντινών ανακτόρων και έφθανε έως τη θάλασσα¹¹.

⁹ Τουράτσογλου Ι. Μακεδονία, Ιστορία, Μνημεία, Μουσεία, 1995, σελ. 88.

¹⁰ Perdrizet P.: L' Incantada de Salonique, Monuments et Memoires, Paris 1930, σελ. 51-90.

¹¹ Schoenebeck H.: Die Stadtplanung des Roemischen Thessalonike, VI Int. Kongress der Archaeologie, Berlin 1940.

Στην καρδιά της Θεσσαλονίκης, στην πλατεία εμπρός από το Διοικητήριο, η αρχαιολογική σκαπάνη αποκάλυψε αρχαιότητες που ανάγονται σε όλες τις περιόδους, κατά την διάρκεια των οποίων άκμασε η Θεσσαλονίκη. Ο αρχαιολογικός χώρος βρίσκεται ανάμεσα στους οριζόντιους άξονες της αρχαίας πόλεως, που συμπίπτουν με την οδό Αγίου Δημητρίου και Ολύμπου, και στους κάθετους άξονες που συμπίπτουν με τις οδούς Ίωνος Δραγούμη και Βενιζέλου. Στη δυτική πλευρά του ανασκαμμένου χώρου και παράλληλα με την Ι. Δραγούμη βρίσκεται ο αρχαίος δρόμος με αποκαλυφθέν μήκος 68,5 μ. και πλάτος 4.80μ. Ανατολικά του δρόμου, το μεγαλύτερο τμήμα του αρχαιολογικού χώρου καταλαμβάνει οικοδόμημα, του οποίου η ανέγερση ανάγεται στον 3^ο αιώνα π.Χ. Επάνω στο ελληνιστικό αυτό κτίριο, ανεγέρθη αργότερα ένα ρωμαϊκό. Το διόροφο οικοδόμημα κτισμένο σε άνδρα είχε εσωτερική αυλή με άριστα διατηρημένο δάπεδο, γύρω από την οποία υπήρχαν στοές με δωμάτια. Οι διαστάσεις του κτιρίου (40X50μ.) πιστοποιούν ότι πρόκειται για ένα σημαντικό οικοδόμημα. Μετά την καταστροφή του από πυρκαγιά, επισκευάστηκε τον 4^ο αιώνα μ.Χ. Από τον 7^ο αιώνα και μετά, αναπτύχθηκαν στο χώρο διάφορες αστικές δραστηριότητες. Κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο σημειώνονται αλλαγές στη χρήση του χώρου. Εντοπίστηκε μονόχωρο ταφικό παρεκκλήσι με καμαροσκεπή τάφο. Επίσης, αναπτύχθηκε οργανωμένο νεκροταφείο με λακκοειδείς και κιβωτιόσημους τάφους. Κατά την τουρκοκρατία στη θέση αυτήν ανεγέρθηκε ένα χαμάμ.

Οι ανασκαφές προ του Διοικητηρίου της Θεσσαλονίκης αποκάλυψαν αρχαιότητες που ανάγονται σε όλες τις περιόδους ακμής της πόλεως. (Διαφάνεια Ε. Τζάχου 2004).

Αργυρό τετράδραχμο της «δευτέραςμερίδας» της Μακεδονίας. Περίοδος Ρωμαϊοκρατίας, 168-148 π.Χ. Χαρακτηριστική είναι η ελληνική επιγραφή ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο).

Ο ΓΑΛΕΡΙΟΣ ΚΑΙ Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Η ειρήνη που επικρατούσε για ένα χρονικό διάστημα διαταράχθηκε μόλις στα μέσα του Γ' αιώνα μ.Χ. αιώνα με τις επιδρομές των Γότθων. Αυτοί, με τρεις αλληπάλληλες επιθέσεις το 253, το 262 και το 269 μ.Χ. προσπάθησαν να καταλάβουν τη Θεσσαλονίκη, όμως αποκρούστηκαν χάρη στα ισχυρά τείχη που διέθετε η πόλη.

Η νίκη του Κλαυδίου Β' κοντά στη Ναϊσόσ έδωσε προσωρινά τέλος στους κινδύνους των βαρβαρικών επιδρομών. Με την άνοδο στην εξουσία του Διοκλητιανού το 284 μ.Χ. και τη δημιουργία της πρώτης τετραρχίας το 293 μ.Χ., η αποσύνθεση του ρωμαϊκού κράτους προλαμβάνεται και η Θεσσαλονίκη γίνεται έδρα του τμήματος της αυτοκρατορίας που περιελάμβανε τη Χερσόνησο του Αίμου. Υπό τη διοίκηση ενός από τους τετράρχες του Γαλερίου (Gaius Galerius Valerius Maximianus), η Θεσσαλονίκη θα ανθήσει και θα αποκτήσει εξαιρετική αίγλη μέσα από την οικοδομική δραστηριότητα, που τώρα αποσκοπεί κυρίως στην έκφραση και επιβολή της δυναστικής πολιτικής. Στις αρχές του Δ' αιώνα μ.Χ. ο τετράρχης Γαλέριος μετέφερε την πρωτεύουσα της τετραρχίας του από το Σίρμιο στη Θεσσαλονίκη. Την εγκατάστασή του στη νύμφη του Θερμαϊκού θέλησε ο Ρωμαίος στρατηγός να συνδέσει με την ανέγερση αριθμού λαμπρών μνημείων, τα οποία σήμερα είναι γνωστά ως το συγκρότημα του Γαλερίου. Τα κύρια μνημεία είναι τα εξής: η Θριαμβική Αψίδα, το ανακτορικό συγκρότημα με το Οκτάγωνο, ο Ιππόδρομος και η Ροτόντα¹².

Η θριαμβική αψίδα ανεγέρθη πριν το 305 μ.Χ. για να δεικνύσει με ανάγλυφες παραστάσεις της νίκες του Γαλερίου ενα-

ντίον των Περσών το 297 μ.Χ. Σήμερα, διατηρούνται μόνον οι δύο από τους τέσσερις πεσσούς που αποτελούσαν το μνημείο. Το Ανάκτορο ταυτίζεται με το τετράπλευρο κτιριακό συγκρότημα, τα ερείπια του οποίου βρίσκονται στο χώρο της σημερινής πλατείας Ναβαρίνου. Το Οκτάγωνο, που είναι προσαρτημένο στο ΝΔ άκρο του Ανακτόρου, πιστεύεται ότι αποτελούσε την αίθουσα του θρόνου. Ο Ιππόδρομος εκτείνεται κάτω από την ομώνυμη πλατεία, αλλά η ανασκαφή του δεν έχει ολοκληρωθεί.

Η Ροτόντα κτίστηκε γύρω στο 300 μ.Χ. Ο προορισμός του κτιρίου δεν προσδιορίζεται σαφώς. Πιστεύεται ωστόσο, ότι ο Γαλέριος προόριζε το κτίριο για Μουσείο. Ο ίδιος όμως ετάφη μακριά από τη Θεσσαλονίκη. Έχει διατυπωθεί επίσης η υπόθεση, ότι το κτίριο ήταν ναός αφιερωμένος στον Δία. Με την επικράτηση του Χριστιανισμού το κτίσμα μετετράπη σε ναό, αφιερωμένο πιθανώς στους Ασωμάτους ή Αρχαγγέλους. Η δε μετατροπή του σε ναό ίσως συνέβη στη βασιλεία του Θεοδοσίου κατά το τέλος του Δ' αιώνα, περίοδο κατασκευής και των περίφημων ψηφιδωτών. Μετά τη μετατροπή της Αγίας Σοφίας της Θεσσαλονίκης σε τζαμί το 1523, η Ροτόντα έγινε μητροπολιτικός ναός μέχρι τη μετατροπή της σε τζαμί το 1591. Μετά την απελευθέρωση το 1912, μετατράπηκε σε ναό. Το 1920 ο ναός είχε ήδη παύσει να λειτουργεί και χρησιμοποιείται ως μουσειακός χώρος. Με το σεισμό του 1978, το μνημείο υπέστη σοβαρές ζημιές. Η Ροτόντα είναι ένα κυλινδρικό κτίριο στεγασμένο με ημισφαιρικό θόλο. Ο τοίχος του, πάχους 6,30 μ. είναι κατασκευασμένος στο κάτω τμήμα του με εναλλασσόμενη τοιχοδομία από αργολιθοδομή και ζώνες πλίνθων, ενώ ο θόλος κατασκευά-

¹² Σακελ λαρού Μ.: Μακεδονία, σελ. 224-230.

**Θεσσαλονίκη,
η Ροτόντα
(Άγιος Γεώργιος)
ανεγέρθη από τον
Γαλέριο και αργότε-
ρα μετατράπηκε σε
χριστιανικό ναό.
(Διαφάνεια Ε.
Τζάχου 2004).**

στηκε αποκλειστικά με πλίνθους. Η κυρία είσοδος βρίσκεται στη νότια καμάρα, όπου κατέληγε η πομπική οδός, δεξιά και αριστερά της οποίας υπάρχουν δύο κλίμακες που οδηγούν στη στέγη. Οκτώ κόγχες ανοίγονται στο εσωτερικό του κυλινδρικού τοίχου και καλύπτονται με ημικυλινδρικά τόξα. Πάνω από τις κόγχες υπάρχουν

οκτώ μεγάλα παράθυρα και ισάριθμα ημικυκλικά φωτιστικά ανοίγματα στη βάση του τρούλου. Για τη μετατροπή της Ροτόντας σε χριστιανικό ναό απαιτήθηκε η καθαίρεση τμήματος του κυκλικού εξωτερικού τοίχου και της αντίστοιχης κόγχης του ρωμαϊκού μνημείου, προκειμένου να προστεθεί το Ιερό Βήμα. Την ίδια περίοδο, το εσωτερικό του μνημείου διακοσμήθηκε με ψηφιδωτά εκπληκτικής τέχνης στις καμάρες των κογχών, στα φωτιστικά ανοίγματα και στον τρούλο. Τα ψηφιδωτά της Ροτόντας διακρίνονται με βάση τη θεματολογία τους σε τρεις ομάδες. Στη διακόσμηση της πρώτης ομάδας ανήκουν τα σωζόμενα ψηφιδωτά στις καμάρες της δυτικής, νότιας και νοτιοδυ-

**Θεσσαλονίκη,
αεροφωτογραφία
του Οκταγώνου,
που αποτελεί τμή-
μα του ανακτορι-
κού συγκροτήμα-
τος του Γαλερίου.
Το Οκτάγωνο πι-
θανώς ταυτίζεται
με την αίθουσα
του θρόνου.**

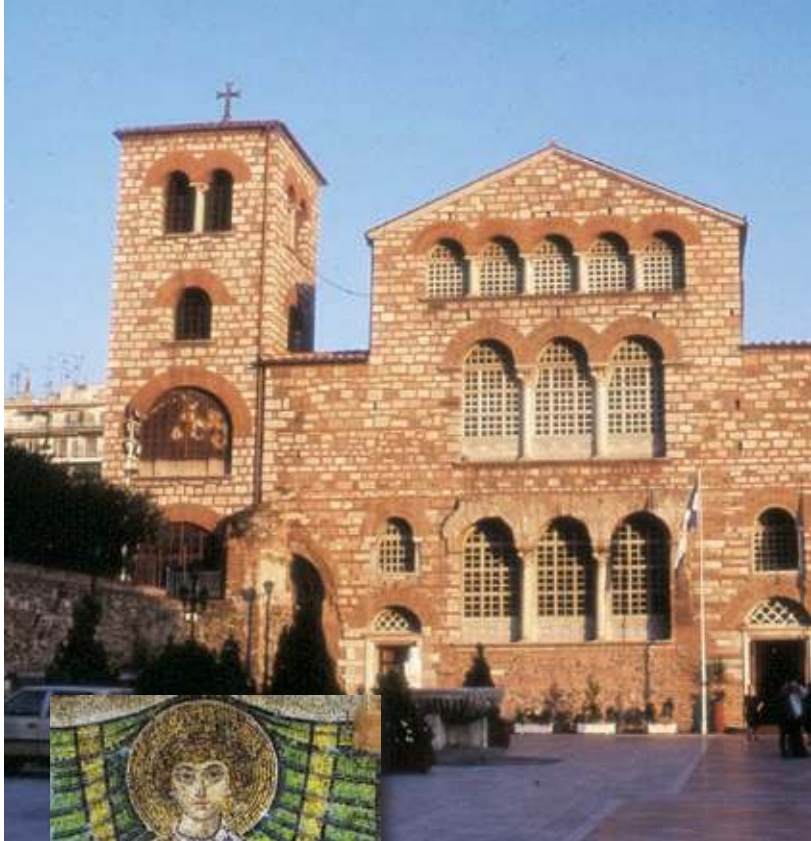
τικής κόγχης και στις τέσσερις φωτιστικές θυρίδες της βάσης του τρούλου, τα οποία εικονίζουν γεωμετρικά θέματα ή θέματα από το φυσικό κόσμο. Στη δεύτερη ομάδα ανήκει η διακόσμηση του τυμπάνου του θόλου, που χωρίζεται σε τρεις επάλληλες ζώνες. Τον 9^ο αιώνα, μετά από μεγάλο σεισμό, πέφτει η κυκλική στοά του δακτυλίου και καταστρέφονται το μαρτύριο, το βαπτιστήριο, το Ιερό Βήμα και τμήμα της ανατολικής πλευράς του θόλου, περιορίζοντας το μνημείο στις ρωμαϊκές του διαστάσεις. Τότε, ανοικοδομείται η αψίδα και κατασκευάζονται εκατέρωθεν του Ιερού βήματος δύο αντηρίδες. Την ίδια εποχή εικονογραφείται στην κόγχη του Ιερού η τοιχογραφία της Ανάληψης¹³.

¹³ Velenis G.: Some observations on the original form of the Rotonda in Thessaloniki, *Balkan Studies* 15, 1974.

Ο ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Ο Δημήτριος, Ρωμαίος αξιωματικός και καταγόμενος από επιφανή οικογένεια, μυήθηκε στο Χριστιανισμό και μαρτύρησε, σύμφωνα με γραπτή παράδοση, κατά διαταγή του Γαλερίου στα υπόγεια ρωμαϊκού λουτρού, όπου αργότερα κτίστηκε ο περικαλλής ναός του. Η λατρεία του μάρτυρα Δημητρίου ήδη από την εποχή εκείνη συνδέθηκε στενά με τη ζωή των κατοίκων της Θεσσαλονίκης, και διαδόθηκε τόσο πολύ, ώστε και άλλες πόλεις να διεκδικούν την καταγωγή του. Ο «μυροβλήτης» και «φιλόπολις», ο «σωσίπατρις» και «υπέρμαχος» Άγιος, που έσωσε αναρίθμητες φορές την πόλη του και τους κατοίκους της από εχθρούς, επιδημίες και λιμούς, έμελλε να θεωρηθεί ο προστάτης Άγιος της Θεσσαλονίκης και γενικότερα μια από τις σημαντικότερες μορφές του ελληνικού αγιολογίου.

Ο μακαριότατος Δημήτριος εκ γένους περιδόξων και αξιωματούχος Ρωμαίος πολίτης συνελήφθη από τους στρατιώτες του Γαλερίου μέσα σε μια από τις υπόγειες στοές του Μεγαλοφόρου που λεγόταν Χαλκευτική, να συμμετέχει ενεργά στις συγκεντρώσεις των Χριστιανών. Δεμένος δε οδηγήθηκε στο Γαλέριο, ο οποίος έτυχε εκείνη τη στιγμή να ανεβαίνει από τα ανάκτορα

Θεσσαλονίκη, η βασιλική του Αγίου Δημητρίου κτίστηκε τον 5^ο αιώνα και ανακαινίστηκε μετά από πυρκαγιά τον 7^ο αιώνα. (Διαφάνεια Ε. Τζάχου 2004).

Στη εικόνα δίπλα το ψηφιδωτό του 7^{ου} αιώνα από τον ναό του Αγίου Δημητρίου, με θέμα την αφιέρωση παιδιών στον προστάτη άγιο της Θεσσαλονίκης.

στον Ιππόδρομο για να παρακολουθήσει αγώνες μονομάχων. Γι' αυτό και διέταξε να κρατηθεί ο Δημήτριος

προσωρινά σε κάποιο υπόγειο διαμέρισμα του δημοσίου λουτρούνα που γειτόνευε με τον Ιππόδρομο. Την ημέρα εκείνη συμμετείχε στους αγώνες ο Λυαίος, γνωστός μονομάχος και αγαπητός του Γαλερίου. Αυτός,

καθώς τα πνεύματα των θε-
ατών ήταν ταραγμένα από
τις συλλήψεις, προκαλούσε
τους Χριστιανούς να ανα-
μετρηθούν μαζί του. Τότε,
κάποιοι νεαρός ονομαζό-
μενος Νέστωρ πριν εισέλθει
στην αρένα συναντήθηκε
με τον Δημήτριο και στη
συνέχεια αγωνίστηκε με τον
Λυαίο, τον οποίο νίκησε. Τό-
τε ο Γαλέριος, επειδή πίστε-
ψε ότι η νίκη του Νέστορα
οφειλόταν στην ευχή που
έδωσε ο Δημήτριος στον Νέ-
στορα, διέταξε «λόγχαις κα-
τασφαγῆναι» τον Δημήτριο
μέσα στα λουτρά. Την ίδια
νύχτα, μερικοί Χριστιανοί
έσκαψαν τάφο στον τόπο

της σφαγής και έθαψαν το σώμα του Δη-
μητρίου. Μετά το 313, κτίστηκε προς τιμήν
του Δημητρίου ένας μικρός «οικίσκος» στο
χώρο του μαρτυρίου του, όπου πίστευαν
ότι βρίσκεται και ο τάφος του¹⁴.

Ο ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ

Μετά το Γαλέριο, ο Μ. Κωνσταντίνος
παρέμεινε για ένα χρονικό διάστημα
(322-323) στην Θεσσαλονίκη, προκειμέ-
νου να προετοιμαστεί για τον πόλεμο
εναντίον του Λικινίου. Μέσα στο πλαίσιο
των πολεμικών προπαρασκευών, διανοί-
χτηκε και ένα τεχνητό λιμάνι για τον
ανεφοδιασμό του στρατού με τρόφιμα.
Από την πόλη αυτή ξεκίνησε ο Μ. Κωνστα-
ντίνος, με το χριστιανικό λάβαρο και τον
ενθουσιώδη στρατό του, για να νικήσει
τον συνάρχοντά του Λικίνιο, πρώτα στην

Αδριανούπολη, στις 3 Ιουλίου 324, και
μετά στη Χρυσούπολη στις 18 Σεπτεμβρί-
ου 324, δίνοντας τέλος στους εμφυλίους
πολέμους της Τετραρχίας. Η τελευταία
αυτή φάση δεν αποτελεί πολιτική λύση
του ανταγωνισμού των δύο ανδρών, αλλά
ιδεολογική σύγκρουση δύο ολόκληρων
κοσμοθεωριών, της ειδωλολατρίας του
αρχαίου κόσμου και του χριστιανισμού,
με αποτέλεσμα την επιβολή του νέου
ανθρωπιστικού κινήματος.

Στο τέλος του Δ' αιώνα, ο Θεοδόσιος
ο Μέγας διέμενε συχνά στην πόλη της
Θεσσαλονίκης, από όπου εξορμούσε για
τις επιχειρήσεις του κατά των Γόθων.
Εκείνη την περίοδο ανέθεσε στον στρα-
τηγό Ορμίσα να επεκτείνει τα τείχη της.
Η Θεσσαλονίκη, μετά την ίδρυση της, είχε
βεβαίως αποκτήσει οχύρωση, αλλά στα
κατοπινά χρόνια είχε παραμεληθεί η πε-
ριτείχιση της. Η ανοικοδόμηση τμημάτων
του τείχους, κυρίως του νότιου τμήματός
του, πραγματοποιείται στα μέσα του Γ'
αιώνα μ.Χ., όταν οι Γόθοι και οι Ερούλοι
απειλήσαν τη Θεσσαλονίκη. Με τη δη-
μιουργία στον ανατολικό τομέα της πόλης
του ανακτορικού συγκροτήματος από τον
Γαλέριο, απαιτήθηκε και η μετατόπιση του
τείχους προς ανατολάς. Επί Θεοδοσίου και
μετά, τα τείχη θα περιορίσουν την πόλη
του Κασσάνδρου με δύο παράλληλους
βραχίονες ανατολικά και δυτικά, οι οποίοι
κατέληγαν στην Ακρόπολη. Τα τείχη ενι-
σχύθηκαν με πύργους, πύλες, πυλίδες και
προτείχισμα στην ανατολική και δυτική
πλευρά. Από τους πύργους του τείχους
σώζονται σήμερα γύρω στους πενήντα¹⁵.

Το όνομα του αυτοκράτορα Θεοδο-
σίου συνδέεται και με τη σφαγή στον

¹⁴ Σωτηρίου Γ. και Μ.: Η βασιλική του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Αθήνα 1952.

¹⁵ Μπακιρτζής Χ.: Η θαλάσσια οχύρωση της Θεσσαλονίκης, Βυζαντινά 7, 1975, σελ. 291-341.

Ιππόδρομο της Θεσσαλονίκης, η οποία συνέβη την Άνοιξη του 390. Ο Θεοδοσίος είχε δεχθεί τους Γότθους ως συμμάχους της Ρώμης. Στη συνέχεια δε, τους ευνόησε και τους ανέθεσε στρατιωτικά και διοικητικά αξιώματα, προκαλώντας τη δυσαρέσκεια του ελληνορωμαϊκού πληθυσμού. Όταν κατά την διάρκεια μιας εκστρατείας του άφησε στην Θεσσαλονίκη τον Βουτέριχο, διοικητή των δυνάμεων του Ιλλυρικού, έγιναν επεισόδια στον Ιππόδρομο με αποτέλεσμα τη δολοφονία πολλών αρχόντων, ανάμεσα στους οποίους ήταν ο ίδιος ο Βουτέριχος και οι στρατιώτες του. Τότε, ο Θεοδοσίος αποφάσισε να εκδικηθεί τους Θεσσαλονικείς και τους κάλεσε προφασισζόμενος την διεξαγωγή αγώνων στον Ιππόδρομο. Αφού συγκεντρώθηκαν όλοι εκεί, Γότθοι στρατιώτες, μετά από διαταγή του Θεοδοσίου, όρμησαν εναντίον του άοπλου και ανυποψίαστου πλήθους και τους έσφαξαν όλους ανεξαιρέτως. Στα αιματηρά αυτά γεγονότα έχασαν τη ζωή τους τουλάχιστον 7.000 άνδρες, γυναίκες και παιδιά, που παγιδεύτηκαν με δόλο από τον αυτοκράτορα. Τότε ο επίσκοπος Μεδιολάνων αρνήθηκε στον αυτοκράτορα τη θεία μετάληψη και τον ανάγκασε να διακηρύξει δημόσια το αμάρτημά του και να δηλώσει μετάνοια¹⁶.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Μετά το θάνατο του Θεοδοσίου, η αυτοκρατορία διαιρέθηκε στα δύο. Η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε την δεύτερη σε μέγεθος πόλη του ανατολικού τμήματος της, το οποίο έζησε πάνω από 1000 χρόνια ως Βυζαντινή Αυτοκρατο-

ρία. Πολύ μεγάλη δοκιμασία υπέστη η Μακεδονία κατά τη δεκαετία 473-483 από τους Οστρογότθους. Οι Φίλιπποι και η Θεσσαλονίκη απειλήθηκαν άμεσα, αλλά η Θεσσαλονίκη σώθηκε χάρη στις διπλωματικές ενέργειες του αυτοκράτορα Ζήνωνα. Το 540, στίφη από ομάδες Ούννων μαζί με Βουλγάρους και Κουτριγούρους, προσπάθησαν να αλώσουν την Θεσσαλονίκη αλλά η πόλη σώθηκε χάρη στα απόρθητα τείχη της, σύμφωνα με τον ιστορικό Προκόπιο.

Προς το τέλος του έκτου αιώνα, οι αβαροσλαβικές επιδρομές κατά της Θεσσαλονίκης θα θέσουν την πόλη και πάλι σε δοκιμασία. Οι επιδρομές αυτές αντικατοπτρίζονται στη συλλογή των θαυμάτων του Αγίου Δημητρίου. Η πρώτη επίθεση έγινε το 586 ή 587. Η πολιορκία της Θεσσαλονίκης κράτησε επτά ημέρες και έληξε με την κατατρόπωση του εχθρού κατόπιν επέμβασης του Αγίου, ο οποίος «εν οπλίτου σχήματι», ανεδείχθη νικητής. Μετά από πολλές επιθέσεις, το 618 οι Σλάβοι, επικουρούμενοι από τους Αβάρους, πολιορκήσαν εκ νέου την πόλη επί 33 ημέρες με πολυάριθμες μηχανές, οι οποίες όμως δεν στάθηκαν ικανές να ρίξουν τα τείχη της Θεσσαλονίκης¹⁷. Αργότερα, οι Βυζαντινοί Αυτοκράτορες θα περάσουν σε αντεπίθεση εκστρατεύοντας εναντίον των Σλάβων και των Βουλγάρων. Έτσι, ο Κώνστας Β΄ το 656-657 επετέθη εναντίον τους, αιχμαλωτίζοντας και υποτάσσοντάς τους. Στη συνέχεια ο Ιουστινιανός Β΄ το 688 εκστράτευσε εναντίον των Βουλγάρων και των Σλάβων, τους οποίους υπέταξε. Τότε μεταφέρθηκαν 80.000 Σλάβοι στην Μ. Ασία, πράγμα που συνετέλεσε στην ειρήνευση της περιοχής.

¹⁶ Ostrogorsky G.: History of the Byzantine State, Rutgers UP, 1957, σελ. 47-50.

¹⁷ Ostrogorsky, σελ. 83-92.

Στις αρχές του Θ' αιώνα ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Α' διάταξε τη μεταφορά χριστιανικού πληθυσμού στις περιοχές των Σλάβων, για να επιτύχει την αφομοίωση των τελευταίων. Στα πλαίσια αυτά εντάσσεται και το εκπολιτιστικό έργο του Κυρίλλου και του Μεθοδίου, οι οποίοι με όπλο τη γραφίδα, επέτυχαν να υποτάξουν τους Σλάβους. Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος ήταν γιοι στρατιωτικού αξιωματούχου του θέματος Θεσσαλονίκης. Ο Μεθόδιος γεννήθηκε γύρω στο 815, ενώ ο Κύριλλος-Κωνσταντίνος γύρω στο 825. Τα δύο αδέρφια μετέβησαν το 860-61 στην πρωτεύουσα των Χαζάρων, στην Κασπία θάλασσα. Λίγο αργότερα, ο βασιλιάς Ρατισλάβος της Μοραβίας ζήτησε από τον Αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' την αποστολή ιεροδιδασκάλων. Ο Αυτοκράτωρ άδραξε την ευκαιρία και στράφηκε προς τον Κύριλλο και τον Μεθόδιο. Έτσι, οι δύο Μακεδόνες έγιναν οι Απόστολοι των Σλάβων. Δεν έδωσαν μόνο το αλφάβητο στους Σλάβους αλλά και την ερμηνεία της Βίβλου και τα λειτουργικά κείμενα. Επίσης, διαμόρφωσαν τη φιλολογική γλώσσα των

σλαβικών λαών, τους οποίους μύησαν στην παράδοση του ελληνικού και ευρωπαϊκού πολιτισμού. Το έργο τους συνεχίστηκε από το Μακεδόνα μαθητή τους Κλήμη, ο οποίος εκχριστιάνισε τους Βουλγάρους¹⁸.

Μετά τις μεγάλες αραβικές κατακτήσεις και την απώλεια των ασιατικών και αφρικανικών τμημάτων της Αυτοκρατορίας, ο βυζαντινός πολιτισμός αναπτύχθηκε αποκλειστικά σχεδόν στην Κωνσταντινούπολη. Από τις πόλεις της Μακεδονίας, στις οποίες διατηρήθηκε αστικός βίος, μόνο στη Θεσσαλονίκη συνεχίστηκε η καλλιέργεια των γραμμάτων και των τεχνών. Οι διάφοροι πανηγυρικοί λόγοι που σώζονται για τον Άγιο Δημήτριο, έχουν την απαρχή τους στον έκτο αιώνα.

Στις αρχές του 10^{ου} αιώνα, οι Σαρακηνοί πειρατές προσπάθησαν να καταλάβουν την Θεσσαλονίκη με τον αρνησίθηρσκο Λέοντα. Ο Αυτοκράτωρ Λέων ΣΤ' ο σοφός έστειλε τρεις στρατηγούς του εναντίον τους, οι οποίοι δεν μπόρεσαν να ανακόψουν την ορμή των Αράβων. Ωστόσο, ο πρωτοσπαθάριος Πετρωνάς, με τη βοήθεια των κατοίκων, ενισχύει την

Μικρογραφία από την Χρονογραφία του Ιωάννη Σκυλίτη. Αριστερά απεικονίζεται η πόλη της Θεσσαλονίκης με τους Θεσσαλονικείς να τρέπουν τους Βούλγαρους επιδρομείς σε φυγή. Η επιγραφή «Βούλγαρους» στα δεξιά της παράστασης πάνω από τα κεφάλια των ιππέων είναι χαρακτηριστική του κλίματος που επικρατούσε την εποχή εκείνη.

¹⁸ Vasiliev A.A.: Η ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, Αθήνα 1954, σελ. 354.

οχύρωση της πόλης. Βλέποντας δε ότι το πλέον ευάλωτο σημείο ήταν το θαλάσσιο τείχος, διέταξε τη ρήψη ογκολίθων προ του τείχους, για να εμποδίσει την προσέγγιση των αραβικών πλοίων. Δυστυχώς όμως το σχέδιο αυτό εγκαταλείφθηκε, και ο διάδοχος του Πετρωνα Λέων Χιτζιλάκης διέταξε την αύξηση του ύψους του θαλασσίου τείχους. Όταν οι αρχικές επιθέσεις των Αράβων κατά του χερσαίου και θαλασσίου τείχους απέτυχαν, οι πολιορκητές συνέδεσαν με αλυσίδες ανά δύο τα πλοία τους, έστησαν ψηλά ανάμεσα στα κατάρτια του κάθε ζεύγους πλοίων ξύλινους περιφραγμένους πύργους ψηλότερους από τα τείχη, στους οποίους τοποθέτησαν επίλεκτους μαχητές. Την επομένη μέρα έπλευσαν αργά προς τα τείχη, σε σημεία όπου η θάλασσα ήταν βαθιά για να μην προσαράξουν, ενήργησαν αποφασιστική έφοδο και κατόρθωσαν να παραβιάσουν το θαλάσσιο τείχος. Την είσοδο των Αράβων στην Θεσσαλονίκη επακολούθησαν σφαγές και αιχμαλωσίες. Γύρω στους 22.000 κάτοικοι μεταφέρθηκαν στα σκλαβοπάζαρα της Ανατολής¹⁹.

Την ίδια περίοδο, η Θεσσαλονίκη δοκιμάστηκε από τις επιδρομές του Βούλγαρου τσάρου Συμεών (893-927) και του Σαμουήλ (976-1014). Οι αλληπάλληλοι αγώνες των Βουλγάρων εναντίον των Βυζαντινών συνεχίστηκαν με αμείωτη ένταση, έως τη διάλυση του βασιλείου τους το 971 από τον Ιωάννη Τσιμισκή. Όμως, μετά το θάνατο του Τσιμισκή το 976, οι Βούλγαροι επαναστάτησαν και πάλι, και το 994, επιτέθηκαν κατά της Θεσσαλονίκης και αποδεκάτισαν τη φρουρά της, αλλά δεν αποπειράθηκαν να την

Θεσσαλονίκη, εσωτερική όψη του βόρειου τμήματος των τειχών (Διαφάνεια Ε. Τζάχου 2004).

πολιορκήσουν. Λίγα χρόνια αργότερα ο Βασίλειος Β΄ ο επονομασθείς Βουλγαροκτόνος, θα κατορθώσει να νικήσει αποφασιστικά τους Βουλγάρους και να διαλύσει ξανά το βασίλειό τους το 1018, ανακουφίζοντας τους κατοίκους της Θεσσαλονίκης από τις βαρβαρότητες του εχθρού²⁰.

Κατά τη διάρκεια των πρώτων αιώνων, ανεγέρθηκαν στην Θεσσαλονίκη πολυάριθμοι χριστιανικοί ναοί. Ο Άγιος Δημήτριος είναι το σπουδαιότερο μνημείο της Θεσσαλονίκης από θρησκευτικής και εθνικής άποψης συνάμα δε έχει μια ανάλογη καλλιτεχνική αξία. Στα μέσα του Ε΄ αιώνα ο Λεόντιος, έπαρχος του Ιλλυρικού, επειδή

¹⁹ Ostrogorsky, σελ. 228-29.

²⁰ Schlumberger G.: L' epopée byzantine a la fin du X siecle, Paris 1925.

γιατρεύτηκε από βαριά ασθένεια με τη βοήθεια της θαυματουργής χάρης του αγίου, έκτισε μεγάλη βασιλική στη θέση μιας άλλης μικρότερης και αρχαιότερης εκκλησίας, αφού προηγουμένως καθάρισε τα ερείπια του προϋπάρχοντος στη θέση αυτή ρωμαϊκού λουτρού. Μολονότι οι πληροφορίες για τη βασιλική του Λεοντίου είναι λιγοστές, φαίνεται ότι αυτή δεν ήταν μικρότερη από τη σημερινή εκκλησία. Το 629-634 η βασιλική καταστράφηκε από πυρκαγιά και ο επίσκοπος Θεσσαλονίκης Ιωάννης, με τη συμβολή των κατοίκων, ανέλαβε την πρωτοβουλία για την ανέγερση της νέας βασιλικής επάνω στα θεμέλια της παλιάς. Ήδη με την ανέγερση της πρώτης βασιλικής, ο τάφος του αγίου μεταφέρθηκε από το μικρό οικίσκο μέσα στο ναό. Δεν είναι γνωστό εάν ο τάφος περιείχε το λείψανο του Αγίου. Το πιθανότερο είναι ότι αυτός ήταν ένα κενοτάφιο. Στο μέσο του κεντρικού κλίτους του ναού και προς τα αριστερά, τοποθετήθηκε το περίφημο κιβώριο, αργυρό αρχικά, που περιείχε τη λάρνακα του Αγίου. Έτσι ολόκληρος ο ναός πήρε τη σημασία ενός ταφικού μνημείου, διότι οι χριστιανοί πίστευαν ότι «υπό γήν κείται το πανάγιον λείψανον». Το αργυρό κιβώριο καταστράφηκε το 904 από τους Άραβες και αντικαταστάθηκε από άλλο μαρμάρινο.

Η Θεσσαλονίκη τιμούσε επίσημα τον πολιούχο της, όπως και σήμερα, στις 26 Οκτωβρίου. Οι γιορτές περιελάμβαναν ομιλίες, ύμνους και μία μεγάλη λιτανεία την παραμονή της εορτής. Εξήντα τρία χρόνια μετά την άλωση της Θεσσαλονίκης από τους Οθωμανούς, ο ναός έγινε τζαμί και ονομάστηκε Κασιμιγιέ τζαμί. Ο τάφος του Αγίου μεταφέρθηκε στο ΒΔ γωνιακό διαμέρισμα, όπου υπάρχει μέχρι σήμερα.

Στις 26 Οκτωβρίου του 1912, η Θεσσαλονίκη απελευθερώθηκε και ο ναός του πολιούχου επεστράφη στον ορθόδοξο κλήρο²¹. Το 1917 καταστράφηκε σχεδόν ολότελα από τη μεγάλη πυρκαγιά που έκαψε το κεντρικό τμήμα της πόλης.

Τα ένδεκα ψηφιδωτά που σώθηκαν από την καταστροφή του 1917 καλύπτουν την περίοδο από τον 5^ο έως τον 9^ο αιώνα, μια περίοδο που είναι πτωχή σε σωζόμενα ζωγραφικά μνημεία του ανατολικού τμήματος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Τα ψηφιδωτά είναι συγκεντρωμένα στον τοίχο που χωρίζει το νάρθηκα από τον κυρίως ναό και στους δύο μεγάλους πεσσούς του ιερού Βήματος. Η τοποθέτησή τους δεν ακολουθεί κάποιο εικονογραφικό πρόγραμμα, αλλά αυτά αποτελούν αναθηματικές προσφορές χορηγών ή της πόλεως. Το ψηφιδωτό που απεικονίζει την προσφορά παιδιών στον Άγιο Δημήτριο βρίσκεται επάνω από τη νότια τοξωτή είσοδο του νάρθηκα προς τα νότια κλίτη. Ο Άγιος Δημήτριος είναι τοποθετημένος σε χαμηλό βάθρο σε τυπική στάση δεομένου. Φορά ποδήρη χιτώνα, που συγκρατείται στη μέση με λεπτή ζώνη και χλαμύδα με το ταβλίον ύφασμα, διαφορετικού χρώματος ραμμένο επάνω της, σήμα ανωτέρου στρατιωτικού αξιώματος. Η χλαμύδα στερεώνεται με πόρπη στο δεξιό ώμο και αφήνει την πλευρά αυτή ακάλυπτη. Φορεί λευκές κάλτσες και ελαφρά σανδάλια. Με αυτήν την τυπική στολή υπάτου εικονίζεται ο Άγιος σε όλα σχεδόν τα ψηφιδωτά του ναού. Το στρογγυλό πρόσωπό του στρέφεται προς τα δεξιά, και με το πόδι που προβάλλεται ελαφρά παίρνει μια κίνηση ολόκληρο το σώμα. Τα μισοσφιγμένα χείλη χαρίζουν στο πρόσωπο ένα ανεπαίσθητο μειδίαμα και τα μαύρα μάτια

²¹ Κουζινόπουλος Σ.: Το μεγάλο άλμα, η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, Αθήνα 1997.

δίνουν μια λάμψη ζωντάνιας. Σε αυτή την οικεία και φιλική μορφή ανεγνωρίζαν οι Θεσσαλονικείς τον πολιούχο και προστάτη άγιο τους. Πιθανότατα, ο ψηφωτής αντέγραψε τη φορητή εικόνα του αγίου που θα υπήρχε τότε στο ναό. Πίσω από τον άγιο εικονίζεται το κιβώριο που περιείχε τη λάρνακά του. Στα δεξιά, μια γυναίκα φέρνει το παιδί της. Τα χέρια της καλύπτονται με το χιτώνα και στηρίζονται στη ράχη του παιδιού. Το παιδί προχωρεί με τα χέρια κάτω από το ρούχο σε προσφορά. Στο ψηφιδωτό που βρίσκεται στην αντίστοιχη βόρεια θέση του ίδιου τοίχου εικονίζεται ένας άγγελος, ο οποίος προβάλλει μέσα από πολύχρωμα και φωτεινά σύννεφα κρατώντας σάλπιγγα. Τα αρμονικά χαρακτηριστικά δίνουν στο πρόσωπο του γλυκύτατη έκφραση. Η πλούσια κόμη δένεται με λευκή στενή ταινία. Γερμένος προς τα εμπρός και με λοξό βλέμμα οδηγεί τον πιστό προς τον Άγιο Δημήτριο, ο οποίος εικονίζεται κατ' ενώπιον φορώντας την υπατική στολή. Το πρόσωπο με έντονο μαύρο περίγραμμα προβάλλεται επάνω στο χρυσό φωτοστέφανο. Η κόμη είναι κοντή, όπως οι κομμώσεις του τέλους του Δ' και των αρχών του Ε' αιώνα. Εδώ, όπως και στο προηγούμενο ψηφιδωτό, υπάρχει η παρουσία του υπερβατικού σε φυσικό χώρο. Και τα δύο ψηφιδωτά χρονολογούνται στα μέσα του Ε' αιώνα και ανήκουν στη ψηφιδωτή διακόσμηση της βασιλικής του Λεοντίου.

Στο ψηφιδωτό του Αγίου Δημητρίου με τους κτήτορες, ο άγιος εικονίζεται με έναν επίσκοπο και έναν έπαρχο. Ο άγιος φορά την υπατική στολή. Η επιγραφή που συνοδεύει την εικόνα έχει ως εξής: «Κτίστας θεωρείς του πανενδόξου δόμου εκείθεν ένθεν μάρτυρος Δημητρίου του βάρβαρον κλύδωνα βαρβάρων στόλων μετατρέποντος και

πόλιν λυτρουμένου». Η επιγραφή αναφέρεται πιθανώς στην τρίτη πολιορκία από τους Σλάβους στις αρχές του Ζ' αιώνα²².

Εκτός από τον ναό του Αγίου Δημητρίου και την μετατροπή της Ροτόντας σε χριστιανικό ναό, στην Θεσσαλονίκη κτίστηκαν πολλοί χριστιανικοί ναοί. Είναι δε οι εξής:

Η Αχειροποίησης. Πιστεύεται ότι κτίστηκε ως σύμβολο της νίκης της Ορθοδοξίας εναντίον της ψευδοδιδασκαλίας του Νεστορίου. Η Τρίτη Οικουμενική Σύνοδος (431) καταδίκασε την αιρετική διδασκαλία, ενώ στην απόφαση έλεγε ότι «δια την της ασυγχύτου ενώσεως (του Θεανθρώπου) έννοιαν ομολογούμεν την Αγίαν Παρθένον Θεοτόκον». Πιθανότατα ανεγέρθη την περίοδο 431-450. Η Αχειροποίησης είναι στενά συνδεδεμένη με τη λατρεία του Αγίου Δημητρίου. Στην επέτειο της μνήμης του οι μεγάλες τελετές ως πρώτο σταθμό είχαν αυτήν. Η Αχειροποίησης είναι ένα ορθογώνιο οικοδόμημα με τρεις στέγες, τη μεσαία υπερυψωμένη, αμφίκλινη και τις δύο πλάγιες μονόριχτες. Ο νάρθηκας καταλαμβάνει όλο το δυτικό πλάτος του ναού. Ο κυρίως ναός είναι χωρισμένος με δύο κιονοστοιχίες 12 κίωνων σε τρία κλίτη. Στην απόληξη του κεντρικού κλίτους κατασκευάστηκε ημικυκλική κόγχη. Τα ψηφιδωτά των τοίχων έχουν όλα καταστραφεί. Τα εσωρράχια των τόξων των κιονοστοιχιών διατήρησαν μερικά ψηφιδωτά διακοσμητικά θέματα.

Όσιος Δαβίδ. Πρόκειται για το καθολικό της μονής του Αγίου Ζαχαρία, που είναι γνωστή ως η μονή του Λατόμου. Το αρχικό σχέδιο του ναού του Οσίου Δαβίδ παραμορφώθηκε πολύ κατά την τουρκοκρατία, όταν είχε μετατραπεί σε τζαμί. Στην κόγχη του ιερού σώζεται η ψηφιδωτή παράσταση «του ομοιώματος δόξης Κυρίου». Στο

²² Μπακιρτζής Χ.Ν.: Η βασιλική του Αγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη 1972.

κέντρο εικονίζεται ο Χριστός μέσα σ' ένα δίσκο δόξας. Στο νεανικό του πρόσωπο ενώνεται η δροσιά της νιότης με τη σοβαρή αξιοπρέπεια. Το φωτεινό του πρόσωπο πλαισιώνεται από πλούσια καστανή κόμη.

Η Αγία Σοφία²³. Σε χώρο όπου υπήρχε τον Ε' αιώνα η πεντάκλιτη βασιλική του Αγίου Μάρκου, ανεγέρθη στα μέσα του Ζ' αιώνα ο ναός της του Θεού Σοφίας, με τετράγωνη κάτοψη και ημισφαιρικό τρούλο. Στην κόγχη του Ιερού υπάρχει η ψηφιδωτή παράσταση την Παναγίας Βρεφοκρατούσας, ενώ στο μεγάλο ψηφιδωτό του θόλου εικονίζεται η Ανάληψη του Χριστού²⁴.

ΟΙ ΕΠΙΔΡΟΜΕΣ ΤΩΝ ΝΟΡΜΑΝΔΩΝ, ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΩΜΑΝΩΝ

Μετά τους Σλάβους, Βούλγαρους και Άραβες, ένας νέος κίνδυνος φάνηκε να απειλεί τη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία γενικότερα, προερχόμενος αυτή τη φορά από τη Δύση. Το 1081, οι Νορμανδοί, που είχαν εγκατασταθεί στη Σικελία, αποβιβάστηκαν και κατέλαβαν το Δυρράχιο, εισχώρησαν στη Μακεδονία και κατέλαβαν την Καστοριά, αλλά απέτυχαν να αλώσουν τη Βέροια και άλλες πόλεις της δυτικής Μακεδονίας. Όμως, το 1083 ο Αλέξιος Α' Κομνηνός κατόρθωσε να ανακαταλάβει την Καστοριά. Το δε 1085 οι Νορμανδοί εκπόρθησαν ξανά το Δυρράχιο και στις 6 Αυγούστου έφθασαν προ των τειχών της Θεσσαλονίκης. Στις 15 Αυγούστου εισέπλευσε και ο νορμανδικός στόλος στο Θερμαϊκό κόλπο. Οι Νορμανδοί πολιορκήσαν την πόλη από στεριά και θάλασσα και επωφελούμενοι από την ανικανότητα του στρατιωτικού διοικητή της, την έλλειψη αμυντικής προετοιμασίας και την κακή κατάσταση των τειχών, κατόρ-

θωσαν μετά από σφοδρές μάχες ολίγων ημερών να καταλάβουν τη Θεσσαλονίκη²⁵. Επακολούθησαν άγριες σφαγές και αιχμαλωσίες, οι οποίες περιγράφονται με κάθε λεπτομέρεια από τον λόγιο μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ευστάθιο. Οι νεκροί από τις σφαγές ξεπέρασαν τους 7.000. Οι Νορμανδοί λεηλάτησαν τις εκκλησίες, πολλοί δε ιερείς θανατώθηκαν πίσω από το Ιερό Βήμα. Επίσης σύλησαν τον τάφο του Αγίου Δημητρίου και ανάσκαψαν τα δάπεδα των σπιτιών για πολύτιμα αντικείμενα. Οι Νορμανδοί απαγόρευσαν στην Θεσσαλονίκη ακόμη και τις κωδωνοκρουσίες.

Μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης, οι Νορμανδοί προχώρησαν προς την Κωνσταντινούπολη, όμως κοντά στη Μοσυνόπολη, επιτέθηκε εναντίον τους ο στρατηγός Αλέξιος Βρανάς και τους νίκησε. Στη συνέχεια, ο Βρανάς προχώρησε προς την Αμφίπολη και στην τοποθεσία γνωστή ως «ο τόπος του Δημητρίτζη» τους νίκησε κατά κράτος, αιχμαλωτίζοντας το ναύαρχο του νορμανδικού στόλου καθώς και τον στρατηγό του εκστρατευτικού σώματος. Μετά από αυτά τα γεγονότα, οι Νορμανδοί εκκένωσαν τις Σέρρες, τη Θεσσαλονίκη και το Δυρράχιο και απέπλευσαν για τη Σικελία.

Το 1204, ο διαμελισμός της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους σταυροφόρους της Τέταρτης Σταυροφορίας προσέγραψε τη Θεσσαλονίκη στο Βονιφάτιο μαρκήσιο του Montferrat, τον πρώτο βασιλιά του λατινικού βασιλείου της Θεσσαλονίκης. Τότε, ο Άγιος Δημήτριος και η Αγία Σοφία μετατράπηκαν σε φραγκικές εκκλησίες. Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως από τους σταυροφόρους το 1204, η

²³ Pelekanidis S.: I mosaici di Santa Sophia di Salonic, CorsiRav. 1964, σελ. 337-49.

²⁴ Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου Ε., Τούρτα Α.: Περίπατοι στην βυζαντινή Θεσσαλονίκη, Αθήνα 1997.

²⁵ Ostrogorsky G., σελ. 355.

Θεσσαλονίκη μεταμορφώθηκε σε σπουδαίο πολιτιστικό κέντρο και διατήρησε ανέπαφες τις βιβλιοθήκες της. Σημαντικός αριθμός ανθρώπων των γραμμάτων εγκαταστάθηκαν στην πόλη της Θεσσαλονίκης και έδρασαν εκεί. Αναφέρομε ενδεικτικά τον Ιωάννη Απόκαυκο, το Δημήτριο Χωματιανό, το Θωμά Μάγιστρο, τον Κωνσταντίνο Αρμενόπουλο και το Δημήτριο Τρικλίνη. Η πολιτιστική δραστηριότητα της Μακεδονίας, και της Θεσσαλονίκης ειδικότερα συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας²⁶.

Ο άξεστος Νορμανδός κατακτητής είχε ν' αντιμετωπίσει από την αρχή της εγκαθίδρυσής του την αντίδραση των Ελλήνων, αλλά και των Βουλγάρων. Οι δυνάμεις των Ελληνικών κρατών που δημιουργήθηκαν στην Ήπειρο και τη Νίκαια μετά την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως καιροφυλακτούν, και το 1224, η Θεσσαλονίκη θα απελευθερωθεί από τον δεσπότη της Ηπείρου Θεόδωρο Άγγελο, ο οποίος στέφθηκε αυτοκράτωρ από τον Αρχιεπίσκοπο Αχρίδας Δημήτριο Χωματιανό στην Θεσσαλονίκη. Μετά τον Μανουήλ Άγγελο, Ιωάννη Άγγελο και Δημήτριο Άγγελο, η πόλη περιήλθε το 1246 στον αυτοκράτορα της Νικαίας Ιωάννη Βατάτζη. Ύστερα δε από την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως από τον Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο, η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε και πάλιν τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η περίοδος που ακολουθεί χαρακτηρίζεται από τις δυναστικές έριδες των Παλαιολόγων και των Καντακουζηνών, τις φιλοδοξίες των Σέρβων, τις επιδρομές της Εταιρείας των Καταλανών, το κίνημα των Ζηλωτών

και των Ησυχαστών. Οι δυσμενείς αυτοί παράγοντες, εκτός από την αναταραχή και αναστάτωση που επιφέρουν στη Βυζαντινή αυτοκρατορία και στη Θεσσαλονίκη ιδιαίτερα, προετοιμάζουν την αναπόφευκτη εξασθένηση απέναντι στην τουρκική απειλή. Ο ΙΔ' αιώνας είναι ο «χρυσός αιώνας» της Θεσσαλονίκης από καλλιτεχνική και φιλολογική άποψη. Τότε ανεγέρθηκαν πολλοί ναοί.

Ανάμεσα στους ναούς της Αναγέννησης των Παλαιολόγων διακρίνουμε τους εξής:

Άγιοι Απόστολοι. Πρόκειται για το καθολικό της μονής της Θεοτόκου, που ίδρυσε ο Πατριάρχης Νίφων Α' ανάμεσα στα 1310 και 1314. Ο ναός ανήκει στον τύπο του σύνθετου τετρακίονιου σταυροειδούς εγγεγραμμένου με νάρθηκα και περίστω, με πέντε τρούλους, και αποτελεί ένα από τα αριστουργήματα της περιόδου των Παλαιολόγων²⁷.

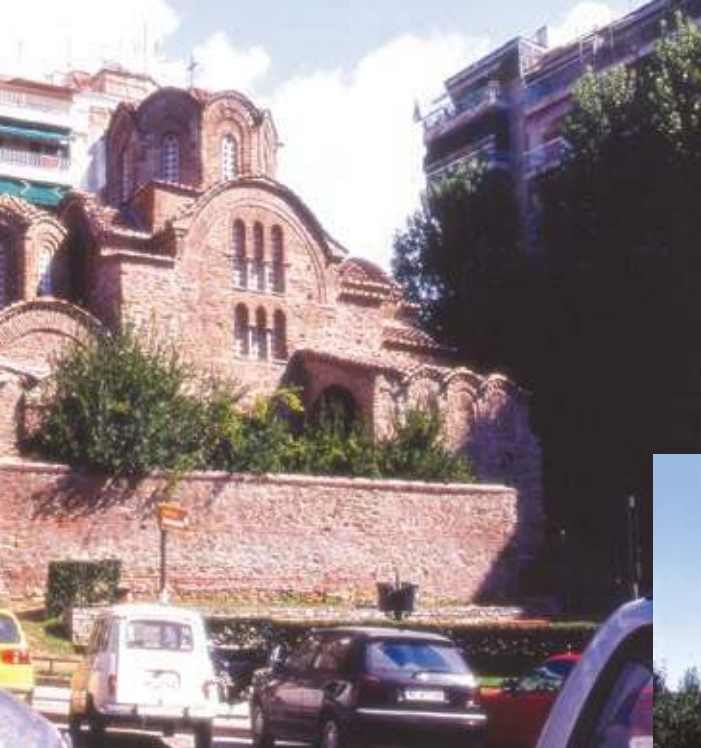
Παναγία Χαλκείων. Σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή ο ναός ανεγέρθη το 1028 από τον βασιλικό πρωτοσπαθάριο της Λαγουβαρδίας. Ανήκει στον τύπο του σταυροειδούς με τέσσερις κίονες και τρούλο, που διαδόθηκε κατά την διάρκεια της Μακεδονικής Δυναστείας. Ο ζωγραφικός διάκοσμος σώζεται σε κακή κατάσταση, όμως ως επί το πλείστον ανήκει στην ίδια περίοδο με την ανέγερση του ναού²⁸.

²⁶ Miller W.: Η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα, Αθήνα 1960, σελ. 68-124.

²⁷ Rautman M.: The church of the Holy Apostles in Thessaloniki, Indiana University 1984.

²⁸ Ευαγγελίδης Δ., Η Παναγία των Χαλκείων, Θεσσαλονίκη 1954.

Στη αριστερή εικόνα ο βυζαντινός ναός του Αγίου Παντελεήμονος ανεγέρθη την περίοδο των Παλαιολόγων.

Στη δεξιά εικόνα ο βυζαντινός ναός της Αγίας Αικατερίνης, ανήκει στον ίδιο αρχιτεκτονικό τύπο με τον ναό των Αγίων Αποστόλων και κτίστηκε την εποχή των Παλαιολόγων. (Διαφάνειες Ε. Τζάχου 2004).

Άγιος Παντελεήμων. Ιστορικές έρευνες ταυτίζουν το ναό με το μοναστήρι της Θεοτόκου Περιβλέπτου, γνωστή και ως μονή του κυρ Ισαάκ, από το μοναχικό όνομα του ιδρυτή της Ισαάκ, ο οποίος διετέλεσε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1295-1315). Ο ναός ανήκει στον τύπο του σύνθετου τετρακίονιου σταυροειδούς εγγεγραμμένου μετά τρούλου, νάρθηκα και περιμετρική στοά. Από τις αρχικές τοιχογραφίες σώζονται μόνον ελάχιστες.

Η Αγία Αικατερίνη. Η αρχική ονομασία του ναού παραμένει άγνωστη. Ορισμένοι ερευνητές τον ταυτίζουν με το καθολικό του Χριστού Παντοδύναμου. Ανήκει στον ίδιο αρχιτεκτονικό τύπο με τον ναό των Αγίων Αποστόλων και χρονολογείται στην εποχή των Παλαιολόγων. Η κατασκευή των τοιχογραφιών τοποθετείται γύρω στο 1315.

Ο Προφήτης Ηλίας. Ανεγέρθη την εποχή των Παλαιολόγων. Η ταύτιση του είναι αινιγματική. Επειδή ο αρχιτεκτονικός τύπος του ναού ταιριάζει με καθολικό μονής,

ορισμένοι ερευνητές τον ταύτισαν με τη Νέα Μονή. Άλλος ερευνητής πρότεινε την ταύτιση του ναού με το καθολικό της μονής Ακαπνίου. Ο ναός ανήκει στον τύπο του τετρακίονιου σταυροειδούς εγγεγραμμένου με πλάγιους χορούς, που επινοήθηκε από τον Άγιο Αθανάσιο τον Αθωνίτη, ιδρυτή της Μεγίστης Λαύρας.

Ο ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΣ ΖΥΓΟΣ

Το 1352 οι Οθωμανοί καταλαμβάνουν τα φρούρια κοντά στην Καλλίπολη και ακολούθως το 1354 την ομώνυμη πόλη. Οι Σέρρες έπεσαν στα χέρια τους το 1383 και η Θεσσαλονίκη το 1387. Μετά τη μάχη της Αγκύρας το 1402 μεταξύ Τούρκων και Μογγόλων, ο γιός του Μπεγιαζίτ Α΄ Σουλείμάν, υπέγραψε συνθήκη με το Βυζάντιο, σύμφωνα με την οποία οι Βυζαντινοί κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη και τις παράκτιες λωρίδες της Θράκης.

Όμως, η ήττα του Σουλεϊμάν από τον αδελφό του Μουσά το 1411, δημιούργησε μια νέα κρίση, που κορυφώθηκε με την πολιορκία της Κωνσταντινούπολεως. Με την ανακήρυξη του Μεχμέτ Α' (1413-1421) σουλτάνου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι σχέσεις ανάμεσα στους Βυζαντινούς και Τούρκους βελτιώθηκαν και ο Μανουήλ Β' άδραξε την ευκαιρία να επισκεφθεί τη Θεσσαλονίκη. Όμως, ο θάνατος του Μεχμέτ Α' και η ανάρρηση του Μουράτ Β' (1421-1451) στο θρόνο, σήμανε και το τέλος της Θεσσαλονίκης. Ο τρίτος γιος του Μανουήλ Ανδρόνικος είχε οριστεί δεσπότης της πόλης, η οποία λιμοκτονούσε. Ο Ανδρόνικος το 1423 παρέδωσε την πόλη στους Βενετούς, όμως η πράξη του αυτή προκάλεσε το θυμό του Μουράτ Β', ο οποίος το 1430 εμφανίστηκε προ των τειχών της Θεσσαλονίκης. Η πόλη έπεσε στις 29 Μαρτίου του 1430. Ακολούθησαν δε οι συνήθειες εκ μέρους των Οθωμανών σφαγές, λεηλασίες και εξανδραποδισμοί.

Παρά τους εποικισμούς μουσουλμάνων και ιουδαίων, η Θεσσαλονίκη δεν έπαυσε να αποτελεί το προπύργιο του Ελληνισμού. Η σύνδεση της με ευρύτερους γεωπολιτικούς χώρους την μεταβάλλει σε εμπορικό κέντρο και της αποφέρει πλούτο. Το 1430 η Θεσσαλονίκη είχε 7.000 κατοίκους, ενώ το 1519 είχε 29.000. Οι σημαντικότεροι βυζαντινοί ναοί μετατρέπονται σε τζαμιά, ενώ οι υπόλοιποι καταστρέφονται και εξαφανίζονται. Επίσης, κατεδαφίζονται όλα τα μεγάλα κτίρια της βυζαντινής περιόδου και μετατρέπονται σε οικοδομικό υλικό, με το οποίο ανεγείρονται αγορές, λουτρά και χάνια²⁹.

Την περίοδο αυτήν, ισχυρό παράλιο

τείχος προστάτευε την Θεσσαλονίκη από τη μεριά της θάλασσας και πελώριοι πύργοι με ισχυρά πυροβόλα ανατολικά και δυτικά αποτελούσαν εγγύηση για την ασφάλειά της πόλης. Ο ανατολικός πύργος, γνωστός ως Λευκός Πύργος, έργο των μέσων του ΙΕ' αιώνα, είναι το μόνο που απέμεινε από τα τείχη αυτά, τα οποία κατεδαφίστηκαν μετά το 1870. Από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα της περιόδου αυτής είναι οι μεταβυζαντινοί ναοί, που κτίστηκαν κατά μήκος της Εγνατίας. Έτσι, ένα συγκρότημα Ελληνικών συνοικιών πλησίον της σημερινής Εγνατίας οδού αποτέλεσε τον πυρήνα γύρω από τον οποίο συσπειρώθηκε ο μακεδονικός Ελληνισμός. Οι ταπεινοί μεταβυζαντινοί ναοί, που ήταν κρυμμένοι πίσω από τα σπίτια και τα μικρομάγαζα, απετέλεσαν τους αδιάσειστους μάρτυρες των δύσκολων χρόνων που πέρασε η Θεσσαλονίκη κατά τη διάρκεια του τουρκικού ζυγού που διάρκεσε έως το 1912.

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η Κυβέρνηση της Ελεύθερης Ελλάδος στις 5 Οκτωβρίου 1912, με ανακοίνωση της που επιδόθηκε στην κυβέρνηση του Σουλτάνου, κήρυξε τον πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το πρωί της 5^{ης} Οκτωβρίου ο Στρατός Θεσσαλίας, αποτελούμενος από τις Μεραρχίες Ι έως VII, την Ταξιαρχία Ιππικού και τα Αποσπάσματα Ευζώνων Γεννάδη και Κων-

²⁹ Nicol D.M.: Οι τελευταίοι αιώνες του Βυζαντίου, 1261-1453, Αθήνα 2001, σελ. 542-48.

σταντινόπουλου, άρχισε να προελαύνει πέραν των βορείων συνόρων και στις 6 Οκτωβρίου απελευθέρωσε την Ελασσόνα. Στις 9 Οκτωβρίου, ο Ελληνικός Στρατός

εξόρμησε για την εκπόρθηση των Στενών του Σαρανταπόρου. Μετά από σκληρές μάχες, οι Τούρκοι συμπύχθηκαν προς τα Σέρβια. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας, τμήματα της IV Μεραρχίας εισήλθαν στα Σέρβια, συγχρόνως δε κατέλαβαν τη γέφυρα επί του Αλιάκμονος ποταμού για να εξασφαλίσουν την προέλαση προς την Κοζάνη. Η πόλη της Κοζάνης κατελήφθη την 11^η Οκτωβρίου από την Ταξιαρχία Ιππικού δίχως αντίσταση³⁰.

Η Ελληνική Κυβέρνηση, έχοντας εξακριβωμένες πληροφορίες ότι οι Βούλγαροι ενδιαφέρονταν να καταλάβουν την Θεσσαλονίκη προτού αυτή καταληφθεί από τον Ελληνικό Στρατό, στις 12 Οκτωβρίου απαίτησε από τον Αρχηγό Στρατού Θεσσαλίας διάδοχο Κωνσταντίνο, την

κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Ωστόσο, το Γενικό Στρατηγείο είχε την πρόθεση να κινηθεί με τον όγκο των δυνάμεων του πρώτα προς το Μοναστήρι και μετά

Έλληνες στρατιώτες προ του Μοναστηρίου το 1912. Ο Ελληνικός στρατός κατέλαβε την Άρνησσα και συνέχισε προς Μοναστήρι, όμως λόγω της τουρκικής αντίστασης το Μοναστήρι κατελήφθη από τους Σέρβους. Έτσι, οι Έλληνες του Μοναστηρίου εγκαταλείφθηκαν στην τύχη τους. Τα ελληνικά σχολεία έκλεισαν καθώς και οι εκκλησίες όταν επιβλήθηκε η λειτουργία στα σερβικά. Η χρήση της ελληνικής γλώσσας αποτελούσε παράπτωμα που τιμωρείτο με πρόστιμο. Μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο οι Έλληνες του Μοναστηρίου εγκατέλειψαν τις εστίες τους και μετανάστευσαν στην Ελλάδα και την Αμερική. Έτσι, οι Σλάβοι απέκτησαν την πλειοψηφία στο Μοναστήρι.

προς Βέροια - Θεσσαλονίκη, και εξέδωσε προς τούτο τις ανάλογες διαταγές. Επιπλέον, με ένα τηλεγράφημα της 13.10.1912, παρακάλεσε τον Υπουργό

Στρατιωτικών Ε. Βενιζέλο να μην επηρεάζει με τις επεμβάσεις του τη διεύθυνση των επιχειρήσεων. Όμως, στις 14.10.1912, με διαταγή που εκδόθηκε στην Κοζάνη, το Γενικό Στρατηγείο διέταξε την Στρατιά να κινηθεί προς την Θεσσαλονίκη. Στις 16.10.1912, ο Ελληνικός Στρατός έφθασε στην πεδιάδα της Βέροιας και κατέλαβε την πόλη. Η διαταγή επιχειρήσεων, που εκδόθηκε για την 19^η Οκτωβρίου, προέβλεπε την προώθηση πέντε Μεραρχιών προς τα Γιαννιτσία, και παραμονή της VII Μεραρχίας νότια της λίμνης των Γιαννιτών, στην περιοχή Αλεξάνδρειας. Στην ίδια διαταγή αναφερόταν ότι οι Τούρκοι είχαν αποσυρθεί ανατολικά του Λουδία ποταμού, δίχως να διευκρινίζεται εάν αυτοί βρίσκονταν ανάμεσα στον Λουδία και τον

³⁰ ΔΙΣ/ΓΕΣ: Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-13, Αθήνα 1987, σελ. 22-45.

Αξιό, ή πέραν του Αξιού. Επειδή το Γενικό Στρατηγείο προέβλεπε ότι η προέλαση της Στρατιάς προς τα Γιαννισά θα γινόταν δίχως σοβαρή εμπλοκή με τον εχθρό, είχε καθορίσει η προέλαση του όγκου της Στρατιάς προς τον Αξιό να γίνει δια της εδαφικής ζώνης βόρεια της λίμνης των Γιαννισών, διαθέτοντας την VII Μεραρχία, το απόσπασμα των Ευζώνων Κωνσταντινόπουλου και την Ταξιαρχία Ιππικού για την κάλυψη του δεξιού πλευρού της νότια της λίμνης. Ήταν μάλιστα τόσο βέβαιο το Γ. Στρατηγείο ότι βόρεια της λίμνης δεν υπήρχε εχθρός, ώστε όρισε ως έδρα του Στρατηγείου τα Γιαννισά, όπου όμως είχε συγκεντρωθεί ολόκληρη η τουρκική δύναμη.

Την επομένη, όταν οι II και III Μεραρχίες κινήθηκαν ανατολικά, σύντομα βρέθηκαν αντιμέτωπες με την εμπροσθοφυλακή των Τούρκων. Παρά την αντίσταση, η εμπροσθοφυλακή των δύο Μεραρχιών κατάφερε να καταλάβει άθικτη τη γέφυρα του Ασπροπόταμου και ένα Τάγμα πέρασε στην ανατολική όχθη του ποταμού. Οι δύο Μεραρχίες, αδυνατώντας να περάσουν στο σύνολο τους τη γέφυρα, συγκεντρώθηκαν στη δυτική όχθη και ο αγώνας στον τομέα αυτόν περιορίστηκε σε μονομαχία πυροβολικού. Όμως, το βράδυ σταμάτησαν τα πυρά του τουρκικού πυροβολικού, και οι δύο Μεραρχίες προώθησαν ανατολικά της γέφυρας όλες τις δυνάμεις τους.

Το Γενικό Στρατηγείο, κινούμενο δια της αμαξιτής οδού προς τα Γιαννισά, πληροφορήθηκε τις μεσημβρινές ώρες για την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί, και αφού στάθμευσε δυτικά της Καρυώτισσας, διέταξε τη συνέχιση της κατά μέτωπο επίθεσης κατά των Γιαννισών με παράλληλη υπερκέρραση. Τη νύκτα της 19/20^{ης}

Οκτωβρίου ο αγώνας διακόπηκε και οι αντίπαλοι εγκατέστησαν τμήματα ασφαλείας προ των θέσεων τους, αναμένοντας την επανάληψη της μάχης την επομένη. Στο μεταξύ, η βροχή που συνεχιζόταν όλη την νύκτα ταλαιπωρούσε πολύ τα τμήματα και δημιουργούσε δυσκολίες στους ανεφοδιασμούς και στη μεταφορά των τραυματιών. Την επομένη, η III Μεραρχία, ευρισκομένη ανατολικά της γέφυρας Μελίσι, πληροφορήθηκε ανακριβώς ότι οι Τούρκοι είχαν εγκαταλείψει τις θέσεις τους και κινήθηκε προς τα Γιαννισά, όμως σύντομα εβλήθη από δραστικά πυρά πυροβολικού. Η II Μεραρχία κινήθηκε επιθετικά κατά των τουρκικών θέσεων του τομέα της και με το πυροβολικό της υποχρέωσε τους Τούρκους να εγκαταλείψουν τα χαρακώματά τους. Η IV Μεραρχία, το πρωί της 20^{ης} Οκτωβρίου, κλόνησε τις θέσεις των Τούρκων με εύστοχα πυρά, ενώ η VI Μεραρχία κατόρθωσε με το 9^ο Τάγμα Ευζώνων να καταλάβει το νεκροταφείο των Γιαννισών και τους γύρω λόφους. Στη συνέχεια, το ηρωικό 9^ο Τάγμα Ευζώνων προωθήθηκε ανατολικά των Γιαννισών. Μετά τη γενική υποχώρηση των Τούρκων, η II και η IV Μεραρχία μαζί με λόχο του 9^{ου} Ταγματος Ευζώνων εισήλθαν κατά τις 1100 της 20^{ης} Οκτωβρίου στα Γιαννισά³¹.

Αμέσως μετά τη μάχη, η Ελληνική Στρατιά έλαβε όλα τα απαραίτητα προπαρασκευαστικά μέτρα, προκειμένου να διαβεί τον Αξιό ποταμό και να κινηθεί στη συνέχεια προς την Θεσσαλονίκη. Καθόρισε την προώθηση των μονάδων της προς τον Αξιό και την ζεύξη του ποταμού με πρόχειρα υλικά, αφού οι Τούρκοι είχαν καταστρέψει τις γέφυρες, ενώ τα νερά του ποταμού είχαν διογκωθεί με τις συνεχείς βροχοπτώσεις. Στις 25 Οκτωβρίου, οι τέσσερις μεραρχίες

³¹ ΔΙΣ/ΓΕΣ: Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13, Τόμος Α, Αθήνα 1989, μάχη Γιαννισών σελ. 82-102.

(I, II, III, IV) είχαν περάσει τον Αξιό, δίχως να μπορέσουν να φθάσουν έως το βράδυ στις περιοχές συγκεντρώσεως που είχαν καθοριστεί από τη διαταγή επιχειρήσεων.

Την ίδια μέρα έφθασαν στην Σίνδο οι πρόξενοι των Μεγάλων Δυνάμεων με τον Τούρκο στρατηγό Σεφίκ Πασά, επιβαινόντες σε ειδική αμαξοστοιχία. Αυτή, αφού παρέλαβε τους Διοικητές του αποσπάσματος Ευζώνων και της III Ημιλαρχίας, επέστρεψε στην Θεσσαλονίκη μέσω της σιδηροδρομικής γραμμής προς τα Σκόπια και έφθασε στο χωριό Γέφυρα, όπου οι επιβαινόντες συναντήθηκαν με τον Αρχηγό του Ελληνικού Στρατού διάδοχο Κωνσταντίνο. Αυτός απέρριψε τους όρους των Τούρκων και απαίτησε την άμεση παράδοση του τουρκικού στρατού. Μετά δε από διαβουλεύσεις και την επελθούσα προώθηση των ελληνικών δυνάμεων, ο Στρατηγός Χασάν Ταχσίν, αναγκάστηκε να παραδώσει την Θεσσαλονίκη και τον τουρκικό στρατό στις 23.00 της 26 Οκτωβρίου 1912. Συνολικά παραδόθηκαν 25.000 Τούρκοι οπλίτες και 1000 αξιωματικοί. Τις μεσημβρινές ώρες της 27^{ης} Οκτωβρίου εισήλθε στην Θεσσαλονίκη το Απόσπασμα Ευζώνων Κωνσταντινόπουλου με τμήμα ιππικού και κατευθύνθηκε μέσω των κεντρικών οδών στο Διοικητήριο, όπου και εγκαταστάθηκε στους εκεί στρατώνες³².

Μολονότι η πόλη της Θεσσαλονίκης και ο τουρκικός στρατός είχαν παραδοθεί στις ελληνικές δυνάμεις, η VII Βουλγαρική Μεραρχία συνέχισε να κινείται προς την Λητή, ενώ μια πυροβολαρχία της έβαλε κατά των τουρκικών θέσεων. Οι πρωτοβουλίες των Βουλγάρων προκάλεσαν τις διαμαρτυρίες των Τούρκων, ενώ το Γενικό Στρατηγείο

με επιστολή του ζήτησε από τους Βουλγάρους να σταματήσουν την προέλαση τους κατά της Θεσσαλονίκης. Στο μεταξύ, ο Νομάρχης Θεσσαλονίκης απέστειλε ειδική αμαξοστοιχία στη Γέφυρα και ζήτησε από τον Διάδοχο Κωνσταντίνο να επισπεύσει την είσοδό του στην πόλη. Έτσι, στις 11.00 της 28.10.1912 ο Κωνσταντίνος, μαζί με το επιτελείο του επικεφαλής της I Μεραρχίας, εισήλθε θριαμβευτικά στην Θεσσαλονίκη και παρέστη στη δοξολογία που έγινε στον ναό του Αγίου Μηνά. Στη συνέχεια, ο Κωνσταντίνος, ο οποίος είχε απελευθερώσει την πόλη της Θεσσαλονίκης από τον τουρκικό ζυγό μετά από σχεδόν 500 χρόνια σκλαβιάς, πήγε στο Διοικητήριο και παρακολούθησε την παρέλαση της I Μεραρχίας³³.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Αδαμαντίου Α.Ι.: Η Βυζαντινή Θεσσαλονίκη, Αθήναι, α.χ.
- ☞ Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης: Μελέτες για την Αρχαία Θεσσαλονίκη, Θεσ/νίκη 1985.
- ☞ Ευαγγελίδης Δ.Ε.: Η Παναγία των Χαλκίων, Θεσσαλονίκη 1954.
- ☞ Μπακιρτζής Χ.Ν.: Η βασιλική του Αγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη 1972.
- ☞ Σακελλαρίου Μ.Β.: Μακεδονία, Αθήνα 1982.
- ☞ Πελεκίδης Σ.: Από την πολιτείαν και την κοινωνίαν της αρχαίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1934.
- ☞ Diehl Ch., Le Tourneau H., Saladin M.: Les monuments chretiens de Salonique, Paris 1918.
- ☞ Tafrafi O.: Thessalonique des origines au XIV e siecle, Paris 1919.
- ☞ Βακαλόπουλος Α.: Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833), Θεσσαλονίκη 1969.
- ☞ Βακαλόπουλος Α.: Ιστορία της Θεσσαλονίκης (315 π.Χ.-1912), Θεσσαλονίκη 1947.
- ☞ Κουρκουτίδου - Νικολαΐδου Ε., Τούρτα Α: Περίπατοι στην Βυζαντινή Θεσσαλονίκη, Αθήνα 1997.
- ☞ Τζάχος Ε. Ε.: Τα θαλασσιά ταξίδια του Αποστόλου Παύλου, Ναυτική Επιθεώρηση, ΓΕΝ, 1997.

³² ΔΙΣ/ΓΕΣ: ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, 1912-13, Τόμος Α', η Απελευθέρωση Θεσσαλονίκης, σελ. 116-130.

³³ Κουζινόπουλος Σ., η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, Αθήνα 1997, σελ. 174-189.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΟ ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝ ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΟΨΗ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

ΣΟΔΕΙΑ ΕΘΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑΠΝΙΓΕΙ ΕΝΑ ΕΘΝΟΣ

Σ' ένα τόπο όπου το όπιο και η ηρωίνη που παράγεται είναι περισσότερα απ' όσα καταναλώνονται σ' ολόκληρο τον κόσμο, οι Αφγανοί παγιδεύονται ολοένα και περισσότερο.

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Λγός (ΠΖ) Χαράλαμπος Ρισκάκης, Ανθλγός (ΤΘ) Νικόλαος Κύργος

06-09-2007

Η Σαμπέρα ήρθε στο νέο θεραπευτικό κέντρο για γυναίκες εθισμένες στα ναρκωτικά, με ένα σχεδιασμό και στόχο στο μυαλό της. Μέσα σε 5 μέρες, θα μπορούσε να ελέγξει μαζί με την κόρη της τον εθισμό, και αυτή τη φορά να ξεφύγει από την ηρωίνη οριστικά.

Και... τότε η Σαμπέρα πήγε σπίτι. Μέσα σε λίγα λεπτά άρχισε να καπνίζει την καφέ σκόνη πάνω σ' ένα μικρό

κομμάτι ελάσματος σχήματος κανό. Το ίδιο έκαναν και τα 2 παιδιά της. Ο γιος της, Ζαχέρ, είναι μόλις 14. Η κόρη της, Γκούλπαρη, είναι 12. Η οικογένεια έπεσε απότομα και κάθισε στα μαξιλάρια ακουμπώντας προς τον τοίχο. Ο Ζαχέρ μόλις και μετά βίας κρατούσε τα μάτια του ανοιχτά, έτριβε την κοιλίτσα του και μουρμούριζε «Θεέ, θεέ μου -Allah, Allah». Η Γκούλπαρη χώθηκε στην αγκαλιά της

μητέρας της και τη σφιχταγκάλιαζε. Τα δάχτυλά τους ήταν μαύρα από την πίσσα. «Νιώθω απέραντη λύπη γι' αυτό, στενοχωριέμαι» είπε η Σαμπέρα, η οποία δεν έχει καθόλου επίθετο, όπως άλλωστε και πολλοί Αφγανοί, και υποθέτει ότι ηλικιακά βρίσκεται γύρω στα 45 χρόνια. «Είναι δικό μου το λάθος που είναι εθισμένα τα παιδιά μου. Είναι λάθος μου που δεν μπορούν να σταματήσουν».

Σ' αυτή τη γη (Αφγανιστάν=γη των Αφγανών) όπου παράγεται όπιο και ηρωίνη περισσότερο απ' όσο καταναλώνεται σ' ολόκληρο τον κόσμο, οι Αφγανοί όλο και περισσότερο παγιδεύονται από το ίδιο το δικό τους παραγόμενο προϊόν.

Και σήμερα οι Αφγανοί γιατροί αναφέρουν ότι όλο και περισσότερες γυναίκες χρησιμοποιούν τα ναρκωτικά, απογοητευμένες και απελπισμένες, προκειμένου

να ξεφύγουν από την κατάθλιψη και τον πόνο. Οι γυναίκες γλύφουν κομμάτια οπίου σχήματος μπιζελιού κάτω από τη γλώσσα τους, το μασούν ή το πίνουν με τσάι (συνηθισμένο ρόφημα μουσουλμάνων). Όπως και η Σαμπέρα, έτσι αρκετές άρχισαν να καπνίζουν ηρωίνη, η οποία είναι περισσότερο εξευγενισμένη από το όπιο και θεωρείται πολύ πιο εθιστική.

Συχνά, οι μητέρες παρασέρνουν μαζί τους τα παιδιά. Δίνουν το περίβλημα (φλούδα) του φρούτου της εθιστικής παπαρούνας στα πεινασμένα μωρά τους για να τα κάνουν να νιώθουν πλήρη (κορεσμένα από φαγητό). Φυσούν τον καπνό στο στόμα των μωρών τους που κλαίει για να ησυχάσουν -μία πρακτική την οποία οι προειδοποιήσεις της δημόσιας υπηρεσίας προσπαθούν να αποθαρρύνουν. Ή, όπως λέει και η Σαμπέρα ότι έκανε 2 χρόνια πριν, αποφεύγουν να δίνουν εξηγήσεις στα παιδιά τους που απορούν «τι κάνει η μητέρα τους και τι προσπαθεί να πετύχει μ' αυτό» και έτσι τα παρασύρουν στον ίδιο βούρκο.

Ως απάντηση του προβλήματος που ολοένα και μεγαλώνει στην πρωτεύουσα, έρχεται ένα καινούριο θεραπευτικό κέντρο για γυναίκες τοξικομανείς που άνοιξε στην Καμπούλ τον περασμένο Ιούλιο. Είναι το όγδοο θεραπευτικό κέντρο που άνοιξε στην πόλη μετά την πτώση των Ταλιμπάν, οι οποίοι απαγόρευαν με δριμύτητα την καλλιέργεια παπαρούνας, και η πρώτη σε ασθενείς κλινική που θεραπεύει και δέχεται μόνο γυναίκες. Υπάρχουν οικογένειες που στο σύνολό τους χρησιμοποιούν ηρωίνη, αναφέρει ο Dr. Shaista, συντονιστής του κυβερνητικού προγράμματος Sanga Amaj για θεραπευτικό κέντρο, το οποίο φροντίζει ασθενείς για ένα μήνα και μετά τους υποστηρίζει για να συνεχίζουν (επα-

ναλαμβάνουν) τη θεραπεία.

«Κανένας δεν το σταματά. Κανένας δεν το απαγορεύει. Η αστυνομία υπάρχει, αλλά δεν κάνει τίποτα. Σε κάθε γωνία της πόλης, οι άνθρωποι πωλούν ηρωίνη» υποστηρίζει ο Dr Shaista. Μέχρι σήμερα τόσες γενιές Αφγανών καλλιεργούσαν παπαρούνες στο ξερό για τη χώρα τους κλίμα, αλλά παραδοσιακά δεν χρησιμοποιούσαν ηρωίνη. Αντ' αυτού εξήγαγαν ακατέργαστο όπιο που εξευγενιζόταν σε ηρωίνη έτοιμη προς πώληση στη Δύση. Από το 2001 που οι Ταλιμπάν έπεσαν από την εξουσία, οι παπαρούνες απειλούν να εξαπλωθούν σαν χαλί στην Αφγανική αγροτική γη, και ιδιαίτερα στη Νότια. Και επιπλέον, η κατεργασία της ηρωίνης γίνεται στο εσωτερικό της χώρας, σύμφωνα με πηγές των Ηνωμένων Εθνών και των Τοπικών αρχών. Ετήσια έρευνα για την παπαρούνα που πραγματοποιήθηκε από το γραφείο του ΟΗΕ και αφορούσε τα ναρκωτικά και το έγκλημα, δημοσιεύθηκε στις αρχές Σεπτεμβρίου 2007 και έδειξε για ακόμη μια χρόνια ρεκόρ καταγραφής (που ωστόσο έσπασε!) για την παραγωγή παπαρούνας στο Αφγανιστάν, το οποίο πλέον είναι ο παγκόσμιος σχεδόν αποκλειστικός χορηγός ηρωίνης. Καμία άλλη χώρα δεν έχει κάνει παραγωγή ναρκωτικών σε τόσο μεγάλη κλίμακα, από το 19^ο αιώνα που το είχε κάνει η Κίνα.

ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΑ ΘΥΜΑΤΑ

Γιατροί και κοινωνικοί λειτουργοί αναφέρουν ότι βλέπουν περισσότερες γυναίκες να χρησιμοποιούν ναρκωτικά ή τουλάχιστον να αναζητούν θεραπεία. Στο Νέο Κέντρο Ζωής (αναζωογόνησης), το οποίο περιθάλπει κυρίως άντρες, αλλά

έχει και πρόγραμμα εξωτερικών ασθενών για γυναίκες, το προηγούμενο έτος είχαν καταγραφεί 123 ασθενούσες. Σήμερα, 865 γυναίκες είναι εγγεγραμμένες στο πρόγραμμα. Η Σαμπέρα ανέφερε ότι άρχισε τη χρήση οπίου μετά το θάνατο του συζύγου της, ο οποίος ήταν υπάλληλος και πέθανε από καρδιακή προσβολή πριν 4 χρόνια. Ήταν μελαγχολική, θλιμμένη, φτωχή και αισθανόταν μεγάλο πόνο. Έτσι, κατέφυγε στην ηρωίνη. Η κόρη της, η Γκούλπαρη, ξεκίνησε το κάπνισμα στα 9 ή στα 10 της. «*Ηρθε και κάθισε δίπλα μου και μου είπε: 'Τί κάνεις;'*» Η Σαμπέρα αποκρίθηκε «*Αυτό που κάνω δεν είναι καλό πράγμα.*» Και η Γκούλπαρη ξαναρώτησε «*Αφού δεν είναι καλό γιατί το κάνεις;'*». Τελικά της έδωσε λίγο να δοκιμάσει, και μέρα με τη μέρα εθίστηκε και η κόρη της. Και τότε άρχισε κι ο γιός της ο Ζαχέρ. Η οικογένεια σήμερα ζει και μένει δωρεάν σε ένα δωμάτιο-αποθήκη στο σπίτι ενός οικογενειακού φίλου που τους λυπήθηκε και τους το παραχωρεί. Η Σαμπέρα ζητιανεύει μερικές φορές με τη βοήθεια της κόρης της. Ο Ζαχέρ είναι πολύ αδύνατος. Και τα δυο παιδιά είναι κοκαλιάρικα, εξασθενημένα, ξερακιανά. Εκείνα λένε ότι θέλουν να ξεφύγουν και ν' αποβάλουν τη κατάρα αυτή, αλλά σε μια προσπάθεια που έκαναν πριν ένα χρόνο, απέτυχαν. «*Μισώ, σιχαίνομαι αυτή τη συνήθεια τον εθισμό που έχω*» λέει η Γκούλπαρη. «*Μισώ, σιχαίνομαι αυτή τη ζωή*».

ΗΡΩΙΝΗ ΓΙΑ ΠΡΩΙΝΟ

07-10-07

Είναι νωρίς το πρωί στην Καμπούλ, και δύο κοκαλιάρικα παιδιά κάθονται σκυφτά και καμπουριασμένα μαζί πάνω στο βρώμικο από τη σκόνη και τη λάσπη κατώφλι της "καλύβας" τους, περιμένο-

ντας τη μητέρα τους να τους σερβίρει πρωινό. Αλλά εδώ, στις φτωχογειτονιές της Αφγανικής πρωτεύουσας δεν έχει καμία επιλογή για κορνφλεκς, δημητριακά, τوست, και μαρμελάδα. Υπάρχει μόνο ΗΡΩΙΝΗ. Χρησιμοποιώντας κούφιας κεραίες από ράδιο ως αυτοσχέδιες πίπες (καπνίσματος), η εντεκάχρονη Γκούλπαρη και ο δεκατετράχρονος αδελφός της Ζαχέρ, εισπνέουν το λιωμένο καφέ υγρό από τη χοάνη της πίπας που βρίσκεται μπροστά τους. Η χήρα μητέρα τους Σαμπέρα, η οποία κάθετα σκυμμένη στη γωνία εισπνέει και κείνη και κουιέται ελαφρά με απόγνωση για να ξεχάσει τα προβλήματά της.

«*Το να καπνίζεις ηρωίνη δεν είναι και μεγάλο πράγμα*» μου λέει η Γκούλπαρη, η οποία την άρχισε όταν ήταν οχτώ χρονών. «*Συνήθισα να βλέπω τη μητέρα μου να καπνίζει ηρωίνη. Καθώς αναπνέω τον καπνό αυτό, με κάνει να νιώθω μια ελαφρότητα μια ζαλάδα. Την πρώτη φορά που το 'χα κάνει, είχα πόνους στα πόδια μου. Δεν είχαμε φάρμακα και η μητέρα μου όπως και άλλοι άνθρωποι μου είπαν ότι αυτό θα με κάνει να νιώθω καλύτερα. Όταν το εισέπνευσα άρχισα να νιώθω καλά. Δεν νιώθεις κανένα πόνο όταν επενεργεί και έχεις ανεβασμένη διάθεση, μέχρι να εξασθενίσει και να σβήσει η επίδρασή του, οπότε πρέπει να καπνίσεις κι άλλο. Όταν ήταν πια αργά κατάλαβα ότι ήμουν θύμα και είχα εθιστεί και ήταν πια το μόνο πράγμα (το κάπνισμα) που με ενδιέφερε. Κανένας δεν μου είπε ότι ήταν κακό.*»

Μόλις η ηρωίνη άρχιζε να τελειώνει, η Γκούλπαρη, η οποία δεν ξέρει να διαβάσει ή να γράψει και τρώει μόλις μετά βίας, αρχίζει ν' ανησυχεί πως θα βρει 50π που απαιτούνται για την επόμενη δόση της. Φορώντας μια κουρελιάρικη ενδυμασία «δουλεύει» ως πορτοφο-

λού δηλ. λωποδύτης στα παζάρια της Καμπούλ, ενώ η μητέρα της κάθεται σε μια γωνιά του δρόμου εκεί κοντά, φορώντας τη μπούργκα της και ζητιανεύει. Η Γκούλπαρη είναι μόλις ένα από τα τουλάχιστον 60.000 (στην πραγματικότητα ακόμη περισσότερα) παιδιά τα οποία είναι θύματα της ηρωίνης στο Αφγανιστάν -θύματα της καταγραφής ρεκόρ, για τη χρόνια αυτή, σοδειάς οπίου (ποιος μπορεί άραγε να 'ναι υπεύθυνος;). Στην πραγματικότητα, η τιμή της στους δρόμους της πρωτεύουσας έχει πέσει απότομα στο μισό από το 2001.

Είναι πραγματικά τρομερό, όμως υπάρχουν σήμερα σχεδόν ένα εκατομμύριο ναρκομανών-εθισμένων στο Αφγανιστάν-3% του πληθυσμού.

Ολοένα αυξανόμενος είναι και ο αριθμός των γυναικών, οι οποίες ακόμα χειρότερα φυσούν το καπνό του οπίου στα πρόσωπα των μωρών τους για να σταματήσουν το κλάμα τους που προκαλείται από την πείνα. Η Γκούλπαρη και η οικογένειά της έχει παρόμοια ιστορία με άλλες οικογένειες, μέσα σε μια χώρα που βασανίζεται από πόλεμο 2 δεκαετιών. Την Σαμπέρα ο πατέρας της την πάντρεψε στα δεκατρία της με έναν άντρα 35 χρονών. Ο σύζυγός της, της έδωσε ένα Καλάσνικοφ και της είπε να πολεμήσει στον πόλεμο ενάντια στους Ρώσους.

Όταν ο άντρας της πέθανε από καρδιακή προσβολή, η Σαμπέρα έπρεπε να ζητήσει στήριγμα και βοήθεια από την οικογένειά του και ένας ξάδερφός του είπε σ' αυτή να δοκιμάσει όπιο όταν είχε τραύμα και πληγές στο πόδι της. «Ζούσα στη Χεράτ (πόλη στα δυτικά του Αφγανιστάν) και όπως όλοι οι άνθρωποι που δούλευαν στα χωράφια, είχαν πάντα διαθέσιμα και καλλιεργούσαν όπιο και ηρωίνη, καθώς φάρμακα δεν υπήρχαν» λέει η Σαμπέρα, η οποία δεν κατέχει επίσημα έγγραφη πιστοποίηση της ημερομηνίας γέννησής της, και υποθετικά πιστεύει ότι είναι 45 χρονών. «Ξεκίνησα το κάπνισμα οπίου και συνέχισα με ηρωίνη, γιατί τα αποτελέσματα και οι επιδράσεις ήταν καλύτερες. Όταν κοιτάζω τα παιδιά μου να καπνίζουν ηρωίνη με πονάει, ματώνει η καρδιά μου και ανησυχώ με αγωνία για το μέλλον τους, αλλά δεν ξέρω πως να τα κάνω να σταματήσουν, αφού δεν μπορώ να σταματήσω εγώ τον ίδιο μου τον εαυτό.» Όταν αυτά δεν γυρίζουν στους δρόμους ψάχνοντας

μέσα σε άχρηστα, σκουπίδια και πράγματα, προκειμένου να βρουν την επόμενη δόση τους, μένουν μαζεμένοι σαν «οικογένεια» σε μια βρώμικη και απεχθή παράγκα-καλύβα (πως αλλιώς να περιγραφεί αυτό το παράπηγμα;) το οποίο ανήκει κι αυτό σε έμπορο-πραγματευτή ναρκωτικών. Δεν υπάρχει καθόλου υγιεινή ούτε καν αποχέτευση, και ο καθένας μπορεί να διακρίνει αίμα από σφαγιασμένο αρνί να κυλάει ανάμεσα στα σοκάκια των λαϊκών φτηνών κατασκευασμάτων- «πολυκατοικιών» μιας πόλης γεμάτης από τέτοιες παράγκες φτωχογειτονιές στην περιοχή Kotisangi.

Νεαρά παιδιά μέχρι 4 χρόνων περίπου, φροντίζουν τα μωρά ή τα βρέφη και πηγαίνουν και φέρνουν νερό από πηγές ή από πηγάδια, διότι οι γονείς ή τα μεγαλύτερα αδέρφια και αδελφές τους είναι μεθυσμένα από το «κέφι». Η

Γκούλπαρη λέει: «Είναι πολύ εύκολο ν' αγοράσεις ηρωίνη στη Καμπούλ. Πολλά μαγαζιά την πωλούν κάτω από τα ράφια τους ή δίπλα στο μετρητή τους και μπορώ να την αγοράσω. Να, δες το, και τώρα μπορώ να στην αγοράσω και θα'μαι πίσω σε πέντε λεπτά. Η φιλοδοξία μου και το όνειρό μου είναι ν' απαλλαγώ από τα ναρκωτικά και να πάω στο σχολείο όπως όλα

Συχνά οι γυναίκες δεν πολυγνωρίζουν τι καταστροφή φέρνει η ηρωίνη και το όπιο, κι ακόμα κι αν το συνειδητοποιήσουν, συνεχίζουν να τα ταΐζουν τα παιδιά τους, γιατί δεν μπορούν να τους παρέχουν κατάλληλη φαρμακευτική αγωγή όταν αυτά ασθενούν.

τα άλλα μικρά κορίτσια τα οποία ζηλεύω με την καλή έννοια. Θέλω να γίνω γιατρός για να ενημερώνω και να προειδοποιώ τον κόσμο για την ηρωίνη». Ο αδερφός της Ζαχέρ διακόπτει και προσθέτει: «Έχω προσπαθήσει να το κόψω κάποιες φορές, αλλά πάντα επιστρέφω πίσω σ' αυτό. Λέω θα το σταματήσω, θα το κόψω την επόμενη εβδομάδα, αλλά όποτε έρχεται η επόμενη εβδομάδα λέω, «την επόμενη εβδομάδα θα το κόψω οριστικά».

Παρά τα μεγάλα λόγια και τις υποσχέσεις των ηγετών του κόσμου, το εμπόριο της ηρωίνης ακμάζει, ανθίζει και αυξάνεται. Η σοδειά του οπίου έχει υπερδιπλασιασθεί τα τελευταία 2 χρόνια, ιδιαίτερα στις περιοχές όπου ελέγχονται ακόμα από τους Ταλιμπάν, όπως στις περιοχές της Χελμάντ και Κανταχάρ, όπου οι Βρετανοί αξιωματούχοι της Βρετανικής Πρεσβείας (η Βρετανία έχει αναλάβει την

καταστολή των ναρκωτικών στο Αφγανιστάν) παραδέχονται ότι είναι εξίσου δύσκολο και επικίνδυνο να αντιμετωπιστεί.

Μία από τις πολλές επιλογές είναι να μαζεύουν παπαρούνες και να παράγουν νόμιμα δισκία-χάπια μορφίνης. Η καθηγήτρια ιατρικής Farida Bashadost, η οποία υποστηρίζει το πρόγραμμα «Οι παπαρούνες στη Φαρμακευτική» λέει: «Αντί να ξεριζώνουν και να εξολοθρεύουν τα χωράφια παπαρούνων, οι άνθρωποι θα πρέπει να πληρώνονται για να καλλιεργούν παπαρούνες νομίμως για την παραγωγή μορφίνης». Στην πρόσκληση να καταπολεμήσουμε την ανάπτυξη των θυμάτων ηρωίνης στις πόλεις όπως η Καμπούλ, αρκετά κέντρα αποτοξίνωσης έχουν εγκατασταθεί. Το Κέντρο Νέας Ζωής στη Καμπούλ, το οποίο κατασκευάστηκε με έξοδα της Βρετανικής Κυβέρνησης, έχει 10 κλίνες για εξαρτημένους ναρκωτικών και τους αναλαμβάνει για ένα μηνιαίο πρόγραμμα αποκατάστασης-αναζωογόνησης. Από το 2003 που άνοιξε, η Νέα Ζωή έχει προσφέρει βοήθεια σε 1403 ανθρώπους, εκ των οποίων 1169 είναι γυναίκες και παιδιά. Αλλά είναι πάρα πολύ δύσκολο να πείσεις γυναίκες να το παρακολουθήσουν, καθώς οι σύζυγοί τους τους απαγορεύουν την αναζήτηση ιατρικής βοήθειας και θεραπείας.

Σε μια συγκέντρωση ενημέρωσης-συμβουλευτικής ναρκωτικών, μία νέα κυρία η Ρόνα, 31 χρονών, είπε ότι γέννησε τα δίδυμα της 4 μήνες νωρίτερα επειδή έτρωγε όπιο. Αφού τα γέννησε, εκείνη το έβραζε και το έδινε-τάιζε στο βρέφος κορίτσι της Μάνγκα και στο νήπιο, που ακόμα δεν είχε περπατήσει, γιό της Τόχμπες σε μπιμπερό. Ο συντονιστής της Νέας Ζωής Fauzia Louden είπε:

«Συχνά οι γυναίκες δεν πολυγνωρίζουν τι καταστροφή φέρνει η ηρωίνη και το όπιο, κι ακόμα κι αν το συνειδητοποιήσουν, συνεχίζουν να τα ταΐζουν, γιατί δεν μπορούν να παρέχουν κατάλληλη φαρμακευτική αγωγή στα παιδιά τους όταν αυτά ασθενούν». Μια αχτίδα χαράς κι ελπίδας είναι ότι η Γκούλπαρη και η μητέρα της Σαμπέρα είναι από τις πρώτες γυναίκες στο Αφγανιστάν που τους επιτράπηκε η είσοδος στη μοναδική κλινική αποτοξίνωσης. Η καθηγήτρια ιατρικής Shaesta Foormuli ήταν υπερβολικά σκληρή και ειλικρινής σχετικά με τις πιθανότητες επιβίωσης της Γκούλπαρη λέγοντας «Δεν θα προλάβει να ζήσει και να χαρεί τα 20 χρόνια της, αν συνεχίσει να καπνίζει ηρωίνη. Κι αν δεν πεθάνει από κατάχρηση ναρκωτικών, είναι σίγουρο έως πιθανό να πεθάνει από πνευμονία επειδή το ανοσοποιητικό της σύστημα είναι αρκετά εξασθενημένο».

Το Κέντρο αναλαμβάνει γυναίκες και παιδιά σε εντατικό πρόγραμμα διάρκειας ενός μηνός κι ελπίζει να τους βρει κάπου να μείνουν όταν τελειώσουν και φύγουν. Η Σαμπέρα λέει: «Θέλω ν' αρχίσω μια καινούρια ζωή αλλά θά'ναι δύσκολο καθώς δεν ξέρω να διαβάζω ούτε να γράφω, θα 'θελα όμως η κόρη μου κι ο γιός μου να 'ναι γεροί (από υγεία) και δυνατοί. Νιώθω σαν να έχω τη δυνατότητα ακόμα και τώρα να γίνω μία καλή μητέρα» και αναλογίζεται ότι υπάρχουν μητέρες που «Φυσούν τον καπνό του οπίου στα πρόσωπα των βρεφών τους προκειμένου να σταματήσουν να κλαίνε από τη πείνα... και αυτό είναι το πρωινό τους».

Σύμφωνα με την αγγλική εφημερίδα The Mirror

«Εξαγωγές θανάτου: Από τότε που έπεσαν οι Ταλιμπάν από την εξουσία,

η παραγωγή οπίου έχει περισσότερο από διπλασιασθεί μέσα στα 2 τελευταία χρόνια-η χώρα έχει σήμερα 193.000 εκτάρια από εκτάσεις με παπαρούνες. Ειδικοί λένε ότι η τρομακτική συγκομιδή αυτής της χρονιάς θα σκοτώσει 100.000 ανθρώπους άμεσα ή έμμεσα. Έτσι αυτή τη χρονιά έχουν παραχθεί 8.800 τόνοι οπίου αξίας 50 δισεκατομμυρίων αγγλικών λιρών. Περίπου 3,3 εκατομμύρια Αφγανών εμπλέκονται στην ανάπτυξη και καλλιέργεια του οπίου. Μία οικογένεια κερδίζει κατά μέσο όρο 950 αγγλ. λίρες το χρόνο».

ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ

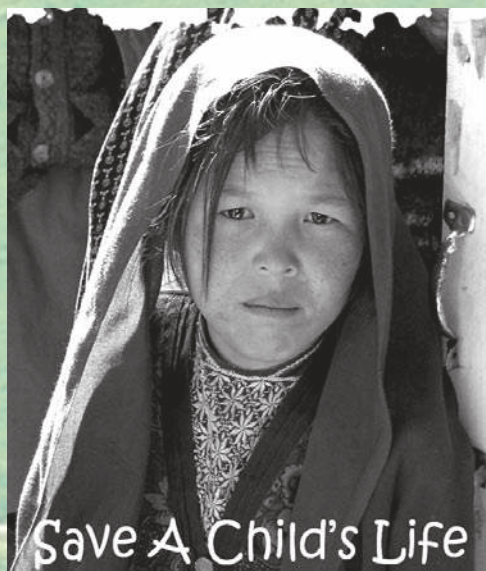
ΑΘΛΙΟΤΗΤΑΣ - ΔΥΣΤΥΧΙΑΣ - ΠΟΝΟΥ

Το Αφγανιστάν παρέχει το 95% της ηρωίνης στη Βρετανία. Από την εισβολή στο Αφγανιστάν το 2001 υπάρχουν περισσότεροι από 40.000 χρήστες στο Ην. Βασίλειο, και υπάρχει τόσο μεγάλη ποσότητα ηρωίνης στους δρόμους που οι έμποροι προσφέρουν «φθηνές δόσεις». Σε τρία χρόνια το κόστος-τιμή θα

έχει μειωθεί 20% της σημερινής αξίας (43 λίρες το γραμ.). Όπως αναφέρει το Home Office, ένα θύμα-εξαρτώμενος ξοδεύει γύρω στις 100 λίρες τη μέρα σε ηρωίνη και υπάρχουν 282.000 θύματα-εξαρτώμενοι στο Ηνωμένο Βασίλειο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Daily Mirror.
- ☞ Προσωπικές έρευνες, μελέτες και παρατηρήσεις.
- ☞ Αρχείο ISAF CJ2.
- ☞ Έρευνα Ο.Η.Ε. 2007 για το όπιο στο Αφγανιστάν.
- ☞ Για περισσότερες πληροφορίες και ερωτήσεις: arriskakis@hotmail.com, Matoneri@yahoo.com

Save A Child's Life

ΤΟ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΩΝ ΘΑΛΑΣΣΙΩΝ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Ανθυποπλοίαρχος (Μ) Γεώργιος Γκουγκουλίδης

Στις μέρες μας, η συντριπτική πλειοψηφία των αγαθών διακινείται μέσω των θαλασσιών οδών. Η μεταφορά των αγαθών απαιτεί κατανάλωση ενέργειας και έχει ως αποτέλεσμα την έκλυση ρύπων στο περιβάλλον. Αν στα παραπάνω προσθέσουμε και τη χρήση των πλοίων ως μέσο μεταφοράς επιβατών, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η εξεύρεση λύσης στο ενεργειακό και περιβαλλοντικό πρόβλημα έχει χαρακτήρα επιτακτικό, ιδιαίτερα στο χώρο της ναυτιλίας.

ΤΟ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΩΝ ΘΑΛΑΣΣΙΩΝ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η παρουσίαση εναλλακτικών τρόπων παραγωγής ενέργειας για ναυτικές εφαρμογές. Στις επόμενες παραγράφους θα αναλυθούν οι τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα της θαλάσσιας ενέργειας και πρόωσης, οι περιορισμοί, οι μελλοντικές προοπτικές, καθώς και οι τάσεις της αγοράς σε κάθε τομέα.

Λόγοι όπως η αύξηση της τιμής των καυσίμων, η ενεργειακή απεξάρτηση από τρίτες χώρες, η ραγδαία αλλαγή των κλιμα-

τολογικών συνθηκών του πλανήτη, καθώς και η θέσπιση νομοθεσιών για τη συνεχή μείωση της εκπομπής των ρύπων, έχουν αναγκάσει τους σχεδιαστές πλοίων, αλλά και τους πλοιοκτήτες, να μελετήσουν εναλλακτικούς τρόπους παραγωγής ενέργειας και πρόωσης. Συνήθως, οι εναλλακτικές εγκαταστάσεις παραγωγής ενέργειας χρησιμοποιούνται ως συμπληρωματικές, μιας και δεν μπορούν να καλύψουν πλήρως τις ενεργειακές ανάγκες μεγάλης κλίμακας.

Η ερευνητική δραστηριότητα προσανατολίζεται σε διάφορες κατευθύνσεις,

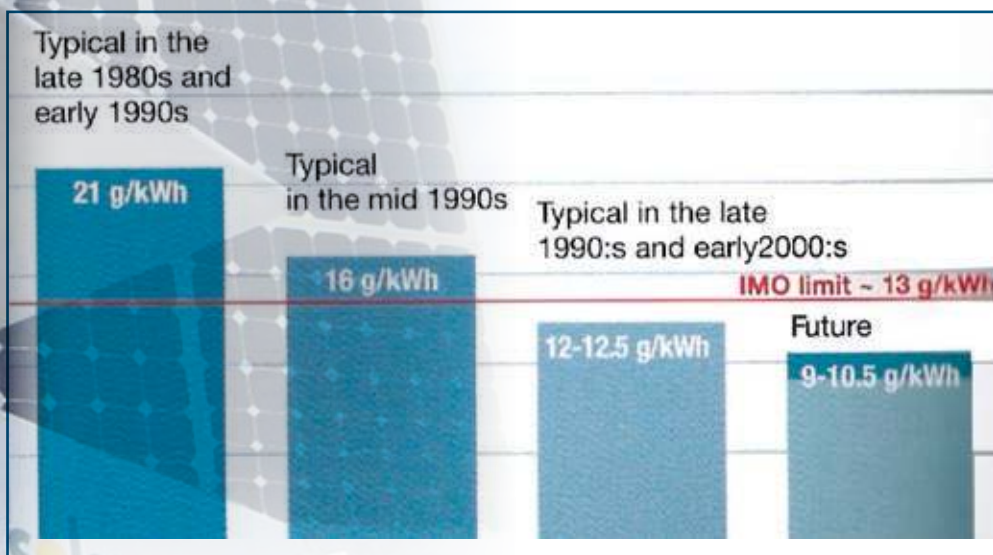
όπως η βελτίωση υπαρχόντων συστημάτων που θα καταναλώνουν λιγότερο καύσιμο και θα εκπέμπουν λιγότερους ρύπους (οξειδία αζώτου NO_x , οξειδία θείου SO_x , υδρογονάνθρακες HC κλπ.), η χρησιμοποίηση εναλλακτικών καυσίμων, ενώ τέλος υπάρχουν προγράμματα για την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών. Μεγάλη έμφαση έχει επίσης δοθεί και στην ανάπτυξη μεθόδων για αποτελεσματικότερη χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως η αιολική και η ηλιακή.

Μεγάλα ερευνητικά προγράμματα είναι σε εξέλιξη, όπως η σύμπραξη των παγκόσμιων κολοσσών στο χώρο των ναυτικών μηχανών, Wartsila Corporation και MAN Diesel, για την ανάπτυξη μηχανών ντίζελ που θα ανταποκρίνονται στις προαναφερθείσες απαιτήσεις. Το μεγαλύτερο ερευνητικό πρόγραμμα που βρίσκεται σε εξέλιξη αυτή τη στιγμή είναι το HERCULES (High Efficiency R&D on Combustion with Ultra Low Emissions for Ships). Το πρόγραμμα ξεκίνησε το

2004 με στόχο ολοκλήρωσης τα τρία έτη. Η δεύτερη φάση του προγράμματος, HERCULES-β, θα οριστικοποιηθεί το 2007. Στόχος είναι η επίτευξη αποδόσεων της τάξης του 60%, με παράλληλη μείωση της κατανάλωσης και των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα (CO_2). Τελικός στόχος είναι η δημιουργία μηχανών ντίζελ με εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα εκπομπών ρύπων, πολύ χαμηλότερα από τα όρια που έχει καθορίσει ο IMO (International Maritime Organization), με καταληκτικό έτος το 2015. Τα νέα όρια εκπομπής ρυπών τέθηκαν σε ισχύ με την εφαρμογή του προσαρτήματος VI της συνθήκης MARPOL 73/78 στις 19 Μαΐου 2005.

ΑΙΟΛΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Από την αρχαιότητα και μέχρι πριν από δύο αιώνες, η κύρια πηγή πρόωσης των πλοίων στηρίζονταν στη χρήση της αιολικής ενέργειας με τη χρήση ιστιών. Η χρήση ιστιοφόρων σκαφών εξακολουθεί και στις μέρες μας, αλλά κυρίως στον τομέα

Η εξέλιξη των εκπομπών NO_x των ναυτικών μηχανών

της αναψυχής. Το μεγαλύτερο ιστιοφόρο σκάφος αυτή τη στιγμή είναι το 88 μέτρων Maltese Falcon. Η γάστρα του είναι κατασκευασμένη από χάλυβα και το εκτόπισμά του φτάνει τους 1240 τόννους.

Αν σκεφτεί κανείς ότι υπάρχουν πλοία συνολικού εκτοπίσματος 600.000 τόννων, όπως τα δεξαμενόπλοια ULCC (Ultra Large Crude Carrier), είναι εύκολα αντιληπτό ότι η χρήση πανιών είναι μια τεχνικά αδύνατη λύση. Επιπλέον, πέρα από τους περιορισμούς μεγέθους, απαιτήσεις υψηλών ταχυτήτων αλλά και θέματα εργονομίας και σχεδιάσεως, δεν επιτρέπουν τη χρήση ιστίων από τα συγχρόνα εμπορικά και πολεμικά σκάφη.

Μια διαφορετική προσέγγιση στη χρήση της αιολικής ενέργειας προτείνει η Γερμανική εταιρεία SkySails με τη χρήση πανιών τεχνολογίας «χαρταετού». Το σύστημα έχει ήδη αγοραστεί από την εταιρεία Beluga Shipping για τοποθέτηση στο 140 μέτρων φορτηγό πλοίο Beluga Skysails, ενώ οι δοκιμές θα ξεκινήσουν εντός του 2007. Το σύστημα δεν περιλαμβάνει ιστούς που αυξάνουν τη συνολική αντίσταση του σκάφους, αλλά και εμποδίζουν τη φόρτωση του πλοίου. Τέλος, λόγω

της έλλειψης ιστού, η κλίση με την οποία πλέει το σκάφος είναι πολύ μικρότερη από τα συμβατικά ιστιοφόρα. Αυτή είναι μία σημαντική παράμετρος, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για φορτηγά πλοία ξηρού ή υγρού φορτίου, όπου οι μετακινήσεις φορτίου λόγω κλίσεων μπορούν να επηρεάσουν την ασφάλεια του σκάφους.

Το τετραγωνικό πανί, που χρησιμοποιείται για υποβοήθηση της πρόωσης, είναι προσδεμένο στην πλώρη του σκάφους, ενώ ταυτόχρονα εκμεταλλεύεται καλύτερα την ενέργεια του αέρα, μιας και λειτουργεί σε πολύ μεγαλύτερο ύψος από τους συμβατικούς ιστούς. Η εταιρεία ισχυρίζεται ότι το σύστημα θα μπορεί να αποδώσει μέχρι και 5.000 KW ισχύος, και να πετύχει μείωση της ετήσιας κατανάλωσης καυσίμου της τάξεως του 10%-35%.

Παρόμοιες τεχνολογίες έχουν αναπτυχθεί και από άλλες εταιρείες, όπως η Αμερικανική KiteShip, η οποία σκοπεύει να τοποθετήσει ένα πανί επιφάνειας 8.000 τετραγωνικών ποδών σε υπάρχον κρουαζιερόπλοιο για επίδειξη τεχνολογίας. Επίσης, η Γερμανική εταιρεία Sail Log μελετά την τοποθέτηση ενός πανιού

Το σύστημα SkySails

συνολικής επιφάνειας 8.000 τετραγωνικών μέτρων σε ένα πλοίο 50.000 dwt χύδην φορτίου. Οι μέχρι τώρα δοκιμές έχουν δείξει ότι το μεγέθους rapamax φορηγό πλοίο θα μπορεί να μειώσει τα λειτουργικά του έξοδα κατά 22%.

Το πλεονέκτημα σε όλες τις περιπτώσεις είναι ότι τα συστήματα αυτά είναι απλά στην κατασκευή τους, ενώ παράλληλα είναι πολύ εύκολο να τοποθετηθούν σε υπάρχοντα πλοία χωρίς την απαίτηση σημαντικών μετασκευών. Παρ'όλα αυτά, τα προαναφερόμενα συστήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο ως συμπληρωματικά, και σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να αντικαταστήσουν τα συμβατικά συστήματα προώσεως σε πλοία μεγάλου μεγέθους.

ΗΛΙΑΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Οι σημερινές τεχνολογικές δυνατότητες δεν είναι σε θέση να μας εξασφαλίσουν χαμηλού κόστους και επαρκή ποσότητα ηλιακής ενέργειας. Τα φωτοβολταϊκά στοιχεία αποτελούνται από ημιαγωγούς πυριτίου, οι οποίοι έχουν υψηλό βαθμό απόδοσης αλλά και υψηλό κόστος παραγωγής. Φθηνότερα υλικά τα οποία είναι διαθέσιμα και χρησιμοποιούνται για την κατασκευή ημιαγωγών, δεν μπορούν να επιτύχουν την απόδοση του πυριτίου. Τη λύση ίσως δώσει η κβαντομηχανική με την ανάπτυξη των quantum dots, δηλαδή εξαιρετικά μικρών κρυστάλλων από ημιαγωγούς που έχουν μέγεθος της τάξεως μερικών νανομέτρων.

Στον τομέα των ναυτικών εφαρμογών έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες για τη χρήση της ηλιακής ενέργειας για πρόωση. Η εταιρεία Solar Sailor Holdings Ltd με έδρα την Αυστραλία, έχει αναπτύξει μία σειρά μοντέλων που χρησιμοποιούν την ηλιακή ενέργεια για την πρόωση των σκαφών. Η εταιρεία έχει κατασκευάσει από το 2000 ένα σκάφος τύπου catamaran, το οποίο εξυπηρετεί επιβάτες στο λιμάνι του Σύδνεϋ. Το πλοίο είναι χωρητικότητας 100 ατόμων και πρωτοχρησιμοποιήθηκε στους ολυμπιακούς αγώνες του Σύδνεϋ.

Το σκάφος έχει τοποθετημένες, στο πρωραίο και στο πρυμναίο τμήμα του, σειρές φωτοβολταϊκών στοιχείων. Επιπλέον φωτοβολταϊκά στοιχεία είναι τοποθετημένα σε πτέρυγες, που βρίσκονται στο άνω μέρος της υπερκατασκευής του σκάφους, και χρησιμοποιούνται επίσης και ως πανιά, συλλέγοντας αιολική ενέργεια. Οι πτέρυγες, πάνω στις οποίες είναι προσαρμοσμένα τα φωτοβολταϊκά στοιχεία, ελέγχονται από υπολογιστή και προσανατολίζονται ανάλογα με την κατεύθυνση της ηλιακής ακτινοβολίας. Η ηλιακή ενέργεια αποθηκεύεται σε μπαταρίες και μπορεί να δώσει στο πλοίο ταχύτητα 5 κόμβων.

Δύο παρόμοιας τεχνολογίας σκάφη, δυνατότητας 600 επιβατών, έχουν παραγγελθεί στην εταιρεία για δρομολόγηση στον κόλπο του Σαν Φρανσίσκο, όπου θα μεταφέρουν επιβάτες στο νησάκι που βρίσκεται η φυλακή του Αλκατράζ. Τα σκάφη αυτά είναι τύπου trimaran και το πρώτο από τα δύο αναμένεται να δρομολογηθεί στη γραμμή το 2008.

Ένα άλλο πολύ φιλόδοξο εγχείρημα είναι η διάσχιση του Ατλαντικού από το σκάφος *Sun21*. Το σκάφος είναι τύπου catamaran και κινείται αποκλειστικά και μόνο με ηλιακή ενέργεια. Το 14 μέτρων μήκους και 6.6 μέτρων πλάτους σκάφος πέτυχε να καλύψει μια απόσταση 7000 ναυτικών μιλίων με μέση ταχύτητα 5-6 κόμβων. Το *Sun21* αναχώρησε από τη Σεβίλλη το Δεκέμβριο του 2006 και κατέπλευσε στη Νέα Υόρκη

στις 8 Μαΐου 2007. Το εγχείρημα το έχει αναλάβει η εταιρεία Transatlantic21, ενώ το σκάφος έχει κατασκευαστεί από την MW-Line στο Υβόναντ της Ελβετίας.

Και στις δύο περιπτώσεις, -αλλά και γενικότερα- τα τεχνολογικά προβλήματα που πρέπει να ξεπεραστούν αφορούν στην αποθήκευση της ηλιακής ενέργειας. Οι σημερινές μπαταρίες έχουν μικρή απόδοση και σημαντικό βάρος, που σε πολλές περιπτώσεις εξανεμίζει τα πλεονεκτήματα χρήσης ηλεκτρικής ενέργειας. Συγκριτικά για την παραγωγή ίδιας ποσότητας ενέργειας, το βάρος των μπαταριών είναι δέκα φορές μεγαλύτερο από το αντίστοιχο βάρος καυσίμου.

ΚΥΨΕΛΙΔΕΣ ΚΑΥΣΙΜΩΝ (FUELL CELLS)

Οι κυψελίδες καυσίμων είναι ηλεκτροχημικοί μετατροπείς ενέργειας, δηλαδή μετατρέπουν τη χημική ενέργεια ενός καυσίμου σε ηλεκτρική. Η μετατροπή αυτή συντελείται χωρίς την ενδιάμεση παραγωγή μηχανικής ενέργειας και την παρουσία καύσης.

Οι κυψελίδες καυσίμων χωρίζονται

σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με τον τύπο του ηλεκτρολύτη που χωρίζει το ηλεκτρόδιο της ανόδου με αυτό της καθόδου. Έτσι έχουμε τις: μεμβράνη πολυμερούς ηλεκτρολύτη PEM (Polymer Electrolyte Membrane), αλκαλικές AFC (Alkaline Fuel Cell), στερεού οξειδίου SOFC (Solid Oxide Fuel Cell), φωσφορικού οξειδίου PAFC (Phosphoric Acid Fuel Cell), και υγρού ανθρακικού οξέως MCFC (Molten Carbonate Fuel Cell).

Επίσης διακρίνονται στις παρακάτω τρεις κατηγορίες ανάλογα με τη θερμοκρασία λειτουργίας: χαμηλών θερμοκρασιών, μέσων και υψηλών. Χαμηλής θερμοκρασίας θεωρούνται οι PEM. Προσφέρουν γρήγορη εκκίνηση και είναι συμπαγείς, αλλά απαιτούν υψηλής καθαρότητας υδρογόνο και χρήση ευγενών μετάλλων ως καταλύτες. Χρησιμοποιούνται κυρίως στον τομέα των μεταφορών. Στον τομέα της βιομηχανικής παραγωγής ενέργειας, χρησιμοποιούνται κυρίως κυψελίδες καυσίμων υψηλών θερμοκρασιών, SOFC και MCFC, οι οποίες έχουν χαμηλότερο κόστος και

Το ηλιακό σκάφος Sun 21

Solar Sailor catamaran

ικανοποιητικό βαθμό απόδοσης. Είναι αργές στην εκκίνηση, αλλά η παραγόμενη θερμότητα μπορεί να αξιοποιηθεί περαιτέρω.

Όλες οι προαναφερθείσες κατηγορίες παρουσιάζουν κάποια κοινά και πολύ σημαντικά πλεονεκτήματα που μπορούν να συνοψιστούν στα κάτωθι: είναι φιλικές προς το περιβάλλον εφόσον δεν παράγουν ρύπους, παρουσιάζουν υψηλή αξιοπιστία και απαιτούν μικρή συντήρηση μιας και έχουν ελάχιστα κινούμενα μέρη, έχουν υψηλό βαθμό απόδοσης, και τέλος είναι αθόρυβες και χωρίς κραδασμούς, κάτι το οποίο έχει ιδιαίτερη αξία σε πολεμικές εφαρμογές.

Τα μειονεκτήματά τους είναι το υψηλό κόστος, η απαίτηση για υψηλής ποιότητας καύσιμο, η αποθήκευση του καυσίμου, και ιδιαίτερα του υδρογόνου όπου απαιτούνται υψηλές πιέσεις, και γενικότερα η τεχνολογική ανωριμότητα στο συγκεκριμένο χώρο.

Το κυριότερο όμως μειονέκτημα για την ευρεία εμπορική χρήση τους αποτελεί η μειωμένη παραγωγή ενέργειας. Τα σημερινά συστήματα μπορούν να παράγουν ισχύ της τάξεως των 2 MW, τη στιγμή που μία σύγχρονη φρεγάτα απαιτεί για την πρόωσή της ισχύ της τάξεως των 60 MW. Για το λόγο αυτό, οι κυψελίδες καυσίμων χρησιμοποιούνται ως βοηθητικά συστήματα παραγωγής ενέργειας.

Μέχρι στιγμής οι κυψελίδες καυσίμων σημειώνουν εμπορική επιτυχία στον τομέα πρόωσης των υποβρυχίων. Ο κυριότερος

χρησιμοποιούμενος τύπος είναι ο PEMFC. Συστήματα του είδους χρησιμοποιούνται από τα ναυτικά της Γερμανίας, της Ιταλίας, της Ελλάδας, της Πορτογαλίας κ.ά.. Στα υποβρύχια τύπου 212A της HDW χρησιμοποιούνται σύνολα των 40 KW, ενώ στα υποβρύχια τύπου 214 κάθε σύνολο παράγει 120 KW. Τα σύνολα αυτά είναι συνδεδεμένα σε σειρά ή και παράλληλα, ανάλογα με την επιθυμητή παραγωγή ενέργειας.

Το κυριότερο χρησιμοποιούμενο καύσιμο είναι το υδρογόνο το οποίο αντιδρά με το οξυγόνο παράγοντας ηλεκτρική ενέργεια. Εκτός από το υδρογόνο, κοινά καύσιμα όπως το φυσικό αέριο, η μεθανόλη, η βενζίνη κλπ., μπορούν να χρησιμοποιηθούν στις

κυψελίδες τύπου SOFC. Στην περίπτωση αυτή, το οξυγόνο του αέρα αντιδρά με το καύσιμο σε συνθήκες υψηλής πίεσης και θερμοκρασίας, χωρίς να υπάρχει καύση.

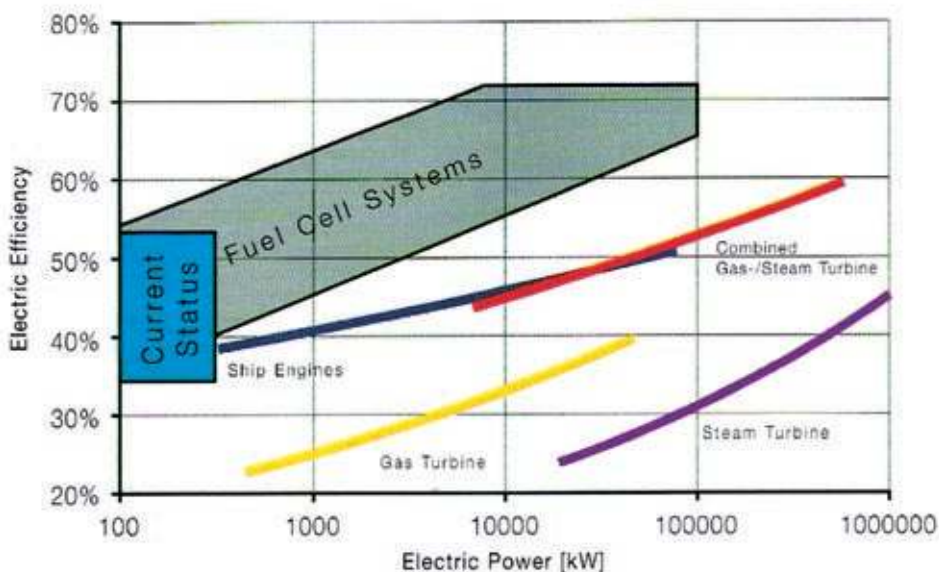
Η Ευρωπαϊκή Ένωση, στηρίζοντας την προσπάθεια ανάπτυξης τεχνολογιών φιλικών προς το περιβάλλον, χρηματοδοτεί ένα πρόγραμμα για την ανάπτυξη μιας μονάδας ισχύος 250 KW που θα χρησιμοποιεί τη μεθανόλη ως κύριο καύσιμο. Το όλο εγχείρημα που ονομάζεται METHAPU (Methanol-based Auxiliary Power Unit,) θα κοστίσει 1.9 εκατομμύρια ευρώ, ενώ κύριος ανάδοχος είναι η εταιρεία Wartsila.

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΑ ΚΑΥΣΙΜΑ

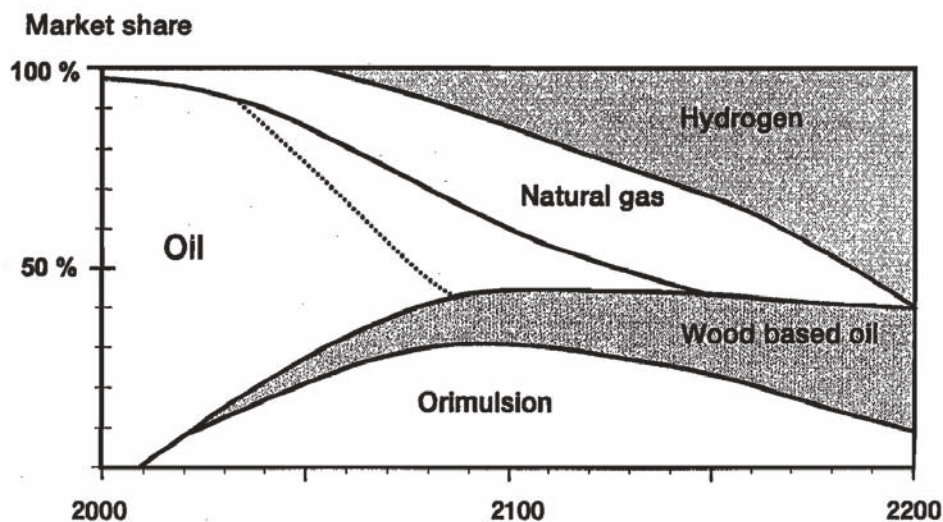
Το σχήμα που ακολουθεί στη διπλανή σελίδα είναι ενδεικτικό της τάσης απεξάρτησης από τα παραδοσιακά καύσιμα των παραγώγων του πετρελαίου που χρησιμοποιούνται σήμερα κατά κόρον. Όλες οι μεγάλες εταιρείες κατασκευής συστημάτων προώσεως και παραγωγής ενέργειας πλοίων είναι στο στάδιο εξέλιξης μηχανών που

θα χρησιμοποιούν εναλλακτικά καύσιμα. Υπάρχουν ήδη διαθέσιμες μηχανές που χρησιμοποιούν δύο είδη καυσίμων (dual fuel), όπως το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο. Οι συγκεκριμένες μηχανές βρίσκουν μεγάλη εφαρμογή σε πλοία μεταφοράς υγροποιημένου φυσικού αερίου LNG (Liquefied Natural Gas), καθώς το μεταφερόμενο φυσικό αέριο μπορεί να τροφοδοτήσει τις μηχανές του πλοίου. Επιπλέον, υπάρχουν μηχανές που χρησιμοποιούν αποκλειστικά φυσικό αέριο (gas engines).

Ωστόσο, τα συνηθέστερα καύσιμα που χρησιμοποιούνται στις θαλάσσιες μεταφορές είναι κλάσματα απόσταξης του πετρελαίου και χωρίζονται στις παρακάτω κατηγορίες ανάλογα με το ιξώδες τους: Κηροζίνη, MGO (Marine Gas Oil), MDO (Marine Diesel Oil), IFO (Intermediate Fuel Oil), MFO (Medium Fuel Oil), και HFO (Heavy Fuel Oil). Τέλος, ως εναλλακτικά, ορίζονται τα καύσιμα που δεν ανήκουν σε μια από τις ανωτέρω κατηγορίες. Τέτοια καύσιμα μπορούν να θεωρηθούν το υδρογόνο, η αιθανόλη, το βιοντίζελ κλπ.

Σύγκριση κυψελίδων καυσίμων με συμβατικά συστήματα πρόωσης

Πιθανό σενάριο μελλοντικών καυσίμων

ΥΔΡΟΓΟΝΟ

Το υδρογόνο θεωρείται ως ένα από τα πιο φιλικά προς το περιβάλλον καύσιμα, και μια από τις πολλά υποσχόμενες πηγές ενέργειας στο μέλλον. Προς το παρόν, υπάρχουν αρκετά τεχνολογικά προβλήματα που πρέπει να ξεπεραστούν και αφορούν κυρίως στην παραγωγή, μεταφορά αλλά και γενικότερα υποδομή χρήσεως του ως καύσιμο. Το υδρογόνο μπορεί να παραχθεί είτε απευθείας από τα ορυκτά καύσιμα, είτε από το διαχωρισμό των μορίων του νερού χρησιμοποιώντας ηλεκτρική ενέργεια.

Οι μεγάλες όμως απαιτήσεις ενέργειας για την παραγωγή του υδρογόνου τείνουν να ακυρώσουν τα πλεονεκτήματά του ως ένα από τα καθαρότερα διαθέσιμα καύσιμα. Όπως και στην περίπτωση παραγωγής άλλων εναλλακτικών καυσίμων, έτσι και για το υδρογόνο απαιτείται ακριβής υπολογισμός του ενεργειακού ισοζυγίου, προκειμένου να καθορισθεί αν η παραγωγή και χρήση του είναι οικονομικά και οικολογικά αποδοτική. Ως ενεργειακό ισοζύγιο ορίζουμε την ενέργεια που απαιτείται για την παραγωγή του εναλλακτικού

καυσίμου από τη μια, και την ενέργεια που αυτό παράγει από την άλλη.

Ενδεικτική είναι η ανάλυση του Joseph Romm, όπου αποδεικνύεται ότι ένα όχημα κινούμενο με υδρογόνο έμμεσα θα παράγαγε 4 φορές περισσότερο διοξείδιο του άνθρακα απ' ότι ένα άλλο που κινείται με συμβατικά καύσιμα. Αν υποθεθεί ότι ένα συμβατικό όχημα για να διανύσει μία απόσταση 1.000 μιλίων παράγει 485 λίβρες διοξείδιο του άνθρακα, το αντίστοιχο υδρογονοκίνητο παράγει 2100 λίβρες. Αυτό συμβαίνει γιατί η παραγωγή του υδρογόνου απαιτεί ηλεκτρική ενέργεια της τάξεως 1 MWh, η οποία φυσικά παράγεται από την καύση άνθρακα.

ΒΙΟΚΑΥΣΙΜΑ

Βιοκαύσιμα ονομάζονται τα καύσιμα, για την παραγωγή των οποίων, ως πρώτη ύλη χρησιμοποιείται η βιομάζα. Η βιομάζα προέρχεται κυρίως από γεωργικά προϊόντα (καλαμπόκι, ζαχαροκάλαμο), αλλά και από γεωργικά κατάλοιπα, όπως για παράδειγμα φλοιοί δέντρων, κοτσάνια φυτών κλπ. Τα παραγόμενα καύσιμα, όπως για παράδειγμα

Το trimaran σκάφος Earthrace

η αιθανόλη, έχουν αντίστοιχες ιδιότητες με αυτά που παράγονται από την επεξεργασία του πετρελαίου, ή του άνθρακα, και για το λόγο αυτό μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τις υπάρχουσες ναυτικές μηχανές που είναι σχεδιασμένες για τα συγκεκριμένα καύσιμα. Ενδεικτική είναι η ναυπήγηση του σκάφους Earthrace Boat, τύπου trimaran, με στόχο το διάπλου της Γης αποκλειστικά με τη χρήση βιοντίζελ.

Χώρες, όπως η Βραζιλία, καλύπτουν σε μεγάλο ποσοστό τις ενεργειακές τους ανάγκες με τη χρήση βιοκαυσίμων. Η Βραζιλία είναι ο μεγαλύτερος παραγωγός και εξαγωγέας αιθανόλης στον κόσμο. Ως πρώτη ύλη για την παραγωγή αιθανόλης χρησιμοποιείται το ζαχαροκάλαμο, που καλλιεργείται κυρίως στις νότιες περιοχές της χώρας.

Η διαδικασία παραγωγής είναι απλή και βασίζεται κυρίως στη φυσική μετατροπή της κυταρρίνης σε αιθανόλη με τη βοήθεια μικροοργανισμών και ενζύμων. Για τη βελτίωση της διαδικασίας παραγωγής, οι έρευνες στρέφονται στον τομέα της βιολογίας

και στοχεύουν στην ανάπτυξη και μετάλλαξη μικροοργανισμών που θα παράγουν αιθανόλη σε μεγαλύτερες ποσότητες.

Τέλος, άλλες χώρες παραγωγής αιθανόλης είναι οι ΗΠΑ και η Κίνα, όπου η αιθανόλη παράγεται από την καλλιέργεια καλαμποκιού. Εξετάζοντας το ενεργειακό ισοζύγιο, όπως και στην περίπτωση του υδρογόνου, έρευνες έχουν δείξει ότι το ενεργειακό κέρδος από την παραγωγή αιθανόλης από καλαμποκί είναι της τάξεως του 25%, ποσοστό το οποίο θεωρείται μικρό. Αντίθετα, η καλλιέργεια σόγιας για την παραγωγή βιοντίζελ δίνει ενεργειακό κέρδος της τάξεως του 93%.

ORIMULSION

Orimulsion ονομάζεται το προϊόν της μίξης ασφάλτου (bitumen) και νερού σε αναλογία 70/30. Το προϊόν αυτό δημιουργήθηκε προκειμένου να εκμεταλλευτούν τα τεράστια αποθέματα φυσικής ασφάλτου που υπάρχουν στην ευρύτερη περιοχή του Ορενόκου ποταμού στη Λατινική

Αμερική. Το καύσιμο που προκύπτει από την ανάμειξη της φυσικής ασφάλτου και του νερού είναι ένα γαλάκτωμα, στο οποίο τα σταγονίδια της ασφάλτου αιωρούνται μέσα στο νερό με τη βοήθεια χημικών προσθέτων και μηχανικής ανάδευσης. Το καύσιμο έχει πυκνότητα 1.0113 kg/m^3 και είναι αρκετά σταθερό. Η διαχείρισή του δεν διαφέρει σε τίποτα από αυτή των κοινών καυσίμων και για το λόγο αυτό δεν απαιτείται αλλαγή του μηχανολογικού εξοπλισμού επεξεργασίας καυσίμου.

Στο χώρο των ναυτικών μηχανών έχουν εκτελεστεί πειράματα κυρίως με αργόστροφες και μεσόστροφες μηχανές τύπου ντίζελ. Τα αποτελέσματα είναι πολύ ενθαρρυντικά και δείχνουν ότι η απόδοση του orimulsion είναι συγκρίσιμη αυτής των κοινών καυσίμων. Το μοναδικό ίσως μειονέκτημα σε σχέση με άλλα εναλλακτικά καύσιμα είναι τα επίπεδα εκπομπής ρύπων. Το orimulsion περιέχει θείο σε ποσοστό 2.8% και γι' αυτό απαιτείται η χρησιμοποίηση τεχνικών απομάκρυνσης των οξειδίων του θείου (SOx).

ULO

Μια εντελώς διαφορετική προσέγγιση στη χρήση εναλλακτικών καυσίμων είναι η χρησιμοποίηση μεταχειρισμένων λιπαντελαίων ULO (Used Lube Oil) αναμειγμένων με συμβατικά καύσιμα σε ποσοστό της τάξεως του 5%. Τα μέχρι τώρα πειράματα δεν είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά, είναι όμως ενδεικτικά της κατεύθυνσης προς την οποία κινούνται οι έρευνες για την εξεύρεση εναλλακτικών λύσεων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

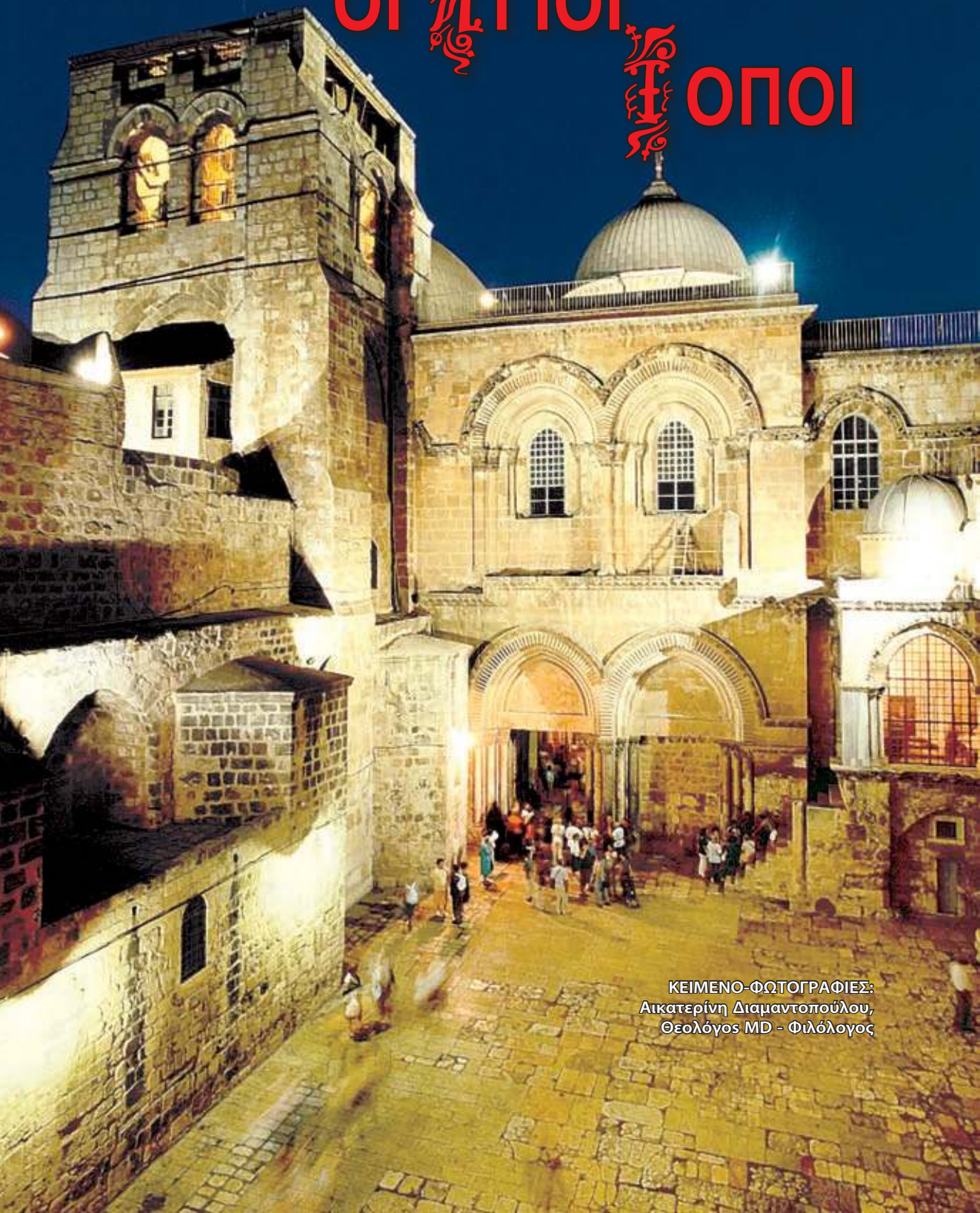
Οι εφαρμογές που αναφέρθηκαν νωρίτερα, αν και στη μεγάλη τους πλειοψηφία, δεν είναι νέες ως ιδέες, δεν μπορούν να εφαρμοστούν σε μεγάλη κλίμακα χωρίς

πρώτα να επιλυθούν σημαντικά τεχνολογικά προβλήματα. Είναι σχεδόν βέβαιο, ότι στις αμέσως επόμενες δεκαετίες, η χρήση των συμβατικών συστημάτων θα αποτελέσει την κύρια πηγή παραγωγής ενέργειας και πρόωσης στις ναυτικές εφαρμογές. Παρολ' αυτά, οι μέχρι τώρα έρευνες αποδεικνύουν ότι τα ποσοστά παραγωγής ενέργειας από εναλλακτικές πηγές θα αυξάνονται με την πάροδο των χρόνων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Wartsila Marine News Issue 1/2005.
  - Wartsila Ship Power Systems 2006.
  - Marine Propulsion & Auxiliary Machinery April/May 2006.
  - The Naval Architect, March 2007.
  - The Naval Architect, January 2007.
  - Ship & Boat International Jan/Feb 07.
  - Technology Review March/April 2007.
  - Technology Review September/October 2006.
  - Technology Review July/August 2006.
  - J P Liddy, Marine Fuels - Now And In The Future, The Institute Of Marine Engineers - Propulsion 2000 The Great Debate.
  - Y Aoki, Future Propulsion Concepts For Commercial Ships and Japanese Developments, The Institute Of Marine Engineers - Propulsion 2000 The Great Debate.
  - Daniel Paro, Engine Technology For The Next Millennium, The Institute Of Marine Engineers - Propulsion 2000 The Great Debate.
- www.worldenergy.org/wec-geis/publications/default/tech_papers/17th_congress/2_1_06.asp,
www.skysails.info/,
www.kiteship.com/,
www.transatlantic21.org/,
www.earthrace.net/,
www.solarsailor.com/

ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΣΟΦΟΙ

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:
Αικατερίνη Διαμαντοπούλου,
Θεολόγος MD - Φιλολόγος

Ολόκληρη η Παλαιστίνη, από τις δύο πλευρές του Ιορδάνη ποταμού και η χερσόνησος του Σινά, είναι για τον χριστιανικό κόσμο «οι Άγιοι Τόποι», στους οποίους πραγματοποιήθηκαν όλα τα μεγάλα θρησκευτικά και ιστορικά γεγονότα της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης. Εδώ έλαβε χώρα η Ενανθρώπηση του Υιού και Λόγου του Θεού, και ιδρύθηκε η πρώτη Εκκλησία. Μέσα στον χώρο αυτό αναπτύχθηκε ο Ιουδαϊσμός και εδώ πρωτοκηρύχθηκε και εδραιώθηκε ο Χριστιανισμός. Επίσης, εδώ έζησαν και έδρασαν Προφήτες, Πατριάρχες και βασιλείς απεσταλμένοι του Θεού.

Τα γεγονότα αυτά της Θεοφάνειας, όπως συνέβησαν και περιγράφονται στην Ιερά Βίβλο, είναι συνδεδεμένα με συγκεκριμένους γεωγραφικούς χώρους, με αληθινές ονομασίες τοποθεσιών, ποταμών, βουνών, πεδιάδων, χαραδρών και γενικά με τοπογραφικούς χώρους ιδιαίτερα σημαντικούς. Είναι ιστορικά αποδεδειγμένο πως κατά τους πρώτους αιώνες οι Χριστιανοί αγωνίστηκαν σκληρά για την επιβίωσή τους. Η μεγάλη αλλαγή επήλθε στις αρχές του 4^{ου} αιώνα με τον θρίαμβο του Χριστιανισμού και την τελική αναγνώριση του ως τη μόνη και επίσημη θρησκεία τού νεοσύστατου τότε βυζαντινού κράτους αλλά και της αυτοκρατορικής αυλής.

Τότε, ολόκληρη η Παλαιστίνη ανακηρύχθηκε επίσημα ως Αγία Γη και ο ίδιος ο αυτοκράτορας Μέγας Κωνσταντίνος έδωσε εντολή, διαθέτοντας τα απαιτούμενα μέσα και χρήματα, για την ίδρυση των πρώτων μεγαλοπρεπών ναών στους Ιερούς Τόπους, όπως του Γολγοθά, του Παναγίου Τάφου του Κυρίου, της Ανάληψης στο όρος των Ελαιών, του Σπηλαίου της

◀ **Η Αγία Αυλή και η Α΄ Πύλη του ναού της Αναστάσεως**

Γεννήσεως στη Βηθλεέμ και του χώρου Μαμβρή στη Χεβρώνα. Ο ερχομός της Αγίας Ελένης, μητέρα του Μ. Κωνσταντίνου, στην Αγία Γη και η ανέγερση των πρώτων αυτών χριστιανικών ναών, άνοιξαν τον δρόμο για την αναγνώριση και την ταύτιση πολυάριθμων άλλων τόπων που συνδέονταν με τα γεγονότα της Αγίας Γραφής.

Κατά τους 4^ο, 5^ο και 6^ο αιώνες, αυτοκράτορες του Βυζαντίου, Πατριάρχες και επίσκοποι, απλοί μοναχοί και πιστοί προσκυνητές άρχισαν να συρρέουν στην Παλαιστίνη για να επισκεφθούν και να προσκυνήσουν τα Θεοβάδιστα Χώματα (βλ. *Ιεραποδημία*). Σκοπός τους ήταν να επισκεφτούν όλους τους πιθανούς χώρους των θρησκευτικών συμβάντων, τους τάφους των Προφητών και των βασιλέων της Παλαιάς Διαθήκης, τα χωριά από όπου πέρασε ο Χριστός και οι μαθητές Του, για να αντλήσουν ευλογία και πνευματική δύναμη. Πάνω στους χώρους αυτούς κτίστηκαν και άλλοι ναοί και μοναστήρια, που αμέσως μετατράπηκαν σε μεγάλα προσκυνηματικά κέντρα.

Στα χρόνια της βυζαντινής ακμής (325-640 μ.Χ.), ολόκληρη η χώρα γέμισε με εκκλησίες και ιερά προσκυνήματα. Οι Πέρσες εισβολείς κατέστρεψαν και ερήμωσαν τα περισσότερα μοναστήρια, ενώ έκαψαν τις εκκλησίες και τα προσκυνήματα. Η αραβική κατάκτηση, που επακολούθησε λίγα χρόνια μετά την περσική εισβολή, επιδείνωσε την κατάσταση. Ο αριθμός των Χριστιανών της Παλαιστίνης ελαττώθηκε αισθητά. Ο μοναχισμός της ερήμου εξαφανίστηκε, εκτός από λίγα μοναστήρια, που συνέχισαν την ιστορία τους παρά τις πολλές αντιξοότητες.

Προς το τέλος τού 10^{ου} αιώνα, λίγα μόνο προσκυνήματα είχαν μείνει άθικτα και ενεργά στα χέρια των Χριστιανών,

τα οποία ήσαν και τα σπουδαιότερα. Η έμπρακτη και αποφασιστική επέμβαση των Βυζαντινών αυτοκρατόρων καθώς και η επίμονη παρουσία ηρώων μοναχών τής ορθοδόξου Πίστεως συντέλεσαν στη διατήρηση της χριστιανικότητας και της ιερότητας αυτών των χώρων. Η κατάκτηση των Σταυροφόρων και η επαναφορά τής Παλαιστίνης στη χριστιανική κυριαρχία, βελτίωσε προσωρινά την κατάσταση.

Τα 700 χρόνια που ακολούθησαν από την απομάκρυνση των Σταυροφόρων μέχρι τα μέσα τού 18^{ου} αιώνα, χαρακτηρίζονται ως τα δυσκολότερα και σκοτεινότερα της ιστορίας. Οι Μαμελούκοι, και αργότερα οι Οθωμανοί Τούρκοι, εκμεταλλεύτηκαν την κατάσταση και μετέτρεψαν τους Ιερούς χώρους σε «εμπόρευμα», που το εκποιούσαν σε όσους τους έδιναν τα περισσότερα. Η άθλια αυτή κατάσταση συνεχίστηκε μέχρι τα μέσα τού 19^{ου} αιώνα. Το 1857 υπεγράφη η περίφημη «Συνθήκη των προσκυνημάτων». Η συμφωνία αυτή καθορίζει την κυριαρχία και τα δικαιώματα κάθε Κοινότητας, διευθετώντας τις μεταξύ τους σχέσεις. Σήμερα, οι τόποι των Αγίων Προσκυνημάτων είναι κέντρα συμφιλίωσης και αμοιβαίας μεταξύ των διαφόρων εθνοτήτων χριστιανικής αγάπης.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

Στην ιστορία των προσκυνημάτων της Αγίας Γης, το ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο παίζει, αναμφίβολα, πρωτεύοντα ρόλο. Η σύστασή του ανάγεται αυτήν την ημέρα της Πεντηκοστής, τη γενέθλια ημέρα της Εκκλησίας του Χριστού. Σύμφωνα με μαρτυρίες αποστολικών συγγραφέων, ο πρώτος επίσκοπος της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων υπήρξε Ιάκωβος ο Αδελφός, που συστηματοποίησε τη

Θεία Λατρεία στο «υπερών» της Αγίας Σιών, συνέταξε στα ελληνικά την πρώτη Θεία Λειτουργία και συνέβαλε σημαντικά στην Αποστολική Σύνοδο, που συνήλθε στα Ιεροσόλυμα περί το 50-51 μ.Χ., και η οποία διακήρυξε την αυτοτέλεια του Χριστιανισμού και την ελευθερία του εκ του μωσαϊκού Νόμου. Η καταστροφή της Ιερουσαλήμ από τους Ρωμαίους το 70 μ.Χ. είχε τραγικές επιπτώσεις. Το 251 μ.Χ. στο διωγμό των Χριστιανών επί Δεκίου, αλλά και στους διωγμούς που επακολούθησαν έως το 313 μ.Χ., ο Χριστιανισμός προσέφερε πλήθος μαρτύρων.

Από τον 4^ο αιώνα μ.Χ. τα Ιεροσόλυμα συγκεντρώνουν την προσοχή των βυζαντινών αυτοκρατόρων και η Εκκλησία ξαναβρίσκει την παλιά αίγλη και ακτινοβολία της με την εύρεση του Τιμίου Σταυρού από την Αγία Ελένη και την ίδρυση μεγαλοπρεπών ναών στα Πανάγια προσκυνήματα.

Η ανοικοδόμηση του Ναού της Αναστάσεως και των υπολοίπων ιερών κτισμάτων στον Γολγοθά και στο σημείο εύρεσης, αναδεικνύουν την Ιερουσαλήμ σε Πανχριστιανικό κέντρο. Ενδιαφέρον έδειξε και ο αυτοκράτορας Ηράκλειος, ο οποίος με τους νικηφόρους πολέμους του εξεδίωξε τους Πέρσες, ύψωσε τον Τίμιο Σταυρό και προχώρησε στην ανοικοδόμηση των ιερών κτισμάτων. Περίφημη και συστηματική, εξάλλου, υπήρξε η γνωστή θεολογική διδασκαλία Ιωάννου του Δαμασκηνού, που καταγόταν από τα μέρη εκείνα.

Το 1099 μ.Χ. οι Σταυροφόροι μπαίνουν στην Ιερουσαλήμ. Οι Έλληνες μοναχοί παραγκωνίζονται. Τον 14^ο αιώνα Φραγκισκανοί μοναχοί κατορθώνουν να διεισδύσουν στα ιερά προσκυνήματα. Η παρακμή του Βυζαντίου και η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς το 1453, δυσχεραίνει περισσότερο τη θέση του

Πατριαρχείου Ιεροσολύμων. Η ένταση του αγώνα κόπασε στα μέσα μόλις του 19^{ου} αιώνα με την υπογραφή τής «Συνθήκης των Προσκυνημάτων» (*Status Quo*).

Όλο το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, το Πατριαρχείο εισήλθε σε μια λαμπρή περίοδο ανασυγκρότησης και αναγέννησης. Ο ορθόδοξος χριστιανικός κόσμος, με επικεφαλής το ελεύθερο πλέον Ελληνικό Κράτος, συνέβαλε με δωρεές και πολλαπλές χρηματικές βοήθειες σε αυτόν τον αγώνα της αναδημιουργίας. Εξάλλου μοναχοί, δωρητές και μέλη του Πατριαρχείου αγόρασαν εκτάσεις, έκτισαν εκκλησίες, ανακαίνισαν και επανίδρυσαν τα ερειπωμένα μοναστήρια, δημιουργώντας έτσι την απαραίτητη

▲ Ο Πανάγιος Τάφος και ο θόλος του Ναού της Αναστάσεως

οικονομική βάση για την υπόσταση του Πατριαρχείου. Σήμερα, με τις ευθύνες που το περιβάλλουν, με τη μακρόχρονη ιστορία του και την τεράστια κληρονομιά του, υψώνεται φωτεινό και υπερήφανο σε όλο τον χριστιανικό κόσμο, γνωρίζοντας πως πρέπει να συνεχίσει και στο μέλλον τον άγιο και ιερό προορισμό του.

Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Σύμφωνα με ορισμένες παραδόσεις, η Ιερουσαλήμ αποτελεί το κέντρο του κόσμου. Σε αυτή την πολυσήμαντη και έντονη σε όλα της πόλη -από τα χρώματα της ανα-

τολής και της δύσης του ήλιου μέχρι τους ανθρώπους και το χτισμένο τοπίο- βρίσκεται και ακτινοβολεί μέσα στους αιώνες μια γνήσια σύνθετη ελληνική βυζαντινή παρουσία. Ο Ναός τής Αναστάσεως, το ιερότερο μνημείο τής χριστιανοσύνης, συντηρεί για κάθε ευσεβή Χριστιανό το αντικείμενο των ονείρων του, ώστε να αξιωθεί κάποτε στη ζωή του να τον επισκεφθεί. Στην πραγματικότητα, ο ενδοξότερος ναός τού Χριστιανισμού, όπου σταυρώθηκε και αναστήθηκε ο Χριστός, δεν είναι ένα ενιαίο κτήριο, αλλά πολλά και διάφορα που ενώνονται μεταξύ τους. Ο εσωτερικός χώρος του Ναού περιλαμβάνει εκκλησίες, παρεκκλήσια, προσκυνήματα, υπνοδωμάτια, μπαλκόνια, διαδρόμους και βοηθητικούς χώρους. Η ίδια αρχιτεκτονική «αρρυθμία» επικρατεί και στο εσωτερικό του Ναού, παρά το ότι τα μνημεία διατηρούν την αυτοτέλειά τους εσωτερικά και εξωτερικά.

Ο εσωτερικός διάκοσμος είναι ποικιλόμορφος με βυζαντινές τοιχογραφίες, εικόνες και αγάλματα, χάλκινα σκαλιστά της Αναγέννησης και σύγχρονα εν τοίχια ψηφιδωτά. Μέσα στον Ναό υπάρχουν πάνω από δέκα ιεροί χώροι και προσκυνήματα, συνδεδεμένα με το Πάθος του Κυρίου, την Σταύρωση, τον Θάνατο, την Ταφή και την Ανάστασή Του.

Τα κυριότερα από αυτά είναι:

- ➔ Η Αγία Αποκαθήλωση.
- ➔ Ο τόπος, όπου στέκονταν οι άγιες γυναίκες κατά τη Σταύρωση.
- ➔ Το Άγιο Κουβούκλιο, όπου ο Τάφος τού Χριστού και ο Άγιος Λίθος.
- ➔ Ο Γολγοθάς.
- ➔ Το παρεκκλήσιο του Αδάμ.
- ➔ Το παρεκκλήσιο του Ακάνθινου Στεφάνου.
- ➔ Ο χώρος εύρεσης του Τιμίου Σταυρού.

➔ Το Παρεκκλήσιο του εκατόνταρχου Λογγίνου.

➔ Το Παρεκκλήσιο του Διαμερίσματος.

➔ Το Παρεκκλήσιο των Κλαπών, όπου και η φυλακή του Χριστού.

➔ Η Κολώνα του Δαρμού.

➔ Το Παρεκκλήσιο Μαρίας της Μαγδαληνής.

Μερικά από τα προσκυνήματα αυτά, όπως ο Γολγοθάς και ο Τάφος του Χριστού, έχουν αγιογραφική, τοπογραφική και ιστορική αυθεντικότητα. Άλλα, όπως η Αποκαθήλωση, το «Μη Μου Άπτου» και ο Τάφος του Ιωσήφ, έχουν καθοριστεί κοντά στο χώρο του Γολγοθά ως συναφή με τα ανάλογα ιστορικά γεγονότα της Σταύρωσης και Ταφής. Άλλα, είναι αφιερωμένα σε κάποιο πρόσωπο ή γεγονός, όπως το Παρεκκλήσιο του Λογγίνου, η Κολώνα του Δαρμού και το Παρεκκλήσιο των Κλαπών. Όλα, όμως, τα προσκυνήματα του Ναού ενώνονται με το ίδιο κτίριο και με το ίδιο ιστορικό γεγονός, το Πάθος και το Μαρτύριο του Κυρίου.

ΤΟ ΙΕΡΟ ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΚΙΟ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ

Στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων υπάρχει ένα από τα αρχαιότερα και τα πιο σημαντικά σκευοφυλάκια της Ορθόδοξου Εκκλησίας. Τα σκευοφυλάκια υπήρχαν ανέκαθεν προσαρτημένα στους πατριαρχικούς ναούς και χρησίμευαν για τη διαφύλαξη και την προστασία των πολυάριθμων αγίων λειψάνων, ιερών αμφίων, εκκλησιαστικών αντικειμένων, σταχωμένων χειρογράφων κωδίκων, φορητών εικόνων και γενικά όλων των ιερών κειμηλίων. Για τον λόγο αυτό, τα σκευοφυλάκια αρχικά ονομάζονταν κειμηλιарχεία και διακρίνονταν σε κειμηλιарχεία σκευοφυλακίων και σε κειμηλιарχεία διακονικών. Σύμφωνα

με ιστορικές μαρτυρίες, όταν η Αγία Ελένη ανήγειρε τον πρώτο ναό τής Αναστάσεως, μερίμνησε ώστε να διαμορφωθεί ιδιαίτερος χώρος για τη φύλαξη των ιερών αφιερωμάτων. Στο χώρο αυτό κατατέθηκαν πολύτιμα αυτοκρατορικά αναθήματα, καθώς και αργυρόχρυση θήκη, παρασκευασθείσα υπό της Αγίας Ελένης, που περιείχε πολύτιμο τεμάχιο του Τιμίου Σταυρού. Επίσης, ο Μ. Κωνσταντίνος προσέφερε στο νεότευκτο σκευοφυλάκιο του Ναού πλούσια δώρα, «παντοδαπά χρυσά και αργυρά, και λίθοις τιμίσις πεποικιλμένα».

Στη συνέχεια, το ιερό σκευοφυλάκιο του Παναγίου Τάφου εμπλουτίστηκε και με άλλα αφιερώματα, όπως αυτά της αυτοκράτειρας Ευδοκίας και του Θεοδοσίου, ο οποίος, μεταξύ των άλλων, προσέφερε και «σταυρόν χρυσοῦν διάλιθον προς το παγῆναι εν τῷ αγίῳ Κρανίῳ». Η Αυγούστα Θεοδώρα αφιέρωσε εδώ το μαργαριτόπλεκτο σταυρό της και ο Ιουστινιανός απέστειλε πλήθος άλλων ιερών κειμηλίων, όπως το Άγιο Ποτήριο από όνυχα, το οποίο, κατά την Παράδοση, χρησιμοποίησε ο Χριστός στον Μυστικό Δείπνο, καθώς και τα χρυσά σκεύη του Ναού του Σολομώντα.

Όλα αυτά τα πολύτιμα αφιερώματα όμως συλήθηκαν κατά την άλωση της Αγίας Πόλης το 614 μ.Χ. από τους Πέρσες, όταν πυρπολήθηκε και καταστράφηκε ο Ναός της Αναστάσεως. Μετά την ανάκτηση των Αγίων Τόπων από τον Ηράκλειο, επιστράφηκαν πολλά από τα διαρπαγμένα ιερά κειμήλια στο σκευοφυλάκιο του Παναγίου Τάφου, το οποίο άρχισε

1

2

3

4

1. Μίτρα του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Αθανασίου του Ε' (19^{ος} αιώνας)
2. Μέγα Ωμοφόριο της Μεγάλης Παρασκευής (έτος 1853)
3. Επιμανίκια του Πατριάρχη Διόδωρου
4. Επιγονάτιο της Μεγάλης Παρασκευής 1850-1855

1

2

3

4

5

εκ νέου να εμπλουτίζεται με δωρεές. Ωστόσο, ένας μεγάλος αριθμός ιερών κειμηλίων καταστράφηκε από τις επανειλημμένες πυρπολήσεις του Ναού της Αναστάσεως, τις συνεχείς λεηλασίες, ενώ άλλα εκποιήθηκαν για εξοικονόμηση χρημάτων στις δύσκολες για το Πατριαρχείο εποχές. Το 1009, όταν καταστράφηκε ο Ναός από τον Χαλίφη Αλ Χακίμ, οι στρατιώτες του άρπαξαν όλα τα ιερά άμφια και τα χρυσά και ιερά σκεύη, που είχαν αποθησαυρισθεί στο σκευοφυλάκιο του Παναγίου Τάφου. Ομοίως, οι Λατίνοι το 1187, όταν εκδιώχθηκαν από τον Σαλαδίνο, πήραν μαζί τους όλα τα αφιερώματα του Ναού της Αναστάσεως.

Όταν το 1439 οι Μαμελούκοι επιχειρήσαν να καταλάβουν τον Ναό και να τον μετατρέψουν σε τέμενος, ο Πατριάρχης Ιωακείμ τους εξαγόρασε, προσφέροντάς τους 6.500 βενετικά χρυσά νομίσματα και πολλά από τα ιερά κειμήλια του σκευοφυλακίου του Παναγίου Τάφου. Κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο, το σκευοφυλάκιο του Παναγίου Τάφου δέχθηκε προσφορές μέγιστης αξίας από τους τσάρους της Ρωσίας και τους ηγεμόνες των παραδουνάβιων ηγεμονιών. Το 1593 ο Βόρις Γουδουνάφ, πριν τη στέψη του, είχε αποστείλει στον Πανάγιο Τάφο κρυστάλλινο ποτήριο, διακοσμημένο με πολύτιμους λίθους. Έτσι, ο τσάρος, ως ανταπόδοση των δώρων που έλαβε από τον Πατριάρχη Σωφρόνιο, απέ-

1. Γεωργιανό Μέγα Ωμοφόριο με σκηνές του Δωδεκαόρθου

2. Πατριαρχικός Σάκκος της Δευτέρας Αναστάσεως (Β' μισό 19ου αιώνα)

3. Πατριαρχικό Επιτραχήλιο της Μεγάλης Παρασκευής

4. Πατριαρχικός σάκκος του Πατριάρχη Διόδωρου έτος 1981

5. Γεωργιανό Επιτραχήλιο με τη ρίζα του Ιεσσαί (έτος 1681)

στειλε το 1604 στον Πανάγιο Τάφο ελληνικό Ευαγγέλιο, πλούσια διακοσμημένο με πολύτιμους λίθους και μαργαριτάρια. Μεγάλη βοήθεια προσέφερε στον Πανάγιο Τάφο το 1643 και ο Τσάρος Μιχαήλ κατά την τελευταία αποστολή του Πατριάρχου Θεοφάνους στη Ρωσία υπό τον Αρχιμανδρίτη Άνθιμο. Αξιοσημείωτη, επίσης, υπήρξε η προσφορά τού τσάρου Αλέξιου και της συζύγου του το 1652, οι οποίοι απέστειλαν στον Πανάγιο Τάφο ιερές εικόνες, εκκλησιαστικά σκεύη και ιερά άμφια. Το σκευοφυλάκιο αυτό σήμερα φυλάσσεται, όπως και η ολόχρυση μίτρα του Πατριάρχη Παΐσιου, που κατασκευάστηκε το 1657.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την τάξη και τον εμπλουτισμό του ιερού σκευοφυλακίου επέδειξε το 1664 ο Πατριάρχης Νεκτάριος. Φρόντισε να ταξινομηθούν σε κρυστάλλινες θήκες όσα άγια λείψανα βρίσκονταν εκεί, τοποθετώντας και ειδική επιγραφή σε καθένα από αυτά. Τον 18^ο αιώνα, στο ιερό σκευοφυλάκιο υπήρχαν πολλά και αξιόλογα ιερά κειμήλια ευσεβών ηγεμόνων, Αγιοταφίτων Πατέρων, ιερών αλλά και προσκυνητών.

Το 1808, με τη μεγάλη πυρπόληση του Ναού τής Αναστάσεως από τους Αρμενίους, πάρα πολλά άμφια και ιερά σκεύη καταστράφηκαν, αλλά ευτυχώς σώθηκε το Μέγα Σκευοφυλάκιο, όπου φυλάσσονταν άγια λείψανα, ιερά σκεύη και κειμήλια. Τη διαφύλαξη, αλλά και την επιμέλεια και συντήρηση των ιερών κειμηλίων, έχει αποκλειστικά ο Γέρων Σκευοφύλαξ. Το αξίωμα αυτό αποτελεί εξέχουσα διάκριση στην Αγιοταφίτικη Αδελφότητα.

ΣΥΛΛΟΓΗ ΕΚΘΕΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

Οι θησαυροί των Ιερών Προσκυνημάτων της Αγίας Γης και του Πατριαρχείου

Ιεροσολύμων πολλές φορές τέθηκαν σε κίνδυνο, άλλες φορές καταστράφηκαν ή φθάρηκαν, ενώ συχνά δοκιμάστηκαν κατά τις περιόδους κρίσης όλης της χριστιανοσύνης ή των ορθόδοξων προσκυνημάτων στην περιοχή της Παλαιστίνης, στα Ιεροσόλυμα, στα Μοναστήρια, στους ναούς, στις Λαύρες και στα ασκητήρια. Σήμερα, στο Μουσείο του Ελληνορθόδοξου Πατριαρχείου στα Ιεροσόλυμα, ο επισκέπτης και πιστός μπορεί να απολαύσει σαρκοφάγους, ενεπίγραφες ταφικές πλάκες, λυχνίες, πήλινες «ευλογίες», ανάγλυφα και ολόγλυφα γλυπτά, νομίσματα, λειψανοθήκες, μικρογραφημένα χειρόγραφα, εικόνες, τρίπτυχα, σμάλτα, σταυρούς ευλογίας, ευαγγελιοκαλύμματα, δυσκοπτήρα, μίτρες, άμφια, επιτάφιος, ασημένια πινάκια, πόρπες και λοιπά χρυσά, αργυρά, πήλινα, χάλκινα, γυάλινα και σιδερένια αντικείμενα. Πολλά αντικείμενα, κυρίως σκεύη και εικόνες, διακοσμούμενα ή χρησιμοποιούνται σε ναούς, μητροπόλεις και στο Πατριαρχείο. Επιπλέον, μεγάλος αριθμός εκθεμάτων βρίσκονται σε μοναστήρια στην ευρεία περιοχή της Αγίας Γης.

Από τις διασωθείσες εικόνες ελάχιστες προέρχονται από τη βυζαντινή περίοδο. Οι περισσότερες ανήκουν στη μεταβυζαντινή, ενώ μεγάλος αριθμός τους στους δύο τελευταίους αιώνες. Αξίζει να σημειωθεί η διάσωση της εικόνας της Βάπτισης, που ανήκει στη βυζαντινή περίοδο του 14^{ου} αιώνα. Αρκετές σπουδαίες εικόνες κοσμούν τους πατριαρχικούς χώρους και τα προσκυνήματα του Ναού της Αναστάσεως, του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Γεθσημανή, του Ναού της Γέννησης του Χριστού στη Βηθλεέμ, της Μονής του Αγίου Λαζάρου στη Βηθανία, της Μονής της Μεταμορφώσεως στο όρος Θαβώρ, της ανδρώας Μονής του Τιμίου Σταυρού, καθώς και των ιερών

Μονών του Αγίου Σάββα και του Αγίου Γεωργίου του Χοζεβιά.

Εκτός από τις άγιες εικόνες, ιερά κειμήλια πάσης φύσεως φυλάσσονται στο Πατριαρχείο, στον Ναό της Αναστάσεως, στα Μοναστήρια και στα ιερά Προσκυνηματα. Συλλογές αγίων λειψάνων ασκητών της ερήμου που γίνονται αντικείμενο ευλαβούς προσκυνήσεως και ιεράς κατανύξεως σε πολύτιμες λειψανοθήκες, εξαιρετικοί χρυσοποϊκίλτοι ή σε σκαλιστό ξύλο ή σμαλτωμένοι σταυροί ευλογίας, μοναδικής αξίας ιερά άμφια κεντημένα με χρυσοκλωστές ή ασημοκλωστές, ολό-

χρυσά ή αργυρά ή χάλκινα εκκλησιαστικά σκεύη και προπαντός ο Σταυρός, το μεγαλύτερο σωζόμενο τεμάχιο του Τιμίου Ξύλου, αποτελούν κληρονομιά της πρώτης Εκκλησίας της χριστιανοσύνης.

Ξεχωριστό, όμως, πνευματικό θησαυρό του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων αποτελούν τα 1.750 περίπου ελληνικά χειρόγραφα της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, που είναι ο πυρήνας της βιβλιοθήκης του, έργο του Πατριάρχη Νικόδημου, ο οποίος συνέλεξε ό,τι είχε απομείνει αλώβητο από τις καταστροφές, τις πυρκαγιές και τις λεηλασίες.

Η πόλη της Ιερουσαλήμ

ΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

Αστείρευτη πηγή πληροφοριών για τη ζωή και τη δράση του Πατριαρχείου αποτελεί το Ιστορικό Αρχείο, το οποίο βρίσκεται ταξινομημένο μέσα στο πατριαρχικό οικοδόμημα σε έξι δωμάτια. Χιλιάδες έγγραφα έχουν εδώ καταγραφεί και ταξινομηθεί, με τέτοιο τρόπο, που φανερώνει την προσοχή στη λειτουργικότητα και την εργονομία που επιδεικνύει η διοίκηση του Πατριαρχείου, ιδίως σε θέματα αρχειοθέτησης.

Το υλικό έχει ταξινομηθεί ανά θεματική δραστηριότητα, ήτοι οικονομικό, κτηματικό, προσκυνηματικό, διοικητικό, αλληλογραφίας και καταλοίπων. Στο πατριαρχικό αρχείο μπορεί κανείς να βρει και το παλαιότερο πρωτότυπο έγγραφο γραμμένο αραβιστί σε περγαμηνή με χρονολογία 1166. Η εμβάθυνση στο υλικό του πατριαρχικού αρχείου μπορεί, αναμφισβήτητα, να δια φωτίσει πλήρως τον μελετητή, προσφέροντας πνευματική διεύρυνση στα θέματα της πατριαρχικής ακτινοβολίας σε όλον τον ορθόδοξο χριστιανικό κόσμο.

Η ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η Πατριαρχική Βιβλιοθήκη περιλαμβάνει συλλογές χειρογράφων και εντύπων βιβλίων, που έχουν διασωθεί από τις λεηλασίες και τις καταστροφές. Η σημερινή Βιβλιοθήκη του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων συγκροτήθηκε τα χρόνια της αραβοκρατίας, αρχικά όχι ως οργανωμένο τμήμα του Πατριαρχείου, αλλά ως συλλογή βιβλίων θρησκευτικού περιεχομένου με ιερά κείμενα προερχόμενα από την Αγιοταφική Αδελφότητα και τις άλλες Μονές, όπως αυτή του Αγίου Σάββα. Σημαντικές προσπάθειες για την ανασυγκρότηση και αναδιάρθρωση της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης, παράλληλα με τον εμπλουτισμό του

υλικού, κατέβαλαν οι λόγιοι Πατριάρχες, όπως ο Πατριάρχης Νεκτάριος και ο Δοσίθεος. Ωστόσο, αξιόλογες προσπάθειες σημειώθηκαν και από άλλους Πατριάρχες, όπως του Νικόδημου και του Κύριλλου.

Ο παλαιογράφος Αθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμέας, δημοσίευσε το 1891 κατάλογο περιγράφοντας τα συλλεγόμενα χειρόγραφα που βρίσκονται σήμερα στην Πατριαρχική Βιβλιοθήκη. Πρόκειται για τρεις μεγάλες συλλογές χειρογράφων, δηλαδή 645 χειρόγραφα του Πατριαρχείου, 706 της ιεράς Μονής του Αγίου Σάββα και 147 της Μονής του Σταυρού. Στη Βιβλιοθήκη, φυσικά, περιλαμβάνονται και μικρότερες συλλογές χειρογράφων. Το περιεχόμενο αυτών αναφέρεται σε θρησκευτικά θέματα, τόσο από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη, όσο και από τις Θείες Λειτουργίες, ενώ υπάρχουν και χειρόγραφα φιλολογικού, νομικού και μαθηματικού περιεχομένου, και μάλιστα σε διάφορες γλώσσες, όπως αραβική, σλαβική και αρμενική.

Σήμερα, η Πατριαρχική Βιβλιοθήκη Ιεροσολύμων, χάρη στην πλήρη ανακαίνιση του κτηρίου, καθώς και στην ταξινόμηση του αρχειακού υλικού με νέες μεθόδους, αποτελεί ένα χώρο άξιο λόγου, που με τη λαμπρότητα και την ιερότητά του προσελκύει τον προσκυνητή - αναγνώστη να μνηθεί στα θεανθρώπινα τεκμήρια της χριστιανικής Πίστης.

ΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ (1856) ΚΑΙ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ (1878)

Αναμφισβήτητα, οι διεθνείς συνθήκες των Παρισίων το 1856 και του Βερολίνου το 1878, έθεσαν τέρμα στην προβληματική κατάσταση που κρατούσε σε πνευματική αιχμαλωσία τόσο το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, όσο και την Αγιοταφική

Η είσοδος του ιερού Σκευοφυλακίου στον Πανίερο Ναό της Αναστάσεως

Αδελφότητα. Ολόκληρο το Ορθόδοξο ιερατείο έπρεπε να βρίσκεται σε ετοιμότητα και σε συνεχή εγρήγορση, διεξάγοντας πολυμέτωπο αγώνα εναντίον των παράνομων διεκδικητών των προσκυνημάτων. Ο πολυμέτωπος αυτός αγώνας εκφραζόταν με ποικίλους τρόπους. Η μετάβαση σε Ορθόδοξες μακρινές χώρες για οποιαδήποτε υλική και ηθική συμπαράσταση, καθώς και την παρεμπόδιση της έκδοσης ή της εφαρμογής σουλτανικών διαταγμάτων ευνοϊκών για Λατίνους και Αρμενίους, αλλά και την επιδίωξη έκδοσης αντίστοιχων υπέρ των Ορθοδόξων. Σε προσωπικό επίπεδο, αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο να μεταβληθούν σε θύματα επιθετικών ενεργειών.

Η αποδέσμευση του Πατριαρχείου από το άγχος τού προσκυνηματικού ζητήματος, τους έδωσε την δυνατότητα να ασχοληθούν με άλλα πιο σοβαρά θέματα. Μετά τον αιφνίδιο θάνατο του Ιερόθεου, Πατριάρχης εξελέγη ο Αρχιμανδρίτης Φώτιος (1882), τον οποίον η Υψηλή Πύ-

λη δεν αποδέχθηκε, επιβάλλοντας νέα εκλογή. Η Ιερά Σύνοδος εξέλεξε ως νέο Πατριάρχη τον μέχρι τότε αντιπρόσωπο του Παναγίου Τάφου στη Ρωσία, Νικόδημο. Η δραστηριότητα του, τόσο στην επιβολή της τάξης στην Αγιοταφίτικη Αδελφότητα όσο και στη διαφύλαξη των Παναγίων προσκυνημάτων, υπήρξε αξιοθαύμαστη. Μεριμνησε για την λειτουργία των σχολείων του λαού, τη Θεολογική Σχολή του Τιμίου Σταυρού, προνόησε για την καταγραφή και τη μεταφορά όλων των πολύτιμων κωδίκων που βρίσκονταν στη βιβλιοθήκη της Μονής του Τιμίου Σταυρού και στη Λαύρα του Αγίου Σάββα, και τη συγκέντρωσή τους στη βιβλιοθήκη του Ιερού Κοινού. Παρ' όλες τις προσπάθειές του για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των Ορθοδόξων στα ιερά προσκυνήματα, κατηγορήθηκε ότι οδήγησε την Αγιοταφίτικη Αδελφότητα σε οικονομικό αδιέξοδο, και μετά από μια δολοφονική απόπειρα εναντίον του,

οδηγήθηκε οικιοθελώς σε παραίτηση. Μετά την παραίτησή του, Πατριάρχης εξελέγη ο Γεράσιμος (1891-1897), ο οποίος επέδειξε ιδιαίτερο ζήλο και αγωνιστικότητα. Εκτός από το οξύτατο οικονομικό πρόβλημα, αντιμετώπισε το πολύκροτο προσκυνηματικό ζήτημα, που δημιούργησαν πρώτα οι Λατίνοι και ύστερα οι Αρμένιοι στον ιερό Ναό τής Βηθλεέμ, σχετικά με τη διάβαση του ορθόδοξου ιερέα από τη βόρεια Πύλη του Αγίου Σπηλαιού, τη διανομή αντιδώρου και άλλα συναφή ζητήματα. Φρόντισε για την ανάπτυξη και τη βελτίωση της εκπαίδευσης με την ανασύσταση και πάλι της Θεολογικής Σχολής του Τιμίου Σταυρού, με την αρωγή του Σκευοφύλακα Ευθυμίου.

Τον Πατριάρχη Γεράσιμο διαδέχθηκε ο Αρχιεπίσκοπος Φιλαδελφείας Δαμιανός (1897-1931). Η πατριαρχία του ήταν γεμάτη από γεγονότα και αγώνες, που υποκινούνταν τόσο από ξένους παράγοντες, όσο και από διαφωνούντα μέλη της Αγιοταφίτικης Αδελφότητας. Η ικανότητά του να αντιμετωπίζει τους ετερόδοξους, η πολιτική του ευστροφία και η επιμονή του βοήθησαν στη διάσωση των δικαιωμάτων του Έθνους στα ιερά προσκυνήματα. Επίσης, μερίμνησε για την επισκευή ναών, σχολείων, νοσοκομείων και άλλων ευαγών ιδρυμάτων. Μετά την παρέλευση τεσσάρων περίπου χρόνων από τον θάνατο του Δαμιανού, Πατριάρχης Ιεροσολύμων εξελέγη ο μέχρι τότε Αρχιεπίσκοπος Ιορδάνου Τιμόθεος (1935-1955), λόγιος ιεράρχης και άγιος εργάτης των γραμμάτων. Η διπλωματικότητα και η βαθιά του γνώση για τα πατριαρχικά θέματα τον έκαναν να αναπτύξει πολυσχιδή δράση. Ανήγειρε οικοδομήματα και ανακαίνισε τη Μεγάλη Βασιλική στο όρος των Ελαιών. Συνετέλεσε στην επισκευή της

ιστορικής Μονής του Αγίου Σάββα, ενώ, παράλληλα, εγκατέστησε νέο πιεστήριο στο τυπογραφείο του Πατριαρχείου. Γενικά, υπήρξε ανυποχώρητος υπερασπιστής του Προσκυνηματικού Καθεστώτος. Τον Τιμόθεο διαδέχθηκε ο μέχρι τότε Αρχιεπίσκοπος Τιβεριάδος Βενέδικτος (1957-1980), ο οποίος κατά τη μακρόχρονη πατριαρχία του αντιμετώπισε με επιτυχία την έκρυθμη κατάσταση που απειλούσε τα προνόμια του Πατριαρχείου και τη θέση των Ορθοδόξων στην Αγία Γη. Έτσι, με προσωπική του παρέμβαση στον βασιλιά της Ιορδανίας, πέτυχε το 1958 την έκδοση νόμου, με τον οποίο αναγνωρίστηκε η κυριότητα της Αγιοταφίτικης Αδελφότητας και η διασφάλιση των περιουσιακών στοιχείων του Πατριαρχείου. Παράλληλα, οργάνωσε την εσωτερική διοίκηση του Πατριαρχείου και συνέβαλε στη διατήρηση των προσκυνημάτων. Τον Βενέδικτο διαδέχθηκε στον Πατριαρχικό θρόνο ο μέχρι τότε Αρχιεπίσκοπος Ιεραπόλεως, Διόδωρος (1981-2000). Από την αρχή, επιδόθηκε στην ανέγερση και ανακαίνιση ναών και κτισμάτων, καθώς και στην αξιοποίηση της πατριαρχικής περιουσίας. Συνετέλεσε στη στέγαση της Βασιλικής της Γεννήσεως στη Βηθλεέμ, καθώς και στη συνέχιση των εργασιών ανασύλωσης του Ναού της Αναστάσεως.

Στον κεντρικό δρόμο που συνδέει την Ιερουσαλήμ με τη Βηθλεέμ, βρίσκεται το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία. Παραδόσεις θέλουν το σημείο να αποτελεί το μέρος που ο προφήτης Ηλίας κρύφθηκε από την οργή της Ιεζάβελ, ενώ, σύμφωνα με άλλες, θεωρείται ο τόπος όπου οι Μάγοι ξαναείδαν το αστέρι της Γέννησης μετά τη συνάντησή τους με τον Βασιλιά Ηρώδη στην Ιερουσαλήμ. Επίσης, λέγεται ότι είναι ο τόπος όπου η Παναγία και ο

श्रीगणेशाय नमः
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीगणेशाय नमः
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीगणेशाय नमः
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

Ιωσήφ κάθισαν να ξεκουραστούν κατά το ταξίδι τους προς τη Βηθλεέμ. Πάνω στο *Κάθισμα*, όπως λέγεται σήμερα το προσκύνημα αυτό, που ήταν από παλιά γνωστό στην περιοχή, κτίσθηκε εκκλησία και μοναστήρι κατά τον 5^ο αιώνα.

ΤΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ - ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ (ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ)

Η φήμη της ιερής πόλης αυτής οφείλεται στα παγκοσμίου ενδιαφέροντος ιστορικά γεγονότα, τα οποία διαμέσου των αιώνων διαδραματίστηκαν σε αυτή. Είναι κτισμένη σε τριγωνικό οροπέδιο, δυτικά του βορείου άκρου της Νεκράς Θαλάσσης. Βόρεια της Ιερουσαλήμ, εκτείνεται η κεντρική οροσειρά της Παλαιστίνης. Στο Ανατολικό τμήμα, που είναι και το μικρότερο, διακρίνονται δύο λόφοι, ο βόρειος (*Αμωρία*) και ο νότιος (*Σιών*). Επί της Σιών εγκαταστάθηκε ο Δαβίδ, όταν την κατέλαβε εκ των Ιεβουσαίων. Ανατολικά της πόλεως υψώνεται το όρος των ελαιών, ενώ πέραν αυτού εκτείνεται η έρημος του Ιούδα.

Η ΑΓΙΑ ΠΟΡΤΑ

Βόρεια της Αγίας Αυλής κείται η είσοδος του ναού της Αναστάσεως. Πρόκειται για τοξωτή μνημειακή είσοδο κατασκευασμένη από ξύλο κυπαρισσιού και καρυδιάς, και υποστηρίζεται εσωτερικά με δύο σιδερένιες πλάκες. Επάνω στα δύο σιδερένια ρόπτρα της είναι χαραγμένες αραβικές επιγραφές. Στο δεξιό ρόπτρο σημειώνεται: *«Απόλαυε τον πόθο σου, προσκυνητά. Είσελθε εις την χαράν του Κυρίου, εις τον πολύφωτον ουρανόν...μήτηρ των Εκκλησιών»*. Στο δεύτερο, αναγράφεται: *«Είσελθετε, ώ ξένοι, εις τας αυλάς του Κυρί-*

ου, εις τον Τάφον της Ζωής, ένθα οικεί η Χάρις και επιπολάζει το ευλογημένον Φως».

Ανατολικά της Αγίας Πόρτας, υπάρχει δεύτερη πύλη πανομοιότυπη, που κλείστηκε το 1187. Οι δύο πύλες πλαισιώνονται με έντεκα κίονες από λευκό και πράσινο μάρμαρο, που φέρουν κορινθιακά κιονόκρανα. Στο ημικυκλικό τύμπανο πάνω από την Αγία Πόρτα, εικονίζονταν σε ανάγλυφες παραστάσεις η Βαϊφόρος, ο Ιερός Νιπτήρ, η Έγερση του Λαζάρου και ο Μυστικός Δείπνος, οι οποίες σήμερα φυλάσσονται στο Μουσείο Ροκφέλερ της Ιερουσαλήμ. Κατά τη διάρκεια της νύκτας, η Αγία Πόρτα παραμένει κλειστή, ενώ τα κλειδιά κρατούν με κληρονομικό δικαίωμα θυρωροί Μουσουλμάνοι. Αυτό καθιέρωσε ο σουλτάνος Σουλεϊμάν το 1520 μ.Χ., προκειμένου να αποφευχθούν οι προστριβές μεταξύ των χριστιανικών δογμάτων. Για το επίσημο, όμως, άνοιγμα και κλείσιμο της πύλης του Ναού έχει διαμορφωθεί ιδιαίτερο τελετουργικό, στο οποίο απαραίτητη είναι και η παρουσία του Έλληνα πορτάρη.

Η ΑΓΙΑ ΑΠΟΚΑΘΗΛΩΣΗ

Ο προσκυνητής, μόλις περάσει την Αγία Πόρτα, συναντά μέσα στον Ναό της Αναστάσεως την Αγία Αποκαθήλωση. Η σημερινή της μορφή αποτελεί νεότερη κατασκευή και οφείλεται στις ανακαινιστικές εργασίες του 1810. Έχει τραπεζοειδές σχήμα και ένα πορφυρόλευκο μάρμαρο μήκους πέντε μέτρων και εβδομήντα εκατοστών, και πλάτους ενός μέτρου και τριάντα εκατοστών. Επίσης, εξέχει από το έδαφος τριάντα εκατοστά και σκεπάζει τον τόπο που αποκαθήλωσαν το Άγιο σώμα του Κυρίου ο «εuschήμων Ιωσήφ και Νικόδημος». Επιγραφή σχετική καλύπτει και τις τέσσερις πλευρές: *«Ο εuschήμων Ιωσήφ από του ξύλου καθελών το άχραντόν*

◀ Ο Πανάγιος Τάφος

σου σώμα, συνδόνι καθαρά ειλήσας και αρώμασιν, εν μνήματι καινῷ κηδεύσας απέθετο» (Ματθ. 28, 57-61, Ιω. 19, 39-42). Η Αποκαθήλωση πλαισιώνεται από έξι μεγάλα και έξι μικρότερα μανουάλια. Από τις οκτώ κανδήλες, που κρέμονται πάνω από το ιερό προσκύνημα, οι τέσσερις ανήκουν στους Ορθοδόξους, οι δύο στους Αρμενίους και από μια στους Λατίνους και στους Κόπτες. Στο προσκύνημα αυτό έχουν δικαιώματα και οι τρεις Κοινότητες: των Ορθοδόξων, των Λατίνων, και των Αρμενίων.

Ο ΤΟΠΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΤΑΥΡΩΣΗ

Ο χώρος αυτός συνδέεται με τον μαρτυρικό θάνατο του Θεανθρώπου. Δυτικά από την Αγία Αποκαθήλωση διασώζεται τμήμα στρογγυλού μαρμάρινου κιβωρίου (0,70), που πιστεύεται ότι ήταν η θέση όπου στέκονταν η Παναγία, οι μυροφόρες γυναίκες και ο Ευαγγελιστής Ιωάννης, όταν ο Χριστός είπε από τον Σταυρό προς την Παναγία Μητέρα Του «Γύναι, ιδού ο υιός σου» και προς τον αγαπημένο Του μαθητή «Ιδού η Μητέρα σου». Σήμερα το προσκύνημα αυτό ανήκει στους Αρμενίους.

ΤΟ ΙΕΡΟ ΚΟΥΒΟΥΚΛΙΟ

Το ιερό Κουβούκλιο βρίσκεται δυτικά του Καθολικού Ναού τής Αναστάσεως. Ο εκκλησιαστικός ιστορικός Ευσέβιος αναφέρει ότι ο Πανάγιος Τάφος ήταν διακοσμημένος με ωραιότατους κίονες, αλλά δεν κάνει λόγο για κλειστό οικοδόμημα. Αντίθετα, σύμφωνα με το Οδοιπορικό της Αιθερίας, ο Πανάγιος Τάφος βρισκόταν ήδη μέσα σε κλειστό οικοδόμημα. Με τη μεγάλη καταστροφή του Ναού από τον Αλ Χακίμ (1909-1912), ο βράχος ισοπεδώθηκε και το οικοδόμημα, που το περιέκλειε, καταστράφηκε ολοσχερώς. Τη σημερινή του μορφή

Η Σταύρωση του Κυρίου ▲

το ιερό κουβούκλιο έλαβε το 1810, όπως μαρτυρεί η ανάγλυφη επιγραφή στην πρόσοψή του. «Ανωκοδομήθη το Κουβούκλιον του Παναγίου Τάφου όλον εκ θεμελίου δι' ελέους των ορθοδόξων Ρωμαίων επί τής Πατριαρχείας κυρίου Πολυκάρπου εν έτει αιω κατά μήνα Μάρτιον». Φέρει δε πλούσια εξωτερική και εσωτερική διακόσμηση. Στην πρόσοψη και πάνω από τη θύρα εικονίζεται ανάγλυφη παράσταση με την Ανάσταση

του Χριστού με αργυρεπίχρυση επένδυση. Πάνω από την παράσταση σχηματίζεται ειλητάριο με την επιγραφή: «ΤΩ ΖΩΟΔΟΧΟ ΣΟΥ ΤΑΦΩ ΠΑΡΕΣΤΩΤΕΣ ΟΙ ΑΝΑΞΙΟΙ ΔΟΞΟΛΟΓΙΑΝ ΠΡΟΣΦΕΡΟΜΕΝ ΤΗ ΑΦΑΤΩ ΣΟΥ ΕΥΣΠΛΑΧΝΙΑ ΧΡΙΣΤΕ Ο ΘΕΟΣ ΗΜΩΝ». Στο κάτω μέρος της παράστασης υπάρχει ειλητάριο, που φέρει την επι-

γραφή: «ΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΧΡΙΣΤΟΥ ΘΕΑΣΑΜΕΝΟΙ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΩΜΕΝ ΑΓΙΟΝ ΚΥΡΙΟΝ ΙΗΣΟΥΝ ΤΟΝ ΜΟΝΟΝ ΑΝΑΜΑΡΤΗΤΟΝ». Μπροστά από την ανάγλυφη εικόνα της Αναστάσεως υπάρχουν κανδήλες, που καίνε με την ευθύνη των Ορθοδόξων. Στο ανώτατο σημείο της πρόσοψης, σε τριγωνικό πλαίσιο που περικλείει ανάγλυφο οφθαλμό -«οφθαλμός τα πανθ' ορά»- ενώ εντυπωσιακό ανθέμιο κοσμεί τη βάση του. Στην πρόσοψη του ιερού Κουβουκλίου έχουν γίνει προσθήκες από Αρμένιους και Λατίνους, αφού έχουν κι αυτοί δικαιώματα επί του ιερού Κουβουκλίου. Επίσης, είναι χαραγμένη επιγραφή. Το Άγιο κουβούκλιο περιβάλλεται από λίθινες торνευτές κιγκλίδες. Στις πλάγιες πλευρές του κουβουκλίου υπάρχουν δύο ωοειδή ανοίγματα από όπου ο Πατριάρχης, κατά την τελετή του Μεγάλου Σαββάτου, μεταδίδει το Άγιο Φως τής Αναστάσεως.

Το ιερό Κουβούκλιο διαιρείται σε δύο μέρη: α) τον Άγιο Λίθο ή παρεκκλήσιο του Αγγέλου και β) τον Πανάγιο Τάφο του Χριστού. Ο Άγιος Λίθος καταλαμβάνει τον προθάλαμο του Παναγίου τάφου. Πρόκειται για τετράγωνο, ισόπλευρο χώρο με θολωτή στέγαση, που διαρρυθμίστηκε το 1810 από τον αρχιτέκτονα Κομνηνό τον Μυτιληναίο. Στον χώρο αυτό βρίσκεται μικρή τετράγωνη τράπεζα, που περιέχει τμήμα του λίθου, όπου καθόταν ο Άγγελος κατά την αναγγελία της Αναστάσεως του Κυρίου

στις Μυροφόρες. Στις τέσσερις πλευρές είναι χαραγμένος ο ευαγγελικός στίχος: «Άγγελος Κυρίου καταβάς εξ ουρανού προσελθών απεκύλισε τον λίθον από της θύρας τού μνημείου» (Μαθ. 28, 2).

Ρίγη συγκίνησης καταλαμβάνουν τον προσκυνητή μόλις εισέλθει στον Πανάγιο Τάφο και αντικρίσει το Μνήμα, όπου ενταφιάσαν το Άγιο σώμα του Κυρίου. Ο Πανάγιος Τάφος απαρτίζεται από έναν ορθογώνιο θάλαμο, λαξευμένο στον βράχο και καλυμμένο στην κύρια και άνω πλευρά του από ορθομαρμάρωση. Από πάνω κρέμονται δεκαπέντε κανδήλες των Ορθοδόξων, των Λατίνων, των Αρμενίων και των Κοπτών, που είναι πάντοτε αναμμένες, ενώ εσωτερικά απεικονίζεται με ανάγλυφο τρόπο η εις Άδου Κάθοδος, η Ανάσταση, όπου υπάρχει και σχετική εγχάρακτη επιγραφή με την αγγελία τής ζωφόρου Αναστάσεως: «ΤΙ ΖΗΤΕΙΤΕ ΙΗΣΟΥΝ ΤΟΝ ΝΑΖΑΡΗΝΟΝ ΤΟΝ ΕΣΤΑΥΡΩΜΕΝΟΝ ΗΓΕΡΘΗ, ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΩΔΕ. ΙΔΕ Ο ΤΟΠΟΣ ΟΠΟΥ ΕΘΗΚΑΝ ΑΥΤΟΝ». Οι Μυροφόρες, οι Άγγελοι εσωτερικά και ο προθάλαμος φέρουν ορθομαρμάρωση και δάπεδο, που καλύπτεται με πολύχρωμα μάρμαρα.

Το καθαυτό μνημείο βρίσκεται στα βόρεια του θαλάμου. Περιβάλλεται από 8 πορφυρόλευκους κίονες, που βαστάζουν ισάριθμες αψίδες και δημιουργούν τη στέγη, που έχει περίμετρο έξι μέτρα. Εσωτερικά γράφονται πολλοί ευαγγελικοί στίχοι που έχουν σχέση με τον ενταφιασμό του Χριστού και απεικονίζονται ανάγλυφες παραστάσεις. Το Άγιο Κουβούκλιο ανήκει στους Ορθοδόξους, και Ορθόδοξος μοναχός διορίζεται ως φρουρός του Παναγίου Τάφου, βεβαιώνοντας τα απαραίτητα δίκαια των Ελλήνων.

ΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ

Ανατολικά του ιερού Κουβουκλίου επεκτείνεται ο κύριος Ναός, γνωστός

ως «Καθολικό», ο οποίος είναι από τους μεγαλοπρεπέστερους ναούς της Ανατολής. Πρόκειται για στενόμακρη, μεγάλων διαστάσεων, αίθουσα 31,50 μ. και πλάτους 14,50 μ. Είναι βασιλική με τρούλο, που στηρίζεται πάνω σε 4 μεγάλους πεσσούς. Οι κολώνες κοσμοούνται με κορινθιακά κιονόκρανα. Οι αψίδες, οι θόλοι και ο τρούλος είναι από τις αρχαιότερες κατασκευές, ενώ οι πλάγιες πλευρές, η κόγχη τού Ιερού Βήματος, καθώς και το μαρμάρينو τέμπλο αποτελούν νεότερες προσθήκες, που σχετίζονται με την ανακαίνιση του Ναού το 1810 από τον αρχιτέκτονα Κομνηνό τον Μυτιληναίο.

Το μεγαλοπρεπές μαρμάρينو τέμπλο σχηματίζεται από επτά αψίδες σε δύο σειρές. Οι δύο πλευρές οδηγούν στα παραβήματα του Ιερού και η κεντρική, που αποτελεί την Ωραία Πύλη, στο ιερό θυσιαστήριο. Τις επτά αψίδες επιστέφει μαρμάρινο επιστήλιο με τη μεγαλογράμματη επιγραφή: «ΧΑΙΡΕ ΣΙΩΝ ΑΓΙΑ ΜΗΤΗΡ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΘΕΟΥ ΚΑΤΟΙΚΗΤΗΡΙΟΝ. ΣΥ ΓΑΡ ΕΔΕΞΩ ΠΡΩΤΗ ΑΦΕΣΙΝ ΑΜΑΡΤΙΩΝ ΔΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ».

Το Άγιο Βήμα υψώνεται ένα περίπου μέτρο από το δάπεδο του Καθολικού, όπου στο μέσον του έχει τοποθετηθεί η Αγία Τράπεζα. Οι αραβόφωνοι ονομάζουν το Καθολικό «Νούσουλ-Τίνια», που σημαίνει το «μέσον του κόσμου». Ο ιστορικός Ιώσηπος χρησιμοποιεί τον ελληνικό όρο «ομφαλός τής γης», για να χαρακτηρίσει την Ιερουσαλήμ και, συγκεκριμένα, τον Ναό της. Πρόκειται για μαρμάρινη σφαίρα (Ομφαλό), που υψώνεται σε ιδιαίτερη βάση αμέσως μετά την είσοδο. Συμβολίζει το πνευματικό κέντρο ολόκληρου του χριστιανικού κόσμου.

Στην ημικυκλική αψίδα του Ιερού σχηματίζεται αμφιθεατρικά μαρμάρινο σύν-

θρονο, στο μέσον του οποίου υψώνεται ο θρόνος του Πατριάρχη και στα πλάγια υπάρχουν τα καθίσματα των άλλων κληρικών, που προσέρχονται κατά τις γιορτές από όλα τα μέρη της γης. Δεξιά και αριστερά του Αγίου Βήματος υπάρχουν δύο κλίμακες, από τις οποίες η δεξιά οδηγεί στον Γολγοθά και η αριστερή στις στοές, πίσω από το μεγάλο τέμπλο. Μέσα στο Άγιο Βήμα υπάρχουν δύο πόρτες: μία προς τον Βορρά, που οδηγεί προς το Ιερό Σκευοφυλάκιο, και μία προς τον Νότο, που οδηγεί στο Φρικτό Γολγοθά.

Ο ΦΡΙΚΤΟΣ ΓΟΛΓΟΘΑΣ

Ο Γολγοθάς είναι ο τόπος του μαρτυρίου του Χριστού. Αποτελεί τη συγκλονιστικότερη εμπειρία για κάθε προσκυνητή, που προσέρχεται στον Ναό της Αναστάσεως. Είναι η άνοδος του εις τον λεγόμενον «Κρανίου τόπον», εβραϊστί Γολγοθάς (Ιω. 19, 17). Εκεί συντελέστηκε άπαξ στην Ιστορία το μυστήριο της Θείας Οικονομίας και σφραγίστηκε η Καινή Διαθήκη με το αίμα του Θεανθρώπου. Αρχικά, ο λόφος του Γολγοθά συμπεριλαμβανόταν στη νότια γωνία του εσωτερικού αίθριου του συγκροτήματος του Μ. Κωνσταντίνου, όπου είχε τοποθετηθεί μεγάλος χρυσός σταυρός σε ανάμνηση του κοσμοσωτήριου γεγονότος. Ο σταυρός αυτός, σύμφωνα με τις πηγές, αποτελούσε αφιέρωμα του αυτοκράτορα Θεοδοσίου του Β'. Ο βράχος του φρικτού Γολγοθά σήμερα έχει καλυφθεί με μαρμάρινη επένδυση. Βρίσκεται στη νοτιοανατολική πλευρά του Καθολικού και υψώνεται τέσσερα και μισό μέτρα από το δάπεδο του Ναού. Στον χώρο αυτό οδηγούν τέσσερεις κλίμακες, από τις οποίες η πρώτη βρίσκεται ανατολικά της Αγίας πόρτας, η δεύτερη απέναντι από την είσοδο της νότιας πλευράς του Καθολικού, η τρίτη

αρχίζει από το ιερό Βήμα του Καθολικού και η τελευταία από τα νοτιοανατολικά δώματα του συγκροτήματος. Πίσω από την Αγία Τράπεζα υψώνεται ο Εσταυρωμένος, δορυφορούμενος από τη Θεοτόκο και τον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο. Βόρεια της Αγίας Τράπεζας σχηματίζεται κιονοστήρικτη με τη μορφή κιβωρίου και Πρόθεση με την επιγραφή: «ΣΩΤΗΡΙΑΝ ΕΙΡΓΑΣΩ ΕΝ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΓΗΣ ΧΡΙΣΤΕ Ο ΘΕΟΣ ΕΠΙ ΣΤΑΥΡΟΥ ΤΑΣ ΑΧΡΑΝΤΟΥΣ ΧΕΙΡΑΣ ΕΞΕΤΕΙΝΑΣ». Νότια της Αγίας Τράπεζας, υπάρχει σχισμή στον βράχο που έγινε τη στιγμή κατά την οποία ο Θεάνθρωπος, λίγο πριν εκπνεύσει, ευλόγησε τους σταυρωτές Του και χύνοντας το Τίμιο και Πανάγιό Του αίμα για τη λύτρωση των αμαρτιών μας. Επίσης, στη νότια πλευρά υπάρχει παράθυρο, που άλλοτε ήταν εξωτερική πόρτα του Γολγοθά. Από αυτήν εισήλθε ο αυτοκράτορας Ηράκλειος το 629 μ.Χ., μεταφέροντας τον Τίμιο Σταυρό στον ώμο του. Σύμφωνα με την Παράδοση, όταν εισήλθε στον Γολγοθά ο αυτοκράτορας, του έπεσε το βασιλικό στέμμα. Αυτό ερμηνεύτηκε ως θεοσημείο, γιατί στον Γολγοθά, που ο Θεάνθρωπος Σωτήρας φόρεσε το Ακάνθινο Στεφάνι, δεν έπρεπε άλλος Χριστιανός αυτοκράτορας να φορά βασιλικό στέμμα. Γι' αυτό και μέχρι σήμερα, όταν ο Πατριάρχης ή άλλος Αρχιερέας τελεί Θεία Λειτουργία, δεν φορά μίτρα. Στην ανατολική πλευρά, ανάμεσα στο Ορθόδοξο και Λατινικό προσκύνημα, σώζεται ρωγμή στον βράχο του Γολγοθά, που, σύμφωνα με την Παράδοση, σχηματίστηκε από τον σεισμό κατά την ώρα της Σταυρώσεως.

ΤΟ ΑΓΙΟ ΦΩΣ

Συμβολίζει, αλλά και αποδεικνύει περίτρανα, το Μέγα Μυστήριο της εκ νεκρών Αναστάσεως του Κυρίου Ιησού Χριστού. Μας γεμίζει αισθήματα πνευμα-

τικής, ψυχικής και θρησκευτικής ανάτασης. Οι καρδιές όλων χτυπούν από πίστη, θαυμασμό και ελπίδα απέναντι στο μέγα μυστήριο της Ζωής και του Θανάτου. Πρόκειται για αληθινό θαύμα, που δεν επιδέχεται καμία αμφισβήτηση.

Από το πρωί του Μεγάλου Σαββάτου χιλιάδες πιστοί της Ιερουσαλήμ και προσκυνητές από όλα τα μέρη του κόσμου κατακλύζουν τον Ναό της Αναστάσεως για να παρακολουθήσουν την Τελετή του Αγίου Φωτός.

Στις 12 το μεσημέρι, ο Ορθόδοξος Πατριάρχης των Ιεροσολύμων, με συνοδεία Αρχιερέων και άλλων Κληρικών, προσέρχεται στον ιερό χώρο. Εισέρχεται στο Άγιο Βήμα του Καθολικού και οι ετερόδοξοι λαμβάνουν άδεια, προκειμένου να λάβουν και αυτοί μέρος στην τελετή. Κατόπιν ο Πατριάρχης ενδύεται πλήρη την Αρχιερατική στολή μετά των Αρχιερέων και λοιπών Κληρικών. Ο Πατριάρχης ηγείται της πομπής, η οποία ξεκινά από το Άγιο Βήμα του Καθολικού και κάνει τρεις γύρους γύρω από το ιερό Κουβούκλιο υπό τους ήχους των ψαλμωδών, οι οποίοι ψάλλουν «*Την Ανάστασίν σου Χριστέ Σωτήρ...*».

Είναι αναγκαίο να τονίσουμε ότι οι ετερόδοξοι έχουν προκαταβολικά ερευνήσει όλο το εσωτερικό του ιερού Κουβουκλίου, για να πιστοποιήσουν ότι δεν υπάρχει κάποιο αναμμένο κανδήλι ή άλλη πηγή φωτός. Μετά τη λιτανεία, ο Πατριάρχης στέκεται μπροστά στη θύρα του Αγίου Κουβουκλίου, βγάζει τα άμφια και περιμένει με το στοιχάρι, το πετραχήλι και τη ζώνη. Οι ετερόδοξοι κάνουν έρευνα, για να βεβαιωθούν ότι επάνω του δεν έχει κάτι που θα μπορούσε να δημιουργήσει υπόνοιες, ή να κινήσει υποψίες. Όταν ολοκληρωθεί η

έρευνα, οι φύλακες βγάζουν τις σφραγίδες από τη θύρα και ο Πατριάρχης εισέρχεται στο Ιερό Κουβούκλιο με δύο δεσμίδες σβησμένων κεριών. Μαζί του μπαίνουν στον προθάλαμο ο Αρμένιος Πατριάρχης και ο Δραγομάνος, οι οποίοι παραμένουν στον προθάλαμο. Σε όλο τον Ναό επικρατεί ιερά συγκίνηση και αγωνία.

Ο Πατριάρχης, γονατιστός μπροστά στον Πανάγιο Τάφο, προσεύχεται προς τον Σταυρωθέντα Κύριο, κρατώντας δύο σβηστές λαμπάδες με ταπείνωση και ευλάβεια και αναπέμποντας την ακόλουθη ευχή:

«Δέσποτα Κύριε Ιησού Χριστέ, η αρχίφωτος σοφία του ανάρχου Πατρός. Ο φως οικών απρόσιτον, ο ειπών εκ σκότους φως λάμψαι, ο ειπών γεννηθήτω φως και εγένετο φως. Κύριε, ο του φωτός χορηγός, ο εξαγαγών ημάς από του σκότους τής πλάνης

Το Α΄ Τμήμα του Ιερού Κουβουκλίου ►

Ο Γολγοθάς

και εισαγαγών εις το θαυμαστόν φως τής σής επιγνώσεως, ο την γην μεν πάσαν δια της εν αυτή ενσάρκου παρουσίας σου, τα καταχθόνια δε δια της εις Αθην καταβάσεως σου φωτός πληρώσας και χαράς, μετά δε ταύτα δια των αγίων σου αποστολών φως καταγγείλας πάσι τοις έθνεσιν. Ευχαριστούμεν σοι, ότι δια της ευσεβούς πίστεως μετήγαγες ημάς από σκότους εις φως και γεγόναμεν υιοί δια του αγίου βαπτίσματος, θεασάμενοι την δόξαν σου πλήρη ούσαν χάριτος και αληθείας. Αλλ' ώ φωτοπάροχε Κύριε, ο το μέγα φως ον ο ειπών, ο λαός ο καθήμενος εν σκότει. Δέσποτα Κύριε, το φως το αληθινόν, ο φωτίζει πάντα άνθρωπον ερχόμενον εις τον κόσμον. Το μόνον φως του κόσμου και φως τής ζωής των ανθρώπων, ου από της δόξης επληρώθη τα σύμπαντα, ότι φως εις τον κόσμον ελήλυθας δια της ενσάρκου σου οικονομίας, ει και οι άνθρωποι ηγάπησαν μάλλον το σκότος ή το φως. Συ Κύριε φωτοδότα, επάκουσον ημών των αμαρτωλών και αναξίων δούλων σου των τη ώρα ταύτη παρισταμένων τω παναγίω σου και φωτοφόρω τούτω τάφω και πρόσδεξι ημάς τιμώντας τα άχραντα πάθη σου, την παναγίαν σου σταύρωσιν, τον εκούσιον θάνατον και την εν τω πανσεβάστω τούτω μνήματι του τεθεωμένου σου σώματος κατάθεσιν και ταφήν και τριήμερον εξανάστασιν, ην χαρμονικώς ήδη αρξάμενοι εορτάζεις, μνειάν ποιούμεθα και της εν Άδου καθόδου σου, δι' ής τας εκείσε των δικαίων κατεχομένας ψυχάς δεσποτικώς ηλευθέρωσας τή αστραπή τής σής θεότητος φωτός πληρώσας τα καταχθόνια. Όθεν δη αγαλλομένη καρδιά και χαρά πνευματική κατά τούτο το υπερευλογημένον Σάββατον το εν γη και υπο γην θεοπρεπώς τελεσθέντα σοι σωτηριωδέστατα μυστήριά σου εορτάζοντες και σε το όντως ιλαρόν και εφετόν φως εν τοις καταχθονίοις θεικώς επι-

λάμπαν αναμνησκόμενοι, φωτοφάνειαν ποιούμεθα, σου την προς ημάς συμπαθώς γενομένην θεοφάνειαν, εικονίζοντες. Επειδή γαρ τη σωτηρίω και φωταυγεί νυκτί πάντα πεπλήρωται φωτός ουρανόσ τε και γη και τα καταχθόνια δια το υπερφυές μυστήριον της εν Άδου καθόδου σου και της εκ Τάφου σου τριημέρου αναστάσεως. Δια τούτο, εκ του επί τούτον τον φωτοφόρον σου Τάφον ευλαβώς λαμβάνοντες, διαδιδόαμεν τοις πιστεύουσιν εις σε το αληθινόν φως και παρακαλούμεν και δεομεθά σου, Παναγίε Δέσποτα, όπως αναδείξης αυτό αγιασμού δώρον και πάσης θεικής σου χάριτος πεπληρωμένον, δια της χάριτος του Παναγίου και φωτοφόρου Τάφου σου. Και τους απομένους ευλαβώς αυτού ευλογήσης και αγιάσης, του σκότους των παθών ελευθεριών και των φωτεινοτήτων σου σκηνών καταξιώσης, όπου φως το ανέσπερον της σής θεότητος λάμπει. Χάρισαι αυτοίς, Κύριε, υγείαν και ευζωίαν και τους οικους αυτών παντός αγαθού πλήρωσον. Ναι, Δέσποτα φωτοπάροχε, επακουσόν μου του αμαρτωλού εν τη ώρα ταύτη και δος ημίν τε και αυτοίς περιπατείν εν τω φωτί σου και εν αυτώ μένειν, έως το φως τής προσκαιρου ζωής ταύτης έχωμεν. Δος ημίν, Κύριε, ίνα το φως των καλών έργων ημών λάμπη εμπροσθεν των ανθρώπων και δοξάζωσί σε συν τω ανάρχω σου Πατρί και τω Παναγίω Πνεύματι. Εις φως γαρ εθνών ημάς τέθηκας, ίνα αυτοίς τή σκοτία περιπατούσι φαίνωμεν. Αλλ' ημείς ηγαπήσαμεν το σκότος μάλλον ή το φως, φαύλα πράσσομεντες. Πας γαρ ο φαύλα πράσσων μισεί το φως κατά τον αψευδή λόγον σου. Δια τούτο οσημέραι προσκόπτομεν αμαρτάνοντες, επειδή περιπατούμεν εν τη σκοτία. Αλλ' αξίωσον ημάς το υπόλοιπον της ζωής ημών βιωτεύουσαι πεφωτισμένους τους οφθαλμούς της διανοίας ημών. Δος ημίν, ίνα ως τέκνα φωτός περιπατήσωμεν εν τω φωτί των εντολών σου. Το του αγίου βαπτίσματος φωτεινόν ένδυμα, όπερ δια των

έργων ημαυρώσαμεν, λεύκανον, ως το φως, ο αναβαλλόμενος το φως ώσπερ ιμάτιον. Δος ημίν ενδύσασθαι τα όπλα τού φωτός, ίνα δι' αυτών τον άρχοντα του σκότους τροπούμεθα, ος μετασχηματίζεται εις άγγελον φωτός. Ναι, Κύριε, και ως εν ταύτη τη ημέρα τοις εν σκότει και σκιά θανάτου καθημένοις φως έλαμψας ούτω σήμερον λάμψον εν ταις καρδίαις ημών το σον ακήρατον φως ίνα τούτου φωτιζόμενοι και θερμαινόμενοι εν τη πίστει, δοξάζωμέν Σε τον μόνον εκ μόνου του αρχιφώτου φωτός, ιλαρόν φως εις τους ατελευτήτους αιώνας. Αμήν».

Μετά το πέρας της ευχής, ο Πατριάρχης τοποθετεί το βαμβάκι στον Πανάγιο Τάφο και με θαυμαστό τρόπο, τούτο ανάβει. Με αυτό, ανάβει πρώτα τα κεριά και βγαίνει από το Ιερό Κουβούκλιο. Το σπουδαίο είναι ότι το Άγιο Φως για λίγα λεπτά δεν έχει πυράδα· δηλαδή, αν ένας πιστός το ακουμπήσει στα χέρια του, δεν θα καεί. Πράγματι, αποτελεί, αναμφισβήτητα, ένα από τα μεγαλύτερα Θαύματα της χριστιανοσύνης, που επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο κατά το Μέγα Σάββατο.

ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΤΟΠΩΝ

Προσκυνητάρια των Αγίων Τόπων ονομάζονται τα χειρόγραφα που περιέχουν την περιγραφή της Ιερουσαλήμ και των υπολοίπων αρχαιολογικών χώρων και μνημείων στην Παλαιστίνη. Η ονομασία τους σχετίζεται με τον σκοπό της ύπαρξής τους, ο οποίος ήταν να καθοδηγήσουν τον Χριστιανό στην περιήγησή του στους καθαγιασμένους τόπους. Η συγγραφή των προσκυνηταρίων επέφερε ψυχική λύτρωση στον συγγραφέα, ενώ η ανάγνωση προσέφερε στους προσκυνητές ψυχική ανάταση. Πλείστα ελληνικά χειρόγραφα έχουν διασωθεί και έχουν αρχειοθετηθεί σε βιβλιοθήκες της Ελλάδας και του εξωτερικού. Τα αρχαιότερα χρονολογούνται τον 16^ο αιώνα, μετά την τουρκική κατάκτηση της Παλαιστίνης. Μετά τα μισά του 18^{ου} αιώνα, η παραγωγή χειρογράφων περιορίζεται, καθώς ακμάζει πλέον η έντυπη μορφή βιβλίων. Τα περισσότερα χειρόγραφα εικάζεται ότι συντάχθηκαν μέσα στην Παλαιστίνη, ενώ ελάχιστα φέρουν υπογραφή από το συγγραφέα τους, όπως τον Δανιήλ, τον Συμεών, τον Ακάκιο, τον Αθανάσιο και άλλους. Τα περισσότερα είναι ανυπόγραφα και πιστεύεται ότι οι συγγραφείς τους ήταν καλλιγράφοι, οι οποίοι έγραφαν και άλλα χειρόγραφα. Κοινό σημείο όλων, η αμέριστη αγάπη τους για τους Αγίους Τόπους.

Η Μονή του Προφήτου Ελισσαίου
στην περιοχή της Ιεριχούς

Όσον αφορά στο περιεχόμενο των Προσκυνηταρίων, αυτά, παρά το γεγονός ότι είναι μικρού σχήματος, με λίγα φύλλα, περιγράφουν εμπεριστατωμένα και αρτιότατα τα μνημεία των Αγίων Τόπων, αφιερώνοντας μια εισαγωγή στην ιστορία τους και περνώντας στην περιγραφή των ιερών προσκυνημάτων. Η αξία τους παραμένει υπέρτατη, καθώς αποτελούν αστείρευτη πηγή πληροφοριών για την έρευνα και μελέτη της ιστορίας της περιοχής της Παλαιστίνης. Ο αναγνώστης γίνεται γνώστης των ηθών και εθίμων της περιοχής, της δράσης της Αγιοταφτικής Αδελφότητας και των βίων των Αγίων. Με γλώσσα απλή και κατανοητή, τα Προσκυνητάρια γίνονται προσιτά στους προσκυνητές κάθε μορφωτικού επιπέδου, που

σπεύδουν με ευλάβεια να προσκυνήσουν αυτούς τους καθαγιασμένους τόπους, συμβάλλοντας έτσι και οικονομικά στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων για την ανακαίνιση και διατήρηση όλων αυτών των πανάρχαιων και ιερών προσκυνημάτων.

ΜΕΓΑΛΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΤΕΛΕΤΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

Η Αγία Γη αποτελεί, αναμφισβήτητα, το κέντρο του Χριστιανισμού και πόλο έλξης όλων των Χριστιανών της Γης, δεδομένου ότι εκεί πραγματώθηκε ιστορικά η Σάρκωση του Θεού και Λόγου του Σωτήρος ημών, στο «Υπερώον» της Αγίας Σιών κατήλθε κατά την ημέρα της Πεντηκοστής το Άγιο Πνεύμα και εκεί εν κατακλείδι γεννήθηκε η πρώτη

**Η Ιερά Μονή του
Αγίου Σάββα του Ηγιασμένου**

Εκκλησία. Στους τόπους αυτούς, με πνεύμα μουσταγωγίας, πλήθος πιστών προσέρχεται για ψυχική κάθαρση και για να προσκυνήσει. Με τη θεμελίωση στους Αγίους Τόπους μεγαλοπρεπών ναών αλλά και του Ναού της Αναστάσεως, η περιοχή κατέστη θρησκευτικό και λατρευτικό κέντρο του Πατριαρχείου, από όπου, φυσικά, δεν μπορούσε να λείπει η λειτουργική ζωή. Ο Άγιος Τάφος αποτελεί το κέντρο των τελετουργιών, όπου ανέκαθεν προϊστάτο ο Επίσκοπος Ιεροσολύμων, ακολουθώντας το *Ιεροσολυμιτικό Τυπικό*. Οι σημερινές τελετουργίες της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων δεν διαφέρουν στους «τύπους» από αυτές των 4^{ου} και 5^{ου} μ.Χ. αιώνων. Οι μεγάλες τελετές της Σιωνίτιδας Εκκλησίας τελούνται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους στα Άγια Προσκυνηματα προς ανάμνηση των σπουδαιότερων γεγονότων του επίγειου βίου του Κυρίου. Επίσης, στον πανιέρο Ναό τής Αναστάσεως επιτελείται και σήμερα κάθε ιεροπραξία, που ετελείτο τον 4^ο μ.Χ. αιώνα από το «*Τάγμα των Σπουδαίων*», από τους Αγιοταφίτες μοναχούς. Εκτός από τον Ναό της Αναστάσεως, μεγάλα τελετουργικά κέντρα υπήρξαν τότε και σήμερα η Βασιλική τής Γέννησης στη Βηθλεέμ, ο ναός της Αναλήψεως στο όρος των Ελαιών και το *Υπερώον* στον λόφο Σιών, η Γεθσημανή και ο Τάφος της Υπεραγίας Θεοτόκου.

Οι μεγάλες σύγχρονες τελετές της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων σήμερα είναι:

- ➔ των Χριστουγέννων στη Βηθλεέμ,
- ➔ η Βαϊφόρος,
- ➔ του Θείου Νιπτήρος,
- ➔ του Επιταφίου στον Πανιέρο Ναό της Αναστάσεως,
- ➔ του Αγίου Φωτός,
- ➔ της Αναστάσεως και του Εσπερινού του Θείου Πάσχα και
- ➔ του Επιταφίου της Υπεραγίας Θεοτόκου στη Γεθσημανή.

ΣΠΟΥΔΑΙΕΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΤΟΠΩΝ

Στην περιοχή της Παλαιστίνης πριν 2008 χρόνια πραγματοποιήθηκε το μοναδικό γεγονός, που σφράγισε την πνευματική ζωή και ιστορία του κόσμου, η Γέννηση του Θεανθρώπου, η οποία έμελλε να επηρεάσει ριζικά την ανθρωπότητα και σε άλλους τομείς του πολιτισμού, καταρρίπτοντας κάθε φυλετική, εθνική, κοινωνική, γλωσσική ή άλλη διάκριση. Οι θεοβάδιστοι τόποι της Παλαιστίνης και η Ιερουσαλήμ αποτελούν έκφραση αυτού του ύψιστου γεγονότος και κέντρα προσκυνήματος, χριστιανικής λατρείας και θρησκευτικής ευλάβειας και κατάνυξης. Ιδρύθηκαν ιεροί ναοί σε κάθε περιοχή, με σκοπό και αποστολή τους τη διαφύλαξη και συντήρηση των ιερών προσκυνημάτων, με την ιεραρχία και το πλήρωμα του Πατριαρχείου, τον κλήρο και τον μοναχισμό ως άγρυπνους φρουρούς κατά των βανδαλισμών και βέβηλων συμπεριφορών αλλοδαπών και ετερόθρησκων.

Ήδη από τον 4^ο μ.Χ. αιώνα συγκροτείται το Τάγμα των «Σπουδαίων» μοναχών, αποστολή του οποίου ήταν η άμεση επίλυση προβλημάτων, που γεννιούνταν είτε από τη συρροή των προσκυνητών, είτε από περιστασιακούς εξωγενείς παράγοντες. Βέβαια, ο λειτουργικός προσανατολισμός του Πατριαρχείου στόχευε στην πλήρη αξιοποίηση των ιερών προσκυνημάτων για την πνευματική ανάταση όλου του χριστιανικού κόσμου.

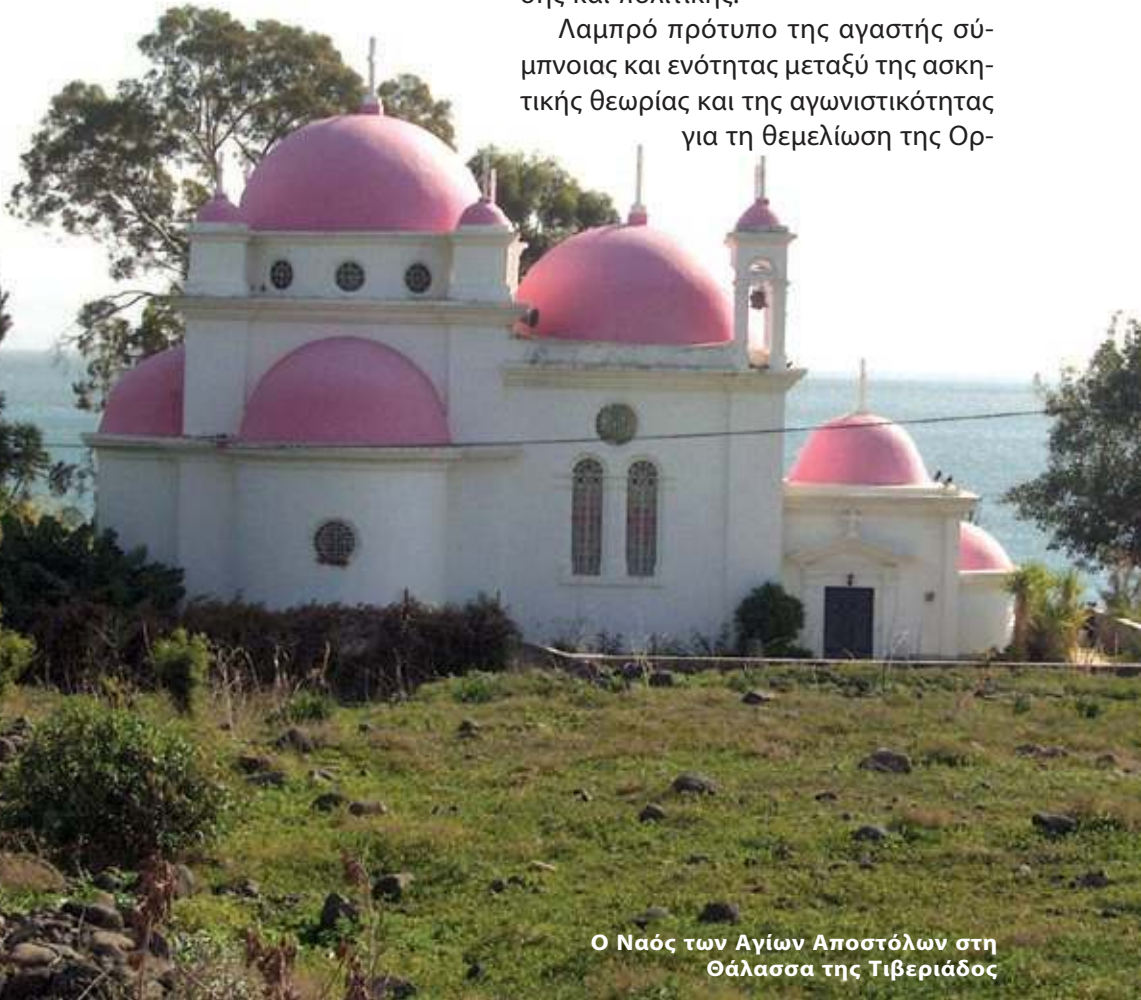
Από τις προαναφερθείσες εκκλησιαστικές τάξεις αναδειχθηκαν σπουδαίες πνευματικές μορφές, που αγωνίστηκαν για τη διατήρηση και διάδοση της λαμπρότητας του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων και συνετέλεσαν τα μέγιστα στην

πνευματική καθοδήγηση των Χριστιανών. Στον 4^ο αιώνα μ.Χ. δεσπόζει η μορφή του Αρχιεπισκόπου Ιεροσολύμων Κυρίλλου, ο οποίος με τις περιφημες *Κατηχήσεις* του προετοίμαζε τους πιστούς να δεχτούν το ιερό μυστήριο του βαπτίσματος. Στον 5^ο αιώνα, κυριαρχεί η μορφή του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Ιουβενάλιου, ο οποίος άσκησε μεγάλη επιρροή κατά την Γ' και Δ' Οικουμενικές Συνόδους.

Οι θεοβάδιστοι τόποι αποτέλεσαν, όπως ήταν αναμενόμενο, ορμητήριο των ασκητών, από τους οποίους μεγάλες μορ-

φές αναδείχθηκαν ως πρότυπα μοναχικού βίου και ταυτόχρονου αγώνα για την εδραίωση της Ορθοδοξίας και της εν γένει χριστιανικής πνευματικότητας. Στον 6^ο αιώνα, κυριαρχούν οι ασκητικές μορφές των οσίων Σάββα του Ηγιασμένου και Κυρίλλου του Σκυθοπολίτη, καθώς και του Λεόντιου του Βυζαντίου, μεγάλου θεολόγου της εποχής, προς τις οποίες ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός ο Α' επέδειξε μεγάλο σεβασμό και εμπιστοσύνη, ανάγοντάς τους ως εφαλτήρια της όλης εκκλησιαστικής του τοποθέτησης και πολιτικής.

Λαμπρό πρότυπο της αγαστής σύμπνοιας και ενότητας μεταξύ της ασκητικής θεωρίας και της αγωνιστικότητας για τη θεμελίωση της Ορ-

Ο Ναός των Αγίων Αποστόλων στη
Θάλασσα της Τιβεριάδος

θοδόξου Πίστewς υπήρξε ο μεγάλος πατριάρχης Ιεροσολύμων Σωφρόνιος. Το ανήσυχο πνεύμα του και η αφιέρωση της ζωής του στον Μοναχισμό και στη διακονία της Ορθόδοξης Εκκλησίας συνέβαλαν στην εκλογή του στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων. Εξάλλου, ως απλός μοναχός, ο ίδιος με ακλόνητη χριστιανική πίστη αποδοκίμασε τις αιρέσεις του Μονοθελητισμού και του Μονοενεργητισμού των Πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως Σεργίου και Αλεξανδρείας Κύρου.

Οι σπουδαίοι αυτοί πνευματικοί ταγoί των Αγίων Τόπων με την αδιάσειστη πνευματική και θεολογική τους αυθεντία, δημιούργησαν γερά και σταθερά θεμέλια, πάνω στα οποία προσέθεσαν το δικό τους λιθάρι το Πατριαρχείο Ιερο-

σολύμων και η Αγιοταφική Αδελφότητα κατά τους χαλεπούς καιρούς της κυριαρχίας των Αράβων, των Σταυροφόρων και των Οθωμανών στην περιοχή της Παλαιστίνης. Η Αγιοταφική Αδελφότητα κατάφερε να παραμείνουν αλώβητα τα ιερά προσκυνήματα, από το Σπήλαιο της Βηθλεέμ μέχρι τον Γολγοθά και τον Κενό Τάφο. Ακόμα και σήμερα η Αγιοταφική Αδελφότητα και το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων έρχονται αντιμέτωποι με ποικίλους κινδύνους και αντίξoες -έως και εχθρικές πολλές φορές- συνθήκες, που στόχο έχουν τη διάρρηξη γενικά της ενότητας της Ορθοδόξου Πίστewς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

✎ Ιωαννίδου Β., Αρχιμ, Προσκυνητάριον της Αγίας Γης, Η Αγία Πόλις της Ιερουσαλήμ και τα περίχωρα αυτής, εν Ιερουσαλύμοις 1877.

✎ Καδά Σ., Ιερά Μονή και Αρχιεπισκοπή Σινά, Προσκυνητάριο του Αγίου και Θεοβαδίστου Όρους Σινά από δέκα Ελληνικά Χειρόγραφα 16^{ου} -17^{ου}, εκδ. Ίδρυμ Όρους Σινά, Αθήναι 2003.

✎ Μηλιάρá Κ., Αρχιμ, Οι Άγιοι Τόποι εν Παλαιστίνη και τα επ' αυτών Δίκαια του Ελληνικού Έθνους, τόμοι Α'-Β', Θεσσαλονίκη 2002.

✎ Ολυμπίου Ν., Ιερά κειμήλια του Παναγιού Τάφου, Αθήνα 2006.

✎ Παπαδοπούλου Χ., Ιστορία της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων, εν Αθήναις 1972.

✎ Σφυρόερα Σ., Άγιοι Τόποι - Ιστορία και Προσκυνήματα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

✎ Τζαφέρη Β., Άγιοι Τόποι, Αθήνα 1997.

**Η Ιερά Μονή του Αγίου Νικολάου
στη Θάλασσα της Τιβεριάδος**

The image features a large, stylized logo for SEPA (Single Euro Payments Area). The letters 'S', 'P', and 'A' are in a bold, blue, sans-serif font. The letter 'E' is replaced by a golden Euro symbol (€). The logo is set against a background of a blue map of Europe, which is overlaid on a photograph of a modern skyscraper with a glass facade. The sky is blue with some white clouds. The overall composition is dynamic and modern.

SEPA

Single Euro Payments Area

Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΘΙΕΡΩΣΗΣ ΤΟΥ SEPA

Μετά την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας το 1958, διάφορα γεγονότα έχουν σφραγίσει την πορεία προς την ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής χρηματοπιστωτικής αγοράς. Τα πιο εμφανή είναι

αναμφισβήτητη η υιοθέτηση του ευρώ το 1999 και η μετάβαση στο ευρώ σε φυσική μορφή στις χώρες της Ευρωζώνης το 2002. Λιγότερο εμφανής, αλλά επίσης πολύ σημαντική, ήταν η δημιουργία του TARGET¹, του συστήματος των κεντρικών τραπεζών για

ΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΜΕΓΑΛΟ ΒΗΜΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Της (Ο) Γεώργιος Κονδύλης

τις πληρωμές μεγάλης αξίας, την 1η Ιανουαρίου 1999. Το TARGET αποτελεί τον κεντρικό άξονα του χρηματοπιστωτικού συστήματος, όσον αφορά το ευρώ και το μέσο εφαρμογής της ενιαίας νομισματικής πολιτικής του Ευρωσυστήματος.

Παρά την εισαγωγή του ευρώ το 1999 και την ανάπτυξη του TARGET, του κοινού συστήματος πληρωμών μεγάλης αξίας σε ευρώ, η επεξεργασία των ηλεκτρονικών πληρωμών μικρής αξίας εξακολουθούσε να γίνεται με διαφορετικό τρόπο στις επιμέρους χώρες της ζώνης του ευρώ. Συνολικά, από τότε που εισήχθη το ευρώ, δεν είχε σημειωθεί καμία ουσιαστική μεταβολή όσον αφορά τον αριθμό και την ποικιλομορφία των μέσων πληρωμών, των προτύπων και των υποδομών που σχετίζονται με την επεξεργασία πληρωμών μικρής αξίας.

Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, οι οικονομικοί φορείς (φυσικά πρόσωπα, εταιρίες, δημόσιος τομέας κλπ) που διενεργούν μεγάλο αριθμό διασυνοριακών πληρωμών, ήταν υποχρεωμένοι -στο πλαίσιο της διαχείρισης των

πληρωμών τους- να τηρούν τραπεζικούς λογαριασμούς σε πολλές από τις χώρες όπου ασκούν επιχειρηματικές δραστηριότητες. Αυτός ο κατακερματισμός δεν επηρέαζε μόνο τις διασυνοριακές πληρωμές αλλά και τις εγχώριες πληρωμές σε ευρώ, καθώς αποτελούσε φραγμό για την ανάπτυξη καινοτόμων πρακτικών και τον ανταγωνισμό σε επίπεδο ζώνης ευρώ. Ήταν απαραίτητη λοιπόν η δημιουργία ενός κοινού πλαισίου που θα επίλυε το ζήτημα στον τομέα των πληρωμών, ανεξάρτητα από εθνικά σύνορα.

Παράλληλα, είχαν δημιουργηθεί κι άλλα προβλήματα. Οι περισσότεροι καταναλωτές περίμεναν ότι το ευρώ θα κατέρριπτε τα οικονομικά σύνορα ανάμεσα στις χώρες της Ευρωζώνης μετά την 1η Ιανουαρίου 2002. Παρόλα αυτά, οι τράπεζες συνέχισαν να χρεώνουν υπερβολικά υψηλές προμήθειες και έξοδα για τη μεταφορά χρημάτων (κίνηση κεφαλαίων) από χώρα σε χώρα (εντός Ευρωζώνης) και μετά το 2002.

Το 2002, ο ευρωπαίος καταναλωτής διαπίστωσε ότι μπορεί να χρησιμοποιεί μια αυτόματη ταμειολογιστική μηχανή (ATM) στη χώρα του χωρίς κανένα σχεδόν κόστος, αλλά η ίδια συναλλαγή είναι

¹ TARGET είναι τα αρχικά του Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer system, δηλαδή του Διερωπαϊκού Αυτοματοποιημένου Συστήματος Ταχείας Μεταφοράς Κεφαλαίων σε Συνεχή Χρόνο.

πολύ «ακριβή» μόλις περάσει τα σύνορα της, γεγονός πολύ συνηθισμένο και καθημερινό για εκατομμύρια ευρωπαίους. Για εμάς τους Έλληνες, η έννοια των κοινών χερσαίων συνόρων με μια άλλη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν είναι ακόμα οικεία, όπως για όλους τους υπόλοιπους εταίρους μας. Δεν έχουμε λοιπόν αντιληφθεί στην πράξη την άμεση κατάρρευσή τους, όπως έχει συμβεί παντού στην Ευρώπη και συνακόλουθα δεν έχουμε αντιληφθεί στην πράξη την κατάρρευση των οικονομικών συνόρων. Δεν μας έχει κοστίσει λοιπόν ψυχολογικά το γεγονός των διαφορετικών συνθηκών στις διασυνοριακές συναλλαγές, το οποίο ήταν πολύ έντονο στην ΕΕ. Αναλογιστείτε την ίδια τράπεζα να έχει διαφορετικές χρεώσεις για συναλλαγές στο ίδιο νόμισμα, σε διαφορετικά καταστήματά της σε δυο διαφορετικές χώρες (που μπορεί να απέχουν μεταξύ τους μερικές εκατοντάδες μέτρα), μεταξύ των οποίων όμως δεν υπάρχει πλέον καμία φυσική ορατή έννοια συνόρου, παρά μόνο στο χάρτη.

Ωστόσο, είτε οι συναλλαγές γίνονται σε μια χώρα, είτε σε μια άλλη χώρα της Ευρωζώνης, πρόκειται για τα ίδια χαρτονομίσματα και κέρματα. Αυτό ισχύει ανεξάρτητα από το μέσο πληρωμής (μετρητά, επιταγές κλπ). Στο εσωτερικό κάθε μιας από τις χώρες της Ευρωζώνης, το κόστος της συναλλαγής είναι το ίδιο, ανεξάρτητα από την απόσταση στην οποία βρίσκεται ο αποδέκτης του ποσού. Οι καταναλωτές πίστευαν και πιστεύουν, ότι η αρχή του ενιαίου χώρου πληρωμών πρέπει να ισχύσει για το σύνολο της ζώνης του ευρώ: το ευρώ πρέπει να αποτελέσει την κινητήρια δύναμη της μετάβασης από τους εθνικούς χώρους σε έναν ενιαίο

«εγχώριο ευρωπαϊκό χώρο».

Την άποψη αυτή ουδέποτε συμμερίστηκαν οι τράπεζες με αποτέλεσμα τις αυξημένες τραπεζικές χρεώσεις και την προβολή σθεναρής αντίστασης εκ μέρους τους στις πιέσεις των ενώσεων καταναλωτών για την μείωσή τους. Οι τράπεζες υποστηρίζουν ότι υποβλήθηκαν σε τεράστια έξοδα για την εισαγωγή του ευρώ, παρόλα αυτά όμως, τα κέρδη, που παρουσίασαν στους ισολογισμούς των τελευταίων ετών ήταν τεράστια.

Η στάση των τραπεζών είχε εξοργίσει τους καταναλωτές και τους είχε κάνει να νιώθουν πως οι κυβερνήσεις τους είχαν εξαπατήσει, εφόσον συνέχιζαν να πληρώνουν τόσο ακριβά τις τραπεζικές διασυνοριακές τους συναλλαγές. Και αυτό, γιατί η πρώτη υπόσχεση που έλαβαν ήταν ότι το κοινό νόμισμα θα είναι φθηνότερο και έτσι θα μπορούν χωρίς κρυφές επιπλέον χρεώσεις να επιλέγουν προϊόντα και υπηρεσίες από όλες τις χώρες της Ευρωζώνης. Ο κλονισμός της εμπιστοσύνης των καταναλωτών ήταν ότι χειρότερο θα μπορούσε να συμβεί, με ολέθρια αποτελέσματα κατά την εφαρμογή του ευρώ. Ένα ζήτημα λοιπόν, το οποίο ξεκίνησε ως πρόβλημα ενοποίησης συναλλακτικών ηθών, κατέληξε να αποτελεί πολιτικό ζήτημα για τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις όταν διαπίστωσαν ότι η θέσπιση του ευρώ δεν ήταν αρκετή από μόνη της για τη δημιουργία του κοινού χώρου συναλλαγών.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ SEPA

Την απάντηση στους προβληματισμούς αυτούς αποτέλεσε ο SEPA (Single Euro Payments Area) ή Ενιαίος Χώρος Πληρωμών σε Ευρώ, δηλαδή ένας χώρος στον οποίο οι καταναλωτές, οι εταιρίες και οι λοιποί οικονομικοί παράγοντες θα είναι

σε θέση να διενεργούν και να δέχονται εγχώριες και διασυνοριακές πληρωμές σε ευρώ με τους ίδιους βασικούς όρους και τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις, ανεξαρτήτως της γεωγραφικής τους θέσης.

Ο σκοπός του SEPA είναι η προώθηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μέσω μιας ανταγωνιστικής και καινοτομικής αγοράς πληρωμών μικρής αξίας στη ζώνη του ευρώ που θα παρέχει υψηλότερο επίπεδο υπηρεσιών, πιο αποτελεσματικά προϊόντα και φθηνότερες εναλλακτικές λύσεις για τη διενέργεια πληρωμών.

Στον SEPA συμμετέχουν οι χώρες της Ευρωζώνης (η Αυστρία, το Βέλγιο, η Φινλανδία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο, οι Κάτω Χώρες, η Πορτογαλία, η Ισπανία και από τις 1 Ιανουαρίου 2007, η Σλοβενία), συν όλα τα άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μαζί με την Ισλανδία, το Λιχτενστάιν, τη Νορβηγία και την Ελβετία.

Όλες οι χώρες της Ευρωζώνης θα επηρεαστούν από τον SEPA, όσον αφορά στις πληρωμές στο εσωτερικό αλλά και σε αυτές που ενεργούνται έξω από τα σύνορά τους, προς άλλες χώρες που μετέχουν στο SEPA. Η επιδίωξη του SEPA είναι να καταργήσει

αυτά τα σύνορα και να δημιουργήσει έναν Ενιαίο Χώρο Πληρωμών σε Ευρώ.

Ο SEPA είναι ένας χώρος στον οποίο οι καταναλωτές, οι εταιρίες και οι λοιποί οικονομικοί παράγοντες θα είναι σε θέση να διενεργούν και να δέχονται εγχώριες και διασυνοριακές πληρωμές σε ευρώ με τους ίδιους βασικούς όρους και τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις ανεξάρτητα από τη γεωγραφική τους θέση. Σκοπός του SEPA είναι η δημιουργία μιας ενοποιημένης, ανταγωνιστικής και καινοτομικής αγοράς πληρωμών μικρής αξίας στον ευρωπαϊκό χώρο, όπου οι πληρωμές σε ευρώ χωρίς μετρητά θα διενεργούνται με τη χρήση ενός μόνο τραπεζικού λογαριασμού και μιας ενιαίας δέσμης μέσων πληρωμών.

Αυτό σημαίνει ότι όλες οι πληρωμές μι-

κρής αξίας σε ευρώ θα γίνουν «εγχώριες», δηλαδή θα πάψει να υφίσταται διάκριση μεταξύ εγχώριων και διασυνοριακών πληρωμών εντός της ζώνης του ευρώ. Το σχέδιο SEPA δεν αποβλέπει μόνο στη βελτίωση της αποδοτικότητας των διασυνοριακών πληρωμών, αλλά και στην ανάπτυξη κοινών μέσων, προτύπων, διαδικασιών και υποδομών για την πρόωθηση αξιόλογων οικονομιών κλίμακας. Εντός του SEPA, οι πελάτες θα μπορούν να πραγματοποιούν πληρωμές σε ολόκληρη τη ζώνη του ευρώ με την ίδια αποδοτικότητα και ασφάλεια, όπως συμβαίνει σήμερα εντός των χωρών τους. Εάν το επιθυμούν, θα μπορούν να το πράξουν χρησιμοποιώντας ένα μόνο λογαριασμό και μία μόνο κάρτα πληρωμών.

Ο SEPA αποτελεί φυσική εξέλιξη της εισαγωγής του ευρώ και γι' αυτό επικεντρώνεται στη ζώνη του ευρώ. Εντούτοις, θα συμβάλει επίσης στη βελτίωση της Ενιαίας Αγοράς και στην εκπλήρωση των στόχων του προγράμματος της Λισσαβόνας. Ο SEPA αποτελεί σημαντικό ευρωπαϊκό στόχο, ο οποίος από άποψη φιλοδοξίας, μεγέθους και πολυπλοκότητας μπορεί να συγκριθεί με τη μετάβαση στα τραπεζογραμμάτια και τα κέρματα ευρώ. Συνεπώς, πρέπει να εκτελεστεί όπως ένα σχέδιο: μπορεί να επιτύχει μόνο εάν όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη που συμμετέχουν στη διαδικασία θέσουν τους

το 2002 ο τραπεζικός κλάδος δημιούργησε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Πληρωμών (European Payments Council - EPC). Το EPC καθορίζει τους νέους κανόνες και διαδικασίες για τις πληρωμές σε ευρώ. Σε αυτή τη διαδικασία έχει συμπεριλάβει τα ενδιαφερόμενα μέλη όχι μόνο από τη ζώνη του ευρώ, αλλά και από άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), την Ισλανδία, το Λιχτενστάιν, τη Νορβηγία και την Ελβετία. Ο SEPA, επί του παρόντος, έχει εφαρμογή σε 31 χώρες. Έτσι, κοινότητες εκτός της ζώνης του ευρώ θα έχουν τη δυνατότητα

«Η εισαγωγή του Ευρώ ως του ενιαίου νομίσματος της ζώνης του ευρώ θα ολοκληρωθεί μόνο όταν ο SEPA καταστεί πραγματικότητα...»

Κοινή Δήλωση της Ευρωπαϊκής επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας της 4^{ης} Μαΐου 2006.

ίδιους στόχους και ακολουθήσουν το ίδιο πρόγραμμα με συμφωνηθέντα ορόσημα.

Εναπόκεινται στις δημόσιες αρχές, στο Ευρωσύστημα και στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, να αποσαφηνίσουν τους τελικούς στόχους του SEPA, αφού εξετάσουν προσεκτικά τις προσδοκίες όλων των ενδιαφερόμενων μελών. Λόγω του πολιτικού χαρακτήρα του SEPA, είναι επίσης πολύ σημαντικό η δημόσια διοίκηση, η οποία χρησιμοποιεί υπηρεσίες πληρωμών σε πολύ μεγάλο βαθμό, να αποτελέσει παράδειγμα και να είναι ο πρώτος τομέας που θα προσχωρήσει στον SEPA.

Ο τραπεζικός κλάδος ανέλαβε να παραδώσει τα προϊόντα του SEPA, ιδίως τις προδιαγραφές των νέων μέσων πληρωμής. Στο πλαίσιο αυτής της πρόκλησης,

τα να συμμετάσχουν στα συστήματα πληρωμών σε ευρώ και να υιοθετήσουν τα πρότυπα και τις πρακτικές του SEPA, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στη δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς για τις υπηρεσίες πληρωμών.

Ένας ακόμα οργανισμός που θα διαδραματίσει ένα βασικό ρόλο στο SEPA είναι το δίκτυο SWIFT², το οποίο έχει αναλάβει την υποχρέωση να βοηθήσει τα μέλη της Ένωσης του να εφαρμόσουν το SEPA με τον οικονομικά αποδοτικότερο τρόπο. Ένας από τους στόχους του EPC είναι να καθοριστούν τα σχέδια του SEPA για τις μεταφορές πιστώσεων και τις άμεσες χρεώσεις. Στην πράξη αυτό σημαίνει την συγγραφή κανονισμών για αυτά τα δύο εργαλεία πληρωμής. Το SWIFT υπο-

² SWIFT είναι τα αρχικά της Security for Worldwide Interbank Financial Telecommunication, δηλαδή της Ένωσης για την Παγκόσμια Διατραπεζική Χρηματοοικονομική Τηλεπικοινωνία.

στηρίζει την κοινοτική προσπάθεια με την μετατροπή αυτών των κανονισμών του EPC σε τεχνικά πρότυπα³ (που θα είναι μέρος του παγκόσμιου συνόλου προτύπων του). Το SWIFT θα συμβάλει επίσης περαιτέρω με τον καθορισμό των οδηγιών εφαρμογής για τα πρότυπα, προκειμένου να εξασφαλιστεί η τεχνική διαλειτουργικότητα και άμεση δυνατότητα υλοποίησης μέσα στο SEPA.

ΤΟ ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ SEPA

Το EPC έχει καθορίσει το χρονοδιάγραμμα για τον SEPA σε τρία κύρια στάδια: το στάδιο του σχεδιασμού, το στάδιο της υλοποίησης και το στάδιο της μετάπτωσης.

Το πρώτο στάδιο, δηλαδή το στάδιο του σχεδιασμού, ξεκίνησε το 2004 και έχει σχεδόν ολοκληρωθεί. Αφορά το σχεδιασμό των νέων συστημάτων μεταφορών πιστώσεων και άμεσων χρεώσεων, καθώς και τα πλαίσια για την υποδομή των συστημάτων καρτών και των συστημάτων εκκαθάρισης⁴ και διακανονισμού⁵ των συναλλαγών. Τα απαραίτητα πρότυπα έχουν ήδη δημιουργηθεί, όπως επίσης έχουν καθοριστεί και οι απαιτήσεις ασφαλείας.

Το δεύτερο στάδιο, το οποίο αφορά

την υλοποίηση, ξεκίνησε στα μέσα του 2006 και προβλέπεται να ολοκληρωθεί στο τέλος του 2007. Αυτό το στάδιο επικεντρώνεται στην προετοιμασία της εφαρμογής των νέων μέσων, προτύπων και υποδομών SEPA. Σε αυτό το στάδιο θα διεξαχθούν και δοκιμές. Οι εθνικοί φορείς που έχουν αναλάβει σε κάθε χώρα της ζώνης του ευρώ την υλοποίηση ή/και τη μετάπτωση θα συνδράμουν σε αυτή την προσπάθεια, παρακολουθώντας την προετοιμασία των διαφόρων ενδιαφερόμενων μερών για την εφαρμογή του SEPA. Η σύνθεση των ενδιαφερόμενων μερών χαρακτηρίζεται από έντονη ποικιλομορφία, καθώς περιλαμβάνει τράπεζες, φορείς διαχείρισης υποδομών, φορείς δημόσιας διοίκησης, επιχειρήσεις και άλλους χρήστες.

Το τελικό στάδιο αποτελεί μια περίοδο μετάπτωσης, κατά την οποία τα εθνικά συστήματα πληρωμών θα συνυπάρχουν με τα νέα συστήματα SEPA. Οι πελάτες θα έχουν στη διάθεσή τους τόσο τα «παλαιά» εγχώρια μέσα όσο και τα νέα μέσα SEPA, ενώ οι υποδομές εκκαθάρισης και διακανονισμού θα είναι σε θέση να επεξεργάζονται πληρωμές και με τα δύο είδη μέσων. Ο στόχος εί-

³ Τα τεχνικά πρότυπα είναι απαραίτητα για την αλληλεπίδραση και τη διαλειτουργικότητα μεταξύ των πληροφοριακών συστημάτων και για την προώθηση της αυτοματοποίησης της διαδικασίας πληρωμών. Το EPC έχει υιοθετήσει μια ενιαία προσέγγιση για την ανάπτυξη προτύπων προκειμένου να επιτρέψει την αυτοματοποιημένη επεξεργασία όλων των πληρωμών σε ευρώ, δηλαδή έχει περιγράψει τους τύπους δεδομένων που θα ανταλλάσσονται μεταξύ των φορέων χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης, όπως το SWIFT. Αυτοί οι τύποι δεδομένων διατίθενται στους κανονισμούς για τις μεταφορές πιστώσεων και τις άμεσες χρεώσεις SEPA και δημοσιεύτηκαν στο υπόδειγμα δεδομένων του SEPA (SEPA Data Model). Ο Διεθνής Οργανισμός Τυποποίησης (ISO) έχει μετατρέψει αυτούς τους λογικούς τύπους δεδομένων σε πρότυπα μηνυμάτων για το χρηματοπιστωτικό κλάδο σε γλώσσα XML (ISO 20022 universal financial industry (UNIFI) message standards). Αυτά τα πρότυπα θα αποτελέσουν τη βάση για τη δημιουργία μηνυμάτων σε τυποποιημένη γλώσσα. Το EPC έχει αποφασίσει ότι η χρήση των προτύπων UNIFI θα είναι υποχρεωτική για την επικοινωνία μεταξύ τραπεζών και προτεινόμενη για την επικοινωνία μεταξύ πελάτη και τράπεζας.

⁴ **Εκκαθάριση** είναι μια διαδικασία που περιλαμβάνει τη μεταβίβαση εντολών πληρωμής, την επίτευξη συμφωνίας λογαριασμών, την επιβεβαίωση εντολών πληρωμής και τη δημιουργία τελικής θέσης για διακανονισμό (με βάση είτε μεμονωμένες συναλλαγές είτε δέσμες συναλλαγών).

⁵ **Διακανονισμός** είναι η μεταφορά κεφαλαίων μεταξύ του εντολέα και του δικαιούχου (μεταξύ της τράπεζας του εντολέα και της τράπεζας του δικαιούχου).

ναι η σταδιακή μετάπτωση στον SEPA, η οποία θα καθοδηγείται από την αγορά, ώστε μέχρι το τέλος του 2010 να έχει επιτευχθεί η μετάπτωση μιας κρίσιμης μάζας συναλλαγών. Στη Λευκή Βίβλο του Μαΐου 2002, 42 ευρωπαϊκές τράπεζες και οι ευρωπαϊκές ενώσεις του πιστωτικού τομέα δήλωσαν ότι η πλήρης μετάπτωση στον SEPA θα έχει επιτευχθεί μέχρι το τέλος του 2010.

Ωστόσο, ορισμένες τράπεζες και άλλα ενδιαφερόμενα μέλη έθεσαν υπό αμφισβήτηση αυτή την προθεσμία, δηλώνοντας ότι η πλήρης μετάπτωση από τα εθνικά μέσα/συστήματα στα μέσα/συστήματα του SEPA μέχρι το 2010 δεν είναι ρεαλιστική και ότι η διαδικασία εκσυγχρονισμού και ενοποίησης της αγοράς πληρωμών μικρής αξίας μπορεί ενδεχομένως να επιτευχθεί μετά την ημερομηνία αυτή. Το Ευρωσύστημα έχει εξετάσει διεξοδικά αυτές τις αντιρρήσεις και σήμερα θεωρεί ότι οι περισσότεροι στόχοι του SEPA μπορούν να υλοποιηθούν μέχρι το τέλος του 2010, δηλαδή στη λήξη της προθεσμίας που έθεσαν οι τράπεζες το 2002. Είναι πιθανό ότι ορισμένα στοιχεία αυτού του σχεδίου και κυρίως αυτά που συνδέονται με αλλαγές των υποδομών και την πλήρη εξάλειψη των εθνικών μέσων, δεν θα έχουν επιτευχθεί πλήρως μέχρι το τέλος του 2010. Ωστόσο, είναι σαφές ότι η πορεία αυτή πρέπει να είναι μη αναστρέψιμη και ότι η σταδιακή εξάλειψη των εθνικών μέσων θα πρέπει να έχει προχωρή-

σει σε πολύ μεγάλο βαθμό μέχρι το τέλος του 2010. Στην Τρίτη Έκθεση Προόδου, το Ευρωσύστημα παρουσίασε πρόταση, σύμφωνα με την οποία θα πρέπει να δοθεί η ευκαιρία στους πολίτες και στις εμπορικές επιχειρήσεις να χρησιμοποιούν τα πανευρωπαϊκά συστήματα για εθνικές και διασυνοριακές πληρωμές, ήδη από την 1η Ιανουαρίου 2008. Η προθεσμία αυτή έχει γίνει ευρέως αποδεκτή από τις τραπεζικές κοινότητες και σήμερα αποτελεί σημαντικό ορόσημο του σχεδίου SEPA.

Με την πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις υπηρεσίες πληρωμών στην εσωτερική αγορά, θεσπίστηκε ένα εναρμονισμένο νομικό πλαίσιο για την αγορά πληρωμών της Κοινότητας. Επίσης ο Κανονισμός (ΕΚ) 2560/2001⁶ σχετικά με τις διασυνοριακές πληρωμές σε ευρώ, καθόρισε την εξίσωση των προμηθειών μεταξύ των εγχώριων και διασυνοριακών πληρωμών για ποσά έως 50.000€.

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ SEPA

Ο τραπεζικός κλάδος έχει αναλάβει την ανάπτυξη των μέσων πληρωμών SEPA. Για να ανταπεξέλθει στις νέες προκλήσεις έχει επικεντρώσει τις προσπάθειές του σε τρία επίπεδα.

Σε πρώτο επίπεδο, ο τραπεζικός κλάδος ανέπτυξε νέα συστήματα πληρωμών για τις μεταφορές πιστώσεων⁷ και τις άμεσες χρεώσεις⁸ και δημιούργησε ένα

⁶ REGULATION (EC) No 2560/2001 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 19 December 2001 on cross-border payments in euro.

⁷ **Μεταφορά Πιστώσεων** είναι η ενεργοποίηση πληρωμής από τον εντολέα. Στην περίπτωση της μεταφοράς πιστώσεων, αποστέλλεται μια εντολή πληρωμής στην τράπεζα του εντολέα (στην τράπεζα του αποστολέα), με την οποία μεταφέρεται το ποσό στην τράπεζα του δικαιούχου (στην τράπεζα του παραλήπτη), πιθανόν μέσω διαφόρων ενδιάμεσων φορέων.

⁸ **Άμεση Χρέωση** είναι μια μεταφορά που ενεργοποιείται από το δικαιούχο (παραλήπτη) μέσω της τράπεζας του δικαιούχου κατόπιν συμφωνίας μεταξύ δικαιούχου και πληρωτή (αποστολέα). Οι άμεσες χρεώσεις συχνά χρησιμοποιούνται για επαναλαμβανόμενες πληρωμές (όπως οι λογαριασμοί υπηρεσιών κοινής ωφέλειας) στο πλαίσιο προηγούμενης συμφωνίας με τον πληρωτή. Άμεσες χρεώσεις χρησιμοποιούνται και για εφάπαξ πληρωμές όπου ο πληρωτής εγκρίνει μεμονωμένη πληρωμή.

πλαίσιο για τις πληρωμές με κάρτα. Τα νέα συστήματα πληρωμών που θα παρέχονται από τον τραπεζικό κλάδο θα βασίζονται σε μια νέα δέσμη κανόνων, πρακτικών και προτύπων για τις πληρωμές σε ευρώ. Το EPC έχει αναπτύξει κανονισμούς για δύο νέα συστήματα πληρωμών και ένα πλαίσιο στο οποίο οι τράπεζες μπορούν να αναπτύξουν προϊόντα πληρωμών SEPA: μεταφορές πιστώσεων SEPA, άμεσες χρεώσεις SEPA και πληρωμές με κάρτα SEPA. Όσον αφορά τις μεταφορές πιστώσεων και τις άμεσες χρεώσεις, επελέγη μια στρατηγική «αντικατάστασης», με νέα κοινά συστήματα για τις πληρωμές σε ευρώ και για τις δύο περιπτώσεις. Αυτά τα συστήματα καταγράφονται στον Κανονισμό 2560/01, που καλύπτει τους κανόνες, τις πρακτικές και τα πρότυπα που ισχύουν για τις εν λόγω πληρωμές σε ευρώ. Αντίθετα, για τις πληρωμές με κάρτα επελέγη μια στρατηγική «προσαρμογής», προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα στα υπάρχοντα συστήματα και τους διαχειριστές τους να προσαρμοστούν σε μια νέα δέσμη επιχειρηματικών και τεχνικών προτύπων και διαδικασιών.

Όσον αφορά στις μεταφορές πιστώσεων, η πρόοδος που έχει επιτευχθεί, σύμφωνα με την 4^η Έκθεση Προόδου του SEPA (Φεβρουάριος 2006) που συντάχθηκε από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, είναι σημαντική. Στην έκδοση του Κανονισμού που υιοθέτησε το EPC το Σεπτέμβριο του 2005 για εθνική διαβούλευση, με αντικείμενο τις μεταφορές πιστώσεων του SEPA, καθορίζει μια βασική μεταφορά πιστώσεων για μη επείγουσες πληρωμές. Θα διασφαλίζει τη δυνατότητα πλήρους πρόσβασης, θα εγγυάται την πίστωση ολόκληρου του ποσού στο λογαριασμό του αποδέκτη και δεν θα

θέτει όριο στην αξία της πληρωμής. Στην παρούσα μορφή του κανονισμού, ο χρόνος εκτέλεσης της μεταφοράς δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τις τρεις τραπεζικές ημέρες από την ημερομηνία αποδοχής. Στην τελευταία πρόταση οδηγίας για τις υπηρεσίες πληρωμών στην εσωτερική αγορά, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει τη θέσπιση νομικής υποχρέωσης που θα μειώνει το μέγιστο χρόνο εκτέλεσης σε μία μόνο τραπεζική ημέρα (H+1) μέχρι το 2010. Το Ευρωσύστημα θα εξετάσει κατά πόσο η πρόταση αυτή είναι εφικτή, γεγονός που θα μπορούσε να απαιτήσει υψηλές επενδύσεις από τον τραπεζικό τομέα σε ορισμένες χώρες της ΕΕ.

Επίσης, το EPC καλείται να διερευνήσει την πιθανότητα ανάπτυξης ενός προτύπου SEPA για έντυπα μεταφορές πληρωμών που δεν έχουν ηλεκτρονική μορφή (και το αντίστοιχο σχέδιο πληρωμών που βασίζονται στο διαδίκτυο) τα οποία θα χρησιμοποιούνται για πανευρωπαϊκές μεταφορές πιστώσεων (από το 2008 και μετά), ώστε να αποφευχθεί ο σχεδιασμός ειδικών προτύπων για κάθε χώρα. Οι εργασίες για αυτό το ζήτημα που είχαν ξεκινήσει ήδη πριν από μερικά χρόνια θα πρέπει να συνεχιστούν. Δεν υπάρχει βέβαια πρόθεση να ενθαρρυνθεί η χρήση μέσων μη ηλεκτρονικής μορφής. Τα μέσα αυτής της μορφής θα πρέπει σταδιακά να αντικατασταθούν από πιο αποδοτικά ηλεκτρονικά μέσα. Η χρήση τους όμως από παρά πολλούς τραπεζικούς πελάτες είναι μια πραγματικότητα που πρέπει να ληφθεί υπόψη.

Όσον αφορά στις άμεσες χρεώσεις αναμένεται ότι, την 1η Ιανουαρίου 2008, το βασικό σύστημα άμεσης χρέωσης του SEPA θα έχει τεθεί σε πλήρη λειτουργία και θα είναι διαθέσιμο για συναλλαγές

μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών, καθώς και μεταξύ επιχειρήσεων. Πιθανές πρόσθετες επιλογές, οι οποίες εξετάζονται επί του παρόντος, θα είναι ενδεχομένως διαθέσιμες το 2008. Ο κανονισμός για τις άμεσες χρεώσεις του SEPA⁹ έχει τεθεί σε εφαρμογή. Σκοπός του εν λόγω κανονισμού είναι η παρουσίαση μιας πλήρους σειράς επιχειρηματικών κανόνων, πρακτικών και προτύπων που θα διέπουν το σύστημα άμεσων χρεώσεων του SEPA. Περιέχει διατάξεις για το πεδίο εφαρμογής του συστήματος, τους ρόλους και τις ευθύνες των συμμετεχόντων, επιχειρηματικούς και λειτουργικούς κανόνες και το νομικό και συμβατικό πλαίσιο.

Μια βασική δυσκολία που έπρεπε να ξεπεράσει το EPC κατά τη σύνταξη του κανονισμού για τις Άμεσες Χρεώσεις του SEPA, ήταν το γεγονός ότι οι εθνικές πρακτικές για τη διαχείριση εντολών διαφέρουν σημαντικά όσον αφορά την έκδοση, την τροποποίηση και την ακύρωσή τους. Σε ορισμένες χώρες, ο οφειλέτης δίνει εντολή απευθείας στον πιστωτή χωρίς εμπλοκή του τραπεζικού τομέα στη διαχείριση της. Στις χώρες αυτές, ο χρεώστης έχει το ευρύτερο δικαίωμα να απορρίπτει τις άμεσες χρεώσεις. Σε άλλες χώρες, ο χρεώστης δίνει εντολή στην τράπεζά του, είτε απευθείας είτε μέσω του πιστωτή, για εκτέλεση της άμεσης χρέωσης. Η άμεση χρέωση του SEPA προσεγγίζει περισσότερο το πρώτο μοντέλο. Ωστόσο, στις εθνικές διαβουλεύσεις που διοργάνωσε το EPC στο τέλος του 2005, φάνηκε ότι σε αρκετές χώρες οι

χρήστες είχαν επιφυλάξεις σχετικά με το επιλεγμένο μοντέλο. Κατά συνέπεια, το Δεκέμβριο του 2005, το EPC αποφάσισε να διερευνήσει κατά πόσο θα μπορούσαν να εφαρμοστούν πρόσθετες διαδικασίες για τη διαχείριση εντολών.

Είναι σαφές ότι το σύστημα άμεσων χρεώσεων που πρότεινε το EPC ταιριάζει ιδίως στις μαζικές πληρωμές από τους καταναλωτές προς τις εταιρίες, τους οργανισμούς κοινής ωφελείας ή τις δημόσιες υπηρεσίες (π.χ. λογαριασμοί ηλεκτρικού ρεύματος ή πληρωμές φόρων). Το σύστημα αυτό δεν είναι τόσο κατάλληλο για συναλλαγές μεταξύ εταιριών, που κατά κανόνα απαιτούν διαφορετικές παραμέτρους (π.χ. μικρότερο χρόνο ανάκλησης και μικρότερο χρόνο εκτέλεσης). Το EPC συμφώνησε το Δεκέμβριο του 2005 να εξετάσει την πιθανότητα καθορισμού επιλογών στο πλαίσιο του συστήματος που θα ταίριαζαν καλύτερα σε

⁹ SEPA DIRECT DEBIT SCHEME RULEBOOK, EPC016-06, EPC.

αυτή την κατηγορία πληρωμών. Το Ευρωσύστημα ενθάρρυνε το EPC να συνεχίσει αυτές τις εργασίες για την εξεύρεση κατάλληλης λύσης για τους εταιρικούς πελάτες. Ωστόσο, είναι σημαντικό η δυνατότητα επιλογής να δοθεί τόσο στον πιστωτή, που μπορεί ενδεχομένως να προσφέρει μία ή περισσότερες επιλογές, όσο και στον χρεώστη, που μπορεί ενδεχομένως να αποφασίζει αν θα δεχτεί ή όχι τις επιλογές που προσφέρει ο πιστωτής. Αυτό σημαίνει ότι ο τραπεζικός τομέας θα πρέπει να είναι σε θέση να επεξεργάζεται όλες τις λύσεις και τα εθνικά σχέδια υλοποίησης που δεν θα πρέπει να αποτρέπουν τη χρήση κάποιας από αυτές.

Στη διάρκεια του σχεδιασμού του κανονισμού για την άμεση χρέωση του SEPA, το Ευρωσύστημα επεσήμανε επανειλημμένα ότι ένα βασικό κριτήριο επιτυχίας του νέου συστήματος είναι η δυνατότητα πλήρους πρόσβασης σε όλες τις χρεώστριες τράπεζες από οποιαδήποτε συναλλαγή άμεσης χρέωσης του SEPA. Αυτό προϋποθέτει ότι όλες οι τράπεζες της ζώνης του ευρώ θα είναι σε θέση να λαμβάνουν εντολές άμεσης χρέωσης από τις πιστώτριες τράπεζες χρησιμοποιώντας το νέο σύστημα και πρότυπα. Η τρέχουσα μορφή του κανονισμού δεν παρέχει στοιχεία για τον τρόπο επίτευξης της δυνατότητας πλήρους πρόσβασης. Το EPC καλείται να εξετάσει αυτό το ζήτημα χωρίς καθυστέρηση, προκειμένου να εξασφαλίσει ότι τα σχετικά μέτρα θα έχουν θεσπιστεί πριν το σύστημα άμεσης χρέωσης του SEPA διατεθεί σε όλους τους χρήστες τον Ιανουάριο του 2008.

Όσον αφορά στις κάρτες, το Ευρω-

σύστημα αναμένει ότι μέχρι την 1η Ιανουαρίου 2008:

➔ Όλες οι τεχνικές και συμβατικές διατάξεις, επιχειρηματικές πρακτικές και πρότυπα που είχαν οδηγήσει σε κατακερματισμό της ζώνης του ευρώ σε εθνικό επίπεδο θα έχουν εξαλειφθεί.

➔ Θα έχουν καθοριστεί κατάλληλες τεχνικές και συμβατικές διατάξεις, επιχειρηματικές πρακτικές και πρότυπα (ιδίως, τα τεχνικά πρότυπα για κάρτες, συσκευές αποδοχής POS και ATM, διασυνδέσεις επικοινωνίας, πλατφόρμες επεξεργασίας κ.λπ.) που θα διασφαλίζουν τη διαλειτουργικότητα και επομένως την ευελιξία και ανεξαρτησία στην επιλογή των παρόχων υπηρεσιών.

➔ Θα πρέπει να έχει καθοριστεί και να έχει υποβληθεί προς έγκριση στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή μια διαφανής μεθοδολογία με βάση το κόστος, σε περίπτωση θέσπισης διατραπεζικής χρέωσης.

➔ Θα πρέπει να έχει αναπτυχθεί μια ολοκληρωμένη στρατηγική για τον περιορισμό της απάτης με κάρτες, ιδίως σε διασυνοριακό πλαίσιο.

Μέχρι το τέλος του 2010, θα πρέπει να έχει επιτευχθεί ο τελικός στόχος του SEPA: Όλα τα συστήματα καρτών θα πρέπει να είναι συμβατά με το πρότυπο EMV¹⁰, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης προσωπικού αριθμού αναγνώρισης (PIN). Στους κατόχους κάρτας και στους εμπόρους θα προσφέρονται δύο μόνο μορφές υπηρεσιών: μια εγχώρια μορφή υπηρεσίας, πανομοιότυπη για όλη τη ζώνη του ευρώ, και μια διεθνής μορφή υπηρεσίας για τους κατόχους κάρτας της ζώνης του ευρώ που ταξιδεύουν εκτός της ζώνης του ευρώ.

Επί του παρόντος, σε κάθε χώρα της

¹⁰ Το πρότυπο EMV έχει καθιερωθεί από τα μεγαλύτερα διεθνή συστήματα καρτών, δηλαδή το Euro pay International, την MasterCard International και την Visa International.

ζώνης του ευρώ, λειτουργεί τουλάχιστον ένα σύστημα καρτών σε εθνικό επίπεδο, παρέχοντας σε γενικές γραμμές υψηλό επίπεδο υπηρεσιών σε λογικές τιμές. Οι περισσότερες τράπεζες συμμετέχουν σε τουλάχιστον ένα διεθνές σύστημα, το οποίο χρησιμοποιείται για συναλλαγές που πραγματοποιούνται εκτός της χώρας. Η μεταφορά αυτού του επιτυχημένου μοντέλου στη ζώνη του ευρώ απαιτεί την εμφάνιση ευρωπαϊκών συστημάτων που θα εξυπηρετούν μέρος ή το σύνολο του SEPA, σε συνδυασμό με συνεχή προσφυγή σε διεθνή συστήματα καρτών για πανευρωπαϊκή πρόσβαση ή/και συναλλαγές εκτός της ζώνης του ευρώ. Τα διεθνή συστήματα καρτών θα μπορούσαν να συγκαταλέγονται μεταξύ αυτών των συστημάτων της ζώνης του ευρώ, υπό την προϋπόθεση ότι, αντί να παρέχουν σήμερα τις δύο μορφές εθνικών και διασυνοριακών πληρωμών, θα αρχίσουν να παρέχουν μια διπλή μορφή υπηρεσίας που θα αφορά συναλλαγές εντός και εκτός της ζώνης του ευρώ.

Τα διεθνή συστήματα καρτών θα διαδραματίσουν κεντρικό ρόλο στη διαδικασία ενοποίησης. Ο τραπεζικός τομέας θα στηριχθεί σε αυτά για να παρέχει, σε όλες τις περιπτώσεις, υπηρεσίες εκτός της ζώνης του ευρώ με την ίδια υψηλή ποιότητα, όπως συμβαίνει με τη διασυνοριακή υπηρεσία που παρέχουν σήμερα. Θα έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν υπηρεσίες εντός της ζώνης του ευρώ αυτόνομα ή μέσω συμμαχιών.

Το πλαίσιο του SEPA για τις κάρτες είναι σχετικά αόριστο όσον αφορά τις διατραπεζικές χρεώσεις. Το Ευρωσύστημα θεωρεί ότι θα πρέπει να θεσπιστούν διασφαλίσεις όταν ο τραπεζικός κλάδος εξετάσει αυτό το θέμα, το οποίο εγείρει λεπτά ζητήματα

όσον αφορά τον ανταγωνισμό. Αλλά η πρόδος σε αυτό τον τομέα είναι σημαντική. Το πλαίσιο του SEPA για τις κάρτες θα πρέπει να συμπληρωθεί με αρχές για μια πολιτική διατραπεζικών χρεώσεων. Το Ευρωσύστημα παρατήρησε επίσης ότι το πλαίσιο του SEPA για τις κάρτες επιτρέπει τη θέσπιση συμφωνιών για διατραπεζικές χρεώσεις εντός γεωγραφικών υποομάδων μελών σε συστήματα καρτών, γεγονός απαράδεκτο, επειδή η διαφοροποίηση μόνο βάσει γεωγραφικών παραγόντων δεν είναι συμβατή με την έννοια του SEPA.

Σε κάθε περίπτωση, αν θεσπιστούν διατραπεζικές χρεώσεις, θα πρέπει να αντανakλούν τη μείωση του κόστους διεκπεραίωσης για πληρωμές με κάρτα εντός του SEPA.

Σε δεύτερο επίπεδο, ο τραπεζικός κλάδος διερεύνησε τη δυνατότητα παροχής πρόσθετων προαιρετικών υπηρεσιών που

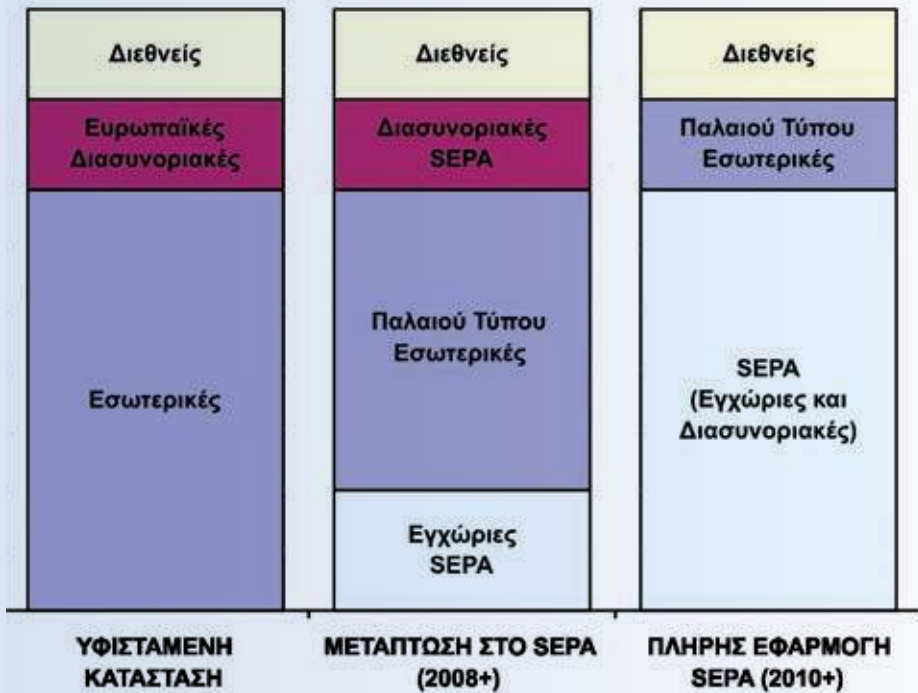
θα μπορούσαν να βελτιώσουν το χειρισμό των πληρωμών. Με βάση τα συστήματα SEPA, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα μπορούν, είτε μεμονωμένα είτε στο πλαίσιο συνεργασίας, να αναπτύσσουν και να παρέχουν στους πελάτες τους βελτιωμένα προϊόντα ή υπηρεσίες. Οι βελτιώσεις περιλαμβάνουν τον ταχύτερο διακανονισμό των πληρωμών και τον εντοπισμό του Κωδικού Αναγνώρισης Τράπεζας (Bank Identifier Code - BIC) από το Διεθνή Αριθμό Τραπεζικού Λογαριασμού (International Bank Account Number - IBAN). Οι υπηρεσίες περιλαμβάνουν την ηλεκτρονική τιμολόγηση, την ηλεκτρονική συμφωνία λογαριασμών και λύσεις για τη διενέργεια πληρωμών μέσω του διαδικτύου.

Ένα παράδειγμα βελτίωσης προϊόντος είναι η δυνατότητα ταχέως διακανονι-

σμού μεταφορών πιστώσεων (πληρωμές κατά προτεραιότητα), όπου οι τράπεζες θα επιτρέπουν το διακανονισμό επείγουσών μεταφορών πιστώσεων την ίδια τραπεζική ημέρα. Μια άλλη βελτίωση είναι η δυνατότητα οι πελάτες να διενεργούν πληρωμές μόνο με τον κωδικό IBAN, δηλαδή χωρίς την προσθήκη του κωδικού BIC, ο οποίος θα εντοπίζεται από τον πάροχο της υπηρεσίας μέσω του κωδικού IBAN. Οι υπηρεσίες ορίζονται ως υπηρεσίες με προσανατολισμό προς το μέλλον που συχνά συνδέονται με τα μέσα πληρωμών SEPA. Οι εν λόγω υπηρεσίες μπορούν κατ' αρχήν να παρέχονται τόσο από τραπεζικά όσο και από μη τραπεζικά ιδρύματα όπως θα δούμε παρακάτω.

Το Ευρωσύστημα έχει ενθαρρύνει τη συνεργασία του EPC και των επιχειρήσεων

ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΤΟΥ ΟΓΚΟΥ ΠΛΗΡΩΜΩΝ

ΠΗΓΗ: ABN AMPO analysis, 2006. WORLD PAYMENTS REPORT 2006

για την ανάπτυξη λύσεων και τον καθορισμό ελάχιστων προτύπων για ορισμένες από τις υπηρεσίες προστιθέμενης αξίας που χρησιμοποιούνται πιο συχνά. Οι εργασίες για την ηλεκτρονική τιμολόγηση έχουν ήδη ξεκινήσει. Πρόκειται για μια υπηρεσία που παρέχεται πριν από την πληρωμή: οι λογαριασμοί αποστέλλονται απευθείας στην εφαρμογή ηλεκτρονικών τραπεζικών συναλλαγών (web banking) του εντολέα και, αφού αυτός αποδεχτεί το λογαριασμό, εκδίδεται εντολή αυτόματης πληρωμής με όλα τα σχετικά στοιχεία τόσο του εντολέα όσο και του δικαιούχου. Μια άλλη υπηρεσία, η οποία παρέχεται μετά την πληρωμή, είναι η ηλεκτρονική συμφωνία λογαριασμών: πρόκειται για ηλεκτρονική αντιστοίχιση πληρωμών και λογαριασμών, με την αυτόματη ενημέρωση της κατάστασης τραπεζικών κινήσεων του δικαιούχου. Ο συνδυασμός των υπηρεσιών προστιθέμενης αξίας με τα μέσα πληρωμών SEPA δημιουργεί σημαντικά περιθώρια περικοπής του κόστους, καθώς καταργείται η έντυπη μορφή των διαφόρων εγγράφων και επιτυγχάνεται πλήρως αυτοματοποιημένη επεξεργασία.

Σε τρίτο επίπεδο, καθόρισε αρχές για τη λειτουργία των υποδομών επεξεργασίας πληρωμών και μερίμνησε για ζητήματα τυποποίησης. Οι υποδομές παρέχουν το λειτουργικό κομμάτι της εκκαθάρισης και του διακανονισμού πληρωμών σε ευρώ. Το EPC έχει καθορίσει ένα πλαίσιο το οποίο αποσαφηνίζει τους κανόνες και τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθούν οι πάροχοι υποδομής (π.χ. τα αυτοματοποιημένα συστήματα εκκαθάρισης, οι φορείς επεξεργασίας συναλλαγών με κάρτα και λοιποί φορείς που χειρίζονται, διαβιβάζουν και ανταλλάσσουν πληροφορίες που σχετίζονται με πληρωμές για χρηματοπιστωτικά ιδρύματα).

Παραδοσιακά, αυτοί οι πάροχοι υποδομής είναι αρμόδιοι για τη διαχείριση των κανόνων, των πρακτικών και των προτύπων που αφορούν τις πληρωμές που διενεργούνται σε μια χώρα, ενώ συνήθως προσφέρουν υπηρεσίες επεξεργασίας σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Στο νέο περιβάλλον του SEPA, οι κανόνες και τα πρότυπα ορίζονται στα συστήματα SEPA, τα οποία γενικά διαχωρίζονται από τις υποδομές επεξεργασίας. Αυτή η διάκριση θα επιτρέψει τον ανταγωνισμό μεταξύ των παρόχων υποδομής, ενώ θα τους δώσει και τη δυνατότητα να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε οποιαδήποτε τράπεζα ή σύστημα καρτών.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η Ελληνική τραπεζική κοινότητα έχει δεχθεί την αναγκαιότητα μετάβασης στον Ενιαίο Χώρο Πληρωμών και έχει για το σκοπό αυτό δημιουργήσει κατάλληλη οργανωτική δομή. Σε επίπεδο οργάνωσης έχει συσταθεί το SEPA Forum με αντικείμενο την παρακολούθηση της προετοιμασίας μετάβασης. Στο SEPA Forum προεδρεύει ο Υποδιοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος και συμμετέχουν η Ελληνική Ένωση Τραπεζών, η ΔΙΑΣ Α.Ε., η οποία διαχειρίζεται και λειτουργεί σύστημα πληρωμών λιανικής, το Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, η Ένωση Ελληνικών Εμπορικών Επιμελητηρίων, ο Σύνδεσμος Ελληνικών Βιομηχανιών, το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών, Επιχειρήσεις Κοινής Ωφέλειας και Ενώσεις Καταναλωτών. Η Ελληνική Ένωση Τραπεζών έχει αναλάβει το σχεδιασμό και την υλοποίηση, μέσω ειδικών ομάδων εργασίας που έχει συστήσει για την επεξεργασία των επιμέρους θεμάτων,

και της Εκτελεστικής Επιτροπής που αποτελεί το ανώτατο όργανο λήψης αποφάσεων για τις τράπεζες. Έχοντας υπόψη το χρονοδιάγραμμα υλοποίησης που τέθηκε από το EPC, οι τράπεζες άρχισαν εντός του 2007 να αναπτύσσουν τα προϊόντα SEPA, τα οποία θα αρχίσουν να διαθέτουν στο κοινό από τον Ιανουάριο 2008. Οι τεχνικές δοκιμές στα προϊόντα αυτά θα γίνουν στην περίοδο Μαΐου - Νοεμβρίου 2007.

Οι ελληνικές τράπεζες ετοιμάζονται να δώσουν σκληρή μάχη σε διεθνές επίπεδο εν όψει της δημιουργίας μιας ενιαίας χρηματοπιστωτικής ευρωπαϊκής αγοράς, όπου οι καταναλωτές θα μπορούν να πραγματοποιούν τις συναλλαγές τους με τις τράπεζες (δάνεια και καταθέσεις) με το ίδιο κόστος σε κάθε χώρα της Ένωσης. Στην Ευρώπη οι πληρωμές δεν λειτουργούν με ενιαίο τρόπο. Υπάρχουν εθνικές λύσεις, διαφορετικές εμπειρίες, standards και νόμοι προστασίας καταναλωτών, τα οποία καθιστούν δυσχερή την αποτελεσματική διαχείριση των πληρωμών από τις τράπεζες, τις επιχειρήσεις και τους απλούς καταναλωτές. Ο SEPA θα πιέσει την αγορά για ορθολογική οργάνωση, που τελικά θα οδηγήσει σε ελαχιστοποίηση του κόστους με αποτέλεσμα τις χαμηλές τιμές για όλους. Από επιχειρηματικής άποψης, προσφέροντας οι τράπεζες νέα προϊόντα, αναμένουν να αυξηθούν οι πελάτες που θα τα προτιμήσουν, εξισορροπώντας, κατά κάποιο τρόπο, την απώλεια στην κερδοφορία τους στην περιοχή των πληρωμών. Παράλληλα, θα έχουν συμβάλει στο όραμα του SEPA και οι καταναλωτές θα ωφεληθούν από ιδιαίτερα καλές υπηρεσίες από όλες τις απόψεις.

Για το ελληνικό τραπεζικό σύστημα ως σύνολο, το αποτέλεσμα λειτουργίας του SEPA θα εξαρτηθεί πιθανότατα από την ικανότητα των τραπεζών να μειώσουν

το κόστος που αφορά τις υποδομές, τη διατήρηση διαφορετικών διαδικασιών για τις εγχώριες πληρωμές και τις πληρωμές στη ζώνη του ευρώ ή το χειρισμό με μη μηχανικό τρόπο ορισμένων τμημάτων της αλυσίδας διεκπεραίωσης πληρωμών. Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι η ενοποίηση σε εθνικό επίπεδο των υποδομών της αγοράς, η οποία πραγματοποιήθηκε τις προηγούμενες δεκαετίες, βάσει των αρχών του εξορθολογισμού και του αυτοματισμού, οδήγησε σε επιχειρηματικά μοντέλα που παραμένουν επικερδή για τις τράπεζες. Η ίδια εξέλιξη θα πρέπει να ισχύσει σε επίπεδο ζώνης ευρώ, όπου υπάρχει ήδη το επιχειρηματικό κίνητρο για εξορθολογισμό και ένας υψηλότερος βαθμός αυτοματισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, το επενδυτικό κόστος για τα μέσα και τις διαδικασίες του SEPA μπορεί να αντιμετωπιστεί ως ανάπτυξη δραστηριοτήτων που προηγουμένως είχαν προκύψει σε καθαρά εθνικό πλαίσιο.

Βέβαια, οι αλλαγές που επέρχονται στο χώρο των ευρωπαϊκών πληρωμών, με αφορμή τον SEPA, έχουν επιπτώσεις για τις τράπεζες που θα πρέπει να πάρουν στρατηγικές αποφάσεις, καθώς θα υπάρξει ισχυρός ανταγωνισμός και όχι μόνο μεταξύ τους. Όπως διαφαίνεται, θα υπάρξουν και άλλοι μη τραπεζικοί οργανισμοί (Payments Institutions) οι οποίοι, καλυπτόμενοι από το ίδιο νομικό πλαίσιο με τις τράπεζες, θα διεκδικήσουν το φιλέτο των πληρωμών προσφέροντας ιδιαίτερα ελκυστικές, καινοτόμες και οικονομικές λύσεις στους καταναλωτές.

Στην κατεύθυνση αυτή οι τράπεζες σχεδιάζουν νέες σύνθετες λύσεις -όπως η ανάπτυξη εναλλακτικών δικτύων- για την προσέλευση των πελατών και την πώληση των προϊόντων τους. Αυτά τα εναλλακτικά δίκτυα θα περιλαμβάνουν ακόμη και

ασφαλιστικές εταιρείες, όπως ανακοίνωσε πρόσφατα η Εθνική Τράπεζα, όπου θα πουλάει στεγαστικά δάνεια από τη θυγατρική ασφαλιστική της εταιρεία. Καθώς οι τράπεζες θα δημιουργήσουν εναλλακτικά δίκτυα πώλησης των προϊόντων μέσα από μεσιτικές και κατασκευαστικές εταιρείες ή και ηλεκτρονικά από το internet, οι πελάτες θα έχουν πλέον τη δυνατότητα επιλογής τράπεζας σε οποιαδήποτε χώρα της ΕΕ. Αυτό πρακτικά για τους Έλληνες καταναλωτές σημαίνει ότι θα μπορούν να παίρνουν φθηνότερα στεγαστικά ή καταναλωτικά δάνεια από ξένες τράπεζες¹¹.

Επίσης με το SEPA, θα είναι δυνατή η πληρωμή λογαριασμών σε ευρώ σε άλλες χώρες. Για παράδειγμα, ένας Έλληνας φοιτητής που βρίσκεται στη Γερμανία ή ένας Σουηδός συνταξιούχος που διαμένει για ορισμένους μήνες το χρόνο στην Κρήτη θα είναι σε θέση να πληρώνουν λογαριασμούς στις χώρες υποδοχής τους από τους τραπεζικούς λογαριασμούς σε ευρώ της χώρας προέλευσής τους, με το ίδιο κόστος που τους χρεώνεται στη χώρα τους. Το SEPA θα σημαίνει επίσης ότι οι πολίτες της ΕΕ θα μπορούν να χρησιμοποιούν την ίδια εθνική χρεωστική κάρτα για την ανάληψη ευρώ σε οποιοδήποτε σημείο της ΕΕ, πράγμα που θα σημαίνει την ανάγκη να έχουν λιγότερες κάρτες στο πορτοφόλι τους ή ακόμα και μία μόνο κάρτα.

Προκειμένου οι ελληνικές τράπεζες να αντιμετωπίσουν τις αλλαγές, καλούνται να επανεξετάσουν τις υποδομές, τις λειτουργίες τους και θα πρέπει να προβούν σε κάποιες γενικές ενέργειες που αφορούν όλα τα μέσα πληρωμών. Κυρίως όμως να σχεδιάσουν και να προσφέρουν νέα προϊόντα SEPA, από τον

Ιανουάριο του 2008 και να επανεξετάσουν την τιμολογιακή τους πολιτική, όσον αφορά τη δομή της, με γνώμονα την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων, την προώθηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (χωρίς μετρητά), αλλά και την αποφυγή εσωτερικού ανταγωνισμού (π.χ. επιταγές, μετρητά).

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

Οι διαπιστώσεις κλειδιά επί της πορείας υλοποίησης του SEPA αποτυπώνονται πολύ χαρακτηριστικά στα παρακάτω σημεία που καταγράφονται στο προοίμιο του WORLD PAYMENTS REPORT 2006:

➔ Σε έξι χώρες της ευρωζώνης, το 85% όλων των πληρωμών χωρίς μετρητά γίνονται ήδη χρησιμοποιώντας μέσα παρόμοια με του SEPA (κάποια μορφή άμεσης χρέωσης, λογιστικής μεταφοράς, ή πληρωμής καρτών), υποδηλώνοντας ότι η «κρίσιμη μάζα» του SEPA μπορεί να επιτευχθεί μάλλον εύκολα. Από αυτόν τον όγκο, 58% είναι, ή θα μπορούσαν εύκολα να είναι, συμβατά με το SEPA, ενώ το 42% βρίσκεται πολύ κοντά στα πρότυπα του SEPA.

➔ Η επιτυχία του SEPA εξαρτάται από την ταχύτητα και την ποιότητα του εθνικού σχεδίου εφαρμογής του και την εστίασή του στις τεχνικές και λειτουργικές αλλαγές. Για το μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα, αυτά τα εθνικά σχέδια πρέπει να ευθυγραμμιστούν πανευρωπαϊκά για να εξασφαλιστεί ένα συνεπές καθεστώς SEPA.

➔ Ο στόχος του SEPA περί μείωσης των μετρητών δεν έχει επιτευχθεί ακόμα. Οι ποσότητες των μετρητών ακόμα αυξάνονται στην Ευρώπη.

➔ Υπάρχουν σημαντικές διαφορές στις συναλλαγές χωρίς τη χρήση μετρητών μετα-

¹¹ Για παράδειγμα, στεγαστικά δάνεια από τράπεζα της Γαλλίας, όπου το επιτόκιο είναι 4,09%, ενώ στην Ελλάδα είναι 4,50% ή καταναλωτικά δάνεια, από τράπεζα της Φινλανδίας, όπου το επιτόκιο έως ένα έτος είναι 4,83% έναντι 8,19% στην Ελλάδα.

ξύ των χωρών. Η ομάδα χωρών με μη-υψηλή χρήση μετρητών συγκλίνει στις 230 συναλλαγές χωρίς μετρητά ανά κάτοικο ετησίως, αλλά διάφορες άλλες χώρες καθυστερούν και δεν παρουσιάζουν κανένα σημάδι μετακίνησης σε πιο υψηλά επίπεδα χρήσης.

➔ Οι τρέχοντες Κανονισμοί για τις λογιστικές μεταφορές και τις άμεσες χρεώσεις καλύπτουν τα ισχύοντα βασικά εργαλεία πληρωμών. Το EPC εν μέρει θα καλύψει τα κενά μεταξύ των ισχυόντων εργαλείων πληρωμών και των αντίστοιχων εθνικών, αλλά οι υπηρεσίες προστιθεμένης αξίας, όπως οι άμεσες πληρωμές και η ηλεκτρονική τιμολόγηση, θα πρέπει να αναπτυχθούν από άλλους παρόχους.

➔ Η τρέχουσα έκδοση του θεσμικού πλαισίου του SEPA για τις κάρτες θα μπορούσε να ωθήσει μεμονωμένες χώρες (και τράπεζες) να ερμηνεύσουν τους κανόνες διαφορετικά, δημιουργώντας προβλήματα κατά την εφαρμογή του.

➔ Η ανάλυση εισοδήματός επιβεβαίωσε γενικά τα συμπεράσματά μας του περασμένου έτους. Μετά από το 2010, οι τράπεζες της Ευρώπης των 12 είναι πιθανό να καταλήξουν με 18 - 29 δισεκατομμύρια € (38%-62%) λιγότερα σε άμεσα κέρδη, από αυτά τα οποία θα είχαν χωρίς το SEPA. Βλέπουμε ως πιθανό για τις τράπεζες της Ευρωζώνης να αυξήσουν τα κέρδη κατά 8 δισεκατομμύρια € (18%) με νέες πρωτοβουλίες, πλέον των φυσικών ποσοστών αύξησης του όγκου εργασιών που δεν αφορά συναλλαγές. Εντούτοις, μετά από το 2010, οι αυξήσεις όγκου εργασιών, το πολύ-πολύ, θα αντισταθμίσουν μόνο το 4,3 δισεκατομμύρια € από τα χαμένα κέρδη.

➔ Για να συντηρήσουν τα κέρδη, οι τράπεζες στην Ευρώπη πρέπει να βελτιώσουν τις στρατηγικές τιμολόγησής τους. Η τρέχουσα τιμολόγηση δεν απεικονίζει τις εσωτερικές δαπάνες των τραπεζών και αποτυγχάνει να παράσχει κίνητρα στους καταναλωτές να χρησιμοποιήσουν τις οικονομικώς αποδοτικότερες λύσεις πληρωμών. Οι τράπεζες πρέπει να υποκινήσουν τα οικονομικώς αποδοτικά μέσα, όπως οι ηλεκτρονικές πληρωμές, εις βάρος των ανεπαρκών υπηρεσιών όπως των αναλήψεων μετρητών και των επιταγών.

➔ Οι τράπεζες πρέπει επειγόντως να επανεξετάσουν τις μακροπρόθεσμες στρατηγικές τους στις πληρωμές (μαζί με τις συνηθισμένες προσπάθειες να βελτιώσουν τις εσωτερικές τους ανεπάρκειες) για να αντισταθμίσουν τις απώλειες των εσόδων τους. Αυτό πρέπει να συνεπάγεται μια επαναξιολόγηση κάθε δραστηριότητας και προϊόντος πληρωμών και τη χρήση καινοτόμων στρατηγικών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ A Response to the Euro system's view of a "SEPA for Cards", Doc EPC 071/07 11 April 2007, (Version 1.1) EPC Secretariat, www.europeanpaymentscouncil.org
- ☞ Joint statement by the European Commission and the European Central Bank welcoming the European Parliament's adoption of the Payment Services Directive, IP/07/550, Brussels, 24 April 2007.
- ☞ Banks get serious as corporates engage, άρθρο του Bob Giffords, α ν ξ ά ρ τ η του τ ρ α π ζ ι κ ο ύ κ α ι τ ε χ ν ο λ ο γ ι κ ο ύ α ν α λ υ τ ή, δ η μ ο σ ι ε υ μ έ ω σ τ ο Bob.Giffords@Btinternet.com
- ☞ Charter of the European Payments Council (EPC), Coordinated Version following Amendments approved by the Plenary on 17 MARCH 2005 & 21 JUNE 2006, www.europeanpaymentscouncil.org
- ☞ Concluding remarks "SEPA - Opportunities by Change", Gertrude Tumpel - Gugerell Member of the Executive Board, Conference "SEPA Summit" at the Euro Finance Week on 13 November 2006 in Frankfurt am Main, <http://www.ecb.int>
- ☞ Press Release, 2766th Council Meeting, Economic and Financial Affairs, Brussels, 28 November 2006, Council of the European Union, 15502/06 (Presse 332), <http://www.consilium.europa.eu/Newsroom>
- ☞ Fin - Focus, Εσωτερική Αγορά και υπηρεσίες, Ενημερωτικό δελτίο για τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, Δεκ. 2006 - Αριθ. 2, http://ec.europa.eu/internal_market/finances/index_en.htm
- ☞ Making SEPA a Reality, EPC066/06 version 1.4, 16 April 2007, European Payments Council, www.europeanpaymentscouncil.eu
- ☞ Moving towards the Single Euro Payments Area - the challenge ahead, άρθρο του Geoffroy de Schrevel, Head Payments Market, Banking Industry Division, Swift.
- ☞ Charlie McCreevy, Commissioner for the Internal Market and Services, welcomes progress made in ECOFIN Council on Payment Services Directive, IP/07/423, Brussels, 27 March 2007. http://ec.europa.eu/internal_market/payments/framework/index_en.htm
- ☞ Regulation (EC) No 2560/2001 of the European Parliament and of the Council of 19 December 2001 on cross - border payments in euro, 28-12-2001, Official Journal of the European Communities, L 344/13.
- ☞ SEPA Direct Debit Scheme Rulebook, Doc EPC016-06 (Version 2.2), 13 December 2006, EPC, www.europeanpaymentscouncil.org
- ☞ SEPA explained, A basic introduction to the Single Euro Payments Area (SEPA), EPC156/06 SEPA explained Fact sheet 1, www.europeanpaymentscouncil.org
- ☞ SEPA for public administrations, Creating critical mass for the Single Euro Payments Area, EPC007 07, Fact sheet 2 (version 0.4) www.europeanpaymentscouncil.org
- ☞ SEPA Testing Programme, Advance information, February 2007, S.W.I.F.T. SCRL, www.swift.com
- ☞ The Eurosystem' s View of a "SEPA FOR CARDS", European Central Bank 2006, <http://www.ecb.int>
- ☞ World Payments Report 2006, ABN AMRO, Capgemini, European Financial Management & Marketing Association, www.wpr06.com
- ☞ Προς έναν Ενιαίο Χώρο Πληρωμών σε Ευρώ, Στόχοι και Προθεσμίες, 4^η Έκθεση Προόδου, Φεβρουάριος 2006, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, <http://www.ecb.int>
- ☞ Εναρμόνιση της κοινωνίας με τον SEPA, άρθρο της Ελένης Ζήκου στο περιοδικό Οικονομική Επιθεώρηση, τεύχος 1070 , Μάιος 2007.
- ☞ «Κοινοτική οδηγία φέρνει τα πάνω-κάτω στα δάνεια», ρεπορτάζ του Δ. Σ. Κανέλλη στην εφημερίδα ΕΘΝΟΣ την 19/5/07.
- ☞ Στο περίπτερο με κάρτα, η Ενιαία Περιοχή Πληρωμών σε Ευρώ, άρθρο του Χαράλαμπου Νικόπουλου, Boussias Communications nikouropoulos@boussias.com
- ☞ Τραπεζικές Χρεώσεις: Πότε ένα ενιαίο νόμισμα είναι πραγματικά ενιαίο; Όταν το αποφασίζουν οι Τράπεζες, περιοδικό Καταναλωτικά Βήματα - Τεύχος Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 2001, Κέντρο Προστασίας Καταναλωτών.
- ☞ Ιστοσελίδα Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών.
- ☞ Ο Ενιαίος Χώρος Πληρωμών σε Ευρώ (SEPA): Μια Ενοποιημένη Αγορά Πληρωμών Μικρής Αξίας, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 2006, <http://www.ecb.int>

Κινητή Τηλεφωνία & Υγεία

Μύθοι και πραγματικότητες για τη μεταξύ τους σχέση

ΚΕΙΜΕΝΟ: Αθανάσιος Παπανδρέου, Φαρμακοποιός-Τοξικολόγος, Επιστημονικός Συνεργάτης του Οφθαλμολογικού Ινστιτούτου Αθηνών

Η έκρηξη της κινητής τηλεφωνίας που διαδραματίζεται στις μέρες μας, έχει πυροδοτήσει ένα κύμα αμφισβητήσεων για το αν η νέα τεχνολογία επηρεάζει αρνητικά την υγεία, ειδικά από τις κεραιές που έχουν τοποθετηθεί στις κατοικημένες περιοχές. Κατά πόσο όμως έχουν βάση οι διάφορες επιφυλάξεις και φήμες; Οι τελευταίες επιστημονικές απόψεις μας ωθούν να αναθεωρήσουμε τις πεποιθήσεις μας και να εξάγουμε κάποια χρήσιμα συμπεράσματα.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Οι επιφυλάξεις και οι υπόνοιες που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς για πιθανή βλαβερή επίδραση στην υγεία μας από τις κεραιές της κινητής τηλεφωνίας έχουν προκαλέσει ανασφάλεια και πολλά ερωτηματικά, όχι μόνο στους χρήστες αυτής της προηγμένης τεχνολογίας, αλλά κυρίως στους κατοίκους των περιοχών όπου έχουν τοποθετηθεί αυτές οι κεραιές.

Η επιστημονική κοινότητα, μετά από τη διενέργεια πολλών μελετών και ελέγχων, αθρώνει τις κεραιές, αφού αποδείχτηκε ότι λειτουργούν πολύ πιο κάτω από τα όρια ασφαλείας που έχουν τεθεί για την προστασία της δημόσιας υγείας.

Αυτά λοιπόν τα όρια ασφαλείας που έχουν θεσπιστεί για το γενικό πληθυσμό από τους παγκόσμιους οργανισμούς, είναι 50 φορές χαμηλότερα από τα ανώτατα επιτρεπόμενα επίπεδα απορρόφησης ενέργειας, στα οποία ο ανθρώπινος οργανισμός δεν παρουσιάζει καμία βιολογική βλάβη.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας έχει πάρει θέση και αναφέρει πως τα τρέχοντα επιστημονικά στοιχεία αποδεικνύουν ότι η έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, όπως αυτή που εκπέμπεται από τις κεραιές κινητής τηλεφωνίας, είναι απίθανο να προκαλεί καρκίνο.

Η διαπίστωση αυτή έγινε ύστερα από κλινικές μελέτες που πραγματοποιήθηκαν σε ζώα και έδειξαν πως δεν υπάρχουν στοιχεία που να συσχετίζουν την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία ραδιοσυχνοτήτων με την πιθανότητα εμφάνισης καρκίνου οποιασδήποτε μορφής¹.

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μέχρι σήμερα, όλες οι μετρήσεις που έχουν γίνει στην Ελλάδα για την ένταση της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας από τις κεραιές κινητής τηλεφωνίας είναι καθυστερημένες. Οι μετρήσεις αυτές, καθώς και οι έλεγχοι για την τήρηση των ορίων ασφαλείας, γίνονται αποκλειστικά από την Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας.

Ο φορέας αυτός έχει πραγματοποιήσει πλήθος μετρήσεων της έντασης των ραδιοκυμάτων στους περιβάλλοντες χώρους των κεραιών της κινητής τηλεφωνίας.

Όλες οι μετρήσεις έδειξαν ότι η ακτινοβολούμενη ισχύς είναι από δεκάδες έως χιλιάδες φορές χαμηλότερη από τα όρια ασφαλείας που έχει θεσπίσει η ελληνική νομοθεσία, ακόμα και πάνω στις οροφές των πολυκατοικιών στις οποίες είναι εγκατεστημένες οι εν λόγω κεραιές.

Έχοντας υπ' όψιν τα δεδομένα αυτά

ο Ακαδημαϊκός καθηγητής της Ιατρικής Σχολής Αθηνών και του Πανεπιστημίου του Harvard στις ΗΠΑ κ. Δ. Τριχόπουλος έχει διαβεβαιώσει το κοινό πως «δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος για την υγεία του πληθυσμού που κατοικεί κοντά σε σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας».

Παράλληλα, ερευνητική ομάδα του Πολυτεχνείου έχει παρουσιάσει μελέτες σύμφωνα με τις οποίες «η ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία κοντά σε κεραιές κινητής τηλεφωνίας ήταν πολλές φορές κάτω από τα όρια ασφαλείας». Επιπλέον η Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας, παρουσιάζοντας τα αποτελέσματα ελέγχων της, τόνισε ότι «όλες οι μετρήσεις έδειξαν πως η εκπομπή ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας από τις κεραιές υπήρξε πολλές δεκάδες φορές χαμηλότερη από τα όρια ασφαλείας»².

Στη χώρα μας ισχύει ένα από τα πιο αυστηρά νομοθετικά πλαίσια σε ό,τι αφο-

¹ «International Health Regulations», Ετήσια Έκδοση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, Γενεύη 1999.

² Ε. Χ. Μπίλλη: «Τηλεπικοινωνιακά Συστήματα», Εκδόσεις Συμμετρία, σελ.182-185.

ρά τα ηλεκτρομαγνητικά πεδία και την επίδρασή τους στην υγεία.

Τα συναρμόδια Υπουργεία Ανάπτυξης, ΠΕΧΩΔΕ, Υγείας και Μεταφορών-Επικοινωνιών έχουν υπογράψει Κοινή Υπουργική Απόφαση για τα μέτρα προφύλαξης του κοινού από τη λειτουργία των κεραιών κινητής τηλεφωνίας που έχουν εγκατασταθεί στην ξηρά.

Η απόφαση αυτή, που ισχύει από το Σεπτέμβριο του 2000, υιοθετεί ουσιαστικά τη σύσταση του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων «Περί του περιορισμού της έκθεσης του κοινού σε ηλεκτρομαγνητικά πεδία» προσθέτοντας άλλον έναν παράγοντα ασφάλειας της τάξης του 20%. Δηλαδή τα όρια ασφαλείας που έχουν θεσπιστεί στη χώρα μας είναι κατά 20% αυστηρότερα από αυτά που ορίζει η Ευρωπαϊκή Σύσταση. Τα όρια ασφαλείας που αναγράφονται στην Κοινή Υπουργική Απόφαση, έχουν καθοριστεί κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να λαμβάνονται υπ' όψη παράγοντες όπως η ατομική ευαισθησία, οι περιβαλλοντικές συνθήκες, οι διαφορές ηλικίας του πληθυσμού καθώς και οι αντίστοιχες διαφορές στην κατάσταση υγείας³.

ΑΡΜΟΔΙΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

Εκτός Ελλάδας, υπάρχουν πολλοί διεθνείς ανεξάρτητοι επιστημονικοί οργανισμοί, που αναλύουν και αξιολογούν όλες τις έρευνες που διεξάγονται σε σχέση με την εκπομπή ραδιοκυμάτων από τις κε-

ραίες κινητής τηλεφωνίας και θεσπίζουν κανόνες για την προστασία της δημόσιας υγείας. Σε αυτούς τους φορείς συμπεριλαμβάνονται η Διεθνής Επιτροπή Προστασίας από μη Ιονίζουσες Ακτινοβολίες (ICNIRP), το American National Standards Institute, το National Radiological Protection Board (NRPB) και φυσικά ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO).

Οι οργανισμοί αυτοί κατέληξαν στο συμπέρασμα πως η έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία κάτω από τα όρια που έχουν θεσπίσει οι ICNIRP και NRPB δεν προκαλεί δυσμενείς επιπτώσεις στη δημόσια υγεία. Επομένως οι κάτοικοι που ζουν κοντά σε κεραιές κινητής τηλεφωνίας δεν διατρέχουν κανένα κίνδυνο, καθώς το επίπεδο της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στο οποίο εκτίθενται είναι πολύ χαμηλότερο από το όριο ασφαλείας⁴.

Η ΗΛΕΚΤΡΟΜΑΓΝΗΤΙΚΗ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ

Είναι αρκετά πολύπλοκη η λειτουργία των σταθμών βάσης της κινητής τηλεφωνίας, καθώς όλη η μεθοδολογία στηρίζεται σε μια εξαιρετικά προηγμένη τεχνολογία.

Αν μιλήσουμε συγκριτικά, μπορούμε να πούμε πως η ισχύς με την οποία λειτουργεί μια τυπική κεραία κινητής τηλεφωνίας, η οποία είναι της τάξης των 10-40 Watt, ισοδυναμεί με την ισχύ ενός με δύο συμβατικών λαμπτήρων φωτισμού, των γνωστών μας λαμπτήρων πυ-

³ C. Kittel - D. Knight - M. Ruderman: «Berkeley Physics Course», Έκδοση του Παν/μίου του Berkeley, California, σελ. 270-271.

⁴ «International Health Regulations», Ετήσια Έκδοση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, Γενεύη 1999.

ρακτώσεως. Βέβαια οι κεραιές κινητής τηλεφωνίας δεν είναι οι μόνες πηγές που εκπέμπουν ραδιοκύματα. Στο κοντινό μας περιβάλλον υπάρχουν ηλεκτρομαγνητικά πεδία τα οποία παράγονται από οποιαδήποτε συσκευή «μεταφέρει» κατά τη λειτουργία της ηλεκτρικά φορτία⁵. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν μεταξύ άλλων οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, οι φούρνοι μικροκυμάτων, οι τηλεοράσεις και τα ραδιόφωνα. Μάλιστα, η ισχύς εκπομπής των παραπάνω συσκευών είναι κατά μερικές χιλιάδες φορές ισχυρότερη από την ισχύ εκπομπής των κεραιών. Συνεπώς τα επίπεδα εκπεμπόμενης ισχύος κοντά σε ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς είναι υψηλότερα από τα αντίστοιχα κοντά σε σταθμούς βάσης κινητής τηλεφωνίας.

ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΑΛΗΘΕΙΕΣ

Τελικά όμως ποια είναι η πραγματικότητα για τους διάφορους φόβους που έχουν εκφραστεί κατά καιρούς σε σχέση με την κινητή τηλεφωνία;

Οι επιφυλάξεις που έχουν διατυπωθεί για το αν και κατά πόσο επηρεάζουν την υγεία οι κεραιές κινητής τηλεφωνίας, φαίνεται λοιπόν πως δεν έχουν επιστημονική βάση. Από την άλλη πλευρά όμως, ο θόρυβος που έχει ξεσπάσει οφείλεται μάλλον στο γεγονός ότι η κινητή τηλεφωνία βασίζεται σε μια νέα πρωτοποριακή τεχνολογία, η οποία είναι ακόμα άγνωστη στο ευρύ κοινό.

Το σωστό λοιπόν θα ήταν να βασιστούμε σε επιστημονικά τεκμηριωμένα στοιχεία και συμπεράσματα, ακολουθώντας την πεποίθηση του μεγάλου Έλληνα φιλοσόφου Αριστοτέλη, ότι δηλαδή «η Γνώση διώχνει το φόβο».

⁵ «New Standard Encyclopedia», Εκ δὲ αἰεῖς Standard Educational Corporation, Chicago, τόμος 9, σελ. 452-453.

Μύθος 1^{ος}: Οι σταθμοί βάσης κινητής τηλεφωνίας μπορούν να επηρεάσουν εμφυτευμένες ιατρικές συσκευές, όπως π.χ. τους βηματοδότες.

Αλήθεια: Τα σήματα που εκπέμπουν οι κεραίες έχουν ιδιαίτερα χαμηλή ένταση και συνεπώς δεν μπορούν να απορρυθμίσουν τους βηματοδότες, ούτε άλλες παρόμοιες συσκευές. Δεν υπάρχουν επιστημονικά στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι οι κεραίες των σταθμών βάσης επηρεάζουν τους καρδιακούς βηματοδότες ή άλλες εμφυτεύσιμες συσκευές, όσο τα επίπεδα έκθεσης βρίσκονται εντός των ορίων ασφαλείας.

Μύθος 2^{ος}: Τα παιδιά και οι γυναίκες σε κατάσταση εγκυμοσύνης κινδυνεύουν περισσότερο από τα ραδιοκύματα που εκπέμπουν οι κεραίες κινητής τηλεφωνίας.

Αλήθεια: Τα όρια ασφαλείας που έχουν θεσπίσει οι αρμόδιοι επιστημονικοί φορείς παγκοσμίως λαμβάνουν υπ' όψη τέτοιου είδους ιδιαιτερότητες και αφήνουν μεγάλα περιθώρια, με αποτέλεσμα να εγγυώνται την απόλυτη ασφάλεια του κοινού.

Μύθος 3^{ος}: Κατά πόσο λειτουργούν οι σταθμοί βάσης κινητής τηλεφωνίας με βάση τα όρια που έχουν θεσπίσει οι Διεθνείς Οργανισμοί;

Αλήθεια: Η ελληνική νομοθεσία προβλέπει μέτρα ελέγχου ασφαλούς λειτουργίας των κεραίων, όπως την εκπόνηση μελετών ακτινοπροστασίας για κάθε κεραία και τη διενέργεια περιοδικών μετρήσεων. Τέτοιους ελέγχους πραγματοποιεί η Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι κεραίες στην ελληνική επικράτεια λειτουργούν κάτω από τα όρια ασφαλείας που έχουν θεσπιστεί.

Μύθος 4^{ος}: Μήπως οι επιπτώσεις στην υγεία από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία είναι μακροπρόθεσμες;

Αλήθεια: Η κινητή τηλεφωνία δεν αποτελεί την πρώτη εφαρμογή της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας. Με το ίδιο σύστημα λειτουργούν οι κεραίες των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, τα ραντάρ, οι κεραίες επικοινωνίας της Αστυνομίας, της Πυροσβεστικής και των ταξί. Οι μελέτες των τελευταίων δεκαετιών δεν έχουν δείξει κάποιο δυσμενές αποτέλεσμα στην υγεία.

Μύθος 5^{ος}: Κινδυνεύει η υγεία των ανθρώπων που διαμένουν κοντά σε σταθμούς βάσης;

Αλήθεια: Οι κεραίες τοποθετούνται με βάση τις υποδείξεις της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας. Μερικά μέτρα μπροστά από την κεραία για σταθμούς βάσης τοποθετημένους στις οροφές των κτιρίων, τα επίπεδα έντασης των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων που επάγονται από την κεραία είναι αρκετές φορές κάτω από τα όρια ασφαλείας. Σύμφωνα με βρετανική μελέτη: «με βάση τα επιστημονικά δεδομένα, δεν υπάρχει κίνδυνος για την υγεία των ανθρώπων που διαμένουν κοντά σε σταθμούς βάσης, καθώς οι εκθέσεις αυτές είναι σχεδόν πάντα κάτω από τα όρια ασφαλείας»⁶.

⁶ Fred Grundy, MD: «Preventive Medicine and Public Health», Εκδόσεις H. K. Lewis & Co.Ltd. - London 1994, σελ. 305-312.

ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΚΕΡΑΙΩΝ

Η τοποθέτηση κεραιών κινητής τηλεφωνίας μέσα σε αστικές περιοχές δεν πρέπει να δημιουργεί κανέναν προβληματισμό, καθώς οι κεραίες αυτές είναι σχεδιασμένες ώστε να λειτουργούν με ιδιαίτερα χαμηλή ισχύ και να έχουν πολύ μικρή εμβέλεια.

Κάθε φορά που πληκτρολογείται ένας αριθμός κλήσης σε ένα κινητό, τα ραδιοκύματα μεταδίδουν το τηλεπικοινωνιακό σήμα στην πιο κοντινή κεραία. Στις αστικές περιοχές οι κεραίες αυτές εγκαθίστανται κατά κύριο λόγο πάνω στις οροφές πολυκατοικιών και όσο πληθαίνει ο αριθμός τους τόσο μειώνεται η ισχύς εκπομπής τους⁷.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το ηλεκτρομαγνητικό πεδίο που δημιουργείται γύρω από τις κεραίες, οι οποίες είναι τοποθετημένες σε πυκνοκατοικημένες περιοχές, είναι χαμηλότερο ακόμα και από αυτό που δημιουργούν μέσα σε ένα σπίτι οι ηλεκτρικές οικιακές συσκευές όταν λειτουργούν ταυτόχρονα πολλές μαζί. Άλλωστε η κινητή τηλεφωνία στηρίζει τη λειτουργία της στις ίδιες ακριβώς αρχές με την τηλεόραση, το ραδιόφωνο, το ασύρματο τηλέφωνο και πολλές άλλες συσκευές που είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένες με την καθημερινότητά μας. Στην Ελλάδα, όπως και στις περισσότερες χώρες του κόσμου, χρησιμοποιείται το σύστημα ψηφιακής κινητής τηλεφωνίας GSM (Global System for Mobile Communications), το οποίο δημιουργήθηκε το 1987 στο πλαίσιο της ενιαίας Ευρωπαϊκής πολιτικής για τις τηλεπικοινωνίες.

Πρόκειται για ένα κυψελοειδές σύστημα το οποίο αποτελείται από ένα δίκτυο σταθμών βάσης. Κάθε σταθμός βάσης απαρτίζεται από 3 συνήθως κεραίες, οι οποίες καλύπτουν αντίστοιχα 3 γεωγραφικές περιοχές, που ονομάζονται επίσης κυψέλες ραδιοκάλυψης. Επειδή κάθε κυψέλη μπορεί να δεχτεί

⁷ Serway: «Physics for Scientists & Engineers», β' τόμος, Εκδόσεις Saunders College Publishing, Philadelphia, σελ. 113-115.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να απενοχοποιηθεί η κινητή τηλεφωνία από μύθους που την κατηγορούν για βλαβερές επιδράσεις στην υγεία, καθώς τα οφέλη από την ανάπτυξή της είναι τεράστια όχι μόνο για τους ίδιους τους χρήστες αλλά κυρίως για την οικονομία της χώρας μας.

περιορισμένο αριθμό χρηστών, οι εταιρίες κινητής τηλεφωνίας φρόντισαν να τοποθετήσουν σε στρατηγικά σημεία κεραιές με συγκεκριμένες ακτίνες δράσης ώστε να εξυπηρετούνται ταυτόχρονα όλοι οι χρήστες. Στα αστικά κέντρα οι χρήστες κινητών τηλεφώνων είναι πολλοί και γι' αυτό απαιτούνται περισσότεροι σταθμοί βάσης για την κάλυψη μιας δεδομένης περιοχής. Οι σταθμοί αυτοί έχουν μικρή εμβέλεια, της τάξης των μερικών εκατοντάδων μέτρων, ώστε τα σήματά τους να μην παρεμβάλλονται μεταξύ τους, γεγονός το οποίο θα οδηγούσε στη μείωση της ποιότητας της επικοινωνίας. Έτσι, κατά τη διάρκεια μιας κλήσης ο σταθμός βάσης που βρίσκεται πιο κοντά στο κινητό λαμβάνει και μεταδίδει το σήμα. Καθώς όμως ο χρήστης της συσκευής κινείται και βγαίνει από την εμβέλεια αυτού του σταθμού, αυτόματα το σήμα μεταφέρεται στον επόμενο κοντινότερο σταθμό βάσης, δηλαδή στην επόμενη κεραία. Έτσι το κινητό τηλέφωνο λειτουργεί διαρκώς με τη χαμηλότερη δυνατή ισχύ⁸.

ΠΟΤΕ ΚΑΙ ΠΩΣ ΕΠΙΔΡΟΥΝ ΤΑ ΡΑΔΙΟΚΥΜΑΤΑ

Τα ηλεκτρομαγνητικά πεδία υπάρχουν στη φύση και υπήρχαν πάντα στη γη. Η επίδρασή τους στον ανθρώπινο οργανισμό εξαρτάται από δύο παράγοντες, την ένταση και τη συχνότητα της ακτινοβολίας. Ανάλογα με τη συχνότητά της, η ακτινοβολία διακρίνεται σε ιονίζουσα και μη ιονίζουσα. Στην

---

⁸ «New Standard Encyclopedia», Εκ δ' σεις Standard Educational Corporation, Chicago, τόμος 9, σελ. 457-459.

πρώτη κατηγορία ανήκουν τα κύματα υψηλών συχνοτήτων, δηλαδή άνω των 106 GHz, τα οποία μπορούν να προκαλέσουν ιονισμό της ύλης και είναι αυτά που σχετίζονται με τα φαινόμενα ραδιενέργειας. Αυτό σημαίνει πως όταν τα άτομα ή μόρια της ύλης ακτινοβοληθούν με κύματα υψηλής συχνότητας (ιονίζουσα ακτινοβολία) χάνουν ηλεκτρόνια από την εξωτερική στιβάδα τους, με αποτέλεσμα να μετατρέπονται σε δραστικά φορτισμένα ιόντα. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα ραδιοκύματα που δεν μπορούν να

προκαλέσουν ιονισμό της ύλης. Εδώ πρέπει να διευκρινιστεί πως οι εκπομπές ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας από τις κεραιές κινητής τηλεφωνίας κυμαίνονται σε πολύ χαμηλές συχνότητες, από 1 ως 2 GHz και συνεπώς δεν αποτελούν κίνδυνο για τη δημόσια υγεία⁹. Όπως άλλωστε αναφέρθηκε προηγουμένως, υπάρχουν συσκευές καθημερινής επαγγελματικής ή οικιακής χρήσης, οι οποίες εκπέμπουν στο περιβάλλον ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία σε αρκετά υψηλότερα επίπεδα από τις κεραιές της κινητής τηλεφωνίας.

---

⁹ H. J. Pain: «Φυσική των ταλαντώσεων και των κυμάτων», Εκδόσεις Συμμετρία, σελ. 192 κ.ε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Fred Grundy, MD: «Preventive Medicine and Public Health», Εκδόσεις H. K. Lewis & Co. Ltd., London 1994.
- ☞ «International Health Regulations», Ετήσια Έκδοση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, Γενεύη 1999.
- ☞ Μοδινού Α.: «Εισαγωγή στην κβαντική θεωρία της ύλης», Εκδόσεις Παπασωτηρίου.
- ☞ H. J. Pain: «Φυσική των ταλαντώσεων και των κυμάτων», Εκδόσεις Συμμετρία.
- ☞ E. X. Μπίλλη: «Τηλεπικοινωνιακά Συστήματα», Εκδόσεις Συμμετρία.
- ☞ C. Kittel - D. Knight - M. Ruderman: «Berkeley Physics Course», Έκδοση του Παν/μίου του Berkeley, California.
- ☞ Serway: «Physics for Scientists & Engineers», β' τόμος, Εκδόσεις Saunders College Publishing, Philadelphia.
- ☞ «New Standard Encyclopedia», Εκδόσεις Standard Educational Corporation, Chicago.

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Ο ρόλος του στο φαινόμενο της ουσιοεξάρτησης των ανηλίκων

ΚΕΙΜΕΝΟ: Αναστάσιος Γ. Ρούσσης, Κοινωνιολόγος - Εγκληματολόγος, Μ.Α. Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Μ.Α. Διεθνών Σχέσεων (Β' Ευρωπαϊκή Έδρα Jean Monnet - Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων) Παντείου Π.Κ. & Π.Ε., Διδάκτορας Κοινωνιολογίας (Τομέας Εγκληματολογίας) Παντείου Π.Κ. & Π.Ε.

Στο άρθρο αυτό γίνεται λόγος για το ρόλο που διαδραματίζει ο θεσμός της σχολικής κοινότητας στην κοινωνικοποίηση των νέων και πώς αυτός σχετίζεται με το φαινόμενο της χρήσης ή και της κατάχρησης νομίμων ή και παρανόμων ψυχοδραστικών ουσιών στους ανηλίκους. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από διάφορες ερευνητικές δραστηριότητες στον ελλαδικό και μη χώρο, παρουσιάζονται οι παράγοντες που σχετίζονται και κατά συνέπεια συμβάλλουν στην εμφάνιση μορφών παρεκκλίνουσας ή και παραβατικής συμπεριφοράς από μέρους των ανηλίκων, μέρος της οποίας είναι και η χρήση ναρκωτικών ουσιών.

Το σχολείο αποτελεί έναν από τους βασικότερους θεσμούς κοινωνικοποίησης των παιδιών και ασκεί σημαντική επιρροή στην ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη. Κατά τον Sandal (1998)¹, η προσαρμογή στο σχολείο είναι δείκτης ευρύτερης κοινωνικής προσαρμογής, καθώς και ψυχικής και σωματικής υγείας. Γι' αυτόν, το περιβάλλον που διαμορφώνεται στο σχολείο επηρεάζεται σημαντικά από παράγοντες που σχετίζονται είτε με τον ίδιο το θεσμό, όπως είναι ο κανονισμός και σχολική εργασία, είτε με τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ συμμαθητών ή μεταξύ μαθητών και καθηγητών.

Προορισμός του σχολείου είναι να μεταδίδει γνώσεις που ν' ανοίγουν δρόμους στα παιδιά και να προσελκύουν τα ενδιαφέροντά τους. Οφείλει να εκπληρώνει την προσωπικότητα, να αναπτύσσει την κρίση, τη δημιουργικότητα, τις ιδιαίτερες ικανότητες του παιδιού και του νέου, και να τους προετοιμάζει για την κοινωνική τους επανένταξη, δίνοντάς τους τη σωστή εικόνα του ιστορικού, κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος της χώρας μας, καθώς και των προβλημάτων της εποχής μας, φέρνοντάς τους σε γόνιμη δημιουργική επαφή με τον αρχαίο πολιτισμό και την πνευματική μας κληρονομιά αλλά και τους αγώνες του λαού μας.

Αντιθέτως, όταν το εκπαιδευτικό σύστημα: α) είναι «αναχρονιστικό, άνισο, καταπιεστικό» και κρατάει μεγάλη απόσταση ανάμεσα στην έδρα και το θρανίο, με αποτέλεσμα την καλλιέργεια μίας αρνητικής στάσης απέναντι στο σχολείο, το βιβλίο, τη μάθηση, β) τα σχολικά βιβλία παρουσιάζουν παραποιημένη την ιστορική αλήθεια και δεν ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της σύγχρονης επιστημονικοτεχνικής εξέλιξης και γ) η μεγάλη μερίδα του εκπαιδευτικού προσωπικού δεν έχει την κατάλληλη μετεκπαίδευση την οποία απαιτούν οι σημερινές συνθήκες, και δε μπορεί ν' αντεπεξέλθει ικανοποιητικά στο ρόλο του κύριου φορέα γνώσεων και διαπαιδαγώγησης², τότε ο θεσμός του σχολείου αποτυγχάνει να συμβάλλει στην άρτια κοινωνικοποίηση των νέων, αποσπώντας την προσοχή τους από τα επίμαχα κοινωνικά προβλήματα. Κατ' αυτό τον τρόπο, η μαθητική νεολαία παραμένει μακριά από κοινωνικούς προβληματισμούς, χωρίς να συμμετάσχει σε δημοκρατικές διαδικασίες για τη διαμόρφωση και διεκδίκηση των αιτημάτων της.

Ένας άλλος τύπος σχολικής παθολογίας είναι τα λανθασμένα κριτήρια που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί για την αξιολόγηση των μαθητών τους. Πρόκειται για τις περιπτώσεις όπου η χαμηλή επίδοση του μαθητή στο σχολείο εκλαμβάνεται από τον ίδιο και το περιβάλλον του «ως το μοναδικό κριτήριο για την εκτίμηση της προσωπικής του αξίας ή ευταξίας». Ακριβώς σ' αυτό εδώ το σημείο βρίσκεται μια πτυχή του νεαρού ατόμου που προσφεύγει στα ναρκωτικά. Γιατί δεν αισθάνεται αξιόλογο άτομο, δεν έχει «ψυχική αυταξία». Βέβαια, οι βαθμοί, οι επιδοκίμασιες και οι επανατροφοδοτήσεις των εκπαιδευτικών είναι τεκμήρια της αξίας των μαθητών.

Ωστόσο, πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί στο πώς χρησιμοποιούμε αυτά τα τεκμήρια. Ας μην ξεχνάμε ότι «η ταύτιση της χαμηλής επίδοσης με την προσωπική αξία

¹ Sandal, O.(1998) The School Environment as a Risk or Resource for Students Health Related Behaviors and Subjective Well - being, Research Centre for Health Promotion Faculty of Psychology, University of Bergen, Νορβηγία.

² Χρήστος, Πέτρος (1990) "Ναρκωτικά: Μία απόπειρα προσδιορισμού των αιτιών του προβλήματος και η κατάσταση στην Ελλάδα", στο: Ναρκωτικά. Κοινωνικά αίτια - Πρόληψη - Θεραπεία, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, σ. 84.

Αρκετές ερευνητικές μελέτες συσχετίζουν τη γενική οργάνωση των σχολείων μαζί με τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών απέναντι στους μαθητές, με το πρόβλημα απουσιών και την διαμόρφωση παραβατικής συμπεριφοράς μέσα και έξω από το σχολείο.

του παιδιού λειτουργεί καταστρεπτικά και ισοπεδωτικά για το συγκεκριμένο μαθητή, αφού δεν του αφήνουν περιθώρια να προβάλλει και ν' αναπτύξει τις δικές του ικανότητες, οι οποίες θ' αποτελούσαν μια σωστή βάση για την ενίσχυση και την ανάπτυξη του δικού του αυτό - συναισθήματος»³.

Συνολικά, όταν το σχολείο δεν παρέχει ούτε γνώσεις που να ανταποκρίνονται στην εποχή μας, αλλά ούτε εφόδια που να του διασφαλίζουν μια επαγγελματική εξέλιξη, ενώ, παράλληλα το παιδί γνωρίζει ότι ακόμα και σε περίπτωση που αποφοιτήσει από πανεπιστημιακή ή άλλη ανώτατη μορφή εκπαίδευσης θα περιμένει αρκετό καιρό μέχρι να αποκατασταθεί επαγγελματικά, απογοητεύεται και τραυματίζεται η ομαλή του ψυχοκοινωνική εξέλιξη, αποδιοργανώνοντας έτσι την προσωπικότητά του. Ανήμπορος ν' αντιμετωπίσει τη ζωή, βάζει σκοπούς και στόχους που αδυνατεί να τους πετύχει. Επομένως οδηγείται αργά ή γρήγορα, στο περιθώριο κι ο δρόμος των ψυχοδραστικών πλέον είναι πιο ανοιχτός αλλά και ο περισσότερο εύκολος γι' αυτόν.

Αρκετές ερευνητικές μελέτες συσχετίζουν τη γενική οργάνωση των σχολείων μαζί με τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών απέναντι στους μαθητές, με το πρόβλημα απουσιών και την διαμόρφωση παραβατικής συμπεριφοράς μέσα και έξω από το σχολείο. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε στενή συνάφεια ανάμεσα στη συστηματική απουσία και το ρόλο των θεσμικών παραγόντων.

Οι βασικότεροι θεσμικοί παράγοντες που, πιθανολογικά, επιδοτούν την εμφάνιση και την εξέλιξη καταστάσεων «σκασιαρχείου» ή «σχολειοφοβίας» είναι οι παρακάτω:

➤ Οι συνθήκες λειτουργίας του σχολείου (π.χ. κτιριακή υποδομή, αναλογία διδασκόντων - διδασκομένων).

➤ Οι θεσμοποιημένες διατάξεις περί την ηλικία εισδοχής στο σχολείο που «παραβλέπουν» τον ατομικό ρυθμό και το βαθμό κοινωνικοποίησης του κάθε μαθητή (χαρακτηριστικό που ενδεχομένως διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην περίπτωση της «σχολειοφοβίας»).

³ Φλούρος, Γεώργιος (1993) "Αυτοαντίληψη-Συμβουλευτική", στα Πρακτικά του Α' Σεμιναρίου για τους Εκπαιδευτικούς Μέσης Εκπαίδευσης (25 και 26 Ιανουαρίου 1992), σ. 67-68.

➔ Η οργάνωση και κατανομή δραστηριοτήτων.

➔ Το είδος των διαπροσωπικών σχέσεων που συνάπτεται ανάμεσα σε διδάσκοντες - αλλά και ανάμεσα στους διδάσκοντες και τη διεύθυνση του σχολείου - γεγονός που αναμφισβήτητα αντανακλάται με κέρδη ή/και με απώλειες στο μαθητικό πληθυσμό.

➔ Το «ήθος» γενικότερα που επικρατεί στο σχολείο⁴.

Το φαινόμενο της άρνησης του παιδιού να πάει σχολείο, γνωστή ως «σχολειοφοβία» («school phobia»), συνιστά όρο της προτίμησης των ψυχαναλυτών, που εντούτοις γίνεται αποδεκτός από τους περισσότερους συγγραφείς⁵. Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους Johnson, Falstein, Szures και Svendsenm (1941), με σκοπό να επισημανθεί ο ρόλος του σχολείου για την προκειμένη κατάσταση, ενώ έπειτα υιοθετήθηκε, ιδιαίτερα από άλλους, κυρίως Αμερικάνους ερευνητές⁶.

Ωστόσο, άλλοι συγγραφείς θεωρούν τον όρο πολύ συγκεκριμένο και για το λόγο αυτό χρησιμοποιούν τον όρο «σχολική άρνηση» («school refusal»)⁷. Ορισμένοι, επίσης, συγγραφείς προτιμούν την υιοθέτηση του όρου «σχολειοφοβία» σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου το παιδί πράγματι εκδηλώνει κάποιο φόβο που σχετίζεται με το σχολείο κι όχι με το άγχος αποχωρισμού⁸.

Ο Hersov (1977)⁹ συμπυκνώνει με τον ακόλουθο τρόπο τα κλινικά χαρακτηριστικά της «σχολειοφοβίας»: *«Το πρόβλημα αρχίζει συχνά με αόριστα παράπονα για το σχολείο ή με απροθυμία στη φοίτηση, που προχωρεί σε ολική άρνηση προκειμένου να πάει στο σχολείο ή να παραμείνει εκεί, ανεξάρτητα από την πειθώ, τα παρακάλια, τις αντεγκλήσεις και την ποινή εκ μέρους των γονιών ή / και τις πιέσεις που ασκούνται από εκπαιδευτικούς, οικογενειακούς γιατρούς και φορείς της εκπαιδευτικής πρόνοιας. Η συμπεριφορά, πιθανόν, να συνοδεύεται από έκδηλα συμπτώματα άγχους ή ακόμη και πανικού όποτε φθάνει η ώρα να πάει το άτομο στο σχολείο, και τα περισσότερα παιδιά δεν έχουν ούτε τη δύναμη να εγκαταλείψουν το σπίτι προκειμένου να ξεκινήσουν για το σχολείο. Πολλά που τα καταφέρνουν, γυρνούν στο σπίτι αφού φθάσουν στο μέσο της διαδρομής, ενώ κάποια από αυτά, μόλις φθάσουν στο σχολείο, επιστρέφουν γρήγορα στο σπίτι σε κατάσταση άγχους. Πολλά παιδιά υποστηρίζουν πως θέλουν να πάνε στο*

⁴ Καϊλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1992) Η σχολική φοβία: η Αλική στο χώρο της οικογένειας και του σχολείου (τόμ. Α'), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 13 - 46.

⁵ Βλέπε περισσότερα στοιχεία στα ακόλουθα: Kennedy, W.A. (1965) "School phobia: Rapid treatment of fifty cases", *Journal of Abnormal Psychology*, 70, 285 - 289, Paredise, L.V. (1984) "School phobia". In *Encyclopedia of Psychology*. Vol. 3. New York: John Wiley and Sons, Knox, P. (1989) "Home - based education: An alternative approach to school phobia", *Educational Review*, 41, 143 - 151, Biagg, N. (1990) "School phobia and its treatment". London: Routledge (First published by Croom Helm Ltd 1987) και Ollendick, T.H., King, N.J. (1991) "Fears and phobias of childhood". In M., Herbert (eds.) *Clinical child psychology. Social learning development and behavior* (309 - 329), Chichester, England: Wiley.

⁶ Καϊλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π., σ. 217.

⁷ Hersov, L.A. (1977) "School refusal". In M., Rutter & L.A., Hersov (eds.) *Child psychiatry: Modern approaches*. Oxford: Blackwell, Galloway, D. (1985) *Schools and persistent absentees*. England; Pergamon Press, Galloway, D. (1985) *Schools and persistent absentees*. New York, Pergamon Press, Galloway, D. (1985) *Schools and persistent absentees*, New York, Trad. P.V. (1989) "The preschool child: Assessment, diagnosis and treatment" ("School refusal", 300-303). New York: John Wiley & Sons και Herbert, M. (1991) "Clinical child psychology: social learning, development and behavior" ("School refusal", 168-170). New York: John Wiley & Sons.

⁸ Καϊλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π.

⁹ Hersov, L.A. (1977), ό.π.

σχολείο και είναι, μάλιστα, προετοιμασμένα ψυχικά για να το πράξουν, αλλά δεν μπορούν να τα καταφέρουν, όταν έρχεται η ώρα».

Πάντως, αν θέλαμε, από τη διεθνή βιβλιογραφία, να προχωρήσουμε στην εξηγητική ταξινόμηση της απουσίας ή της ελλιπούς παρακολούθησης, θα παρατηρούσαμε ότι τα χάσματα στην πορεία του μαθητή μέσα στο σχολικό σύστημα που μεταφράζονται και σε σχολική άρνηση (αν εξαιρέσουμε από την ενότητα των παραγόντων, τα οργανικά αίτια) επικεντρώνονται σε ένα διπολικό παιχνίδι με συγκρουσιακές ερμηνείες:

➔ («Ψυχολογική άποψη»): από τη μία πλευρά, ως συμπτώματα διαταραχών στο παιδί ή την οικογένεια («αποτυχία» του παιδιού ή της οικογένειας) ή

➔ («Κοινωνιολογική άποψη»): με έμφαση, από την άλλη πλευρά, στο ανταγωνιστικό ήθος¹⁰, την ακαταλληλότητα και το απρόσωπο που αντιπροσωπεύει η εκπαίδευση, προς την οποία το παιδί - μαθητής δίνει με την απουσία του τη δική του «υγίη» απάντηση («αποτυχία» του σχολείου).

Τις περισσότερες φορές η σχολειοφοβία εκδιπλώνεται μετά από κάποια απώλεια που έχει υποστεί το παιδί, όπως για παράδειγμα ο θάνατος συγγενικού προσώπου, ο χωρισμός από κάποιο συμμαθητή που έφυγε, ή απώλεια ενός κατοικίδιου ζώου. Η συγκεκριμένη απώλεια ενδέχεται να γίνει σημαντική για το παιδί, ενώ παράλληλα να υποτιμηθεί ή και να αγνοηθεί παντελώς η σημασία της από τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς που αδυνατούν να ερμηνεύσουν την απότομη αλλαγή στη συμπεριφορά του παιδιού¹¹.

Για να γίνουν τα παραπάνω περισσότερο κατανοητά, θα αναφέρουμε δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις εκδήλωσης του φαινομένου από την ερευνητική εμπειρία των Καϊλα, Πολεμικού και Ξανθάκου (1996)¹².

Πιο συγκεκριμένα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν, «η πρώτη περίπτωση¹³ αφορά την περίπτωση μιας εντεκάχρονης μαθήτριας, η οποία εμφάνισε «σχολειοφοβικά» συμπτώματα, μόλις η μητέρα της άρχισε να εργάζεται, και συνεπώς δεν την έβρισκε στο σπίτι το μεσημέρι όταν επέστρεφε από το σχολείο. Το κορίτσι που είχε και άριστες επιδόσεις στο σχολείο, είχε εθιστεί να βρίσκει τη μητέρα της, όταν γυρνούσε από το σχολείο. Από την ημέρα που ξεκίνησε η εργασία της μητέρας, το κορίτσι άρχισε να εκδηλώνει την άρνησή του να πάει στο σχολείο. Δεχόταν να πάει μόνον, όταν η μητέρα του αποφάσιζε, πιεζόμενη από τα γεγονότα, να παραμείνει σπίτι.

Η δεύτερη περίπτωση¹⁴ αφορούσε έναν οκτάχρονο μαθητή, ο οποίος εξελίχθηκε σε σχολειοφοβικό, όταν επιστρέφοντας μία μέρα από το σχολείο, βρήκε το σπίτι του κλειστό και τη μητέρα του να απουσιάζει, γεγονός το οποίο δεν είχε ξανασυμβεί. Η μητέρα του είχε κατέβει με το λεωφορείο από το χωριό στην πόλη για διάφορες δουλειές, αλλά επειδή υπολόγιζε ότι θα επέστρεφε προτού σχολάσει ο γιος της, δεν του είπε ότι θα λείψει, με αποτέλεσμα το παιδί να μην μπορέσει να ερμηνεύσει την ασυνήθιστη

¹⁰ Gallowey, D. (1985), ό.π.

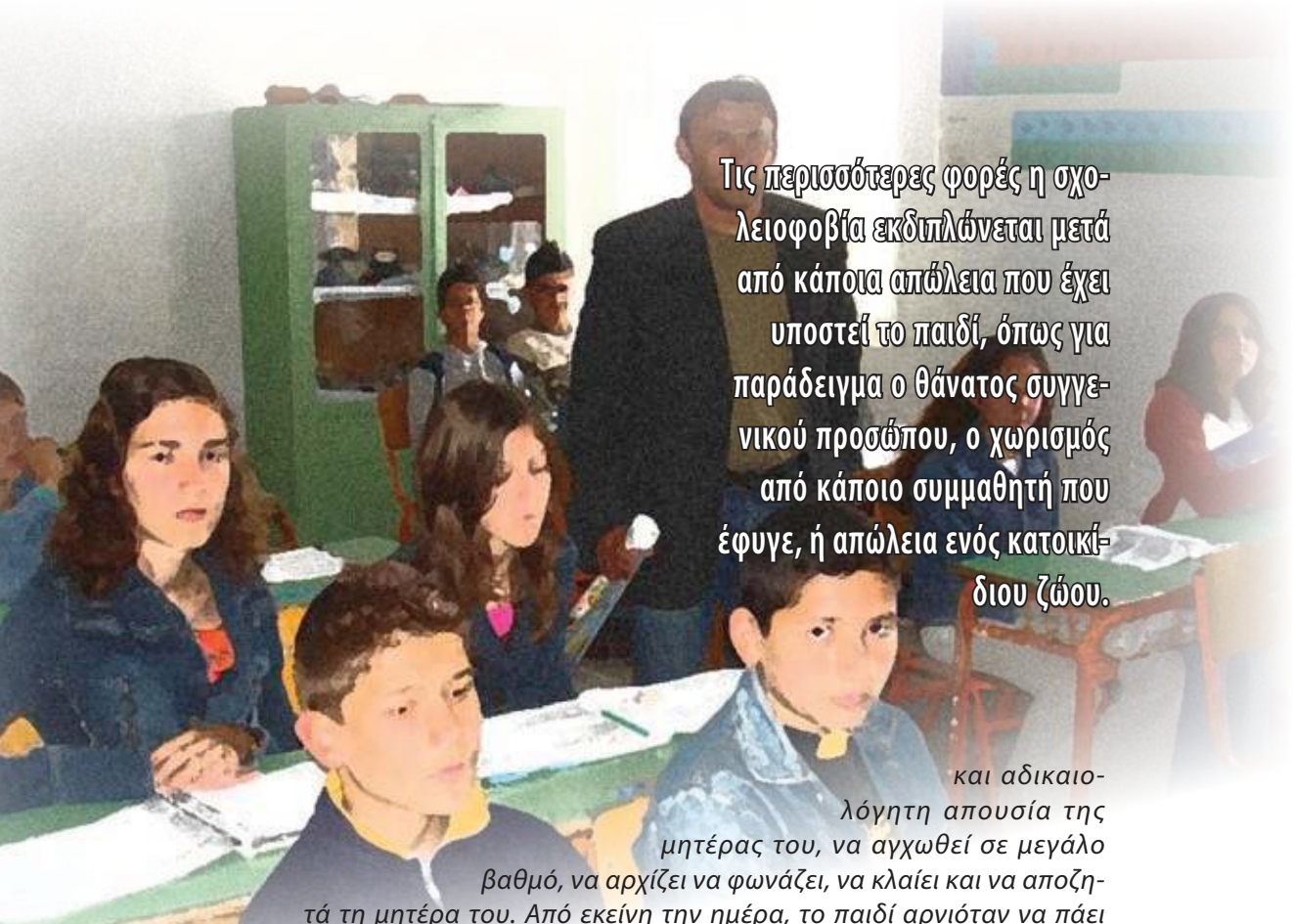
¹¹ Yule, V. (1989) "Parent involvement in the treatment of the school phobic child". In C.E. Schaefer & J.M., Briesmeister (eds.) Handbook of parent training: parents as co - therapists for children's behavior problems (223 - 244), New York: John Wiley & Sons.

¹² Καϊλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π., σ. 227-228.

¹³ Στο ίδιο, ό.π.

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 218.

Τις περισσότερες φορές η σχολιοφοβία εκδηλώνεται μετά από κάποια απώλεια που έχει υποστεί το παιδί, όπως για παράδειγμα ο θάνατος συγγενικού προσώπου, ο χωρισμός από κάποιο συμμαθητή που έφυγε, ή απώλεια ενός κατοικίδιου ζώου.

και αδικαιολόγητη απουσία της μητέρας του, να αγχωθεί σε μεγάλο βαθμό, να αρχίζει να φωνάζει, να κλαίει και να αποζητά τη μητέρα του. Από εκείνη την ημέρα, το παιδί αρνιόταν να πάει στο σχολείο, προφανώς φοβούμενο ότι θα βρει πάλι κλειστό το σπίτι και τη μητέρα του να απουσιάζει, όταν θα επέστρεφε από το σχολείο».

Όσον αφορά τους ανηλικούς εκείνους που επιλέγουν το δρόμο του «σκασιαρχείου», στην πραγματικότητα μπορεί να απεχθάνονται το σχολείο και να εμφανίζουν, έτσι, «σχολική άρνηση», χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι έχουν ανάλογη φοβία να αποχωριστούν το σπίτι. Αντίθετα, μάλιστα, αποφεύγουν συνήθως να παραμένουν στο σπίτι, επειδή η κατάσταση που επικρατεί στο οικογενειακό περιβάλλον κάθε άλλο παρά κατάλληλη γι' αυτό είναι¹⁵.

Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνουν οι Johnson, Falstein, Szurec και Svendsen (1941)¹⁶, η βαθιά εδραιωμένη ψυχονευρωτική διαταραχή της «σχολιοφοβίας» διαφοροποιείται αρκετά ξεκάθαρα από το συχνότερο και συνηθέστερο φαινόμενο του «σκασιαρχείου», μιας και η «σχολιοφοβία» αναγνωρίζεται από τον έντονο τρόπο που νοιώθει το παιδί όταν βρίσκεται στο σχολικό χώρο.

Όσον αφορά τη συμπεριφορά του «σκασιάρχη», αυτός ξεκινά από το σπίτι του για να πάει, υποτίθεται, στο σχολείο, αλλά είτε δεν πηγαίνει καθόλου, είτε το «σκάει» αργότερα, για να βρεθεί στο πάρκο, στον κινηματογράφο, στην καφετέρια ή

¹⁵ Παρασκευόπουλος, Ι. Ν. (1984) "Εξελικτική Ψυχολογία" (τ. Γ', Σχολική ηλικία), Αθήνα και Καίλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1993) "Φοβία σχολική", Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό (τόμ. 9^{ος}), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 5040-5042.

¹⁶ Johnson, A.M., Falstein, E.I., Szurek, S. & Svendsen, M. (1941) "School phobia", American Journal of Orthopsychiatry, 11, 702-711 στο: Καίλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π., σ. 217.

σε απόμερα μέρη και να ασχοληθεί μόνος του ή με άλλους «ομοϊδεάτες» του με κάποια δραστηριότητα που του είναι πιο ευχάριστη (να παίξει ηλεκτρονικά παιχνίδια, να πάει για κολύμπι στη θάλασσα κ.ά.), ή ακόμη να εμπλακεί σε παραβατική, αντικοινωνική δραστηριότητα (κλοπές, βανδαλισμούς, ναρκωτικά κ.ά.). Οι γονείς του «σκασιάρχη» αγνοούν το γεγονός της απουσίας του από το σχολείο, ενώ το σχολείο και οι εκπαιδευτικοί φορείς δε γνωρίζουν το λόγο για τον οποίο ο μαθητής δεν παρακολουθεί τα μαθήματά του. Τις περισσότερες φορές, ο «σκασιάρχης» είναι αυτός που πλαστογραφεί την υπογραφή των γονιών του, για να δικαιολογήσει την απουσία του, παραπλανώντας τη διεύθυνση του σχολείου¹⁷.

Η σχολική φοίτηση και ο υποχρεωτικός χαρακτήρας που αυτή συνεπάγεται με την κοινωνικο - παιδαγωγική οπτική του προβλήματος, καθώς και η παραπτωματοτική πλευρά του όλου θέματος, δηλαδή η σχολική απουσία, κατέστη αντικείμενο συζήτησης και προβληματισμού μελέτης για όλο τον αιώνα στην εκπαιδευτική πολιτική της Δύσης.

Ωστόσο, οι εκτιμήσεις ως προς την έκταση του προβλήματος της συστηματικής μη - παρακολούθησης διαφέρουν. Για παράδειγμα, μία εθνική έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε στη Μ. Βρετανία για μία μέρα του Γενάρη του 1974, από το Τμήμα Εκπαίδευσης και Επιστήμης, αποκάλυψε πως κατά προσέγγιση ένα 10% από τους δεκατετράχρονους μαθητές απουσίαζαν από το σχολείο, ενώ σημειώθηκε ένα 2% από αδικαιολόγητες απουσίες. Η απουσία δεκαπεντάχρονων μαθητών για μία μέρα τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς άγγιξε το 14% και οι αδικαιολόγητες απουσίες το 5%. Επίσης, σε άλλη εθνική έρευνα για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σημειώθηκε ένα 24% απουσιών με 3-5,7% αδικαιολόγητες απουσίες από το σχολείο¹⁸.

Θα πρέπει να ειπωθεί ότι, η κατάσταση της ερμηνευτικής των διαφόρων ερευνητικών πορισμάτων, σε αντιπαράβολή, για παράδειγμα, με τα ατομικά ποσοστά, εμπεριέχει κάποια μεθοδολογικά προβλήματα, με φόβο την παρερμηνεία, θέτοντας περισσότερα ερωτήματα παρά φωτίζοντας το εσωτερικό του όλου ζητήματος¹⁹. Άλλωστε, ως επί το πλείστον, τα πρωτόκολλα των ατομικών ποσοστών δεν αποκαλύπτουν την ακριβή εικόνα παρακολούθησης, έτσι ώστε δύο άτομα με το ίδιο ποσοστό απουσίας να παρουσιάζουν διαφορετική εικόνα της πραγματικότητας, όπου το ένα παιδί έχει σε εβδομαδιαία βάση κανονικές απουσίες μίας ημέρας και το άλλο εμφανίζει μια μακρά περίοδο απουσίας. Επιπρόσθετα, στις περισσότερες των περιπτώσεων, τα ποσοστά παρακολούθησης δεν απογράφουν εάν ένας μεγάλος πληθυσμός μαθητών απουσιάζει για λίγο χρονικό διάστημα ή μικρός πληθυσμός απουσιάζει για μακρό χρονικό διάστημα²⁰.

Η συγκρισιμότητα των στοιχείων, επιπλέον, αναφορικά με την τακτική φοίτηση από χώρα σε χώρα δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση, μια και υπάρχουν θεμελιώδεις διαφοροποιήσεις σε επίπεδο νομοθεσίας και, συνεπώς, και ορολογίας και οριοθέτη-

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 218.

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 228.

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 228-229.

²⁰ Στο ίδιο, σ. 229.

σης του προβλήματος της «παρατεταμένης - συστηματικής απουσίας». Δηλαδή, αν, με άλλα λόγια, ο Galloway (1982)²¹ χαρακτηρίζει ως «συστηματικά απουσιάζοντα» ένα μαθητή που απουσιάζει περισσότερο από 50% του σχολικού διδακτικού χρόνου, για τα ελληνικά δεδομένα μπορεί να ενισχύσει το ίδιο ποσοστό γι' αυτόν τον χαρακτηρισμό σε ό,τι αφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (οι μαθητές του δημοτικού σχολείου προάγονται, εφόσον έχουν φοιτήσει επί χρονικό διάστημα μεγαλύτερο του ημίσεως του διδακτικού έτους), ενώ για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση η πραγματικότητα είναι πιο «δύσκολη», αφού το ποσοστό της «συστηματικής απουσίας», άρα και το επακόλουθο της μη προαγωγής στην επόμενη τάξη, μειώνεται στο 10% του συνολικού χρόνου φοίτησης.

Η έρευνα στο χώρο της απουσίας και οι αντίστοιχοι «κραδασμοί» που τη συνοδεύουν σε επιπτώσεις, καθώς και οι αιτίες που τη γεννούν μαζί με την επιβαλλόμενη αντιμετώπιση κατά περίπτωση - ένα από τα κάτοπτρα αναφορικά με το ρόλο που επιτελεί το εκπαιδευτικό μας σύστημα - δεν βρήκε γόνιμο έδαφος στη χώρα μας σε σχετικές δημοσιεύσεις.

Ωστόσο, μία σημαντική προσπάθεια καταγραφής του προβλήματος των απουσιών στη χώρα μας αποτυπώθηκε σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα μαθητών από σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Ανατολικής Αττικής και συσχετίστηκε με τη σχολική επίδοση και την τυχόν παραπτωματικότητα των εφήβων από τους Παπαθεωφίλου, Γαλανόπουλο, Καλλινικάκη και Κατσαντώνη (1990)²².

Ως «συστηματική απουσία» εκλήφθηκε στην παραπάνω ερευνητική δραστηριότητα το όριο των 95 ωριαίων απουσιών και άνω (μιας και οι 100 ωριαίες απουσίες αποτελούν το όριο της ελλιπούς φοίτησης για δευτεροβάθμιο κύκλο σπουδών), ενώ σ' αυτή την κατηγορία εντάχθηκε ένα 12,58% του δείγματος. Διαπιστώθηκε ότι ο αριθμός των μαθητών που απουσίαζαν συστηματικά από το σχολείο, έβαινε αυξανόμενος από το γυμνάσιο στο λύκειο και από το ημερήσιο γενικό λύκειο στο νυχτερινό και το τεχνικό. Η μη επανεγγραφή στο σχολείο που φοιτούσαν επισημάνθηκε ως γεγονός για παραπάνω από τους μισούς μαθητές που υπερέβησαν το όριο των 100 ωριαίων απουσιών. Πάντως, σύμφωνα πάντα με τα αποτελέσματα της παραπάνω έρευνας, στοιχεία για την περαιτέρω εξέλιξη αυτών των ατόμων και κάποια αντιμετώπιση του θέματος δεν υπήρξαν.

Η διερεύνηση της απουσίας, το ενδιαφέρον της στη λογική του συστήματος και η αιτιολογία της, έχουν επαρκώς συζητηθεί και συσχετισθεί με τη θεματική της σχολικής άρνησης σε επίπεδο προβληματικής.

Από την ενότητα «συστηματικοί απουσιάζοντες», οι «σκασιάρχες» και οι «σχολειοφοβικοί», ομάδες που εντάσσονται σ' αυτή την ενότητα, προσείλκυσαν διεθνώς το ερευνητικό ενδιαφέρον. Επιπρόσθετα, η έντονη επιστράτευση

²¹ Για περισσότερες πληροφορίες στα ακόλουθα: Galloway, D. (1982) "A study of persistent absentees from school", *British Journal of Educational Psychology*, 1982, 52, 317-330 και Galloway, D. (1982) "A study of pupils suspended from school", *British Journal of Educational Psychology*, 1982, 52, 205-212.

²² Παπαθεοφίλου, Π., Γαλανόπουλος, Κ., Καλλινικάκη, Θ. & Κατσαντώνη, Θ. (1990) "Συχνές απουσίες και αποβολές από το σχολείο στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: ψυχοκοινωνικό πρόβλημα", *Ψυχολογικά Θέματα* (τόμ. 3^{ος}), τεύχ. 1^ο, σ. 35-48.

Οι ειδικοί επιστήμονες επισημαίνουν πως η μελέτη της ποικιλομορφίας του σχολικού περιβάλλοντος μπορεί να παρουσιάσει, για παράδειγμα, σχολείο κατάλληλο ως προς τη μείωση του «σκασιαρχείου», ακατάλληλο, όμως, ως προς το σχολειοφοβικό πρόβλημα.

αναφορικά με το σχολειοφοβικό φαινόμενο, υποδηλώνει την ομόφωνη έμφαση στην πολιτιστική αξία που αποδίδεται στη «σχολειοποίηση»²³, χαρακτηριστικό το οποίο εγείρεται και στη θεωρητική θεμελίωση. Οι αναφορές σε φόβους πουλιών, σκοταδίου κ.ά., συμπαρασύρουν, γενικά, μεγαλύτερη αποδοχή κοινωνικά και νομικά από τη σχολική φοβία. Έτσι, από μία αναπτυξιακή προοπτική, η έρευνα ευνοεί τη σχολειοφοβία, με την έννοια ότι πρόκειται για μια αιχμή - πρόδρομο πιθανών σοβαρότερων ψυχικών διαταραχών στην ενήλικη ζωή του ατόμου²⁴.

Πάντως, δεν είναι λίγες οι ερευνητικές μελέτες²⁵ που συσχετίζουν τη γενική οργάνωση των σχολείων μαζί με τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών απέναντι στους μαθητές με το πρόβλημα των απουσιών και την παραβατικότητα στο σχολείο. Στην πραγματικότητα, διαπιστώθηκε στενή συνάφεια ανάμεσα στη συστηματική απουσία και το ρόλο των θεσμικών παραγόντων.

Πάντως, παρά τη δυσχέρεια έρευνας σ' αυτή την περιοχή (χώρος περίπλοκος, όπου δύσκολα απομονώνονται και γίνονται αντικείμενο παρατήρησης

²³ Καίλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π., σ. 230.

²⁴ Στο ίδιο, ό.π.

²⁵ Για περισσότερα στοιχεία βλέπε στα παρακάτω: Rynolds, D. & Murgantroyd, S. (1974) "Being absent from school", *British Journal of Law and Society*, 1, 78 - 80, Rynolds, D. (1976) "When pupilw and teachers refuse a truce: the secondary school and the creation of delinquency". In Mungham, G. and Pearson, G. (eds) *Working class youth culture*. London: Routledge and Kegan Paul, Rynolds, D. (1976) "Truants under suspended sentence", *Community Care*, 31, May, 20-22 και Rynolds, D. & Murgantroyd, S. (1977) "The sociology of schooling and the absent pupil. The school as a factor in the generation of truancy". In Carroll, H. (ed) *Absenteeism in South Wales. Studies of pupils, their homes and their secondary schools*. The Faculty of Education, University College of Swansea, 51-67.

και μέτρησης οι επιμέρους παράγοντες, μια και αποτελούν εννοιολογικά μία αλληλουχία, που την αποδεχόμαστε ως ευμετάβλητη, στο μέτρο που αυτή η πλειονότητα παραγόντων, ακριβώς ορίζει και τη μοναδικότητα της φυσιολογικής κάθε σχολικής μονάδας), οι ειδικοί επιστήμονες επισημαίνουν πως η μελέτη της ποικιλομορφίας του σχολικού περιβάλλοντος μπορεί να παρουσιάσει, για παράδειγμα, σχολείο κατάλληλο ως προς τη μείωση του «σκασιαρχείου», ακατάλληλο, όμως, ως προς το σχολειοφοβικό πρόβλημα. Τελικά, θα μπορούσε να πει κανείς ότι, η ύπαρξη αυτής της σχέσης μένει μετέωρη στη συνθήκη δυνατότητας να αναληφθούν μελέτες μακροχρόνιες με την εμπλοκή πολλών σχολείων, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να καταγραφούν έγκυρα συμπεράσματα²⁶.

Ωστόσο, η σημασία αυτή αναδεικνύεται και από τον περιστασιακό χαρακτήρα κάποιων ερευνητικών μελετών.

Πιο συγκεκριμένα, ο Eisenberg (1958)²⁷ υπογραμμίζει την έλλειψη συσχέτισης σχολικών παραγόντων και εμπειριών των μαθητών στο σχολείο.

Ο Galloway (1986)²⁸, εντόπισε την ύπαρξη μικρής συνάφειας ανάμεσα στην οργάνωση του σχολείου και το φαινόμενο της συστηματικής απουσίας των μαθητών από αυτό. Ο ίδιος ανίχνευσε τις ακόλουθες αιτίες: αρρώστια, αρρώστια και άλλους παράγοντες, απουσία με γνώση και συγκατάθεση των γονιών, απουσία με ανικανότητα και απροθυμία των γονιών να επιβάλλουν την επιστροφή του παιδιού στο σχολικό περιβάλλον, σκασιαρχείο, κοινωνικο - ιατρικούς λόγους, σχολειοφοβία ή ψυχοσωματική αρρώστια.

Από την άλλη πλευρά του ημισφαιρίου, ο Koizumi (1984)²⁹ παραθέτει τους παρακάτω λόγους: οργανικούς, οικονομικούς, οικογενειακούς (διαλυμένες οικογένειες, ανευθυνότητα γονιών κ.λ.π.) και ψυχολογικούς.

Στις ψυχολογικές αιτίες, ο παραπάνω αναλυτής κατατάσσει αναλυτικά:

➔ Τη «νευρωτική σχολική άρνηση» (με τη στενή έννοια του όρου, όπου αναφέρονται οι περιπτώσεις: άγχος αποχωρισμού, κακομαθημένο παιδί, «κατάπτωση» - επανάσταση ενός καλού παιδιού).

➔ Την «ψυχική νόσο» (σχιζοφρένεια, κατάθλιψη, νεύρωση κ.ά.).

➔ Τη «σχολική άρνηση» (στα ευρύτερα όρια της έννοιας, όπου πρωτοστατούν περιπτώσεις όπως: «σκασιαρχείο», σκόπιμη απόρριψη του σχολείου σε αξιακό πε-

²⁶ Καϊλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π., σ. 231.

²⁷ Στο ίδιο, ό.π.

²⁸ Galloway, D. (1985), ό.π.

²⁹ Καϊλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π., σ. 16.

δίο, περιστασιακή σχολική άρνηση (με αφορμή κάποιο γεγονός, όπως μεταγραφή σε άλλο σχολείο, διαζύγιο γονιών κ.λ.π.).

➔ «Σχολική άρνηση» θεμελιωμένη σε λόγους «νοητικής καθυστέρησης» και «σχολικής αποτυχίας»³⁰.

Ο κοινός τύπος στις δύο παραπάνω ερευνητικές δραστηριότητες διατυπώνεται, από τη μία πλευρά, στη σύνδεση του προβλήματος της μη - παρακολούθησης με το πολυδαίδαλο φαινόμενο της σχολικής άρνησης, και, από την άλλη πλευρά, με τη ρητή διακήρυξη ενός σταθερού - μόνιμου ποσοστού ατόμων που απουσιάζουν από το σχολείο, ποσοστού αναλλοίωτου καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα για τα δεδομένα της Μ. Βρετανίας και μιας ανησυχητικής αύξησης από χρονιά σε χρονιά (για παράδειγμα, αύξηση 11,6% από το 1985 ως το 1986).

Ωστόσο, θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι αυτή η τελευταία διαπίστωση που προαναφέραμε, οιονεί στοιχείο καθολικότερης αποδοχής, στηρίζεται λιγότερο σε ομοιότητες και περισσότερο σε διαφορές, εφόσον ανάμεσα σε άλλα και οι τεχνικές συλλογής δεδομένων και η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος σε επίπεδο περιοχών (ο Galloway μελέτησε υποβαθμισμένη βιομηχανική πολιτεία του βορρά, το Sheffield, ο Koizumi ερεύνησε το ζήτημα αυτό σε εθνικό επίπεδο) και οι κοινωνικοπολιτισμικές και οικονομικές συντεταγμένες διαφοροποιούνται, με τρόπο ώστε η συγκρισιμότητα να καθίσταται αδιανόητη.

Ο Chazan (1962)³¹, πάντως, σε έρευνες που πραγματοποίησε στη Μ. Βρετανία σχετικά με το φαινόμενο της «σχολιοφοβίας», διαπίστωσε και σοβαρή συμμετοχή σχολικών παραγόντων για κάποιες από τις περιπτώσεις: φόβοι για τους συμμαθητές, φόβοι και δυσaréσκεια απέναντι σε κάποια μαθήματα, τραυματικά γεγονότα στην τάξη, αγοραφοβία, ανησυχίες απέναντι στην κριτική των άλλων (δασκάλων και συμμαθητών), φόβοι αποτυχίας και άγχος ως προς την αξιολόγηση και το εξεταστικό σύστημα, καθ' υπερβολή ανησυχία για τη σχολική εργασία και την επίδοση, ανησυχία ως προς την οργάνωση και το μέγεθος του σχολείου, η αλλαγή σχολείου αποτελούν τους πιο συνηθισμένους λόγους που παρατίθενται από υποκείμενα, προκειμένου να δικαιολογήσουν τη σχολική τους άρνηση³².

Βέβαια, σύμφωνα με την Καλαντζή - Αζίζη (1992)³³, στους λόγους που συμβάλλουν στη δημιουργία της «σχολιοφοβίας» μπορεί να ενέχονται και η σχολική ανωριμότητα, η νοητική καθυστέρηση ή ειδικά μαθησιακά προβλήματα που δεν μπορούν εύκολα και έγκαιρα να διαγνωσθούν, οι προσδοκίες των γονιών που είναι δυσανά-

³⁰ Στο ίδιο, σ. 16-17.

³¹ Chazan, M. (1962) "School phobia", *British Journal of Educational Psychology*, 32, 209-217.

³² Περισσότερα στοιχεία βλέπε στα ακόλουθα: Hersov, L.A. (1960 - 61) "Persistent non - attendance at school", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1, 2, 130 - 136, Hersov, L.A. (1960 - 61) "Refusal to go to school", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1, 2, 137 - 145, Hersov, L.A. (1977), ό.π., Smith, S.L. (1970) "School refusal with anxiety: a review of sixty - three cases", *Canadian Psychiatric Association Journal*, 15, 257-264 και Krumboltz, J.D. & Krumboltz, H.B. (1972) *Changing children's behavior*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice - Hall.

³³ Βλέπε περισσότερα στοιχεία στα ακόλουθα: Καλαντζή - Αζίζη, Α. (1992 α) *Εφαρμοσμένη κλινική ψυχολογία στο χώρο του σχολείου* (3^η έκδοση), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, Καλαντζή - Αζίζη, Α. (1992 β) (1992) "Συμπεριφοριστικές ψυχοθεραπείες σε παιδιά και εφήβους", στο: Καλαντζή - Αζίζη, Α. & Δελγέρης, Ν. (Επιμέλεια) *Θέματα ψυχοθεραπείας της συμπεριφοράς*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα και Καλαντζή - Αζίζη, Α., Δελγέρης, Ν. (1992) (Επιμέλεια) *Θέματα ψυχοθεραπείας της συμπεριφοράς*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

λογα υψηλές σε συνάφεια με τις δυνατότητες του παιδιού, η αρνητική στάση των γονιών προς το σχολείο.

Εντούτοις, σε αντίθεση με τον Bowlby (1973)³⁴, ο οποίος θεωρούσε τα παράπονα των παιδιών για το σχολείο ως απλές εκλογικεύσεις, ο Hersow (1977)³⁵ υποστηρίζει ότι τα παράπονα που εκφράζονται από τα παιδιά και τους γονείς για οποιαδήποτε σχολική πτυχή, πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη και να ελέγχονται με περισσότερη προσοχή, προτού απορριφθούν ως παράμετροι στην αιτιολογία και τη θεραπεία. Γι' αυτόν, η καλύτερη και «σωστότερη» κατανόηση των αιτιών της ανεπαρκούς φοίτησης, είναι απαραίτητη η διερεύνηση σε βάθος της αντίληψης του παιδιού για τη σχολική κατάσταση.

Σύμφωνα με περιστατικό που αναφέρθηκε στην έρευνα των Καϊλα, Πολεμικού και Ξανθάκου (1996)³⁶ για τη «σχολειοφοβία», κατά τη σχολική χρονιά 1992 - 93 σε σχολεία της πόλης της Ρόδου, σε 1.245 μαθητές ηλικίας 4,5 χρόνων (Νηπιαγωγείο) έως και 12 χρόνων (ΣΤ' Δημοτικού) που φοιτούσαν στα Δημόσια Νηπιαγωγεία και Δημοτικά σχολεία της πόλης της Ρόδου, η μητέρα ενός «σχολειοφοβικού» μαθητή της Γ' δημοτικού αναγκαζόταν για πολλές εβδομάδες να περιμένει στο προαύλιο του σχολείου από το πρωί μέχρι να σχολάσει ο γιος της, ο οποίος προφασιζόταν ότι ήθελε να πάει στην τουαλέτα, αλλά στην πραγματικότητα ήθελε να ελέγξει αν η μητέρα του εξακολουθούσε να βρίσκεται στον προαύλιο χώρο. Τα πρώτα παράπονα του παιδιού είχαν να κάνουν με το φόβο του απέναντι σε κάποιον συμμαθητή, και γι' αυτό έλεγε πως χρειαζόταν τη μητέρα του μαζί στο σχολείο. Αργότερα, το παιδί αρνιόταν να πάει και στο φροντιστήριο ξένων γλωσσών το απόγευμα, αν δεν το συνόδευε και η μητέρα του, ούτε δεχόταν να μείνει στο σπίτι ή με τους φίλους του στη γειτονιά, αν γνώριζε ότι η μητέρα του θα απουσίαζε από το σπίτι για οποιοδήποτε λόγο.

Τέλος, η υπόθεση των Yule, Herson και Tresender (1980)³⁷, σύμφωνα με την οποία υφίσταται μία σειρά από προσθετικά «stress» που επιμελώς συνδέουν το σχολείο και οικογένεια και επαρκώς ενέχονται στη γένεση της «σχολειοφοβίας», αποτελεί ταυτόχρονα και την τοποθέτηση των Καϊλα, Πολεμικού και Ξανθάκου (1992)³⁸ με τεκμήριο, όμως, ιδιάζουσας βαρύτητας υπέρ της οικογένειας, της δομής της, της λειτουργίας της, καθώς και των δυναμικών που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της.

Η συμπεριφορά του «σκασιάρχη», αναμφισβήτητα πιο συνηθισμένη απ' αυτήν του «σχολειοφοβικού»³⁹, αντιπροσωπεύει το 0,74 έως το 3,3% στη σχολική απουσία⁴⁰. Η ηλικία έναρξης του «σκασιαρχείου» είναι συχνά μεγαλύτερη απ' αυτήν όπου εκδηλώνεται η «σχολειοφοβία» όπου, τοποθετείται το νωρίτερο στα οκτώ χρόνια του παιδιού, ενώ για

³⁴ Bowlby, J. (1973) "Attachment and loss", Vol. 2. Separation, New York: Basic Books.

³⁵ Στο ίδιο, ό.π.

³⁶ Καϊλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π., σ. 232.

³⁷ Yule, W., Herson, L. & Treseder, J. (1980) "Behavioral treatments of school refusal". In Herson, L. & Berg, I. (eds.) Out of school. Chichester: Wiley.

³⁸ Καϊλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π.

³⁹ Tyerman, M. J. (1972) "Absent from school", Trends in Education, 26, 14-20.

⁴⁰ Tennent, T.G. (1971) "School non - attendance and delinquency", Educational Research, 13, 3, 185-190.

ένα σημαντικό ποσοστό 62% ως ηλικία εκκίνησης βρέθηκε το δέκατο τρίτο έτος⁴¹.

Στο σημείο αυτό αξίζει να ειπωθεί ότι, σύμφωνα με τους Fogelman και Richardson (1974)⁴², σ' αυτές τις τάσεις υπερέχουν περισσότερο τα αγόρια. Πάντως, οι περισσότερες ερευνητικές δραστηριότητες δεν ανακάλυψαν κάποια διαφοροποίηση ως προς το φύλο και το «σκασιαρχείο»⁴³.

Οι «σκασιάρχες» εμφανίζουν μεγαλύτερη επιρρέπεια από τους «σχολειοφοβικούς» στα να εμφανίσουν τις παρακάτω συμπεριφορές:

- Ενούρηση
- Δικαστικές εκκρεμότητες με δικαστήρια ανηλίκων
- Ψεύδος
- Κλοπή
- Καταστροφικότητα
- Φυγή από το σπίτι

Αντίθετα με τους «σχολειοφοβικούς»

- Δεν έχουν συμπτώματα ανορεξίας.
- Δεν εμφανίζουν συμπτώματα αϋπνίας
- Δεν έχουν συμπτώματα κατάθλιψης⁴⁴

Συνήθως, οι «σκασιάρχες» προέρχονται από πολυμελεις οικογένειες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο.

Κάποια από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά που συναντάμε στη μελέτη του «σκασιαρχείου» είναι:

- Ανεργία γονιών
- Διαλυμένες οικογένειες
- Απουσία του πατέρα από το σπίτι
- Αντιφατική και υπερβολική πειθαρχία στην οικογένεια, που σχετίζεται συχνά με σωματική τιμωρία, αδιαφορία των γονιών ως προς τη σχολική παρακολούθηση του παιδιού
- Χαμηλές επιδόσεις στο σχολείο
- Χαμηλότερες επιδόσεις σε τεστ νοημοσύνης από μη - σκασιάρχες
- Μητρική απόρριψη και απουσία πριν και μετά το πέμπτο έτος της ηλικίας του παιδιού⁴⁵

Την ανάδειξη του σημαντικού ρόλου που διαδραματίζει ο θεσμός του σχολείου σε σχέση με την κοινωνικοποίηση των ανηλίκων και την σημαντική επιρροή στην ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη, αναδεικνύει η «Παγκόσμια Έρευνα για την Υγεία στο μαθητικό πληθυσμό» (1998)⁴⁶, για τη «σχολική προσαρμογή» των μαθητών, τη στά-

⁴¹ Hersov, L.A. (1960-61), ό.π. και Καϊλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π., σ. 218.

⁴² Fogelman, K. & Richardson, K. (1974) " School attendance: some results from the National Child Development Study ". In Turner, B. (ed.) Truancy, London: Ward Lock International.

⁴³ Για περισσότερα στοιχεία βλέπε στα παρακάτω: Frick, W.B. (1964) "School phobia: a critical review of the literature", Merril - Palmer Quarterly, 10, 361-373, Blagg, N. (1977) "A detailed strategy for the rapid treatment of school phobics", Bulletin of the British Association of Behavioral Psychotherapy, 5, 70-75 και D.E.S. (1974) Press notice: "Results of school absence survey", D.E.S., London.

⁴⁴ Καϊλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π., σ. 219.

⁴⁵ Για περισσότερα στοιχεία βλέπε στα ακόλουθα: Cooper, M.G. (1966) "School refusal", Educational Research, 8, 2, 115-127, Cooper, M.G. (1966) "School refusal: an inquiry into the part played by school and home", Educational Research, 8, 3, 23-229 και Καϊλα, Μ., Πολεμικός, Ν., Ξανθάκου, Γ. (1996), ό.π.

⁴⁶ Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (Ε.Π.Ι.Ψ.Υ.) (2000) Παγκόσμια έρευνα για την υγεία στο μαθητικό πληθυσμό, Ε.Π.Ι.Ψ.Υ., Αθήνα, σ. 55 κ. έπ..

Όσον αφορά την στάση των μαθητών απέναντι στο σχολείο, στην ερώτηση πώς νοιώθουν για το σχολείο οι περισσότεροι δήλωσαν ότι τους αρέσει το σχολείο, ενώ ένας στους τέσσερις περίπου μαθητές (ποσοστό 26%) απάντησε ότι δεν του άρεσε και ένας στους τρεις (ποσοστό 34%) ότι το βρίσκει συχνά βαρετό.

ση τους απέναντι στο σχολείο, τις σχέσεις τους με καθηγητές και συμμαθητές, καθώς και το ενδιαφέρον των γονιών πάνω σε σχολικά ζητήματα και τις προσδοκίες τους για την απόδοση των παιδιών τους.

Όσον αφορά την στάση των μαθητών απέναντι στο σχολείο, στην ερώτηση πώς νοιώθουν για το σχολείο οι περισσότεροι δήλωσαν ότι τους αρέσει το σχολείο, ενώ ένας στους τέσσερις περίπου μαθητές (ποσοστό 26%) απάντησε ότι δεν του άρεσε και ένας στους τρεις (ποσοστό 34%) ότι το βρίσκει συχνά βαρετό. Το ποσοστό αυτό δυσαρέσκειας των μαθητών για το σχολείο ήταν μεγαλύτερο σε σύγκριση με το 1993 (ποσοστό 20%). Επίσης, η δυσαρέσκεια των μαθητών για το σχολείο αυξάνεται με την ηλικία και είναι πιο έντονη στα αγόρια. Πιο συγκεκριμένα, το 13% των αγοριών και το 7% των κοριτσιών ηλικίας 11 ετών, καθώς και το 46% των αγοριών και το 38% των κοριτσιών ηλικίας 15 ετών νοιώθουν δυσαρέσκεια για το σχολείο. Ωστόσο, σημαντικά αυξήθηκε το ποσοστό των μαθητών που θεωρούν βαρετό το να πηγαίνουν στο σχολείο, καθώς και το 23% των αγοριών και το 12% των κοριτσιών ηλικίας 11 ετών σε σχέση με το 50% των αγοριών και το 44% των κοριτσιών ηλικίας 15 ετών βρίσκουν το σχολείο βαρετό. Σε σχέση με το πόσο ασφαλείς νοιώθουν οι μαθητές στο σχολείο, το 72% απάντησαν ότι νοιώθουν πάντα ή συχνά ασφαλεία, το 18% μερικές φορές και το 10% σπάνια ή ποτέ. Η έλλειψη του αισθήματος ασφάλειας στο σχολείο αυξάνεται ανάλογα με την ηλικία, χωρίς να παρατηρούνται διαφορές μεταξύ των φύλων. Πιο συγκεκριμένα, στην ηλικία των 11 ετών το 6% των αγοριών και το 5% των κοριτσιών νιώθουν σπάνια ή ποτέ ασφαλείς στο χώρο του σχολείου,

ενώ στην ηλικία των 15 ετών το 14% των αγοριών και το 13% των κοριτσιών νιώθουν ανασφαλείς αναφορικά με το σχολείο. Η στάση απέναντι στο σχολείο φαίνεται να είναι περισσότερο αρνητική στα μεγάλα αστικά κέντρα σε σχέση με τις ημιαστικές ή αγροτικές περιοχές. Οι μαθητές των αστικών κέντρων είναι αυτοί που κυρίως δηλώνουν ότι δεν τους αρέσει το σχολείο και το θεωρούν βαρετό. Τέλος, σε σύγκριση με άλλες χώρες, όσον αφορά τη δυσαρέσκεια των μαθητών για το σχολείο, η Ελλάδα καταλάμβανε τη δέκατη θέση με ποσοστό 26%, ενώ πρώτες κατατάσσονταν η Φιλανδία και το Ισραήλ με ποσοστά που ανέρχονταν στο 35-42%⁴⁷.

Όσον αφορά τις στάσεις των μαθητών απέναντι στις διάφορες πλευρές της μαθητικής ζωής (αν θεωρούν το σχολικό κανονισμό δίκαιο, πώς βλέπουν την αντιμετώπισή τους από το σχολείο κ.ά.), η γενικότερη εικόνα ήταν ότι ένα ποσοστό 15-25% των μαθητών εξέφραζαν παράπονα για το σχολικό περιβάλλον. Το ποσοστό δυσαρεστημένων μαθητών αυξάνονταν με την ηλικία, με αποτέλεσμα σε ορισμένες περιπτώσεις στις μεγαλύτερες ηλικίες το ποσοστό αυτό να τριπλασιάζεται. Πάντως, η αύξηση του ποσοστού των δυσαρεστημένων με την ηλικία είναι πολύ πιθανό να απεικονίζει τη μετάβαση από τη συμμόρφωση στις μικρότερες ηλικίες στην υιοθέτηση μίας περισσότερο κριτικής στάσης κατά την εφηβική ηλικία. Πιο συγκεκριμένα:

➔ Η πλειοψηφία των μαθητών (ποσοστό 65%) θεωρούν το σχολικό κανονισμό δίκαιο, ενώ άδικο τον θεωρεί περίπου ο ένας στους πέντε.

➔ Περισσότεροι από τους μισούς μαθητές απάντησαν ότι συμμετείχαν στη διαμόρφωση του σχολικού κανονισμού, ενώ το 26% των μαθητών απάντησαν ότι δε συμμετείχαν.

➔ Περισσότεροι από τους μισούς μαθητές δε θεωρούσαν την αντιμετώπιση από το σχολείο πολύ αυστηρή, ενώ το 23% των μαθητών δήλωσαν το αντίθετο.

➔ Τέλος, η πλειοψηφία των μαθητών δήλωσαν ότι υπήρχε «ωραία ατμόσφαιρα» στο σχολείο που φοιτούσαν (ποσοστό 68%) και δήλωσαν επίσης ότι ένοιωθαν να «ανήκουν» στη σχολική κοινότητα (ποσοστό 73%). Μόνο ένα ποσοστό 17% των μαθητών δηλώνουν ότι «δεν είναι ωραία στο σχολείο τους» και ένα 14% ότι «δεν αισθάνονται ότι έχουν ενσωματωθεί σε αυτό»⁴⁸.

Σε σχέση με την ηλικία, τα ποσοστά των δυσαρεστημένων αυξάνονταν σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, ενώ οι διαφορές ανάμεσα στα φύλα είναι μικρές. Τέλος, η συγκριτική ανάλυση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οι μαθητές της Ελλάδας που δήλωναν ότι ένοιωθαν ωραία στο σχολείο κατατάσσονται στις τέσσερις πρώτες θέσεις μαζί με την Πορτογαλία, την Ελβετία και τη Γερμανία με ποσοστό που ανέρχονταν στο 68-75%⁴⁹.

Όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ καθηγητών και μαθητών, ένα ποσοστό 15-25% των μαθητών πίστευαν ότι οι σχέσεις τους με τους καθηγητές δεν ήταν τόσο καλές. Η δυσαρέσκεια αυξάνονταν σημαντικά με την ηλικία και σε ορισμένες περιπτώσεις τριπλασιάζονταν. Πιο συγκεκριμένα:

➔ Η πλειοψηφία των μαθητών δήλωσαν ότι οι καθηγητές ζητούσαν τη γνώμη τους μέσα στην τάξη, ενώ το 15% των μαθητών διαφωνούσαν με αυτό.

➔ Το 59% των μαθητών απάντησαν ότι οι καθηγητές φέρονταν δίκαια στους

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 55-56.

⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 56-58.

⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 58.

μαθητές, ενώ το 21% διαφωνούσαν.

➔ Οι περισσότεροι μαθητές (ποσοστό 64%) απάντησαν ότι είχαν τη βοήθεια των καθηγητών τους όταν την ζήτησαν, ενώ το 21% μαθητών διαφωνούσαν με αυτό.

➔ Οι μισοί περίπου μαθητές (ποσοστό 52%) συμφωνούσαν ότι οι καθηγητές ενδιαφέρονταν γι' αυτούς ως άτομα, ενώ το 26% των μαθητών απάντησαν αρνητικά⁵⁰.

Πάντως, οι σχέσεις μεταξύ καθηγητών και μαθητών φαίνεται ότι ήταν καλύτερες στις ημιαστικές ή αγροτικές περιοχές σε σχέση με τα μεγάλα αστικά κέντρα. Τέλος, σύμφωνα με τις απαντήσεις των μαθητών, σε σύγκριση με τους Ευρωπαίους συναδέλφους τους οι Έλληνες καθηγητές:

➔ Ζητούσαν συχνά τη γνώμη των μαθητών, αφού η Ελλάδα κατατάσσονταν δεύτερη ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες με πρώτη την Πορτογαλία.

➔ Φέρονταν δίκαια απέναντι στους μαθητές τους, αφού η Ελλάδα κατείχε μεσαία θέση στην κατάταξη των χωρών, ενώ στις πρώτες θέσεις βρίσκονταν η Πορτογαλία και η Ελβετία.

➔ Δεν βοηθούσαν τους μαθητές τους όσο οι Ευρωπαίοι συναδέλφοί τους, αφού στην ερώτηση αυτή η Ελλάδα κατατάσσονταν ανάμεσα στις δέκα τελευταίες χώρες. Πρώτες στην κατάταξη έρχονταν η Πορτογαλία και η Ελβετία⁵¹.

Όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ συμμαθητών, τα ερευνητικά αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι:

➔ Η μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών απάντησαν ότι τους άρεσε να είναι μαζί με τους συμμαθητές τους πάντα ή συχνά, ενώ μικρό ποσοστό (ποσοστό 6%) δήλωνε ότι αυτό συνέβαινε σπάνια ή ποτέ.

➔ Οι περισσότεροι από τους μισούς μαθητές έβρισκαν τους συμμαθητές τους πάντα ή συχνά ευγενικούς και πρόθυμους, ενώ ένας στους τέσσερις σπάνια ή ποτέ.

➔ Η μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών απάντησαν ότι οι συμμαθητές τους συχνά ή πάντα τους δέχονταν όπως ήταν, ενώ μόνο το 9% των μαθητών απαντούσαν πως αυτό συνέβαινε σπάνια ή ποτέ⁵².

Από τα παραπάνω αποτελέσματα της έρευνας συνάγεται ότι, οι σχέσεις μεταξύ συμμαθητών είναι αρκετά καλές, υπάρχει όμως ένα ποσοστό 22% των μαθητών που δήλωναν ότι τουλάχιστον μία φορά κατά το τρίμηνο της έρευνας οι άλλοι συμμαθητές τους «δεν τους έκαναν παρέα στο σχολείο», με αποτέλεσμα να μένουν μόνοι τους. Το φαινόμενο αυτό ήταν περισσότερο διαδεδομένο στις μικρότερες ηλικίες. Επίσης, τα ποσοστά των «απομονωμένων» μαθητών ήταν υψηλότερο στα μεγάλα αστικά κέντρα συγκριτικά με τις ημιαστικές ή τις αγροτικές περιοχές. Οι μαθητές που χαρακτήριζαν τους συμμαθητές τους «πρόθυμους» και «ευγενικούς» κατέτασαν την Ελλάδα στη μεσαία θέση μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών με ποσοστό 56%. Τις πρώτες θέσεις καταλάμβαναν η Πορτογαλία και η Δανία με ποσοστά 80-88%. Τέλος, οι Έλληνες μαθητές που πίστευαν ότι οι συμμαθητές τους δέχονταν όπως ήταν καταλάμβαναν την έκτη θέση μεταξύ των άλλων χωρών με ποσοστό 77%. Πρώτες στην κατάταξη

⁵⁰ Στο ίδιο, ό.π.

⁵¹ Στο ίδιο, σ. 60.

⁵² Στο ίδιο, ό.π.

έρχονταν και πάλι η Πορτογαλία και Δανία με ποσοστό 81-84%⁵³.

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι, οι σχέσεις μεταξύ των συμμαθητών χαρακτηρίζονταν συχνά και από επιθετική συμπεριφορά, όπως είναι η «καζούρα». Άλλωστε, έρευνες έχουν δείξει ότι η επιθετική συμπεριφορά στο σχολείο, είτε αυτή περιορίζεται σε λεκτική επιθετικότητα είτε επεκτείνεται και σε σωματική βία, είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται μεταξύ των νέων σε όλες τις χώρες. Συνήθως, η «καζούρα» λαμβάνει χώρα στο προαύλιο του σχολείου και ο στόχος είναι αφενός να πλήξει την «αυτοεκτίμηση» και τον «αυτοσεβασμό» του θύματος και αφετέρου να αυξήσει την αυτοεκτίμηση του «διοργανωτή» και «πρωτοστάτη» της⁵⁴.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της «Παγκόσμιας Έρευνας για την Υγεία στο μαθητικό πληθυσμό» (1998), από το σύνολο των μαθητών το 29% απαντούσε σπάνια πως υπήρξε τουλάχιστον μία φορά θύμα «καζούρας» μέσα στο τρίμηνο που είχε προηγηθεί. Τα αγόρια αποτελούσαν συχνότερα στόχο με σταθερό ποσοστό σε όλες τις ηλικίες, ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό αυτό μειώνεται με την ηλικία. Πιο συγκεκριμένα, στην ηλικία των 11 ετών το 35% των αγοριών σε σχέση με το 24% των κοριτσιών υπήρξαν θύματα «καζούρας», ενώ στην ηλικία των 15 ετών τα ποσοστά ήταν 35% και 18%, αντίστοιχα. Επιπρόσθετα, τα ποσοστά των μαθητών που συμμετείχαν σε «καζούρα» εναντίον κάποιου μικρότερου ή περισσότερο αδύνατου μαθητή τουλάχιστον μία φορά στο τρίμηνο που προηγήθηκε της έρευνας ήταν μικρότερο (ποσοστό 21%) σε σύγκριση με αυτό των θυμάτων «καζούρας». Η εκδήλωση αυτού του είδους της επιθετικής συμπεριφοράς ήταν περισσότερο διαδεδομένη στα αγόρια, και κυρίως στα μεγαλύτερης ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, στην ηλικία των 11 ετών διπλάσιο ποσοστό αγοριών (ποσοστό 23%) σε σύγκριση με αυτό των κοριτσιών (ποσοστό 11%) συμμετείχαν σε «καζούρα» το τρίμηνο πριν από την έρευνα, ενώ στην ηλικία των 15 ετών το ποσοστό των αγοριών τριπλασιάζεται (ποσοστό 38%) σε σύγκριση με αυτό των κοριτσιών (ποσοστό 13%) της ίδιας ηλικίας. Αξίζει να ειπωθεί ότι, η συμπεριφορά αυτή παρατηρούνταν περισσότερο στα αστικά κέντρα⁵⁵.

Η διερεύνηση των ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών των μαθητών του δείγματος της παραπάνω έρευνας που υπήρξαν θύματα «καζούρας» δείχνει ότι μισοί από αυτούς (ποσοστό 50%, περίπου) πίστευαν ότι:

➤ Οι γονείς τους σπάνια ήταν πρόθυμοι να βοηθήσουν σε προβλήματα που σχετίζονταν με το σχολείο και δεν τους ενθάρρυναν να τα πηγαίνουν καλά με τις σχολικές τους υποχρεώσεις,

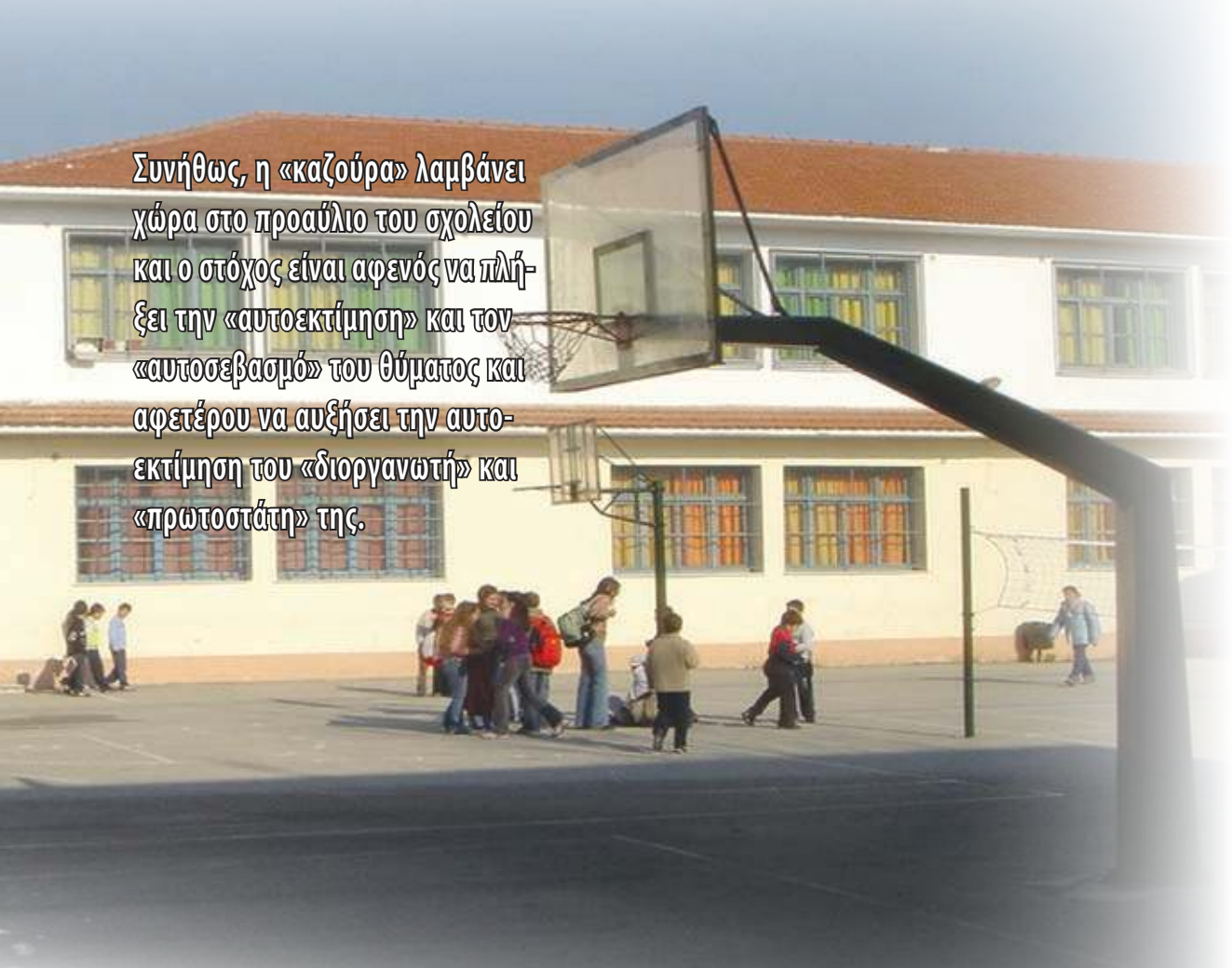
➤ Οι σχέσεις τους με τους συμμαθητές τους δεν ήταν καλές και συχνά τους απομόνωναν⁵⁶.

⁵³ Στο ίδιο, σ. 60-62.

⁵⁴ Για περισσότερα στοιχεία βλέπε στα ακόλουθα: Ziegler, S., Rosenstien - Manner, M. (1991) "Bullying at School: Toronto in an International Context, Board of Education, Τορόντο, Wilspon, A. (1992) "Preventing and Responding to Bullying in School", The Canadian School Executive 12 (1), σ. 9-12, Stein, P.R.(1992) "Life Events, Self - esteem and Powerlessness among Adolescents", Dissertation Abstracts International 52 (10 B), Smith, P.K., Sharp, S. (1994) School Bullying: Insights and Perspectives, Insights and Perspectives, Routledge, London, Neavou, A. (1994) "Peer Victimization and its Relationship to Self - concept and Depression among School Girls", Personality and Individual Differences 16 (1), σ. 183 - 186, Oliver, R. (1994) "Family Issues of Intervention in Bully and Victim Relationships", School Counselor 41 (3), σ. 199 - 202 και Oiwesus, D. (1994) "Bullying at School: Basic Facts and Effective Intervention Programme", The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines 35 (7), σ. 1171-1190.

⁵⁵ Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (Ε.Π.Ι.Ψ.Υ.) (2000), ό.π., σ. 62-64.

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 63.

Συνήθως, η «καζούρα» λαμβάνει χώρα στο προαύλιο του σχολείου και ο στόχος είναι αφενός να πλήξει την «αυτοεκτίμηση» και τον «αυτοσεβασμό» του θύματος και αφετέρου να αυξήσει την αυτοεκτίμηση του «διοργανωτή» και «πρωτοστάτη» της.

- Ο ένας στους τρεις περίπου μαθητές του δείγματος της έρευνας (ποσοστό 30% περίπου) που γίνονταν θύμα «καζούρας»:
- ➔ Αισθάνονταν μόνος, δυστυχής και απελπισμένος.
  - ➔ Δεν ήταν ευχαριστημένος από την εμφάνισή του και ήθελε να αλλάξει το σώμα του.
  - ➔ Αντιμετώπιζε σοβαρότατες δυσκολίες στο να κάνει καινούριος φίλους.
  - ➔ Δυσκολεύονταν στην επικοινωνία με τους γονείς του.
  - ➔ Παρουσίαζε συχνά διάφορα ψυχοσωματικά συμπτώματα.
  - ➔ Εξέφραζε μια γενικότερη δυσαρέσκεια για το σχολείο, το οποίο συχνά θεωρούσε βαρετό καθώς και για τους κανονισμούς λειτουργίας του.
  - ➔ Δεν ένοιωθε ασφαλής στο σχολείο.
  - ➔ Κατέφευγε σε «σκασιарχείο»⁵⁷.

Πάντως, το φαινόμενο της «καζούρας» φαίνεται ότι δεν είναι και τόσο διαδεδομένο στην Ελλάδα σε σύγκριση με άλλες χώρες και αποτελεί κατά κύριο λόγο ένα ανδρικό φαινόμενο. Κατ' αυτό τον τρόπο, στη σχετική κατάταξη τα αγόρια της Ελ-

⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 64.

λάδας που δήλωσαν ότι υπήρξαν θύματα «καζούρας» βρίσκονται κάπου στη μέση σε σύγκριση με τις άλλες χώρες με ποσοστό 36%, ενώ τα κορίτσια καταλαμβάνουν τις πέντε τελευταίες θέσεις με ποσοστό 23%. Πρώτες στην κατάταξη έρχονταν η Λιθουανία, η Γροιλανδία και η Γερμανία με ποσοστά 59 - 69%. Ακόμα μικρότερο ήταν το ποσοστό των μαθητών της Ελλάδας που δήλωσαν ότι συμμετείχαν σε «καζούρα» σε σύγκριση με τις άλλες χώρες, εφόσον τα αγόρια της χώρας μας βρίσκονται στις έξι τελευταίες θέσεις με ποσοστό 31%, ενώ τα κορίτσια στις τρεις τελευταίες με ποσοστό 12%. Πρώτες στην κατάταξη έρχονταν η Αυστρία, η Δανία και Γροιλανδία με ποσοστά 63-68%⁵⁸.

Όσο αφορά το «σκασιαρχείο», ο ένας στους τρεις περίπου μαθητές ομολογούσε ότι το «έσκαγε» από το σχολείο τουλάχιστον μία ημέρα μέσα στο τρίμηνο που προηγήθηκε της έρευνας. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται στις μεγαλύτερες ηλικίες και κυρίως στα αγόρια. Πιο συγκεκριμένα, στην ηλικία των 11 ετών το 13% των αγοριών και το 6% των κοριτσιών έκανε «σκασιαρχείο», σε σύγκριση με το 62% των αγοριών και το 56% των κοριτσιών ηλικίας 15 ετών⁵⁹.

Μία άλλη εξίσου σημαντική παράμετρος που σχετίζεται με το σχολείο είναι το ενδιαφέρον και η ανάμειξη που έχουν οι γονείς με το σχολείο των παιδιών τους. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, σε γενικές γραμμές, οι γονείς των μαθητών του δείγματος της έρευνας εμφανίζονταν σε μεγάλο βαθμό αναμειγμένοι σε ζητήματα των παιδιών τους που είχαν άμεση σχέση με το σχολείο. Όλοι σχεδόν οι μαθητές απάντησαν ότι οι γονείς τους ήταν συχνά πρόθυμοι να βοηθήσουν όταν είχαν πρόβλημα στο σχολείο και μόνο για το 3% το ενδιαφέρον των γονιών ήταν σπάνιο ή ανύπαρκτο. Επίσης, ένα εξίσου υψηλό ποσοστό μαθητών δήλωσαν ότι οι γονείς τους έρχονταν πάντα ή συχνά με προθυμία στο σχολείο για να συζητήσουν με το δάσκαλο ή τους καθηγητές τους, ενώ για το 12% των μαθητών οι γονείς δεν εμφανίζονταν στο σχολείο σχεδόν ποτέ. Πάντως, το ενδιαφέρον των γονιών φαίνεται να μειώνεται ανάλογα με την ηλικία των παιδιών τους, ίσως επειδή τα μεγαλύτερα παιδιά διαθέτουν υψηλότερο αίσθημα ευθύνης, οπότε κερδίζουν την εμπιστοσύνη των γονιών τους και αποκτούν κατ' αυτό τον τρόπο μεγαλύτερη αυτονομία. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, στα κορίτσια οι γονείς φαίνεται να δείχνουν περισσότερη εμπιστοσύνη απ' ό,τι στα αγόρια, τουλάχιστον όσον αφορά τα ζητήματα που άπτονται του σχολείου, αφού λιγότερα κορίτσια από ό,τι αγόρια στην ηλικία των 15 ετών ανέφεραν επαφές των γονιών τους με τους καθηγητές. Τέλος, οι γονείς που ζούσαν στην Αθήνα φαίνεται ότι επισκέπτονταν πιο συχνά το σχολείο σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας για να συζητήσουν με το δάσκαλο ή τους καθηγητές των παιδιών τους⁶⁰.

Ακόμα μία παράμετρος που διερευνήθηκε από το ερωτηματολόγιο της έρευνας αυτής αφορούσε τις προσδοκίες που είχαν οι γονείς και οι καθηγητές από τους μαθητές, την πίεση που ήταν πιθανό να νοιώθουν οι μαθητές από τη μελέτη τους, τη

⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 64-65.

⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 65-66.

⁶⁰ Στο ίδιο, ό.π.

γνώμη που είχαν οι καθηγητές για την απόδοσή τους, καθώς και τις προσδοκίες και τις προοπτικές που είχαν οι ίδιοι οι μαθητές για το μέλλον τους.

Συγκεκριμένα, οι περισσότεροι μαθητές δήλωσαν ότι τόσο οι γονείς τους όσο και οι καθηγητές τους περίμεναν πάρα πολλά από αυτούς στο σχολείο. Τα υψηλότερα ποσοστά παρατηρούνταν στα αγόρια και στις μικρότερες ηλικίες. Πάντως, παρά τις υψηλές προσδοκίες των γονιών και των καθηγητών τους, οι περισσότεροι μαθητές δήλωσαν ότι αισθάνονταν λίγο έως καθόλου πιεσμένοι από τη μελέτη που είχαν να κάνουν για το σχολείο, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό μαθητών (ποσοστό 36%) αισθάνονταν αρκετά έως πολύ πιεσμένοι. Η πίεση αυτή αυξάνονταν με την ηλικία, κυρίως στα κορίτσια. Αυτό, ενδεχομένως, να οφείλεται στις συνεχώς αυξανόμενες σχολικές υποχρεώσεις, κυρίως στο λύκειο.

Η πλειοψηφία των μαθητών απάντησαν ότι οι καθηγητές τους θεωρούσαν την απόδοσή τους «καλή», το 24% ότι τη θεωρούσαν «μέτρια» και μόνο το 2% «κάτω του μέσου όρου». Τα ποσοστά των μαθητών που δήλωσαν ότι οι καθηγητές τους έκριναν την απόδοσή τους «καλή» μειώνονταν με την ηλικία, κυρίως στα αγόρια. Αξίζει να σημειωθεί ότι, η Ελλάδα βρίσκεται ανάμεσα στις δέκα πρώτες χώρες στις οποίες οι μαθητές νοιώθουν πιεσμένοι από τη μελέτη για το σχολείο με ποσοστό 36%. Πρώτες στην κατάταξη είναι το Βέλγιο, η Φιλανδία και οι Η.Π.Α. με ποσοστά 50 - 54%. Στην ερώτηση σχετικά με τα μελλοντικά τους σχέδια («τι θα κάνουν στην ηλικία των 18 ετών»), οι περισσότεροι μαθητές απάντησαν ότι θα σπουδάσουν, οι μισοί σχεδόν σε ανώτερη σχολή ή πανεπιστήμιο και το 17% σε τεχνική ή επαγγελματική σχολή. Μικρό ποσοστό μαθητών της τάξεως του 7% πίστευαν ότι θα εργάζονται. Το 23% δεν ήξεραν τι θα κάνουν στα δεκαοχτώ τους, ποσοστό που παραμένει σταθερό στις διάφορες ηλικίες, αντίθετα, ίσως, απ' ό,τι θα προσδοκούσε κανείς. Τέλος, οι μαθητές των μεγάλων αστικών κέντρων φαίνεται ότι προσανατολιζόνταν περισσότερο προς την πανεπιστημιακή εκπαίδευση, ενώ οι μαθητές των ημιαστικών και των αγροτικών περιοχών προς την τεχνική⁶¹.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσσα

- ⊗ Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (Ε.Π.Ι.Ψ.Υ.) (2000) Παγκόσμια έρευνα για την υγεία στο μαθητικό πληθυσμό, Ε.Π.Ι.Ψ.Υ., Αθήνα.
- ⊗ Καίλα Μ., Πολεμικός Ν., Ξανθάκου Γ. (1992) Η σχολική φοβία: η Αλίκη στο χώρο της οικογένειας και του σχολείου (τόμ. Α'), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- ⊗ Καίλα Μ., Πολεμικός Ν., Ξανθάκου Γ. (1993) «Φοβία σχολική», Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό (τόμ. 9^{ος}), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 5040-5042.
- ⊗ Κаланτζή - Αζίζι, Α. (1992α) Εφαρμοσμένη κλινική ψυχολογία στο χώρο του σχολείου (3^η έκδοση), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- ⊗ Κаланτζή - Αζίζι, Α. (1992 β) (1992) «Συμπεριφοριστικές ψυχοθεραπείες σε παιδιά και εφήβους», στο: Κаланτζή - Αζίζι, Α. & Δελγέρης, Ν. (Επιμέλεια) Θέματα ψυχοθεραπείας της συμπεριφοράς, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- ⊗ Κаланτζή - Αζίζι, Α., Δελγέρης, Ν. (1992) (Επιμέλεια) (1992) Θέματα ψυχοθεραπείας της συμπεριφοράς, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- ⊗ Παπαθεοφίλου, Ρ., Γαλανόπουλος, Κ., Καλλινάκη, Θ. & Κατσαντώνη, Θ. (1990) «Συχνές απουσίες και αποβολές

⁶¹ Στο ίδιο, σ. 66-68.

από το σχολείο στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: ψυχοκοινωνικό πρόβλημα», *Ψυχολογικά Θέματα* (τόμ. 3^{ος}), τεύχ. 1^ο, σ. 35-48.

✎ Παρασκευόπουλος, Ι. Ν. (1984) «Εξελικτική Ψυχολογία» (τ. Γ', Σχολική ηλικία), Αθήνα.

✎ Φλούρος, Γεώργιος (1993) «Αυτοαντίληψη - Συμβουλευτική» στα Πρακτικά του Α' Σεμιναρίου για τους Εκπαιδευτικούς Μέσης Εκπαίδευσης (25 και 26 Ιανουαρίου 1992), σ. 67-68.

✎ Χρήστος, Πέτρος (1990) «Ναρκωτικά: Μία απόπειρα προσδιορισμού των αιτιών του προβλήματος και η κατάσταση στην Ελλάδα», στο: *Ναρκωτικά. Κοινωνικά αίτια - Πρόληψη - Θεραπεία*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, σ. 84.

Ξενογλώσση

✎ Biagg, N. (1990) «School phobia and its treatment». London: Routledge (First published by Croom Helm Ltd 1987).

✎ Biagg, N. (1977) «A detailed strategy for the rapid treatment of school phobics», *Bulletin of the British Association of Behavioral Psychotherapy*, 5, 70-75.

✎ Bowlby, J. (1973) «Attachment and loss», Vol. 2. Separation, New York: Basic Books.

✎ Chazan, M. (1962) «School phobia», *British Journal of Educational Psychology*, 32, 209-217.

✎ Cooper, M.G. (1966) «School refusal: an inquiry into the part played by school and home», *Educational Research*, 8, 3, 23 - 229.

✎ Cooper, M.G. (1966) «School refusal», *Educational Research*, 8, 2, 115-127.

✎ D.E.S. (1974) Press notice: «Results of school absence survey», D.E.S., London.

✎ Fogelman, K. & Richardson, K. (1974) «School attendance: some results from the National Child Development Study». In Turner, B. (ed.) *Truancy*, London: Ward Lock International.

✎ Frick, W.B. (1964) «School phobia: a critical review of the literature», *Merrill - Palmer Quarterly*, 10, 361-373.

✎ Galloway, D. (1982) «A study of persistent absentees from school», *British Journal of Educational Psychology*, 1982, 52, 317-330.

✎ Galloway, D. (1982) «A study of pupils suspended from school», *British Journal of Educational Psychology*, 1982, 52, 205-212.

✎ Galloway, D. (1985) *Schools and persistent absentees*, New York, Trad, P.V. (1989) «The preschool child: Assessment, diagnosis and treatment» («School refusal», 300 - 303). New York: John Wiley & Sons.

✎ Galloway, D. (1985) *Schools and persistent absentees*. England; Pergamon Press.

✎ Galloway, D. (1985) *Schools and persistent absentees*. New York, Pergamon Press.

✎ Herbert, M. (1991) «Clinical child psychology: social learning, development and behavior» («School refusal», 168 - 170). New York: John Wiley & Sons.

✎ Hersov, L.A. (1960-61) «Persistent non - attendance at school», *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1, 2, 130-136.

✎ Hersov, L.A. (1960-61) «Refusal to go to school», *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1, 2, 137-145.

✎ Hersov, L.A. (1977) «School refusal». In M., Rutter & L.A., Hersov (eds.) *Child psychiatry: Modern approaches*. Oxford: Blackwell.

✎ Hersov, L.A. (1977), ό.π., Smith, S.L. (1970) «School refusal with anxiety: a review of sixty - three cases», *Canadian Psychiatric Association Journal*, 15, 257 - 264.

✎ Johnson, A.M., Falstein, E.I., Szurek, S. & Svendsen, M. (1941) «School phobia», *American Journal of Orthopsychiatry*, 11, 702-711 στο: Καϊ λια, Μ., Πολε μκός, Ν., Ξαν θάκου, Γ. (1996), ό.π., σ. 217.

✎ Kennedy, W.A. (1965) «School phobia: Rapid treatment of fifty cases», *Journal of Abnormal Psychology*, 70, 285-289.

✎ Knox, P. (1989) «Home - based education: An alternative approach to school phobia», *Educational Review*, 41, 143-151.

✎ Krumboltz, J.D. & Krumboltz, H.B. (1972) *Changing children's behavior*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice - Hall.

✎ Neavu, A. (1994) «Peer Victimization and its Relationship to Self - concept and Depression among School Girls», *Personality and Individual Differences* 16 (1), σ. 183 - 186, Oiwews, D. (1994) «Bulling at School: Basic Facts and Effective Intervention Programme», *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines* 35 (7), σ. 1171-1190.

✎ Oliver, R. (1994) «Family Issues of Intervention in Bully and Victim Relationships», *School Counselor* 41 (3), σ. 199-202.

✎ Ollendick, T.H., King, N.J. (1991) «Fears and phobias of childhood». In M., Herbert (eds.) *Clinical child psychology. Social learning development and behavior* (309-329), Chichester, England: Wiley.

✎ Paradise, L.V. (1984) «School phobia». In *Encyclopedia of Psychology*. Vol. 3. New York: John Wiley and Sons.

- ☞ Rynolds, D. & Murgantroyd, S. (1974) «Being absent from school», *British Journal of Law and Society*, 1, 78-80,
- ☞ Rynolds, D. & Murgantroyd, S. (1977) «The sociology of schooling and the absent pupil. The school as a factor in the generation of truancy». In Carroll, H. (ed.) *Absenteeism in South Wales. Studies of pupils, their homes and their secondary schools*. The Faculty of Education, University College of Swansea, 51-67.
- ☞ Rynolds, D. (1976) «Truants under suspended sentence», *Community Care*, 31, May, 20-22.
- ☞ Rynolds, D. (1976) «When pupils and teachers refuse a truce: the secondary school and the creation of delinquency in Mungham», G. and Pearson, G. (eds.) *Working class youth culture*. London: Routledge and Kegan Paul.
- ☞ Sandal, O. (1998) *The school Environment as a Risk or Resource for Students Health Related Behaviors and Subjective Well - being*, Research Centre for Health Promotion Faculty of Psychology, University of Bergen, Νορ βη γα.
- ☞ Smith, P.K., Sharp, S. (1994) *School Bullying: Insights and Perspectives*, Insights and Perspectives, Routledge, London.
- ☞ Stein, P.R. (1992) «Life Events, Self - esteem and Powerlessness among Adolescents», *Dissertation Abstracts International* 52 (10 B).
- ☞ Tennent, T.G. (1971) «School non - attendance and delinquency», *Educational Research*, 13, 3, 185-190.
- ☞ Tyerman, M. J. (1972) «Absent from school», *Trends in Education*, 26, 14-20.
- ☞ Wilspon, A. (1992) «Preventing and Responding to Bullying in School», *The Canadian School Executive* 12(1), σ. 9-12.
- ☞ Yule, V. (1989) «Parent involvement in the treatment of the school phobic child». in C.E. Schaefer & J.M., Briesmeister (eds.) *Handbook of parent training: parents as co - therapists for children's behavior problems* (223-244), New York: John Wiley & Sons.
- ☞ Ziegler, S., Rosenstien - Manner, M. (1991) «Bullying at School: Toronto in an International Context», Board of Education, Τορόντο.
- ☞ Yule, W., Hersov, L. & Treseder, J. (1980) «Behavioral treatments of school refusal», in Hersov, L. & Berg, I. (eds.) *Out of school*. Chichester: Wiley.

* Το παρόν άρθρο αποτελεί μέρος της Διδακτορικής Διατριβής με θέμα: «Ναρκοτικά και Ανήλικοι. Χρήση και κατάχρηση ψυχοτρόπων ουσιών από μαθητές Μέσης Εκπαίδευσης. Η περίπτωση της νήσου Λέσβου», η οποία υποβλήθηκε και υποστηρίχθηκε στο Τμήμα Κοινωνιολογίας (Τομέας Εγκληματολογίας) του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών το 2005.

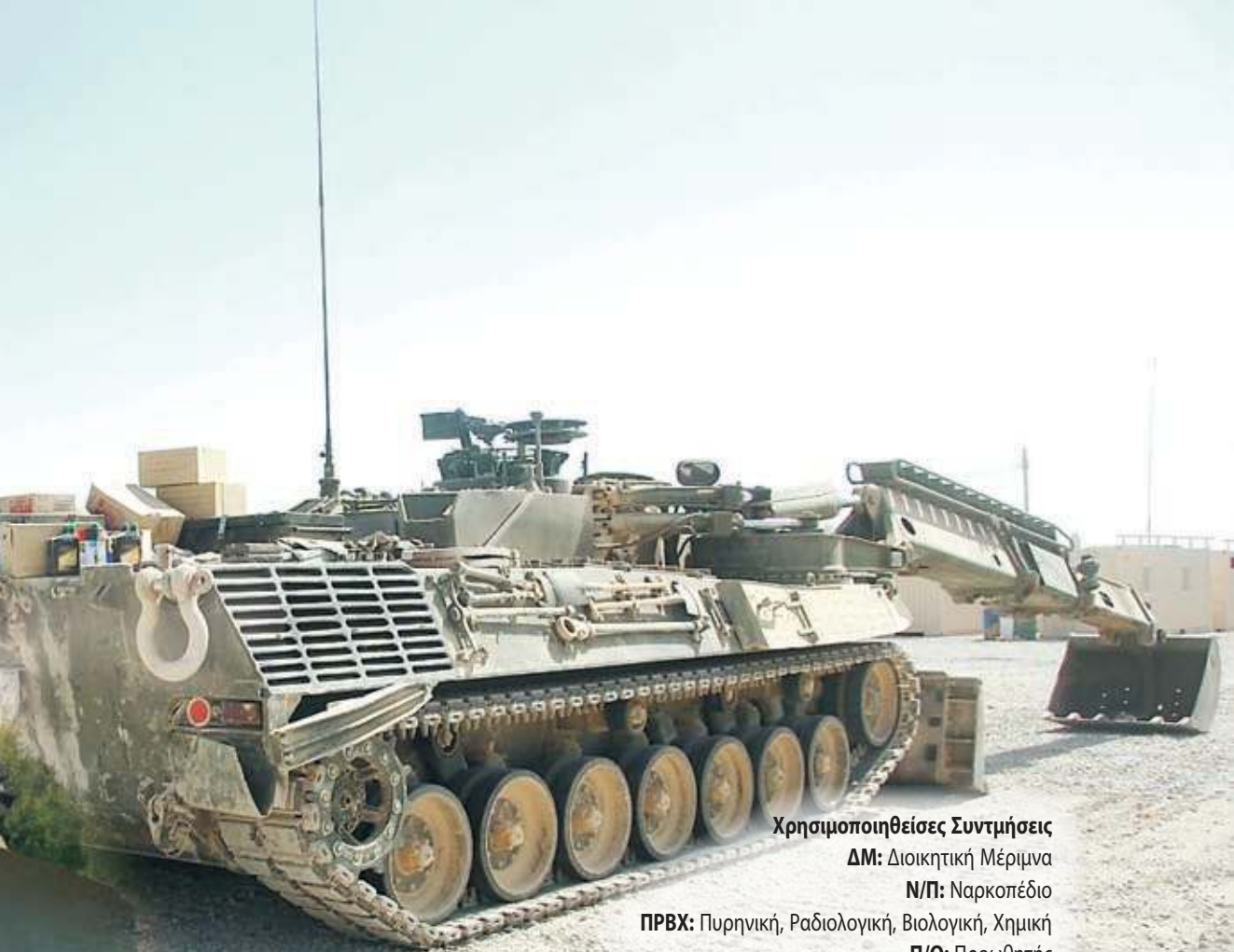
ΤΕΘΩΡΑΚΙΣΜΕΝΑ ΟΧΗΜΑΤΑ ΜΑΧΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

Παρόν και μέλλον στο σύγχρονο πεδίο μάχης

- Παρουσίαση
- Ικανότητες
- Συμπεράσματα χρήσης

ΚΕΙΜΕΝΟ- ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Λγός (ΜΧ) Ευριπίδης Κ. Χανιάς

Στις χερσαίες επιχειρήσεις, το Μηχανικό ως όπλο υποστήριξης μάχης έχει κύρια αποστολή την υποστήριξη των φίλιων δυνάμεων με την εκτέλεση εργασιών και την κατασκευή έργων που διευκολύνουν την διεξαγωγή της μάχης. Οι υποχρεώσεις που εκπορεύονται από την αποστολή και βοηθούν σημαντικά τον ελιγμό (όπως η υλοποίηση ή η εξάλειψη κωλυμάτων και άλλων μέτρων απαγόρευσης) καθιστούν αναγκαίο γεγονός την εργασία μονάδων, ανεξάρτητων υπομονάδων ή και τμημάτων Μηχανικού στην πρώτη γραμμή της μάχης, λαμβάνοντας υπόψη ότι θεμελιώδης παράγοντας επιτυχίας μιας επιχείρησης είναι η ευκινησία των φίλιων δυνάμεων και η αντιευκινησία του εχθρού. Έτσι τίθεται επιτακτικά η ανάγκη για την προστασία του προσωπικού και των μέσων Μηχανικού σε όλες τις φάσεις του αγώνα.

Χρησιμοποιηθείσες Συντμήσεις

ΔΜ: Διοικητική Μέριμνα

Ν/Π: Ναρκοπέδιο

ΠΡΒΧ: Πυρηνική, Ραδιολογική, Βιολογική, Χημική

Π/Θ: Προωθητής

ΤΟΜΑ: Τεθωρακισμένο Όχημα Μάχης

ΤΟΜΠ: Τεθωρακισμένο Όχημα Μεταφοράς Πεζικού

Τα μέσα μηχανικού μάχης στο σύγχρονο θέατρο επιχειρήσεων (και ειδικότερα στην ζώνη μάχης όπου αναμένεται να κυριαρχεί ο πόλεμος κινήσεων) πρέπει να έχουν τον ίδιο βαθμό προστασίας και ευκινησίας με αυτό τον αρμάτων μάχης και των λοιπών θωρακισμένων οχημάτων (ΤΟΜΠ και ΤΟΜΑ) τα οποία και υποστηρίζουν. Έτσι με την χρήση τους ενισχύεται θεαματικά η δυνατότητα ελιγμού, αλλά και η επιβιωσιμότητα όλων των μέσων.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητή η αναγκαιότητα της χρήσης ενός ειδικού οχήματος, ερπυστριοφόρου με ικανή θωράκιση, υψηλή ταχικινησία και με πολλαπλές δυνατότητες εργασιών Μηχανικού. Το μέσο αυτό ονομάζεται Τεθωρακισμένο Όχημα Μάχης Μηχανικού (εφ' εξής θα αναφέρεται ως ΤΟΜΜΧ) και αποτελεί το κατάλληλο εργαλείο στα χέρια κάθε Διοικητή μονάδος Μηχανικού, αλλά και στα χέρια του κάθε τακτικού Διοικητή. Το ΤΟΜΜΧ είναι απαραίτητο και στα δυο σημαντικότερα είδη επιχειρήσεων, δηλαδή στις επιθετικές και στις αμυντικές επιχειρήσεις.

Η μέχρι τώρα αποκτηθείσα εμπειρία από τις τακτικές πολεμικές συγκρούσεις αναφέρει ότι οι άνδρες του Μηχανικού Μάχης είναι κυρίως και κατά πρώτο λόγο μαχητές

της πρώτης γραμμής. Η εκπλήρωση της αποστολής των μονάδων Μηχανικού Μάχης πραγματοποιείται όσο επί τω πλείστον στο πρόσθιο όριο της ζώνης μάχης. Συνεπώς, είναι αναγκαίο οι άνδρες των μονάδων Μηχανικού Μάχης να είναι εφοδιασμένοι με οχήματα και οπλομηχανήματα τα οποία θα τους βοηθούν αποτελεσματικά στην επιτυχία της αποστολής τους, αλλά και να τους προστατεύσουν από τα πυρά (άμεσα ή έμμεσα) του εχθρού. Τα οχήματα αυτά μπορούν να διαχωριστούν σε 2 υποκατηγορίες. Η πρώτη είναι τα τεθωρακισμένα οχήματα μηχανικού μάχης και η δεύτερη είναι τα οχήματα μηχανικού μάχης για μεταφορά τμημάτων μηχανικού (καταστροφών κλπ) με ελαφρύτερη θωράκιση. Σκοπός του παρόντος είναι η ενασχόληση με τα Τεθωρακισμένα Οχήματα Μάχης Μηχανικού και η παρουσίαση των σημαντικότερων από αυτά που υπηρετούν σε σύγχρονους στρατούς (κυρίως σε χώρες του ΝΑΤΟ).

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΤΟΜΜΧ

Κατ' αρχήν είναι αναγκαίο να γίνει γενική περιγραφή του μέσου. Το ΤΟΜΜΧ είναι συνήθως ένα διασκευασμένο άρμα μάχης βάρους 25 έως 50 τόνων, με πρόσθετη ή μη θωράκιση, χωρίς πύργο και πυροβόλο, το οποίο φέρει τα απαραίτητα μέσα αυτοπροστασίας (πολυβόλο/-α ή και βομβιδοβόλο, εκτοξευτές καπνογόνων) και μια σειρά εργαλείων προκειμένου να εκτελέσει εργασίες Μηχανικού. Τα εργαλεία αυτά, τα οποία είτε είναι μόνιμα πάνω στο ΤΟΜΜΧ, είτε προσθαφαιρούνται σε αυτό ανάλογα την αποστολή, ενδεικτικά δύναται είναι τα ακόλουθα:

- ➔ Πτύο χωματουργικών εργασιών
- ➔ Βραχίονας εκσκαφέα τάφρου
- ➔ Γερανός ανύψωσης
- ➔ Βαρούλκα έλξης άλλων τεθωρακισμένων οχημάτων ή ρυμουλκούμενων
- ➔ Φορτωτής γαιών
- ➔ Ειδικές θέσεις μεταφοράς εξοπλισμού υλοποίησης καταστροφών, εκρηκτικών υλών αλλά και λοιπών μικρών εργαλείων συλλογών σκαπανέα και άλλων ειδικοτήτων Μηχανικού.
- ➔ Σύστημα αρότρου εκκαθάρισης Ν/Π
- ➔ Σύστημα κυλίνδρων διάσπασης Ν/Π
- ➔ Πυροτεχνικά συστήματα διάσπασης Ν/Π
- ➔ Σύστημα σήμανσης διαδρόμων Ν/Π

Κάποια ΤΟΜΜΧ (ανάλογα της κατασκευής τους) έχουν την δυνατότητα να φέρουν αριθμό σκαπανέων, ενώ όλα τα σύγχρονα ΤΟΜΜΧ έχουν ή θα έχουν την δυνατότητα προστασίας από ΠΡΒΧ απειλές. Ο χειρισμός των εργαλείων των ΤΟΜΜΧ πραγματοποιείται από το προσωπικό το οποίο βρίσκεται πάντα εντός του σκάφους, αφού διαθέτουν περισκόπια παρατήρησης. Επίσης τα οχήματα είναι ικανά να αποδώσουν άριστα στον νυκτερινό αγώνα, αφού φέρουν τα ίδια συστήματα νυκτερινής οδήγησης με αυτά των σύγχρονων αρμάτων μάχης.

Τέλος είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι η ορολογία στις χώρες του ΝΑΤΟ δεν είναι ενιαία για το ΤΟΜΜΧ. Μερικές χώρες χρησιμοποιούν τον όρο Combat Engineer Vehicle (CEV), ενώ η πλειοψηφία των κρατών-μελών χρησιμοποιεί τον όρο Armoured Engineer Vehicle (AEV).

ΑΝΑΓΚΗ ΧΡΗΣΗΣ ΤΟΜΜΧ

Ο λόγος ύπαρξης των ΤΟΜΜΧ είναι διττός. Πρώτα η ανάγκη μέγιστης δυνατής προστασίας του προσωπικού που μάχεται (σκαπανέων, χειριστών κλπ) και παράλληλα η απαίτηση ύπαρξης ενός αποτελεσματικού μέσου Μηχανικού στο τακτικό πεδίο, έκαναν από κοινού «υποχρεωτική» την χρήση των ΤΟΜΜΧ από την πλειοψηφία των σύγχρονων στρατών.

Το ΤΟΜΜΧ δύναται να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά τόσο στις αμυντικές επιχειρήσεις όσο και στις επιθετικές, όπως ακολούθως:

❶ Αμυντικές Επιχειρήσεις

Κατά τις αμυντικές επιχειρήσεις, οι πρώτες αποστολές είναι η προετοιμασία των αμυντικών θέσεων καθώς και πολλαπλών κωλυμάτων τα οποία θα εμποδίσουν την προώθηση του εχθρού. Η χρήση του ΤΟΜΜΧ δύναται να πραγματοποιηθεί είτε επιλέγεται άμυνα περιοχής, είτε κινητή άμυνα. Ενδεικτικές εργασίες που δύναται το μέσο αυτό να αναλάβει είναι η διάνοιξη αντι-αρματικών τάφρων, η ταχύτερη εκσκαφή πρόχειρων έργων εκστρατείας (όταν απαιτηθεί), η μετακίνηση και η κατάλληλη τοποθέτηση εμποδίων κ.α. Ειδικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρήση των ΤΟΜΜΧ στην κινητή άμυνα, όπου απαιτείται συνεχής ελιγμός όλων των δυνάμεων που υποστηρίζουν οι μονάδες Μηχανικού. Όλα τα παραπάνω επαυξάνουν τις δυνατότητες του Μηχανικού Μάχης, αφού χάρη στα ειδικά αυτά οχήματα δύναται να προσφέρει σημαντικό όγκο εργασίας σε μικρό χρονικό διάστημα και βοηθά στον σωστό καθορισμό προτεραιότητας έργων.

❷ Επιθετικές Επιχειρήσεις

Όταν κάποιο κώλυμα που έχει τεθεί από τον αντίπαλο δεν είναι δυνατό να παρακαμφθεί, τότε ανάλογα με το είδος και το μέγεθος του μπορεί να αντιμετωπισθεί από το ΤΟΜΜΧ. Όταν η μάχη ξεκινά οι δυνάμεις ελιγμού πρέπει να ελιχθούν, να αναπτυχθούν ξανά και υπερνικήσουν αυτά τα κωλύματα τα οποία μπορεί να είναι φυσικά (ξηρά και υγρά), ή να είναι τεχνητά. Σε αυτή την περίπτωση, από τις αποστολές που μπορούν να αναλάβουν τα ΤΟΜΜΧ είναι οι ακόλουθες:

- ➔ Η δημιουργία διαδρόμων μεγάλου βάθους μέσα σε εχθρικά Ν/Π
- ➔ Η διάσπαση ή εκκαθάριση εχθρικών Ν/Π με μηχανικά ή με πυροτεχνικά μέσα που φέρουν
  - ➔ Η αυτόνομη σήμανση των διαδρόμων εντός Ν/Π
  - ➔ Η χρήση του εκσκαφέα και του πτύου χωματουργικών εργασιών για πλήρωση κενών ή γεφύρωση κωλυμάτων με αδρανή υλικά
  - ➔ Η βελτίωση συγκοινωνιών και δρομολογίων ΔΜ κατά την διάρκεια του αγώνα.
  - ➔ Η πλήρωση Α/Τ τάφρων με ειδικές σωλήνες πλήρωσης (fascines)
  - ➔ Η μεταφορά συλλογών (ειδικών και γενικών) για τα διάφορα τμήματα Μηχανικού Μάχης
  - ➔ Η χρήση του γερανού ή ακόμη και του βραχίονα του κάδου εκσκαφής σε μεγάλο αριθμό εργασιών στο πλαίσιο της υπέρβασης εμποδίων

ΧΡΗΣΤΕΣ ΤΩΝ TOMMX

Στο δεύτερο μέρος του άρθρου παρουσιάζονται ανά χώρα κάποια από τα εν υπηρεσία TOMMX, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που θα εισέλθουν σε υπηρεσία πολύ σύντομα. Η παρουσίαση περιλαμβάνει και μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά τους.

❶ Χώρες συμφώνου NATO (κατά αλφαβητική σειρά)

Ευρώπη

➔ Γαλλία

Το Γαλλικό Μηχανικό στηρίζεται στην εγχώρια βιομηχανία. Έτσι το TOMMX που χρησιμοποιεί απαντά στα αρχικά EBG (Engin blindé du génie) και βασίζεται στο μοντέλο του άρματος μάχης AMX - 30B2. Έχει πλήρωμα 3 ανδρών και σε κάθε πλευρά του φέρει έναν εκτοξευτή που περιέχει από 5 αντιαρματικές νάρκες έκαστος και οι οποίες μπορούν να εκτοξευτούν σε απόσταση από 90 έως 260 μέτρα. Επιπρόσθετα έχει εκτοξευτή γεμισμάτων 10 κιλών με βεληνεκές έως και 300 μέτρα. Κατά τα λοιπά είναι εξοπλισμένος με πτύο χωματοουργικών εργασιών στο εμπρόσθιο μέρος, με εργαλεία κοπής, γάντζο ρυμούλκησης μήκους 80 μέτρων και ένα υδραυλικό βραχίονα ο οποίος μπορεί να φέρει γεωτρήπανο ή αρπάγη τύπου δαγκάνας. Η κλάση του οχήματος είναι 45. Σχεδιάζεται μεσοπρόθεσμα αντικατάσταση του με TOMMX που θα βασίζεται στο σκάφος του άρματος μάχης Leclerc.

TOMMX EBG
ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

➔ Γερμανία

Γενικά, ο Γερμανικός στρατός έχει να επιδείξει πολλά οχήματα και οπλομηχανήματα Μηχανικού εγχώριας κατασκευής λόγω της ύπαρξης ισχυρής αμυντικής βιομηχανίας. Ειδικότερα το Γερμανικό Μηχανικό χρησιμοποιεί το TOMMX τύπου "Dachs" (ή Pionierpanzer 2) βασισμένο στο μοντέλο του γνωστού άρματος μάχης Leopard 1. Το όχημα φέρει πτύο χωματοουργικών εργασιών, βραχίονα με εκσκαφέα (ο οποίος δύναται να χρησιμοποιηθεί και ως γερανός) και λοιπές θέσεις μεταφοράς ειδικών εργαλείων. Το πλήρωμα υπηρετήσης είναι 3 άνδρες ενώ φέρει ένα πολυβόλο 7,62 χιλ. για αυτοπροστασία. Το βάρος μάχης είναι 43 τόνοι, ενώ αναπτύσσει ταχύτητα έως και 62 χλμ/ώρα.

TOMMX "Dachs"
ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

➔ Ιταλία

Το Ιταλικό Μηχανικό χρησιμοποιεί το TOMMX τύπου PZ.2 A1 το οποίο βασίζεται στο σκάφος Leopard 1 με πλήρωμα 4 ανδρών. Το TOMMX δεν διαφέρει από το όχημα που χρησιμοποιεί το Γερμανικό Μηχανικό και αναπτύσσει ταχύτητα 62 χλμ/ώρα. Για την αυτοπροστασία του φέρει οπλισμό 2 πολυβόλων 7,62 χιλ. Είναι εξοπλισμένο με πτύο χωματοουργικών εργασιών, με βραχίονα μήκους 8 μέτρων ο οποίος μπορεί να φέρει κάδο εκσκαφής ή μικρό γεωτρήπανο και 2 γάντζους μήκους 200 μέτρων ο κάθε ένας.

TOMMX PZ.2 A-1

ΤΟΥ ΙΤΑΛΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

➔ Μεγάλη Βρετανία

Το Βασιλικό Μηχανικό της Μεγάλης Βρετανίας επέλεξε το 2001 να χρησιμοποιήσει το σύστημα TROJAN το οποίο βασίζεται στο σκάφος του άρματος μάχης Challenger 2. Θα αποκτήσει έως το 2008 33 οχήματα του τύπου προκειμένου να εξοπλιστούν τα Συντάγματα Μηχανικού. Το νέο TOMMX TROJAN θα αντικαταστήσει το παλαιότερο τύπου ChAVRE (Chieftain based Armoured Vehicle Royal Engineer) το οποίο προέρχονταν από το σκάφος του άρματος μάχης Chieftain. Διαθέτει πτύο χωματοουργικών εργασιών ή σε αντικατάσταση αυτού άροτρο εκκαθάρισης ναρκών πλήρους εύρους, βραχίονα εκσκαφής τάφρου και δύναται να ρυμουλκήσει δυο πυροτεχνικά συστήματα τύπου Rytton (εξέλιξη του συστήματος Γιγαντιαίας Έχιδνας). Επίσης μπορεί να μεταφέρει σωλήνες πλήρωσης ξηρών κωλυμάτων, συλλογές σκαπανέων κ.α., ενώ μπορεί να φέρει και συλλογή αυτόματης σήμανσης διαδρόμων εντός Ν/Π.

TOMMX TROJAN

ΤΟΥ ΒΡΕΤΑΝΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

➔ Ισπανία

Το Μηχανικό του Ισπανικού στρατού χρησιμοποιεί το TOMMX τύπου CZ 10/25 E. Βασίζεται στο σκάφος του άρματος μάχης M-60A1. Το πλήρωμα υπηρετησης είναι 3 άνδρες και είναι εξοπλισμένο με πτύο χωματουργικών εργασιών, καθώς και με βραχίονα ο οποίος εναλλακτικά μπορεί να φέρει κάδο ή γεωτρήπανο. Φέρει ένα πολυβόλο (διαμετρήματος 12,7 χιλ) για αυτοπροστασία και μπορεί να αναπτύξει ταχύτητα έως και 45 χιλμ/ώρα. Το βάρος μάχης ανέρχεται σε 53 τόνους και η κλάση του είναι 60 και αυτό συμβαίνει διότι στο σκάφος έχει παραμείνει ο πύργος ενώ στο εμπρόσθιο μέρος του στη θέση του πυροβόλου υπάρχει ο βραχίονας με τον εκσκαφέα. Χαρακτηρίζεται από το μεγάλο ίχνος του λόγω του ύψους του. Μπορεί να εξοπλιστεί με μηχανικό σύστημα διάσπασης Ν/Π και σύστημα αυτόματης σήμανσης διαδρόμων.

TOMMX CZ 10/25 E "Alacran"

ΤΟΥ ΙΣΠΑΝΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

TOMMX INGPV

ΤΟΥ ΝΟΡΒΗΓΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

➔ Νορβηγία

Το Μηχανικό του Νορβηγικού στρατού χρησιμοποιεί το TOMMX τύπου INGPV (Ingeniørtranservogn), το οποίο βασίζεται στο σκάφος του άρματος μάχης Leopard 1 με πλήρωμα 2 ανδρών. Το TOMMX είναι εξοπλισμένο με πτύο χωματουργικών εργασιών, υδραυλικό βραχίονα μήκους 8 μέτρων, ο οποίος μπορεί να φέρει κάδο εκσκαφής ή μικρό γεωτρήπανο και 2 γάντζους μήκους 200 μέτρων ο κάθε ένας. Δεν φέρει οπλισμό για προστασία και η κλάση του οχήματος είναι 55. Το όχημα δύναται να εργαστεί μέσα σε ποτάμια περιοχή ακόμη και σε βάθος 2,25 μέτρων αφού διαθέτει ειδικές συσκευές (snorkels).

TOMMX Ripanzer **ΤΟΥ ΟΛΛΑΝΔΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ**

➔ Ολλανδία - Βέλγιο

Αυτές οι δυο χώρες χρησιμοποιούν το ίδιο TOMMX που απαντά στο όνομα Ripanzer. Βασίζεται και αυτό στο μοντέλο του άρματος μάχης Leopard 1 και έχει πλήρωμα 4 ανδρών. Είναι εφοδιασμένο με πτύο χωματουργικών εργασιών, βραχίονα με κάδο εκσκαφής και γερανό που μπορεί να ανυψώσει βάρος μέχρι 20 τόνους. Εναλλακτικά μπορεί να φέρει γεωτρήπανο που έχει την δυνατότητα να δημιουργεί διατομήματα διαμέτρου 700 χιλ και βάθους 2 μ. Έχει δυνατότητα ρυμούλκησης βάρους 35 τόνων με γάντζο μήκους 90 μ., διαθέτει οπλισμό αυτοπροστασίας 2 πολυβόλων διαμετρήματος 7,62 χιλ. και η κλάση του οχήματος είναι 50.

➔ Πολωνία

Το Μηχανικό του Πολωνικού στρατού χρησιμοποιεί το εγχώρια κατασκευής TOMMX τύπου MID (Maszyna Inżynieryjno-Drogowa) βασισμένο στο άρμα μάχης PT-91, το οποίο προέρχεται από το σοβιετικό T-72M1. Το πλήρωμα είναι 4 ανδρών και ο αριθμός των χρησιμοποιούμενων οχημάτων είναι μόλις 8. Το TOMMX διαθέτει πτύο χωματουργικών εργασιών (δυο ειδών), βραχίονα με κάδο εκσκαφής τάφρου, κύριο και εφεδρικό σύστημα ρυμούλκησης καθώς και άλλα παρελκόμενα (αναμοχλευτή εδάφους κ.α.). Για την αυτοπροστασία του φέρει πολυβόλο 7,62 χιλ.

TOMMX MID **ΤΟΥ ΠΟΛΩΝΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ**

➔ Τσεχία

Το Μηχανικό του στρατού της Τσεχίας χρησιμοποιεί το TOMMX τύπου ZS-55 (Ženíjní stroj-55). Βασίζεται στο σκάφος του άρματος μάχης T-55. Το πλήρωμα είναι 2 ανδρών και διαθέτει πτύο χωματουργικών εργασιών, πτυσσόμενο γερανό με ωφέλιμο βάρος 1500 κιλά, κύριο αλλά και εφεδρικό γεωτρήπανο. Επίσης διαθέτει γάντζο ρυμούλκησης με ικανότητα ρυμούλκησης έως 25 τόνους. Δεν φέρει οπλισμό για προστασία, το βάρος μάχης ανέρχεται σε 30 τόνους και η μέγιστη δυνατή ταχύτητα του είναι 50 χλμ/ώρα.

TOMMX ZS-55

ΤΟΥ ΤΣΕΧΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

② Χώρες εκτός NATO

Ευρώπη

➔ Κροατία

Ο Κροατικός στρατός παρουσίασε μια εξειδικευμένη έκδοση του άρματος μάχης M-84, (το οποίο είχε παραχθεί σε μεγάλες ποσότητες στην πρώην Γιουγκοσλαβία την δεκαετία του 1980). Το M-84AI δύναται να χρησιμοποιηθεί τόσο ως TOMMX όσο και ως άρμα περισυλλογής. Έχει πλήρωμα 4 ανδρών και βάρος μάχης 42 τόνων. Είναι εξοπλισμένο με πακτωμένο πτύο χωματουργικών εργασιών, βραχίονα που χρησιμοποιείται μόνο ως γερανός, και δυο γάντζους ρυμούλκησης (κύριο και βοηθητικό). Φέρει ένα πολυβόλο (διαμετρήματος 12,7 χιλ) για αυτοπροστασία και η μέγιστη ταχύτητα του είναι 65 χλμ/ώρα.

TOMMX M-84AI

ΤΟΥ ΚΡΟΑΤΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

➔ Ελβετία

Το Μηχανικό του Ελβετικού στρατού θα χρησιμοποιεί από το 2009 το TOMMX Kodiak AEV 3, το οποίο βασίζεται στο σκάφος του άρματος μάχης Leopard 2. Το συγκεκριμένο όχημα είναι από το πιο πρόσφατα σε εξέλιξη και ενσωματώνει, κατόπιν απαίτησης του Ελβετικού στρατού, αντιναρκική προστασία στο σκάφος και σε αυτό μπορεί να προσθαφαιρείται σύστημα αρότρου εκκαθάρισης Ν/Π στη θέση του πτύο χωματοουργικών εργασιών. Το όχημα έχει την δυνατότητα αυτόματης σήμανσης διαδρόμων, είναι εξοπλισμένο με ηλεκτρο-υδραυλικό βραχίονα στον οποίο προσαρμόζεται κάδος εκσκαφής ή υδραυλικό τρυπάνι. Επίσης, το σύστημα (το οποίο υπηρετείται από 3 άνδρες) μπορεί να ρυμουλκήσει με 2 συστήματα ρυμούλκησης μήκους μέχρι 200 μέτρων και βάρος μέχρι 9 τόνων (χωριστά), ενώ όταν συνδυαστούν και τα δύο, όχημα μέχρι 62 τόνους. Όλα τα συστήματα μπορούν να ελέγχονται και από τον οδηγό του οχήματος. Τέλος, για την αυτοπροστασία του, φέρει ένα πολυβόλο.

TOMMX KODIAK
ΤΟΥ ΕΛΒΕΤΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

➔ Ρωσία

Το Μηχανικό του Ρωσικού στρατού περιλαμβάνει στις τάξεις του το TOMMX τύπων IMR - 2MA και 3, τα οποία προέρχονται από τα άρματα μάχης T-72 και T-90 αντίστοιχα. Το όχημα IMR - 2MA διαθέτει πτύο χωματουργικών εργασιών και απομάκρυνσης εμποδίων, ηλεκτρουδραυλικό βραχίονα ο οποίος μπορεί να φέρει γεωτρήπανο ή αρπάγη τύπου δαγκάνας, καθώς επίσης έχει θέσεις τοποθέτησης συλλογών υλοποίησης καταστροφών και παγιδεύσεων. Επίσης σε αυτό προσθαφαιρείται μηχανικό σύστημα διάσπασης Ν/Π τύπου ΚΜΤ. Φέρει ένα πολυβόλο (διαμετρήματος 12,7 χιλ) και ένα αυτόματο βομβιδοβόλο (διαμετρήματος 30 χιλ). Το βάρος μάχης ανέρχεται σε 49,5 τόνους και η ταχύτητα του οχήματος μπορεί να φτάσει τα 60 χλμ/ώρα.

TOMMX IMR-2MA
ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

➔ Σερβία

Πριν από λίγα χρόνια, ο Σερβικός στρατός παρουσίασε το πρωτότυπο ενός TOMMX εγχώριας κατασκευής. Το TOMMX φέρει το όνομα «Munja» και βασίζεται στο μοντέλο του άρματος μάχης T-55. Έχει πλήρωμα 3 ανδρών και μπορεί να μεταφέρει ομάδα 5 σκαπανέων. Διαθέτει επίσης πτύο χωματουργικών εργασιών και απομάκρυνσης εμποδίων καθώς επίσης κατάλληλα εργαλεία για απομάκρυνση εργαλείων, υλοποίηση καταστροφών και παγιδεύσεων. Φέρει ένα πολυβόλο (διαμετρήματος 7,62 χιλ) και ένα αυτόματο βομβιδοβόλο (διαμετρήματος 30 χιλ). Το βάρος μάχης ανέρχεται σε 32 τόνους και μπορεί να εξοπλιστεί με τηλεχειριζόμενο σύστημα ναρκοθέτησης.

TOMMX VIU - 55 MUNJA
ΤΟΥ ΣΕΡΒΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

Μέση Ανατολή - Ασία

➔ Ισραήλ

Η χώρα αυτή είναι ξεχωριστή σχολή στην κατασκευή αλλά και στην χρήση των θωρακισμένων μέσων μηχανικού. Λόγω των πολύχρονων συγκρούσεων με Αραβικές χώρες, αλλά και τις πλήρους εκμετάλλευσης των συμπερασμάτων για την χρήση κάθε είδους οπλομηχανήματος, ο Ισραηλινός στρατός έδωσε μεγάλη σημασία στην πολύ καλή θωράκιση όλων των μέσων του (Άρματα μάχης, ΤΟΜΑ, ΤΟΜΠ κλπ) με επιπλέον εξωτερική θωράκιση. Το Ισραηλινό Μηχανικό δεν χρησιμοποιεί όπως άλλοι στρατοί το γνωστό όχημα μάχης Μηχανικού που εκτελεί και εργασίες χωματουργικού μηχανήματος με λεπίδα ή γερανό (η εργασία αυτή αναλαμβάνεται από μια βαριά θωρακισμένη έκδοση του Π/Θ γαιών τύπου CAT D-9), αλλά στις τάξεις του υπηρετούν δυο τύποι οι οποίοι μπορούν να χαρακτηριστούν οχήματα μάχης Μηχανικού βαριάς θωράκισης και μεταφέρουν 8 σκαπανείς ενώ έχουν μέσα διάσπασης Ν/Π (πυροτεχνικά ή μηχανικά). Σε υπηρεσία είναι το ΤΟΜΜΧ τύπου Puma (που προέρχεται από το άρμα μάχης Centurion) και το ΤΟΜΜΧ τύπου Nagmachon (που προέρχεται επίσης από το άρμα μάχης Centurion). Και τα 2 μέσα προέρχονται από επιτόπιες μετατροπές τύπου αλλοδαπού άρματος μάχης, βασισμένες όμως στις εμπειρίες και στα διδάγματα πολεμικών συγκρούσεων από το 1945 και μετά.

ΤΟΜΜΧ PUMA

ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΝΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

➔ Ιαπωνία

Αν και η χώρα του Ανατέλλοντος Ηλίου δεν έχει αναπτύξει σημαντική εγχώρια βιομηχανία, εντούτοις το Ιαπωνικό Μηχανικό έχει στις τάξεις του το εγχώριας προέλευσης ΤΟΜΜΧ Type 67 AEV, το οποίο προέρχεται από το Ιαπωνικής κατασκευής άρμα μάχης Type 61.

Αμερική

(Χώρες συμφώνου NATO)

➔ Η.Π.Α.

Το Μηχανικό του στρατού των ΗΠΑ χρησιμοποιεί το TOMMX Grizzly. Το Grizzly αναπτύχθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1990 και εντάχθηκε σε υπηρεσία στις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας. Υπηρετείται από προσωπικό 2 ανδρών και για αυτοπροστασία φέρει ένα πολ/λο 12,7 χιλ. Δύναται να φέρει πύο χωματουργικών εργασιών ή άροτρο εκκαθάρισης Ν/Π πλήρους πλάτους καθώς και βραχίονα εκσκαφής τάφρων ή απομάκρυνσης εμποδίων. Επίσης διαθέτει κατάλληλα μικρότερα εργαλεία (όπως θέση για αεροσυμπιεστή κλπ) και θέσεις για μεταφορά συλλογών σκαπανέων. Η τεχνολογία που χρησιμοποιεί είναι η ίδια του άρματος μάχης M1A2 και συνδυάζεται με αυτή που χρησιμοποιεί το θωρακισμένο όχημα μηχανικού τύπου M2A3 Bradley (μια ειδική έκδοση του TOMA M2A3 Bradley). Το σύστημα διαδέχεται το TOMMX τύπου M-728 CEV (μια ειδική έκδοση του άρματος μάχης M-60A2 με κύριο χαρακτηριστικό το βραχύκαννο πυροβόλο καταστροφής οχυρώσεων διαμετρήματος 165 χιλ) το οποίο βρίσκεται σε υπηρεσία από τις αρχές της δεκαετίας του 1960.

TOMMX Grizzly

ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΩΝ ΗΠΑ

➔ Καναδάς

Το Μηχανικό του Καναδικού στρατού χρησιμοποιεί την έκδοση Badger Armoured Engineer Vehicle, το οποίο και αυτό προέρχεται από το άρμα μάχης Leopard 1 και ελάχιστα διαφέρει από το Γερμανικό TOMMX Dachs. Έχει πλήρωμα 3 ανδρών και φέρει δυο πολυβόλα 7,62 χιλ. Το βάρος μάχης είναι 42 τόνοι, αναπτύσσει ταχύτητα έως και 65 χλμ/ώρα και ο γερανός του δύναται να σηκώσει βάρος πάνω από 7,8 τόνους όταν χρησιμοποιηθεί ανάλογα. Οι διαφορές του με το Dachs είναι ότι το Badger έχει περισσότερη θωράκιση στην περιοχή του οδηγού και ένα επιπλέον βαρούλκο με εργάτη 35 τόνων.

TOMMX Badger

ΤΟΥ ΚΑΝΑΔΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΤΟΜΜΧ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ

Εξαιτίας της αξίας των ΤΟΜΜΧ υπάρχει η τάση για περαιτέρω εξέλιξη τους, ώστε να ακολουθούν την τεχνολογία αιχμής και να βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο με τα άρματα μάχης και τα ΤΟΜΑ - ΤΟΜΠ τρίτης γενιάς. Ήδη, αμυντικές βιομηχανίες του εξωτερικού προωθούν την επόμενη γενιά των ΤΟΜΜΧ (τα οποία σχεδιάζονται εξ αρχής και όχι στο σκάφος άρματος μάχης) κάποια από τα οποία μάλιστα προβλέπεται να είναι ακόμη και μη επανδρωμένα.

Στα επόμενα χρόνια τα ζητήματα που θα ανακύπτουν για τα ΤΟΜΜΧ θα αφορούν πέρα από τις δυνατότητες του, την αναβάθμιση της επιβιωσιμότητας του (άμεση και έμμεση προστασία) αλλά και την περαιτέρω προστασία του προσωπικού. Πιθανώς το πλήρωμα όλων των μέσων να μειωθεί σε διμελές, πράγμα που θα κάνει το έργο τους ίσως πιο σύνθετο. Αλλά είναι σίγουρο ότι η ποιοτική τους υπεροχή θα μπορεί να προκύψει όχι μόνο με την επιλογή ενός τεχνολογικά εξελιγμένου ΤΟΜΜΧ αλλά και με την υιοθέτηση του σωστού δόγματος και συνεχούς εκπαίδευσης, που θα προκύπτει από τα διδάγματα πρόσφατων επιχειρήσεων.

Σίγουρο είναι ότι στα νέας γενιάς ΤΟΜΜΧ θα εφαρμόζονται διδάγματα από τις πολεμικές επιχειρήσεις της τελευταίας δεκαετίας και αφορούν ακόμη και τα διδάγματα από τις επιχειρήσεις σε αστικές περιοχές (επιχειρήσεις στην Τσετσενία αλλά και στο Ιράκ). Επίσης λόγω τις συμμετοχής τους σε όλες τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις, υπάρχουν διδάγματα που προκύπτουν και μπορούν να εφαρμοστούν στην νέα γενιά ΤΟΜΜΧ. Μάλιστα κάποιες χώρες ή εταιρίες έχουν αρχίσει πειραματικά να μετουσιώνουν αυτά τα διδάγματα, δημιουργώντας οχήματα μάχης μηχανικού κατάλληλα για επιχειρήσεις σε αστικό περιβάλλον.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

➔ Είναι αντιληπτή η αναγκαιότητα ύπαρξης ΤΟΜΜΧ, αλλά και η αξία του στο σύγχρονο πεδίο μάχης εξαιτίας της ταχυκινησίας του, της προστασίας που προσφέρει στο προσωπικό, υλοποιώντας παράλληλα την αρχή οικονομίας μέσων.

➔ Η πλειοψηφία των ΤΟΜΜΧ των δυτικοευρωπαϊκών στρατών και όχι μόνο, προέρχεται από εγχώρια διασκευή αρμάτων μάχης τα οποία είτε αποσύρονται, είτε περισσεύουν λόγω της εφαρμογής της συνθήκης για την μείωση των συμβατικών δυνάμεων στην Ευρώπη (αφορά τους στρατούς της Ευρωπαϊκής ηπείρου).

➔ Λόγω της επάρκειας αποσυρόμενων αρμάτων μάχης στην χώρα μας (Αμερικανικής αλλά και Γερμανικής προέλευσης, κάποια από τα οποία διαθέτουν ήδη πύο χωματοργικών εργασιών) υπάρχει η δυνατότητα εγχώριας διασκευής αρμάτων μάχης σε ΤΟΜΜΧ, τα οποία θα μπορούν να φέρουν τα βασικά χαρακτηριστικά των σύγχρονων αντίστοιχων μέσων.

➔ Η διασκευή είναι δυνατή να πραγματοποιηθεί με μέσα της υπηρεσίας δεδομένης και της υπάρχουσας εμπειρίας που υπάρχει με την επιτυχημένη μεταφορά των συλλογών γεφυρών από τα βενζινοκίνητα γεφυροφόρα άρματα τύπου M-48A2C σε πετρελαιοκίνητα γεφυροφόρα άρματα τύπου M-48A5, την επίσης επιτυχημένη προσαρμογή των αρότρων εκκαθάρισης ναρκών τύπου Full Width Mine Plough σε άρματα τύπου Leopard 1V αλλά και την πρόσφατη μετατροπή του άρματος μάχης τύπου Leopard 1 GR σε γεφυροφόρο άρμα Leopard 1 Leguan.

➔ Στην περίπτωση μετατροπής αρμάτων μάχης σε ΤΟΜΜΧ, είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί αφαίρεση του πύργου, διότι με αυτό τον τρόπο μπορεί να μειωθεί ση-

μαντικά το βάρος μάχης, το ύψος του και να αυξηθεί η ταχυκίνησή.

➔ Οι δυνατότητες αυτών των ειδικών μέσων είναι δυνατό να επαυξηθούν σε μεγάλο βαθμό με την ένταξη τους είτε σε αυτόνομο, είτε σε ενιαίο σύστημα διοίκησης και ελέγχου (όπως για παράδειγμα το υφιστάμενο σύστημα «Ηνίοχος»). Τέτοιου είδους σύστημα θα δίδει την δυνατότητα άμεσης (real time) ενημέρωσης για την εξέλιξη των επιχειρήσεων, όπως ακριβώς θα συμβαίνει με κάθε Τεθωρακισμένο ή Μηχανοκίνητο Τμήμα και τακτικό συγκρότημα.

➔ Η επιλογή του TOMMX θα πρέπει να συνοδεύεται και από την ικανότητα γρήγορης μεταφοράς του σε κάθε σημείο του ηπειρωτικού χώρου με την βοήθεια κατάλληλου τύπου αρματοφορέων.

➔ Τέλος το όχημα αυτής της κατηγορίας μπορεί να χρησιμοποιηθεί χωρίς πρόβλημα και σε περίοδο ειρήνης, για την αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όπως διαπιστώθηκε, το TOMMX είναι ένα μέσο απαραίτητο σε στρατούς που επιδιώκουν να έχουν ταχυκίνησια, ποιότητα μέσων και ευκολία επιλογών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Εγχειρίδια Εκστρατείας - Συμφωνίες Τυποποίησης

- EE 100-1, *Επιχειρήσεις*, ΓΕΣ/ΔΕΚΠ/3α, Μάιος 1996.
- EE 10-1, *Επιχειρήσεις Μηχανικού* ΓΕΣ/ΔΕΚΠ, Μάρτιος 2001.
- Συμφωνία Τυποποίησης (ΣΤΥΠ) 2991, *Λεξικό Όρων Μηχανικού Μάχης έκδοση 4^η*, Αύγουστος 2004.
- Συμφωνία Τυποποίησης (ΣΤΥΠ) 2394, *Δόγμα Μηχανικού Μάχης Χερσαίων Δυνάμεων/NATO*, έκδοση 2^η, Φεβρουάριος 1998.

Βιβλία

- Γκαρτζονίκας, Παναγιώτης. Ανχής (ΤΘ). *Νέες απειλές για το Άρμα*. Αθήνα: Έκδοση ΓΕΣ/ΔΙΤ, 2000.
- Engineer Systems Handbook*, Fort Leonard Wood: Έκδοση US Army Engineer School, 2001.

Άρθρα Αμυντικών Περιοδικών

- Alon Ben-David, «Israel's low-intensity conflict doctrine - inner conflict». Περιοδικό *Jane's Review*, Σεπτέμβριος 2004.
- Riccardo, Niccoli. «31 Μηχανοκίνητη Ταξιαρχία (Ιταλική) Centauro». Περιοδικό *Πτήση και Διάστημα* τεύχος 148, Ιούλιος- Αύγουστος 1997.
- Βαρσάμης, Ιωάννης. «Βαρέα Οχήματα Μάχης - Ισραηλινές και άλλες πρωτότυπες λύσεις». Περιοδικό *Αμυντική Επιθεώρηση*, τεύχος 32, Νοέμβριος 2004.
- Γιαννούτσος Θεόδωρος Σχης ε.α. «Κύρια άρματα

μάχης». Περιοδικό *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, τεύχος Νοεμβριος-Δεκέμβριος 2003.

- Γραμματικός, Η. Θανάσης. «Βαριά TOMA, μετατροπή αρμάτων μάχης σε οχήματα μεταφοράς προσωπικού». Περιοδικό *Στρατηγική*, τεύχος 124, Μάιος 2005.
- Θεοδωράτος, Σ. Ιωάννης. «Νέα όπλα για το Μηχανικό του Ελληνικού Στρατού». Περιοδικό *Αμυντική Επιθεώρηση*, τεύχος 12, Φεβρουάριος 2002.
- Θεοδωράτος, Σ. Ιωάννης. «Τεθωρακισμένο όχημα μάχης Μηχανικού Kodiak». Περιοδικό *Αμυντική Επιθεώρηση*, τεύχος 43, Νοέμβριος 2005.

Οπτικοί Δίσκοι

- Combat Engineer Dictionary, παραγωγή του Euro NATO Training Engineer Center (ENTEC).
- Engineer Equipment Database, (Version 3.2), παραγωγή του Military Engineer Consultancy του ENTEC.

Διαδικτυακοί τόποι

www.entec.com, www.wood.army.mil, www.geniemilitaire.com, www.army.gc.ca, www.army.mod.uk, www.ejercito.mde.es, www.esercito.difesa.it, www.mindef.nl, www.130thengineers.army.mil, www.pioniertruppe.com, www.rheinmetall-defence.com, www.defenseupdate.com, www.haaland.info/norway, www.ruag.com, www.Armyrecognition.com, www.militaryphotos.net, www.baesystems.com, www.red-stars.org